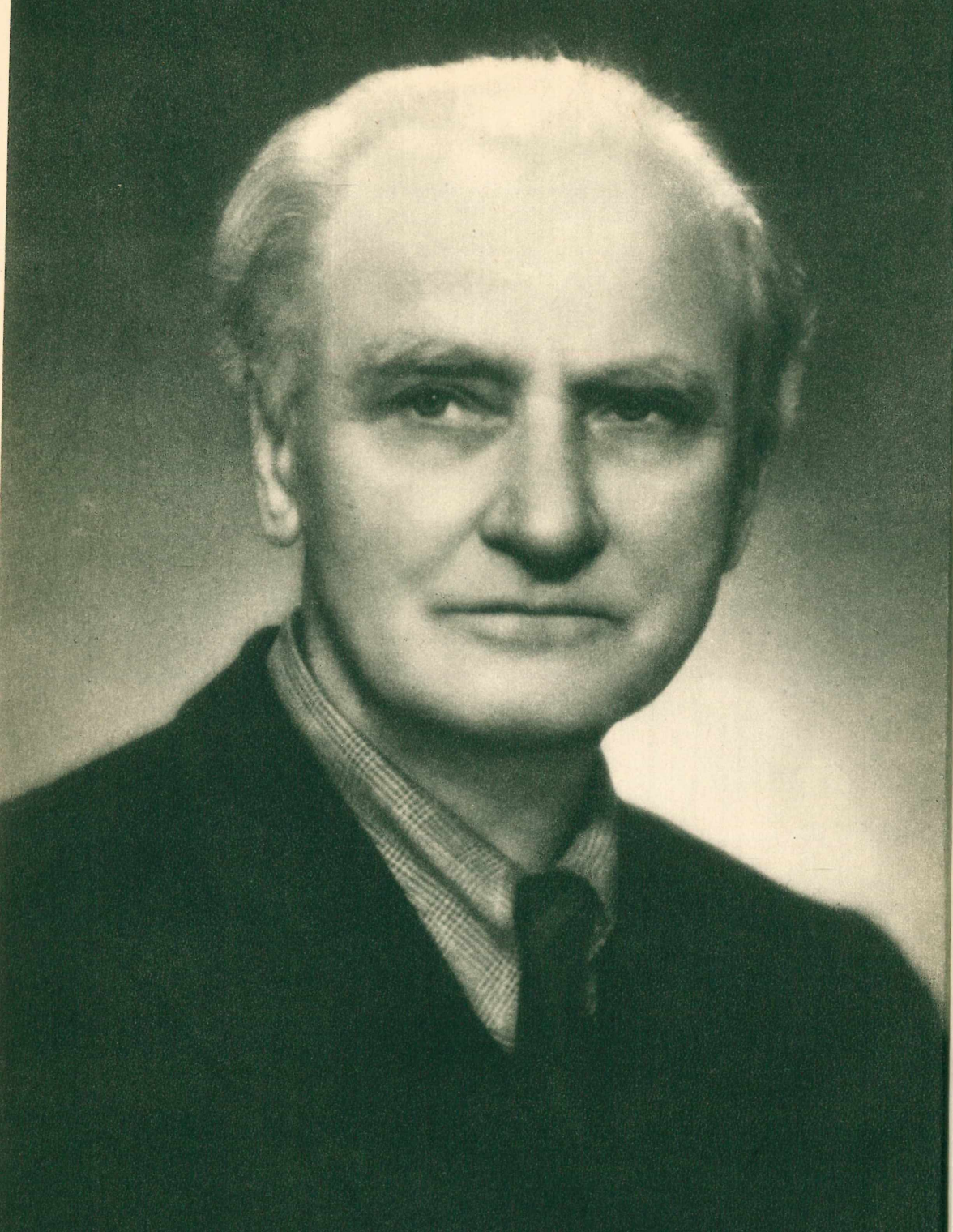
Paulius Galaunė

DAILĖS IR KULTŪROS BARUOSE

STRAIPSNIŲ RINKINYS

VILNIUS 1970

Šis mano straipsnių rinkinys yra daugiau publicistinio pobūdžio. Tai priklausė nuo to, kad, ypač 1918—1940 m. laikotarpiu, man teko gana aktyviai dalyvauti mūsų meno ir kultūros gyvenime, į kurį buvau įsitraukęs labai nuoširdžiai. Tai vertė mane ne kartą kreiptis į visuomenę per spaudą.

Nuo daugumos straipsniuose paliestų faktų bei įvykių prabėgo daugiau kaip pusė amžiaus. Per tą laiką įvyko nemaža reikšmingų pasikeitimų mūsų krašto politiniame ir visuomeniniame gyvenime. Šiandien, žvelgiant į straipsniuose keltas aktualijas iš laiko perspektyvos, kai kas gali atrodyti kitaip. Tačiau keisdami ar interpretuodami jas mūsų dienų požiūriu, neišlaikytume istorinio tikslumo ir dokumentiškumo. Tad straipsniai paliekami tokie, kokie buvo paskelbti ano meto spaudoje, tik šiek tiek pataisyta jų kalba.

Esu labai dėkingas leidyklai, kuri, išleisdama šį straipsnių rinkinį, pagerbė mano 80-ties metų sukaktį.

DAILĖS KLAUSIMAIS

Įspūdžių žiupsnelis

„Lietuvos žinių" skaitytojai jau žino, jog prieš kelias savaites Peterburge atsidarė dailės paroda „Mir iskustva" vardu. Tai yra viena iš geresniųjų „jaunos" rusų dailės parodų, kurioj dalyvauja vien įžymesni tosios „jaunos" dailės dailininkai-žiedai.

Neminėčiau apie ją Lietuvos visuomenei nei aš, nei kitas, jei ten nebūtų drauge suruoštos pomirtinės mūsų M. K. Čiurlionio parodos.

Eina į tą parodą kone kiekvienas inteligentas, kuris nors trumpai valandėlei nori atsitraukti nuo kasdienio prozaiško gyvenimo ir, užmiršęs jį, kartu su dailininkais pasvajoti apie kitą, gražesnį, naują gyvenimą, vidujinį mūsų gyvenimą. Ten sutiksi ir pasirėmusį lazdele, vos paslenkantį senuką, kuris netrukus gal jau pats regės vien kapo tamsumą ir kuris dar atėjo čia pasižvalgyti, kaip mąsto ir svajoja jaunoji karta... Pamatysi ir jauną, pilną gyvybės ir vilties jaunikaitį, atbėgusį čia nuraminti užgautos sielos, paieškoti sau ramiame poilsyje naujų jėgų, prakilnesnių minčių. Visokio amžiaus ir sluoksnio sutiksi čia žmonių ir išgirsi net kelias kalbas: rusų, prancūzų, vokiečių, lenkų... negirdėt tik nė žodelio lietuviškai... Ir liūdna, ir graudu!.. Nė žodelio! Tuo tarpu kai pačiame Peterburge priskaičiuojama apie trisdešimt tūkstančių lietuvių!.. Mat, jie kone visi atėję čia tik užsidirbti duonos kąsnio. O kas iš jų galėtų aplankyti parodą, tas sakąs: „Ką aš ten suprasiu?! Nėr kas paaiškintų..." (Lauksime „Rūtos", kuri gal geriau darbuosis, nekaip kad visos Peterburgo lietuvių draugijos, kurios darbuojasi tokiuose dalykuose vien gražiais žodeliais.) Gal vienas kitas studentėlis ir apsilanko, bet jei vienas, tai tyli ir mąsto, o jei keli, tai paprastai kalbasi rusiškai arba lenkiškai. Tarp jų, mat, atsiranda daug internacionalistų: „Jestem internacionalem!"— išsitarė vienas iš Lietuvos „kultūrtrėgerių" paskutiniame lietuvių studentų vakare ir užtraukė: „Mów do mnie jeszcze". Ir taip tarp kitų kalbų lietuviškos negirdėjau nė žodelio.

Buvau ir aš toje parodoje, tuojau jai atsidarius, bet šiandien teko būti trečią kartą ir išsinešti iš josios daugiau įspūdžių, nekaip pirma. Psichoneurologijos instituto studentų kuopelė pakvietė gana žymų dailininką K. Petrovą-Vodkiną, patį dalyvaujantį toje parodoje, būti vadovu, apžiūrint išstatytus darbus. Apsupę jį ankštu ratu, mes, apie penkiasdešimt studentų, vaikščiojome nuo vieno

paveikslo prie kito ir klausėmės jo aiškinimo, pastebėjimų. Taip atsidūrėme paskutiniame mažame kambariuke, kurio sienos tankiai apkabinėtos Čiurlionio paveikslais, kurių čia, viens prie kito, buvo apie aštuoniasdešimt (iš jojo paliktųjų trijų šimtų).

Čia turiu pastebėti, jog tos pomirtinės Čiurlionio parodos rengėjai rinko paveikslus ne vien iš geresniųjų ir jo kūrybos kelią charakterizuojančių. Iš visų jo paliktų paveikslų galima buvo parinkti daugiau duodančių supratimo apie nenurimstančios Čiurlionio dvasios slėpinius. Kita rengėjų klaida — tai vietos gailėjimasis: paveikslai kabo kone viens ant kito, net žiūrėti sunku. Geriausioje vietoje kabo galingiausias ir turtingiausias minčių, o A. Benua nuomone, ir apskritai vienas iš geriausiųjų Čiurlionio paveikslų —„Rex". Jis kiekvieną žiūrovą sužavi, ir tas ilgai ilgai, negalėdamas atitraukti akių, stovi... Po „Rex" kabo mažas paveikslėlis — paties Čiurlionio portretas. Tokiai parodai tas paveikslėlis netinka — neaiškiai atspaustas, iškirptas iš kažin kokio laikraščio... Bet vis dėlto padabintas kaip reikia: juodi rėmeliai, užkištoji palmės šakelė pritraukia kiekvieną.

Visi žiūri į „Rex" ir stebisi dailininko minties gilumu ir platumu, sparnuotos fantazijos lakumu į nežinomą mums pasaulį...

Skamba mūsų vadovo balsas:

— Genialusis Čiurlionis brangus mums kaip savo nerimstančios sielos išreiškėjas.

Paskui K. Petrovas-Vodkinas stengiasi sulyginti Čiurlionio kūrinius su neseniai mirusio Vrubelio veikalais.

— Čiurlionis mums, „Mir iskustva" grupės dailininkams, yra brangesnis ir artimesnis už Vrubelį...

Pradeda trumpai apsakinėti jo biografiją ir liūdnai drebančiu balsu stengiasi pravesti paralelę tarp jo ir Vrubelio gyvenimo.

— Gyvenimas jųdviejų buvo sunkus, nes, iš vienos pusės, jie buvo neaprūpinti ir turėjo daug jėgų ir sveikatos padėti, kad bado nekentėtų. Toks jau kiekvieno naujo, savotiškai galvojančio, minios nesuprasto dailininko likimas. Iš kitos pusės — tai buvo kūrėjai, nuolat iešką naujo, gražesnio kūrimo būdo, tokio, į kurį įdėtų visą savo sielą...

Einame toliau nuo paveikslo prie paveikslo. Vienas draugas prašo mūsų vadovo paaiškinti, kokią reikšmę visuomenei turi individualizmas. Nusišypso vadovas.

— Paveikslas turi būti taip atliktas, kad jame žiūrėtojui netektų ieškoti siužeto dalelių: „Kas čia — akmuo?.. uola? debesys ar vanduo?" Reikalinga, kad paveikslas sukeltų vidujinį jausmą, vidujinį pasitenkinimą. Geras paveikslas visados ir darys tokį įspūdį: jame nesinori nei nieko suprasti, nei aiškinti...

Čiurlionis buvo kompozitorius ir tapytojas. Tuose štai paveiksluose matome mėginimus sujungti muziką su tapymu.

„Rex". Jame daugiausia apokaliptiško. Ateis gal laikai — o jie ateis būtinai, jei tie paveikslai nežus ateinantiems šimtmečiams, jei užsilaikys muziejuose,— tuomet kiekviena jų vietelė, kiekvienas bruožas bus aiškinami ir juose bus ieškoma apokalipsės slėpinių...

Baigė. Prašomas papasakoti apie savo paveikslus, kuriuos pirm aplenkė ir kurių yra keli, pagaliau sutiko ir nuėjo. Aš likau Čiurlionio „angoje": negyvenu aš svetimomis nuomonėmis apie dailę ir nesuprantu tokio prašymo: „Tamstele, ką gi norėjai pasakyt savo spalvomis? Kokia čia idėja?.." Kaip suprantu, taip man gerai, ir aiškint kitiems nemėgstu. Atėjau su ekskursija tik dėl to, kad paklausyčiau, ką kitataučiai kalba apie šį, kurį pavadino „Lietuvos žvaigžde", „Genijum".

Likau, bet ne vienas... Tas kambariukas tuščias nebūna niekuomet: čia ir tas seniukas, pasirėmęs lazda, stovi ir minčių sugaudyti negali, mato, jog jam jau laikas duoti kelią kitiems; ir jaunikaitis čia ilsis, stiprindamas savo sielą... Kiekvienas stovi, žiūri, stebisi ir aiškina tuos genialiojo dailininko sielos turtus savaip. Čia ir žmonių minios stebisi, ir visokios kalbos skamba, tik negirdėt... lietuviškos...

Tegu nutyla ir nusiramina ponas Jakštas, kad „Čiurlionis ir Baltrušaitis ne lietuviai. Lietuvai jie nieko nedavė: pirmas (t. y. Čiurlionis) nenupiešė nei savo žmonos, nei dukters portreto..." Cha, cha!.. Tautiškumas dailėje tik portrete gali pasireikšti?! Nebent tavo, ponas Jakštai?! O kas tau papasakojo Lietuvos kapinių pasakas? Ar ne Čiurlionis?! Kas tau cikle parodė grynai lietuvišką audrą? Kas? Rusas? Lenkas?.. O kas taip švelniai, grynai lietuviškai melancholiškas? Ar ne Čiurlionis? Ar ne Baltrušaitis? Pirmasis buvo lietuvis kūnu ir krauju ir lietuviškai kūrė. Antrasis lietuvis rusų kalba poezijas rašo, bet poezijų lietuviška melancholija paliks jį lietuviu. Kas? Nebent tu, p. Jakštai, tautiškumą poezijon įneši, kai rašai:

„O, Tu dangaus mekanikas!
...inžinierius, cirkelius!.."

Koks siauras supratimas apie dailę! Koks begėdiškas lindimas ten, kai: „Netark, broli, ten savo nuomonės, apie ką supratimo neturi!"

Ilgai dar aš užtrukau toje „angoj". Pirmąkart dar taip ilgai žiūrėjau į Čiurlionio inicialus. Kiek juose neišpasakyto gražumo! Žiūri ir džiaugies, jog tie seni Lietuvos kryžiai, tulpės nesupus, nepražus. Jei mes juos matom diena iš dienos nykstančius, tai mūsų vaikai, anūkai matys juos nors harmoningai panau-

dotus grafikoje. O šioje srityje — grafikoje bei panaudojant lietuvišką ornamentiką — nemažą žingsnį žengė Petras Rimša. Reikia tik pasidžiaugti ir palinkėti jam kuo geriausios kloties, varant pradėtą darbą. O jis gali, jis dar toks jaunas savo siela! Kas tuose inicialuose džiugina — tai, kad juose nėra to diletantiško dirbimo, taikymo, kad viena linijukė būtų tokio pat platumo, kaip kita... Ne, ten to nėra. Matyti, kad žmogus dirba juos ne „Draugijai" (ką aš kalbu, argi gali p. Jakštas išspausdinti tokius nelietuviškus inicialus tokiame lietuviškame laikraštyje!), bet iš įkvėpimo. Tai juose ir yra brangiausia.

Išeinu. Prie durų pardavinėja gražius atvirukus, išleistus šv. Eugenijos draugijos. Pardavėjos daug kas klausinėjęs Čiurlionio paveikslų reprodukcijų, atvirukų. Atsakymas vienas: „Nėra. Yra fotografija, ir tai tik vienos rūšies."

Pažiūrėjau. „Kapinės"! Lietuviškos kapinės! Vienas iš realistiškiausių Čiurlionio paveikslų. Nors toje fotografijoje maža ką tegalima rasti čiurlioniško, bet perku ir tą. Pamąsčiau: „Nejaugi Lietuvių dailės draugija nebūtų galėjusi atsiųsti savo leistų gana gerų Čiurlionio paveikslų reprodukcijų? Bet gal geriau padarė neatsiuntusi? Kitataučiai greičiau tuo pasirūpins... O pelnas?.."

Nevskis. Dunda, girgžda tramvajai, skuba žmonės. Gyvenimas greitas... purvinas miesto gyvenimas... Pasistačiau apykaklę, užsikimšau ausis ir skubinuos savo mažan, bet tyran kambariukan, kad dar nors valandikę, visa užmiršęs, pagyvenčiau įspūdžiais, nuraminčiau sujudintą sielą... O Čiurlionio paveikslų spalvos vis tebeskamba... Visi paveikslai labai muzikalūs, ir jų atminimas negreit sieloje nutyla.

„Lietuvos žinios", 1912, kovo 3, 6

Architektūros reikalu

Lietuvoje daile rimčiau pradėta rūpintis, rodos, nuo pirmosios dailės parodos. Rūpinamasi, kalbama apie tapybą, skulptūrą, muziką, teatrą. Kuriasi net tam tikros draugijos toms meno šakoms globoti. Turėta Čiurlionis, Varnas, Žmuidzinavičius, Rimša, Sklėrius, Zikaras, Staneika, Kalpokas... Tad gal ir pateisintas susirūpinimas tomis meno šakomis. Bet užtat visai nepateisinamas didžiausios ir svarbiausios meno šakos — architektūros — užmiršimas.

Pirmiausia pasaulyje žmogus turėjo kur nors apsigyventi, kad vėjai nepūstų, lietus nelytų, ir tik įsikūręs savo būstinę, namų ugnelei rusenant, niūniavo ir dainavo, drožė, lipdė, dažė. Skulptūra, pavyzdžiui, ir šiandien architektūros tarnaite laikoma.

Kad galėtumei kurti, gražius paveikslus tapyti, dainuoti, akmeniui gyvybę skiepyti, reikia pirmiausia gimti kūrėju, paskui daug daug mokytis.

Suprantama, kad jau šiandien rimtai pradedama rūpintis visokiomis dailės mokyklomis. Tik visai nesuprantama, kodėl architektūra visai lyg tyčia užmiršta. Tuo labiau nesuprantama, kad architektui nepalyginamai daugiau reikia mokytis.

Seniau miestas būdavo tvirtovė, paskui imta jį statyti kaip prekybos vietovę. Nūdien miestas tampa inteligentijos gyvenamąja vieta.

O mes sugriautų miestų ir miestelių vieton ar vėl statysime „Nikolajaus kazarmes" bei pirkliams krautuvėles? Ar ir šiandien eisime tais pačiais keliais, kuriais tiek amžių merdėdami slankiojom?

Ne! Taip neturi, taip negali būti!

Tad būtinai reikia pasirūpinti architektūros mokslo kūrimu.

Tai ne taip sunku įvykdyti, kad tik būtų noro. Gyvas istorijos pavyzdys. Kada Edukacinė komisija paėmė savo rankosna Vilniaus Jėzuitų akademiją ir 1792 metais nusprendė įkurti architektūros katedrą, tai ji padarė tokiu būdu: pakvietė architektą Stuoką-Gucevičių architektūros katedrai ir dirbtuvei vesti, o architektams reikalingą matematikos mokslą studentai klausė fizikos-matematikos fakultete. Panašiai galėtų padaryti ir dabartinio Vilniaus universiteto steigėjai. Jeigu neatsirastų lietuvio architekto minėtai katedrai vesti — nedidelė bėda. Dailininkas iš dailininko mokytojo gaus tiktai patį pagrindinį pamatą ir,

pajutęs po kojų kietą žemę, nueis savo sielos keliais. Kieno siela tuščia, tam joks mokytojas neįkvėps nei gabumo, nei kuriamosios valios.

Architektūros katedros vedėju galėtų būti ir nelietuvis, svetimtautis.

Lenkijoje „lenkų tapybos mokyklą" įkūrė ne lenkas, bet Norblenas de Gardenas, prancūzas. Rusijoje „rusų baroką" sukūrė Rastrelis, italas, „rusų ampyrą"— Žilardi, prancūzas. Tačiau šiandien niekas nesako, kad nėra lenkų tapybos, rusų baroko ar ampyro. Svetimtaučiai davė tik pradžią, pastūmėjo, o lenkų ir rusų tautos sūnūs, gavę pagrindą, nuėjo savais keliais. Pagaliau ir Čiurlionis, ir Baltrušaitis, ir Krėvė, ir Varnas žemiškąją pasparą įgijo, nelietuviams padedant.

Noriu pabrėžti, kad minimosios architektūros katedros jokiu būdu negalėtų atstoti statybos skyrius kokioje nors politechnikoje, nes mums pagaliau metas pradėti suprasti grynojo meno reikalus, metas nustoti tenkintis kokių nors „kazarmių" statymu, metas imti rūpintis tikrąja architektūra. Tad tie, nuo kurių tatai priklauso, kurdami universitetą bei dailės mokyklas ir neigdami architektūrą, vargu ar gali būti pateisinami.

„Lietuvos aidas", 1918, gruodžio 24

Lietuvos meno keliai

Palaidų faktų ir minčių žiupsnelis

Kaip kitų tautų, taip ir lietuvių tautos menas — tautodailė, arba liaudies dailė — gimė drauge su tauta. Pačioje pradžioje jis reiškėsi ritmo, pantomimos ir garsų formomis. Neryškius jo bruožus matome jau akmens eroje; kartais gana nusistovėjusiomis formomis pasirodo jis bronzos eroje; bet visai pilnai pasireiškė tik istoriniais laikais. Tautos kūrybinė potencija šiose erose rutuliojosi nevienodai, ir nevienodos išorės priežastys tautos kultūrą kėlė. Bet mes nežinome nė vieno amžiaus, kada tautodailė nebūtų klestėjusi. Matome tatai ir tuomet, kai žmonės gyveno nušiurusiose bakūžėse, smarkiausiai engėjų slegiami. Ir tuomet verkta, džiaugtasi, mylėta per dainas, margintus audimus, raštuotus medžio drožinius. Kartais stipriau pasisakyta, kartais silpniau, kol XIX amžiuje išaugusi industrija ėmė viską negailestingai smaugti, varyti lauk iš lietuvio sielos, iš jo nušiurusios bakūžės.

Tautos meno — tautodailės, liaudies dailės — lopšiu buvo visa Lietuva.

Istoriškojo Lietuvos meno, kaip ir visos josios kultūros, lopšiu buvo sostinė Vilnius. Nuo pirmos jo įsikūrimo dienos. Istorija mums sako, kad Gediminas, kurdamas naują sostinę, akmeninei piliai pastatyti parsikvietė geriausių „mūrmeisterių" svetimšalių. Nors istorija beveik nutyli apie tų svetimšalių tautybę, visai nepalikdama jų vardų arba palikdama labai mažai, visgi ir iš to mažyčio palikimo drąsiai galima spėti, kad vieni jų atkviesti iš Rytų, kiti iš Vakarų. Čia dviejų kultūrų turėta susidurti, tai anų laikų likučiai ir rodo.

Nuo Vilniaus įkūrimo vienam šimtmečiui praėjus, didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto žmona kviečia kryžiuotį „mūrmeisterį" Purbachą, kad šis pastatytų čia šv. Onos bažnyčią. Tai buvo gal pirmas gotiškojo stiliaus statinys Lietuvoje. Šiandien mes matome jį ne tokios išvaizdos, kokią jam davė XIV amžiaus gale Purbachas, bet, matyt, jis ir tuomet turėjo būti nemažos meninės vertės, kadangi jo statytojo vardą apipynė graži kelių variacijų legenda ir net po kelių perdirbinėjimų jis iki šios dienos pasiliko žavintis stebuklingu formų lengvumu ir iš bendros meno istorijos gali būt išskirtas kaip V i l n i a u s g o t i k o s pradas.[1]

---

[1] Nuo to laiko, kai buvo rašytas šis straipsnis, praėjo beveik pusė amžiaus. Per šį laikotarpį istorijos ir menotyros mokslai sukaupė nemažai naujų duomenų, kurie leidžia detaliau pasekti šv. Onos bažnyčios architektūros istoriją.

Praeina dar du šimtmečiai, ir didelis Vilniaus mylėtojas — didysis Lietuvos kunigaikštis Žygimantas Augustas, o jį sekdama, ir Lietuvos diduomenė puošia Vilnių pagal italų architektų projektus renesanso, baroko stilių statiniais. Ir puošia taip, kad šiandien mes turime teisę kalbėti apie Vilniaus baroką.

Baroko stilių papildo skulptūra, kuri kartais, kaip Vilniaus šv. Petro ir Povilo bažnyčioje, savo formų įvairumui ieško vietinių motyvų. Ir turime toje bažnyčioje įdomią mergelės galvą, dėl kurios tipo bando ginčytis net trys tautos: lietuviai, baltarusiai ir lenkai.

Taip pat turime nemaža Vilniaus raižytojų.

XVIII amžiaus pabaigoje beveik visose Vakarų Europos sostinėse steigiamos meno akademijos. Vilnius ne tik neatsilieka, bet pralenkia Varšuvą ir Krokuvą ir to paties šimtmečio gale prie Lietuvos Vyriausiosios mokyklos steigia meno katedras: architektūros, tapybos, skulptūros, raižybos. Tose katedrose, išskyrus keletą, dėsto gal ir ne žymiausi užsieniuose profesoriai menininkai, bet visa Lietuva žino jų vardus: architektų — Stuokos-Gucevičiaus, Šulco, Podčašinskio, tapytojų — Smuglevičiaus, Rustemo, skulptorių — Lebreno, Sasnauskio, raižytojų — Saunderso, Podolinskio. Jie pirmieji Lietuvoje skiepijo jaunajai kartai „naują mokslą"— meną, jo pažinimą ir pajutimą. Tiesa, tos katedros ne per ilgiausiai gyvavo, ne visuomet buvo tinkamai aprūpintos reikalingomis priemonėmis, bet Lietuvos meno istorijoje paliko neišdildomą pėdsaką. Kiek įvairių Lietuvos darbuotojų portretų palikta, kiek bandyta drobėje atvaizduoti įvairių Lietuvos istorijos įvykių, palikti Vilniaus klasicizmo pradai — Katedra, Rotušė...

Kai po XVIII šimtmečio sukilimų ir priespaudos Lietuva vėl ėmė atgimti tautiškai, tą atgimimą lydėjo menas. Kartais pralenkdamas atgimimo svajones, kaip tatai rodo visa M. K. Čiurlionio kūryba. Tiesa, tą atgimimą lydėjo menas ne nuo pirmos dienos, ne nuo pirmo jo žingsnio, kai jis, atgimimas, „pasislėpęs požemiuose", Prūsų Lietuvoje, Amerikoje šnabždėjo tautai: „Kelkis, gyva esi...", bet kai tas atgimimas pačioje Lietuvoje įgavo, nors ir varžomas, viešumos teises — jau 1906 m. Vilniuje matome „Pirmą lietuvių dailos parodą". Joje dalyvauja maža lietuvių menininkų saujelė, savo kūrinių ne per daugiausia duoda. Bet ir tai stebina ne tik Lietuvos visuomenę, bet ir kaimynus. „Iš kur tatai?.. Niekuomet nieko nieks negirdėjo apie lietuvius menininkus, ir štai... Kaip iš po žemių..." Lietuvių visuomenė džiaugėsi, didžiavosi. Lenkų visuomenė išsigando, ir, užuot vertinus parodą meno atžvilgiu, jų spaudoje pasipylė politiniai pamfletai. Išsigąsta jų, kad toji tautelė, kurią jie laikė savo tarnaite su seniai mirusia tautine sąmone, staiga taip stipriai pareiškė gyva esanti. Jei lenkai apie sekančias lietuvių dailės parodas ir kalbėjo kaip apie kultūros reiškinį, tai su karčiausiu sarkazmu. Tiek to.

Nuo pirmos lietuvių dailės parodos iki pasaulinio karo tokių parodų buvo aštuonios. Kai kurios jų buvo perkeliamos iš Vilniaus Kaunan, Rygon.

Tose parodose negausi šviesesnioji lietuvių visuomenė susipažino su įvairiomis plastikos meno šakomis, pamatė besivystančią genialaus Čiurlionio kūrybą, pradėjo vėl branginti liaudies dailę...

Tai buvo tautiškai atgimstančios Lietuvos menas. Nors toji negausi lietuvių visuomenė kartais to meno, kaip tokio, visai nesuprato, bet menas ją vertė galvoti ir jausti, kad Lietuvoje darosi kažkas didelio, ko turi tik aukštos kultūros tautos. Visuomenė meną mylėjo kaip idėją, tautinės garbės idėją, džiaugėsi juo, tikėjo jo augimu. Visa tai naiviai, bet šiltai rišo vargingus Lietuvos menininkus su visuomene, visa tauta teikė jiems moralinės paspirties, kūrybinių pajėgų. Ir tikėta, tikėta... vienų ir kitų. Pamėgintų kuriais nors metais Lietuvių dailės draugija nesurengti Vilniuje meno parodos! Kiek būtų buvę nusiminimo! Visi giliai jautė, kad kartą į metus reikalinga susirinkti į tautos šventę — eilinės dailės parodos atidaryti. Taip pat, kaip daugelis skubėjo į Šiaulių gegužines, į Mokslo draugijos suvažiavimus. Linksmais veidais, užmiršę visus dienos rūpesnius...

O kas gi buvo toji Dailės draugija? Tai beveik vieno dailininko A. Žmuidzinavičiaus vadovaujama ir administruojama menui skleisti ir ugdyti Lietuvoje įstaiga, per rengiamas parodas suburdavusi beveik visą lietuvių inteligentiją, ne tik buvusią tuo metu Lietuvoje, bet ir išsiblaškiusią po įvairius tolimesnius Rusijos užkampius. Inteligentų buvo šimtai, menininkų saujelė, bet koksai glaudus bendrumas, koksai didelis meno darbas buvo atliekamas!

Šiandien tatai — tik buvęs saldus sapnas.

Nepriklausomoje Lietuvoje likimas meną nuvedė kitais keliais. Ėjo siauru takeliu, žygiavo plačiu vieškeliu ir vėl šuntakiais rausias. Suklupdavo, pasikeldavo, bet niekuomet nebebuvo tautos Renesansu. Ir meno lopšiu tapo ne Lietuvos sostinė Vilnius, kur lietuvių dailės parodos nors ir negimė iš XVIII šimtmečio gale ir XIX pradžioje ten gyvavusios Vilniaus meno mokyklos ir josios parodų tradicijų, bet tos mokyklos, tų tradicijų atsiradimas Vilniuje, o ne kuriame kitame Lietuvos mieste — Kaune, Šiauliuose — kažkokiais nematomais siūlais sujungtas su garbingąja Lietuvos praeitimi. Dabartinio meno lopšys — tai labai nutolęs nuo Vilniaus Kaunas, neturintis jokių meno gyvenimo tradicijų, buvusi priešakinė rusų tvirtovė. Nesupo to lopšio čia motina — visuomenė, bet, nors ir gimęs pačių menininkų tarpe, jų ugdytas, galop pateko šaltan pamotės glėbin — valdžios įstaigon. Ir nuo čia prasideda erškėčiuotas, kartais labai tragiškas Lietuvos meno kelias.

Valdžia, valdžios įstaiga, jei ji nėra pasirengusi tinkamai ugdyti ir globoti meno — neturi tam reikalui kompetentingo ir tinkamo organo,— imdama šalies

meno reikalus į savo rankas, niekuomet negali būti rūpestingąja meno motina, o tik šaltaširde pamote.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, josios visuomenė, pasaulinio karo išvarginta ir po jo tuojau paskendusi politikos ir partijų kovose, nutolo nuo kultūrinių prabangų — meno. Valdžia taip pat nebuvo pribrendusi suprasti meno reikšmę valstybei ir tautai. Jei kartais iš vienos ar kitos pusės ir švysteldavo atsiminimas apie meną, tai ne be nudažymo partiniais reikalais. Tad meno egzistencijos teisėmis teko rūpintis tik patiems menininkams. Ir rūpinamasi buvo sunkiomis aplinkybėmis. Menininkų tarpe susidarė toks ūpas: ar bėk iš Kauno, ar būk pasirengęs merdėti. Vis dėlto menininkai pasiryžo kurti meno gyvenimą. Imtasi darbo. Ir štai čia, Kaune, atsirado keista ir didelė kliūtis — buto „stoka". Ką tik menininkai sumanydavo įgyvendinti, pirmiausia būdavo dedamos didžiausios pastangos tai kliūčiai —„buto nėra"— pašalinti. Kartais pastangų neužtekdavo, ir ne vienas gražus, reikalingas sumanymas buvo laidojamas ar atidedamas ateičiai.

Vokiečiams Lietuvą okupuojant, dauguma Lietuvos menininkų atsidūrė Rusijoje. Vieni jų nuo seniau ėjo ten mokslus, kiti, karo verčiami, keliavo. Išsiblaškę po įvairius plačiosios Rusijos miestus, jie nė karto nesusiėjo platesnian būrin kuriam nors tautiniam darbui dirbti, jei neminėsime keleto menininkų dalyvavimo Lietuvių Centro komiteto (Petrapily) technikos sekcijoje, ruošiant pavyzdinius projektus trobesiams pokarinei Lietuvai atstatyti. Ne vienas jų iš Centro komiteto gavo pašalpą, ir vieniems jų buvo lengviau mokslus baigti, o kitiems užsiimti kūrybos darbu. Susispietus lietuvių inteligentijos didesniam skaičiui, Voroneže buvo mėginta rimčiau rūpintis meno likimu ir tam reikalui buvo įsteigtas Meno fondas. Kas tai buvo per įstaiga, kokiu būdu ji manė menu rūpintis, žinių neturime. Girdėjome tik, kad šiuo fondu „pasinaudojo" vos vienas lietuvių menininkas.

Nežiūrint komiteto pašalpų bei Meno fondo, meno srity nieko didesnio nepadaryta; nė vienas menininkas nieko įžymaus nesukūrė. Skulptorius J. Zikaras baigė Petrapilio Dailės akademiją, duodamas konkursui savo darbą „Motina", buvo nulipdęs Vaižganto biustą, grupę „Pabėgėliai" ir keletą mažų bareljefų. Tapytojas A. Varnas padarė Pr. Mašioto ir J. Jablonskio portretus ir beveik visų įžymesnių lietuvių darbuotojų karikatūros pobūdžio portretus — piešinius paišeliu. P. Rimša mokėsi įvairių amatų Viatkoje, dirbo mažas skulptūras: „Mąstytojas" (knygoms ramstis), „Pelėda". Su tapytoju J. Šileika jis buvo pasiėmęs didesnį skulptūros darbą — Zodiako ženklų lipdymą laikrodžiui architekto Ščiusevo Maskvoje statomai geležinkelio stočiai. K. Sklėrius vadovavo technikos sekcijoje ruošiamiems trobesių projektams, o iš didesnių jo darbų pažymėtinas „Gedimino sapnas". A. Galdikas baigė Štiglico mokyklą ir pasidarė... Ufoje ar Permėje įgaliotiniu pabėgėliams globoti. V. Bičiūnas pasinėrė politikon.

Nedaug ką nuveikė ir du likę okupuotoje Lietuvoje menininkai — A. Žmuidzinavičius ir J. Vienožinskis.

Pirmas jų globojo Vilniuje likusius Dailės draugijos turtus, rodos, padėdavo vokiečių „Arbeit Stubai" ir sėkmingai mokytojavo Pirmojoje lietuvių gimnazijoje Vilniuje ir ten pat Mokytojų kursuose. Antrasis arė, akėjo juodą gimtinės žemę ir nešė ant savo pečių visus vokiečių okupacijos žiaurumus.

Kai Rusijoje kilo revoliucija ir rusų-vokiečių karas baigėsi, lietuviai galėjo grįžti savo tėvynėn. Lietuvon grįžo beveik visi menininkai. Grįžo lietuvių vilties centran — Vilniun, kur dar viešpatavo sunki vokiečio okupanto letena. Menininkams tuo metu Vilniuje nebuvo ko veikti. Nebent eiti mokytojauti besikuriančiose aukštesnėse lietuvių mokyklose. Taip dauguma jų ir pasielgė. Galvoti apie kokią nors bendrą meno akciją neteko. Tik kilus revoliucijai Vokietijoje ir Lietuvai ėmus iš Tautos tarybos į savarankiškos valstybės gyvenimą žengti ir tvarkyti administracijos įstaigas, dailininkas A. Žmuidzinavičius tuoj susirūpino steigti kažką panašaus į Meno departamentą. Jis turėjo kelti menui reikalingus sumanymus, koncentruoti apie save visus Lietuvos menininkus ir per tam tikras įstaigas suteikti jiems sąlygas dirbti tiesioginį savo darbą. Tokių įstaigų galėjo būti ten, kur kūrimosi idėja buvo jau šiek tiek pribrendusi ir kur spietėsi didesnis atitinkamų menininkų ir žmonių būrys. Šių duomenų daugiausia turėjo muzika ir teatras. Muzikui J. Tallat-Kelpšai buvo pavesta organizuoti muzikos darbą: rengti Vilniuje vakarus-koncertus, chorą; o tuo laiku Kaune pradedančiam savo darbą aktoriui A. Sutkui buvo manoma pavesti organizuoti lietuvių teatrą. Taip pat buvo galvota surengti plastikos meno parodą Vilniuje.

Vos tik šios mintys ėmė bręsti, Vilniuje įsikūrė bolševikai. Tuometinė Lietuvos valdžia ir dalis Vilniuje susispietusios inteligentijos persikėlė Kaunan. O daugelis menininkų, ypač plastikų, pasiliko Vilniuje. Vieni jų pasiliko tik dėl to, kad nesuskubo išvykti Kaunan, kiti žinojo, kad Kaune jų, kaip menininkų, niekas nelaukia; dar kiti tikėjosi, kad prie bolševikų susidarys sąlygos Lietuvos menui augti. Ir menininkai neapsiriko: jie beveik visi gavo progos dirbti savo srityje. Vilniuje bolševikai tuoj ėmė organizuoti įvairias įstaigas, jų tarpe prie Švietimo komisariato įsteigė Meno kolegiją. Šios kolegijos darban buvo pritraukti visi menininkai ir keli pakviesti iš Rusijos. Kolegijos pirmininku buvo išrinktas A. Varnas, sekretorium B. Sruoga ir artimiausiais bendradarbiais — A. Žmuidzinavičius, V. Jomantas, V. Didžiokas, P. Galaunė.

Meno kolegija paruošė plačią darbų programą. Per Švietimo komisariatą dėjo visai konkrečių pastangų atgauti per karą Rusijon išvežtus Lietuvos meno bei kultūros turtus, ir tuo reikalu Maskvon ir Petrapilin buvo pasiųstas P. Galaunė. Visi M. K. Čiurlionio kūriniai, buvusieji tuomet Maskvoje, tam tikru

dekretu buvo nacionalizuoti, ir p. V. Čiurlionytė buvo pasiųsta Maskvon atgabenti juos Vilniun ir čia padėti juos meno muziejaus pamatan. J. Tallat-Kelpšai buvo pavesta organizuoti simfonijos orkestrą, ir jis pasiųstas Maskvon susipažinti su muzikos naujovėmis. Buvo siuntinėjami įgaliotiniai į Vilniaus apylinkių dvarus dar užsilikusiems juose meno bei kultūros turtams apsaugoti. Imtasi rūpintis plastikos meno studijų kūrimu. Pirmoji tapybos studija pavesta A. Varnui, o skulptūros studijai vesti buvo pakviesti P. Rimša ir J. Zikaras; nepasilikus Vilniuje nė vienam lietuviui teatralui, K. Glinskis buvo pakviestas iš Petrapilio organizuoti lietuvių teatrą ir vaidybos studiją; prof. architektui V. Dubeneckiui buvo pavesta Vilniaus senosios architektūros apsauga ir jos mokslinis tyrinėjimas, į tą darbą buvo pritrauktas ir P. Galaunė; iš rekvizuojamų ir renkamų meno bei kultūros turtų, vadovaujant A. Žmuidzinavičiui, buvo rengiamasi steigti net du meno muziejus; tais darbais buvo užsiėmę V. Jomantas ir V. Didžiokas; buvo paskelbti net plakatų konkursai ir konkursai miestą Gegužės Pirmosios šventei papuošti...

Vos tik pradėta smarkiau plėsti Meno kolegijos darbai, Vilnių užėmė lenkai, ir, aišku, dirbusieji Meno kolegijoje menininkai viens paskui kitą persikėlė Kaunan.

Tuo metu Kaunas pergyveno sunkias dienas: iš Lietuvos vis traukėsi vokiečiai, skverbėsi lenkai. Tad Kaune, tarytum karo stovykloje, galvoti apie meną nebuvo laiko. Tik šiek tiek aprimus tiems spirginantiems reikalams, dailininkas A. Žmuidzinavičius ir čia prie Švietimo ministerijos įsteigė Meno departamentą. Kadangi toji įstaiga išaugo ne iš meno gyvenimo esmės, bet dirbtinai, tai ji neįgavo gyvos įstaigos pobūdžio ir, kurį laiką pamerdėjus, mirė.

Menininkų tarpe Meno departamentas neturėjo jokio pritarimo, ir jie pradėjo rimčiau ir plačiau galvoti apie Lietuvos meno reikalus, susispietę į menininkų klubą „Vilkolakis".

„Vilkolakis" nebuvo grynai klubo pobūdžio menininkų organizacija, o greičiau draugija, kurios tikslas buvo ieškoti Lietuvos menui naujų takų. „Vilkolakis" rengė improvizuotus vaidybinius vakarėlius, vakarėlius-koncertus, paskaitas ir išleido meno žurnalo „Dainava" vieną knygą. Joje buvo paskelbtas pirmas nepriklausomoje Lietuvoje meno konkursas vidaus paskolos plakatui.

„Vilkolakis", kuriame vyravo teatralai, rimtai apimti visų Lietuvos meno reikalų ir negalėjo, ir nemėgino. Tad tuo pat metu menininkų tarpe ėmė bręsti mintis įkurti rimtą meno draugiją, kur rinktųsi visų rūšių menininkai ir kuri meno darbą Lietuvoje apimtų kuo plačiausiu mastu. Buvo tatai 1919 metais. Tuo reikalu buvo sušaukta pasitarimų, ir 1920 m. pradžioje gimė Lietuvių meno kūrėjų draugija.

Kalbėti apie Meno kūrėjų darbus — tai reikštų apibūdinti visų meno sričių gana ilgo laikotarpio veiklą. Tam reikėtų jau ne vieno ir gal net ne keleto

straipsnių ir ne vienos meno srities žinovo... Tad aš šios draugijos darbą paliesiu čia tik vienos srities, būtent — plastikos meno. Ir tai visai nepretenduodamas plačiau jį panagrinėti. Tam reikalinga daug dokumentų. O aš turiu šiam kartui tik atmintį.

Meno kūrėjų draugija buvo bendra Lietuvos menininkų organizacija. Kaip tokia, ji stengėsi apimti visas meno šakas. Iš karto visomis jomis buvo rūpinamasi per draugijos valdybą. Kai kiekvienos meno šakos darbai pakankamai išsiplėtė, jais ėmė rūpintis susikūrusios sekcijos: plastikos, muzikų, literatų, teatro.

Savo darbui lėšų šioji draugija iš pradžių ieškojo visuomenėje. Visuomenė jų nedaug tegalėjo duoti. Kadangi darbas ėmė plėstis valstybiniu mastu, tad lėšų reikalu kreiptasi į Švietimo ministeriją.

Pirmasis konkretus draugijos darbas buvo 1920 m. gegužės mėnesį surengtoji lietuvių meno apžvalgos paroda.

Rengdama šią parodą, draugija sumanė kurti meno muziejų, kuriam parinko ir vardą —„Meno rūmai".

Meno rūmų kūrimo idėjai visuomenė bei valdžia ne tik pritarė, bet ir medžiagiškai sušelpė; apžvalgos parodoje tiems rūmams buvo padaryta pradžia. Tam tikra Meno kūrėjų draugijos išrinkta komisija užpirko meno muziejui vertingų mūsų menininkų kūrinių. Meno rūmų pradžiai laukta iš Rusijos M. K. Čiurlionio kūrybos. Jau buvo tikėtasi, kad Meno rūmų įkūrimas — netolimos ateities faktas. Tam faktui nedaug tereikėjo: tinkamo buto ir visuomenės paspirties lėšomis. Šiuo paskutiniuoju reikalu Meno kūrėjų draugija prabilo tokiais žodžiais:

„Visos kultūringos tautos turi savo Meno rūmus. Juose sudedami ir saugojami tobuliausi tautos dvasios reiškėjų kūriniai. Jais džiaugias ne tik savo tautos žmonės, bet ir kitų šalių svečiai. Besireiškiąs tautos genijus Meno rūmuose gali parodyti ir patikrinti savo sutelktinę esmę bei galią, todėl Meno rūmų gausumas rodo tautos meno kultūros padėtį.

Mūsų visų jau seniai buvo svajota įsisteigti savo Meno rūmus. Jų nebuvimas padarė tai, kad daug brangių mūsų meno turtų išblaškyta, kiti, kilnojant iš vietos į vietą ir nerandant tinkamų patalpų jiems laikyti, gedo ir net žuvo (pavyzdžiui, Čiurlionio paveikslų dalis, Kalpoko paveikslų dauguma ir t. t.).

Lietuvių meno kūrėjų draugijos valdyba, prieš atidarydama lietuvių meno apžvalgos parodą, nutarė pagaliau įvykdyti seną visų menininkų svajonę ir įsteigti Meno rūmus...

Be visuomenės paramos pačiai Lietuvių meno kūrėjų draugijai būtų sunkoka visa tai padaryti, tad kviečiame lietuvių visuomenę remti savo Meno rūmus visais įmanomais būdais, o visų pirma aukomis..."[1]

[1] „Menas", 1920, Nr. 1, p. 6—7.

Lietuvių visuomenė, be d-ro Vl. Kairiūkščio, padovanojusio Meno rūmams A. Varno paveikslą „Alyvų puokštė", pasiliko kurčia. Juk buvo jau valdžia, visų kultūros naštų nešėja... Bet ir su ja nelengvos kalbos. Tik Lietuvių meno kūrėjų draugija neatsisakė šios idėjos ir, šiokiu ar tokiu būdu gaudama lėšų, beveik kiekvienoje vėlesniųjų parodų užpirkinėjo atitinkamų kūrinių Meno rūmų pradžiai. Tik Steigiamajam seimui priėmus Čiurlionio galerijos įstatymą, Meno rūmų idėją perėmė pastaroji.

Su Meno rūmų kūrimu glaudžiai susijęs ir mūsų liaudies dailės likučių gelbėjimas nuo galutinio žuvimo ir jų rinkimas tiems patiems Meno rūmams.

Lietuvių meno kūrėjų draugija rengėsi plačiai organizuoti tautodailės rinkimą, bet, negavus iš Švietimo ministerijos reikalingų lėšų, tik dailininkai A. Galdikas ir K. Šimonis 1920 m. kiek rinko ornamentiką. Pirmasis — Žemaitijos užkampiuose, antrasis — Aukštaičiuose. Jų įspūdžius, sielojimąsi dėl liaudies dailės nykimo Lietuvių meno kūrėjų draugija paskelbė savo informaciniame organe „Menas"[1].

Dvejų metų ornamentikos rinkimo vaisius buvo Lietuvių meno kūrėjų draugijos surengtoji liaudies dailės paroda.

Su liaudies dailės rinkimu ir apsaugojimu artimai siejosi istorinio meno ir kultūros turtų rinkimas ir saugojimas (jų prieš pasaulinį karą gausiai buvo sutinkama dabar savininkų apleistuose dvaruose). Lietuvių meno kūrėjų draugija, P. Galaunei pasiūlius ir paruošus planą,[2] sumanė surengti retrospektyvinę parodą. Kadangi kaip tik tuo metu Lietuvos valdžia kėlėsi iš Kauno Vilniun, tai ir parodą buvo manoma ten rengti. Deja, kaip žinoma, toji valdžia Vilniuje buvo neilgai, tad ir parodos neteko surengti. Užmiršo apie ją ir Kaune.

Trečias didesnis Lietuvių meno kūrėjų draugijos noras plastikos meno srityje buvo įkurti tapybos ir skulptūros studijas. Tapybos studija jau beveik kaip ir buvo — tai A. Varno vedamoji Vilniaus studija, įkurtoji ten bolševikų valdžios metu. Tik reikėjo ją perkelti iš Vilniaus Kaunan, praplėsti josios programą ir rasti jos išlaikymui reikalingų lėšų. Šioji studija turėjo būti aukštesniosios tapybos mokyklos pobūdžio, mažiausiai ketverių metų kurso. Tuo tarpu nepriklausomoje Lietuvoje ėmė atsidarinėti viena po kitos vidurinės mokyklos, kurioms ypač trūko paišybos mokytojų. Tai spragai užkišti, kol tapybos studija piešimo mokytojų būtų išleidus, reikėjo daryti kažką, nors ir mažai tobulo, bet greitesnio. Ir sumanyta įsteigti paišybos kursai. Šiam Lietuvių meno kūrėjų draugijos sumanymui labai pritarė Švietimo ministerija, ir pakviesto kursams vesti dailininko J. Vienožinskio nepaprastos energijos ir pastangų dėka paišybos kursai 1920 m. rudenį pradėjo darbą tiesioginėje Švietimo ministerijos žinioje. To

[1] „Menas", 1920, Nr. 1, p. 8—9; Nr. 2, p. 4—7.

[2] „Menas", 1920, Nr. 2, p. 1—2.

patiės J. Vienožinskio rūpesniu jie ne tik virto aukštesniąja Meno mokykla, bet ir pasistatė visai padorius mūro rūmus. Nuo to laiko beveik visas plastikos menas persikėlė Meno mokyklon.

Lietuvių meno kūrėjų draugija norėjo atgaivinti liaudies dailę ir ėmė steigti pritaikomojo meno dirbtuves, kuriose visas darbas rėmėsi liaudies dailės motyvais. Pirmoji tokių dirbtuvių buvo p. Silvestravičaitės vadovaujama juostų dirbtuvė Skapiškyje. Buvo manoma atidaryti kilimų dirbtuvę, vadovaujamą p. Baginskaitės, bet tatai nepavyko, kaip ir daug kitų Lietuvių meno kūrėjų draugijos sumanymų, nes pati draugija pradėjo moraliai griūti.

Jau 1921 metais — savo gyvavimo antraisiais metais — Lietuvių meno kūrėjų draugija „savo viduje atvėrė pirmą plyšį", kuris vis gilėjo ir gilėjo, kol 1923 metais draugija visai suskilo į „Vilkolakį" ir plastikų sekciją. Šio pirmojo plyšio priežastis buvo ne koks nors skirtumas susibūrusių menininkų meno pakraipose, bet noras suderinti du nesuderinamus dalykus — meną ir biznį. Skirtingumų meno pakraipose buvo tik teatralų-dramininkų tarpe, ir tai daugiau pagrįstų asmeninėmis ambicijomis, negu teatro meno esmės supratimu. Viską padarė... materija. Kiekvienam Lietuvių meno kūrėjų draugijos sumanytam darbui reikėjo gauti lėšų iš visuomenės, tokios nedosnios, ir iš nė kiek ne geresnės valdžios,— dalykai menininkams buvo ne per smagiausi ir ne per lengviausi. Tad vienas valdybos narys išrado būdą nuolatinėms lėšoms. Reikėjo gauti kaip ir koncesiją Lietuvos pašto ženklams leisti. Iš to turėjo būti tikras pastovus pelnas. Pamėginta. Pasisekė. Draugijoje pasirodė didesnė pinigų suma. Su laiku žadėjo įplaukti dar daugiau. Bet imta galvoti, ne kaip tas sumas kuo tiksliau sunaudoti, o kaip jomis nors kiek pasinaudoti. Tegul sau ir visai užtarnautai, visai teisėtai ir teisingai. Viskas būtų buvę gerai, jei visi būtų patekę į draugijos etatines vietas. Bet nepristeigsi jų per daug. Už nuopelnus tiems žmonėms, kurie ištisus metus dirbo kartais sunkiausią darbą, negaudami jokio atlyginimo, valdyba nutarė, visai teisingai ir teisėtai, atlyginti nors nesurealintų markių komplektais. Deja, valdyba nesusitarė, kam šį atlyginimą pripažinti. Kai tai ėmė svarstyti, pasirodė, kad ir ne visi dirbusieji atlyginimo verti. Čia pat kilo kai kurių visiškas nepasitenkinimas, visiškas atšalimas draugijai, ir... draugija ėmė irti. Pradėta perrinkinėti valdybą, išplaukė daug įvairių erzinančių smulkmenų, ir taip garbingai pradėjusi savo darbą draugija visai negarbingai žuvo.

Dar prieš draugijos žlugimą josios įkurtos įstaigos — opera, drama, muzikos mokykla — viena po kitos buvo suvalstybintos ir nuėjo visai kitais keliais, negu kad joms norėjo draugija nutiesti. Kuriais? Apie tai kiekvienam piliečiui beveik kiekvieną dieną tenka girdėti rimtesnių ir piktesnių balsų ir nuomonių.

Paskutinis menininkų žygis prie Lietuvių meno kūrėjų draugijos lavono įvyko 1923 m. kovo 19 d.— tai plastikos sekcijos mūšis su policija dėl Čiurlionio galerijos. Laimėjo policija.

Visas Lietuvos menas, apie kurio ateitį buvo taip gražiai svajota pirmomis Lietuvių meno kūrėjų draugijos dienomis, šiandien susėdęs į „kaziornkos" laivelius ir be burių plaukia, kur juos vėjai neša... Be mažiausio pasipriešinimo. Jei tik niekas vairininkų „aš" neliečia.

Ar įsisiūbuos kada nors bangos ir paskandins tuos laivelius, o audra ar pagimdys naują meno gyvenimą, tik ateitis parodys.

„Baras", 1925, Nr. 2

M. Dobužinskio kūrinių parodos Kaune

Palaidų įspūdžių žiupsnelis

Platesnioji mūsų visuomenė su M. Dobužinskio kūryba pirmą kartą susipažino 1923 m., kai jis, pravažiuodamas iš Petrapilio į užsienį per Kauną, dalyvavo Lietuvių meno kūrėjų draugijos plastikos sekcijos surengtoje meno parodoje. Nors tai parodai M. Dobužinskis davė vos dvidešimt aštuonis tapybos kūrinius ir kiek grafikos, bet to beveik pakako susipažinti su jo kūrybiniais siekimais ir keliais. Sakome — beveik pakako, nes M. Dobužinskis meno srityje save surado beveik nuo pirmo žingsnio ir jo kūrybinis kelias nusitiesia tiesiai, be jokių ypatingų vingių, staigių ir netikėtų nukrypimų, kaip mes tatai matome, pavyzdžiui, A. Galdiko kūryboje, kur kiekvieni darbo metai duoda ką nors naujo, o kartais tokį šuolį pirmyn, kad, pamatęs senesniuosius jo darbus, kartais imi abejoti, ar jie tikrai Galdiko.

O šiemet M. Dobužinskis davė progos jį, kaip menininką, kuo plačiausiai pažinti dviejose jo kūrinių parodose Kaune. Pirmojoje parodoje jis išstatė šimtą du Kauno, Vilniaus, Petrapilio, Maskvos ir kitų Rusijos bei Vakarų Europos šalių „gamtos ir miestų reginius" (taip šis skyrius pavadintas parodos kataloge) — piešinius, akvareles, temperas, aliejinius paveikslus, autolitografijas,— septynis portretus ir apsčiai knygų grafikos; antrojoje rodė teatro dekoracijų eskizus, artistų įvairiuose vaidmenyse portretus, kompozicijas, iliustracijas ir staliūginę grafiką.

Kaip pirmojoje, taip ir antrojoje M. Dobužinskio parodoje buvo išstatyti viso jo kūrybinio kelio darbai, pradedant pirmaisiais ir baigiant paskutiniaisiais. Antrosios parodos (teatro) kataloge pats autorius žymėjo, kad eksponuojamieji darbai yra 1907—1924 m. laikotarpio, nors šioje parodoje matėme ir ankstyvesnių, negu nurodyto kataloge laikotarpio pradžia. Pavyzdžiui, „Sodnelis ties siena" (1904 m.) ir keletas kitų, kurių pavadinimų neprisimenu ir kurie, rodos, bene bus sukurti dar prieš 1904 m. Visi šie kūriniai, su kuriais jis atvyko Lietuvon jei ne nuolat apsigyventi, tai bent pasilikti Kaune ilgesniam laikui, susirišus su mūsų opera (jai jis darė dekoracijas „Pikų damai"),— duoda progos apie M. Dobužinskio kūrybą plačiau kalbėti. Mes ją čia paliesime tik stambesniais bruožais ir tik eskiziškai. Pagrindinai nagrinėti kūrybą menininko, praėjusio tokį didelį kūrybos kelią, reikėtų iliustruoto tomo, o ne žurnalo straipsnelio.

Kas sekė rusų meną prieš didįjį karą ar susidomėjo juo karo metu, patekęs Rusijon kaip pabėgėlis, tam M. Dobužinskio vardas turėtų būti pažįstamas. Ypač kad M. Dobužinskis savo laiku Petrapily padėjo M. K. Čiurlioniui įeiti į „miriskustvinikų" tarpą, kas ne vieną kartą mūsų spaudoje buvo pažymima. Be to, 1923 m. Čiurlionio galerija įsigijo Dobužinskio „Senojo Vilniaus" ciklą — dvidešimt šešias akvareles-piešinius, kuriuos, galerijai atsidarius, mūsų visuomenė galės nuolatos matyti.

Jau 1902—1903 m. M. Dobužinskis Petrapily žurnalo „Mir iskustva" rengiamose parodose išstato kai kuriuos savo pirmųjų darbų ir nuo to laiko dalyvauja beveik kiekvienoje menininkų grupių „Mir iskustva" ir „Sojuz ruskich chudožnikov" rengiamoje parodoje ir beveik nuo pirmo savo viešo pasirodymo jis yra pripažįstamas tokių rusų meno kritikų, kaip Aleksandras Benua, Sergejus Makovskis. Nikolajus Vrangelis, ir gauna „miesto dainiaus" vardą dėl mėgstamiausio tuo metu M. Dobužinskio siužeto — miesto kvartalų, fragmentų, ypač senųjų miestų reginių. M. Dobužinskiui rūpėjo ne tiek jų tapybiniai motyvai, kiek savotiškos miesto psichikos išreiškimas. Ir rusų meno kritikai žiūrėjo į tuos M. Dobužinskio siužetus ne tiek kaip į tam tikros tapybinės problemos sprendimą, kiek į ypatingą miesto psichiką ir retrospektyvizmą. Tai davė jiems progos filosofuoti apie pilką, nakties ugnių apšviestą, baisų ir masinantį miesto gyvenimą ir visai užmiršti, kad jų filosofijos objektas yra tapybos kūriniai, apie kuriuos reikėjo daugiau kalbėti meno atžvilgiu, o ne filosofiniu psichologiniu.

Su šiais savo kūriniais M. Dobužinskis pasirodė kaip tik tuo metu, kai įžymiausi „Mir iskustva" grupės vadai ir nariai, kaip A. Benua, Somovas, Rerichas, Lanserė ir kiti, persunkė savo kūrybą retrospektyvizmu. Šis gi išdygo, iš vienos pusės, kaip reakcija prieš rusų „tautinį" meną, skelbiamą pradedant „peredvižnikais" ir baigiant kai kuriais iš „Sojuz ruskich chudožnikov", iš kitos — dėl aistringo A. Benua žavėjimosi senojo Petrapilio architektūriniu grožiu, taip pat seniai mirusio XVIII šimtmečio gyvenimo grožiu: Liudvikų laikų Versaliu, jo kirptųjų medžių alėjomis bei krinolinais, perukais tų alėjų fone ir apskritai anų laikų Versalio diktuojamomis išviršinio gyvenimo formomis. Jie skverbėsi iš rusų meno tvankios atmosferos Europon, o keliu tam pasirinko didžiausios Europos įtakos išviršinio Rusijos gyvenimo formoms laikotarpį — XVIII šimtmetį, kada tarp Prancūzijos ir Rusijos aristokratų gyvenimo, rodos, kaip ir nebuvo jokio skirtumo.

Nors M. Dobužinskis meno mokslus ėjo užsienyje — Miunchene (1899—1901 m.), bet, sugrįžęs iš ten Petrapilin, „miriskustvinikų" centran, pasidavė jų retrospektyvinei įtakai, patsai pamėgo šį retrospektyvizmą, ypač miestų senų kvartalų reginiuose, ir tokiu čia pradėjo augti ir bręsti. Tiesa, šis retrospektyvizmas meno, tapybos atžvilgiu rusiškumo savyje turėjo tik tiek, kiek temos

buvo imamos iš Rusijos „kosmopolitinio" gyvenimo, bet tapyboje, kaip tokioje, jis „miriskustvinikų" buvo artimai siejamas su naujojo Vakarų Europos meno dvelkimais. Jam svetimas buvo ieškojimas tautinių elementų, „vietinio kolorito", ir jis užsimojo daug plačiau, negu tuo metu buvo leidžiama rusų oficialaus meno. Todėl rusų akademikai, „peredvižnikai" ir kiti panašūs „tautinio" meno (per siužetą) kūrėjai nerado „miriskustvinikų" grupei tinkamesnio vardo, kaip modernistai. Tuo vardu jie norėjo apie „miriskustvinikus" pasakyti kuo žiauriausią „tiesą".

M. Dobužinskis savo miestų reginiuose daugiausia pasireiškė kaip tapytojas, nors dauguma tų reginių nėra grynai tapybos kūriniai. Daugumoje jų M. Dobužinskis nesprendžia grynai tapybinių problemų: jam visuomet daugiau svarbos turėjo linijų, kontūrų harmonija, ir dėmių išdėstymo problemos tik nedaugelyje darbų dominuoja. Tatai matome ne vien ten, kur jis miestų reginiuose išpiešia kuo smulkiausias vaizduojamųjų objektų — namų, bažnyčių — detales ir tik paskui jas spalvina, ir spalvina netgi kartais santūriomis spalvomis, bet ir tada, kai jis kuria žanrinį aliejinį paveikslą. Taigi tapybinio elemento M. Dobužinskio kūryboje ne per daugiausia.

Antroji M. Dobužinskio kūrybos sritis yra grafika. Ir grafika jis užsikrėtė ne užsieniuose, bet Rusijoje, kur jąja kaip tik tuo metu pradėjo domėtis A. Benua, Somovas, Lanserė; tik grafika gyveno Bilibinas. Prisiminę, kaip Dobužinskis sprendė linijų ir kontūrų problemas, matysime, kad grafiku tapti jam buvo nesunku. Tad ir čia jis, kaip ir pirmoje srityje, pasirodė iš karto savarankiškai ir gana tvirtai. Netgi išvengdamas tokios stiprios to laiko grafikai Berdslio įtakos, kurią taip jaučiame Maskvos grafikų — Feofilaktovo, Mitrochino — kūryboje ir mūsų P. Rimšos darbuose.

Kaip grafikas, M. Dobužinskis gal aukščiausiai iškilo meno pasauly. Nors jo grafikoje nematome tokio primygtinio ryškumo, kaip Narbuto, tokio linijos lengvumo ir pasakiško grakštumo, kaip Čechonino, bet jis ją mokėjo puikiausiai susieti su josios tiesioginiu uždaviniu — būti knygos puslapio papuošimu. Šia ypatybe gal nė vienas žymiausių rusų grafikų negali prilygti M. Dobužinskiui. Reikia tik pasižiūrėti į jo grafiką, atspausdintą jau knygų puslapiuose, kaip Dostojevskio „Baltosios naktys", knygelėje „Atsiminimai apie Italiją" ir kitur, kad įsitikintum, kaip ji glaudžiai ir reikšmingai susieta su knygų puslapiu, šriftu, kaip visa toji knygos medžiaga — baltas popierius, šriftas, iliustracijos susilieja vienon „juodo-balto" grožio gamon. Už tai kitur jo grafikoje linija nešvelni, neryški, kartais it nervingai pertraukiama ar nepritraukiama. Tik kompozicijos visuma sušvelnina. O komponuoti (komponuoti, ne kurti, kaip tatai dažnai matome Narbuto, Čechonino, latvio Vitbergo grafikoj) M. Dobužinskis moka taip, kaip mokėjo tik XVIII šimtmečio „ploniausi" raižytojai. Ir Dobužinskis

savo grafikoj kartais vartoja raižybinę techniką. Ypač ksilografijos, kurią jis vadina gratografija ir kuri artimiausia iš visų grafikos sričių knygos menui. Todėl jo gratografinės iliustracijos „Baltosiose naktyse" ir „Atsiminimuose apie Italiją" taip išlaikytos.

Trečioji M. Dobužinskio kūrybos sritis — teatras. Jis teatrui pirmą kartą pradėjo dirbti 1907 m. ir buvo taip užsidegęs šiuo darbu, kad laikinai užmetė grafiką. Kaip dekoratorius, M. Dobužinskis gali būti priskirtas prie retrospektyvininkų, kurie mėgsta kurti dekoracijas tik ryškiai išreikštos epochos reikalams. Tą epochą jie stengiasi perteikti su visu istoriniu tikrumu, kartais net fotografiškai, pradedant masyvais, baigiant nežymia, paprastam žiūrėtojui neįmatoma surduto saga arba tokio pat pobūdžio kaspinėliu moteriškės kostiumų eskizuose. Šis smulkinimasis reikalauja iš dekoratoriaus didelio pasiruošimo, statomojo veikalo epochos buities studijavimo ir sulaiko nuo platesnių užsimojimų dekoratyvinio meno darbuose — sulaiko nuo dėmės, spalvos, šviesos įvairumų stipraus derinimo. Tai smulkina užmanymus taip, jog, rodos, tomis smulkmenomis norima paslėpti kūrybinės potencijos trūkumai. Ar klystame, taip manydami, ar kalbame teisingai, turime progos įsitikinti, pažiūrėję M. Dobužinskio dekoracijas ir kostiumus mūsų operoms „Pikų dama" ir „Eugenijus Oneginas".

Pagaliau paskutinė M. Dobužinskio kūrybos sritis — piešinys. Piešti yra kai kurie jo miestų reginiai ir visi vadinamieji portretai. Sakome — vadinamieji, nes mes jų vadinti portretais nedrįstame. Tiesa, jie yra užbaigti, visi štrichai išvesti, bet paties svarbiausio — portretiškumo — jiems trūksta: nėra nei realistinio portretuojamo asmens panašumo, nei pabrėžtos jo psichologinės išraiškos. Yra tai portretų škicai, kartais gana silpno piešinio pobūdžio. Tuo pat būdu, tokio pat mažo formato portretus darydavo ir „miriskustvinikų" narys K. Somovas, bet jo piešinys būdavo ryškus, „čekanenyj", kaip rusai pasakytų,— didelis realistinis portretuojamo asmens panašumas ir tas viskas ne be gerokos dalies portretinio prado. Tik vienas tokių M. Dobužinskio portretų — Karsavina baleto kostiumu — pagautas tiek gyvai, stipriai, plačiai ir su didele ekspresija, kad iš tikrųjų galime jį pavadinti geru piešiniu. Visi kiti — škicai „Iš kelionės albumo".

Apskritai imant, visa M. Dobužinskio kūryba yra persunkta didele meno erudicija ir „plonu" skoniu. Beveik kiekvienas darbas, arba bent dauguma jų, „persmaguriautas" ir su didele meile sukurtas. Šios pastarosios gal net per daug, tuo kaip ir pabrėžiama, kad autorius kiekvienu savo dalykėliu patenkintas, kiekvieną jųjų brangina, nes įdėta daug darbo. Sveikiau būtų, kad protarpiais daugiau matytume jo darbuose betarpiškos kūrybos švystelėjimo — pla-

taus užsimojimo, ugnies. Dabar dažniau matome tik darbą ir darbą pakartotiną. Pavyzdžiui, daug kūrinių, išstatytų Kauno parodose, nėra originalai, o tik antros ar trečios autokopijos. Toksai menininko pasikartojimas nedaro didelės garbės jų kūrybiniam mastui. Atsidėjus dirbti, smaguriauti, pilnai pasitenkinti nudirbtu darbu — tai nereiškia, kad tai kūrėjo vaisius. Dėl ko gi mes tik meistru vadiname kad ir XVIII šimtmečio auksakalį, kuris su tokia pat meile, atsidėjimu, nesigailėdamas laiko, kala karaliui auksinę tabokinę ir puošia ją briliantais, žemčiūgais, o savo mylimosios juostai raižo sidabrinę sagtį...

Ką gi duos mums atvykęs su tokiu dideliu bagažu M. Dobužinskis? Gal ir nieko daugiau, be jau duotųjų senojo Vilniaus reginių, tikslingai dirbamų operai dekoracijų. Jis atvyko pas mus visiškai meniškai subrendęs, nusistovėjęs ir, deja, daugiau žengiąs atgal, negu pirmyn. Be to, ir mūsų laikinosios sostinės meniškoji atmosfera negalės perdaug impulsyviai jį paveikti, atgaivinti, padėti nusikratyti pergyvenimų, o gal tik laikino kūrybinio nusilpimo. Kas gi jam duos galimumo lietuviškoje knygoje jei ne sonatą paskambinti, tai nors serenadą sudainuoti. Mūsų pasakos vargu bau galės persisunkti jo sielon, o ryškiai susidėjusių mūsų gyvenime epochų sentimentalizmo, romantizmo, Dostojevskio Petrapilio... savo literatūroje neturime. Senojo Kauno reginiai taip pat jau nejaudina taip giliai jo sielos, kaip tatai savo laiku iš dalies darė senasis Vilnius. Ryškiai tai parodė jo keletas Kauno reginių, sukurtų 1923 m. Nebėra juose netgi ryškių linijų ir kontūrų, nekalbant jau apie tai, kad paspalvinti jie kartais naiviai ir ne „šventuoju" naivumu. Tik palyginkime juos su ankstesnėmis spalvintomis Pskovo autolitografijomis. Mažai bendro rasime. Ir tatai anaiptol nereiškia, kad M. Dobužinskis norėjo pajusti Lietuvos peizažo savitumą, sugauti mūsų oro efemerinės vibracijos ūpą. Mes visi žinome, kad Lietuvos peizažas turi būti pilkas, melancholiškas, be ryškios dangaus mėlynės... Bet jei siela neišgali giliai tų ypatybių siekti, veltui tikėsimės sugavę šią ne kiekvienam menininkui duotą laimę — būti tautos ir ją supančios gamtos gelmių reiškėju.

„Baras", 1925, Nr. 8

Užsienis apie Lietuvos meną ir kultūrą

Jei mes bent kiek nors protarpiais duotume užsieniui žinių apie mūsų meną bei kultūrą, manau, neapsiriksim pasakę, kad Lietuvos vardas būtų ten dažniau minimas. Turime prisipažinti, kad tuo atžvilgiu per visus devynerius mūsų nepriklausomybės metus esame padarę labai ir labai mažai. Nesurengėme nė vienos mūsų plastinio meno parodos, neišleidome mūsų literatūros antologijos, neišleidome nė vienos rimtesnės knygos apie mūsų meną bei kultūrą. O tai, ką darėme, kaip, pavyzdžiui, mūsų tautodailės eksponatų išstatymas Antrojoje tarptautinėje dekoratyvinio meno parodoje (Monzoje), užsienyje sulaukė didelio susidomėjimo, apie ką savo laiku „Pradų ir žygių" skiltyse esame rašę.

Užsienis, nesulaukdamas iš mūsų pačių, domisi mūsų meno bei kultūros gyvenimu iš kitų šaltinių. Jie dažnai patys, kokia nors proga ir be progos, teiraujasi apie mūsų šios srities gyvenimą. Pakako M. K. Čiurlionio galerijai išleisti savo nedidelio senosios tapybos skyriaus katalogą, kaip žymus rusų meno teoretikas ir kritikas P. Etingeris lenkų žurnale „Wiadomości Literackie" (š. m. sausio 2 d., Nr. 1) įdėjo straipsnlį: „Malarze polscy w galerji Kowieńskiej" („Lenkų tapytojai Kauno galerijoje"). Šiame straipsnelyje, papuoštame kun. Strazdo-Strazdelio portreto (E. M. Remerio darbas, 1877 m.) reprodukcija, kalbama apie M. K. Čiurlionio galerijos senosios tapybos skyrių. Kalbama, tiesa, tiek, kiek duoda progos kalbėti katalogas, iš kurio ir Strazdelio atvaizdo reprodukcija paimta.

Vokiečių meno žurnale „Cicerone" žada pasirodyti to paties autoriaus straipsnis apie M. K. Čiurlionio galerijos senosios tapybos skyriuje esamus du prancūzų tapytojo Fabro portretus.

Bet daugiausia užsienis domisi M. K. Čiurlionio kūryba ir jo asmeniu.

M. K. Čiurlionio galerija gavo suomių laikraštininkų 1926 m. Kalėdų leidinį „Jonsimies", kur išspausdintas Haneso Jukoneno straipsnis apie M. K. Čiurlionio kūrybą (p. 79—84). Kas šiame straipsny kalbama apie M. K. Čiurlionio kūrybą, mums, nemokantiems tos kalbos, sunku pasakyti. Matyt, Hanesas Jukonenas giliai simpatizuoja tai kūrybai: tai rodo ilgokas jo straipsnis ir įdėtos septynių M. K. Čiurlionio paveikslų reprodukcijos, M. K. Čiurlionio atvaizdas ir galerijai atsiųstame egzemplioriuje lietuvių kalba gražiai straipsnio autoriaus

parašyta dedikacija: „M. K. Čiurlionio galerijai Kaune. Sužavėtas didžiojo menininko M. K. Čiurlionio kūryba žemiau pasirašęs yra besistengiąs apibūdinti šiuo straipsniu jo kūrybą ir nuolankiai paveda jo atminčiai. Helsinkis, 15.I.1927. Hannes Jukonen"[1].

Už tokį gražų suomių visuomenės informavimą apie M. K. Čiurlionio kūrybą to straipsnio autoriui galime būti tik didžiai dėkingi.

Žymus rusų grafikas Nikolajus Dmitrevskis — gal geriausias rusų poeto Aleksandro Bloko kūrinių, ypač žymiosios poemos „Dvylika", iliustratorius,— šiuos žodžius rašančiam atsiuntė M. K. Čiurlionio portretą, jo raižytą medyje. Tai atvaizdas (lentelės formatas 17×13,8 cm) puikios raižybinės technikos, su keliais M. K. Čiurlionio kūrinių motyvais fone ir užrašu —„N. Čiurlionis". (Šis darbas išstatytas dviejose tarptautinėse parodose — Milane ir Florencijoj.)

Atvaizdo autorius savo laiške nusiskundžia, kad į portretuojamo asmens didelį panašumą jis negalįs pretenduoti, nes pavyzdžiu turėjęs menką reprodukciją iš Lemano knygelės apie M. K. Čiurlionio kūrybą.

Kam galėtų ateiti galvon, kad tolimame šiaurės mieste Vologdoje gyvena dailininkas, kurio „mylimiausias poetas yra A. Blokas, o tapytojas M. K. Čiurlionis", dailininkas, susižavėjęs Lietuvos kryžiais, kuriuos pažino pasaulinio karo metu, ir Čiurlionio kūrybai simpatijoms pareikšti raižo jo portretą, kai mes patys tenkinamės tik padidintomis fotografijomis bei A. Varno litografija.

Gautas Leningrado Ekslibrisistų draugijos miniatiūrinis leidinys (10,5×8 cm.) „Sto zasedanij" (šimtas tos draugijos posėdžių). Šis leidinys išleistas 1927 m., ir jame nurodyti pavadinimai tų pranešimų, kurie buvo padaryti per šimtą posėdžių. Pasirodo, kad du pranešimai buvo skirti Lietuvos ekslibrisui. Vieną jų darė (1926 m. rugpiūčio 1 d.) Leningrado Archeologijos instituto profesorius V. K. Lukomskis: „Senasis Lietuvos knygų ženklas", antrą — draugijos pirmininkas V. S. Savonka (1926 m. rugpiūčio 15 d.): „Šių dienų Lietuvos knygų ženklas". Pirmajam pranešimui medžiagą davė šiuos žodžius rašančio knygelė „Ekslibrisas Lietuvoje XVII—XX šimtm.", antrajam — naujieji lietuvių ekslibrisai. Tie pranešimai bus įdėti šios draugijos leidžiamame 10-me „Darbų" sąsiuviny.

„Pradai ir žygiai", 1927, Nr. 1

---

[1] 1927 m. pavasarį tas pats autorius H. Jukonenas suomių kalba išleido knygelę „M. K. Čiurlionis — lietuvių tapytojas". Be teksto, joje yra M. K. Čiurlionio atvaizdas ir penkiolika jo kūrinių reprodukcijų.

Trijų paroda

Veik vienu ir tuo pat metu Kaune atsidarė dvi meno parodos. Viena Lietuvių dailės draugijos, kita universiteto rūmuose, vadinama „Trijų paroda", kurioje dalyvauja A. Galdikas, J. Šileika ir J. Vienožinskis. Pastaruoju metu meno parodas pas mus rengė Lietuvių dailės draugija, todėl dabar gali atrodyti, kad trys menininkai — A. Galdikas, J. Šileika ir J. Vienožinskis — atskilo nuo jos. Menininkų skilimas paprastai reiškia kovą už naujus meno idealus.

Meno gyvenime toks reiškinys yra ne tiktai visiškai pateisinamas, bet ir sveikintinas. Bet faktiškai „Trijų paroda" nėra menininkų suskilimo vaisius. Tai yra kitas sveikintinas mūsų meno gyvenimo reiškinys: „Trijų paroda" parodė, kaip reikia meno parodas rengti, kad nė vienas kūrinys nežūtų, nepasiliktų lankytojų nepastebėtas. To niekuomet negalėjo pasiekti Lietuvių dailės draugija savo rengiamose parodose. Tai įvyko ne dėl jos kaltės, bet dėl mūsų bendrų kultūrinio gyvenimo sąlygų, kurios versdavo ją grūsti savo „salone" meno kūrinius viens prie kito, viens ant kito, kas visuomet neigiamai atsiliepia pačiai parodos vertei: kartais geriausi kūriniai likdavo visai nepastebėti.

Tokiu būdu matome, kad šie trys menininkai turėjo pagrindo atsiskirti, nes jie vieni išstatė 132 paveikslus: A. Galdikas 82, J. Vienožinskis 20, J. Šileika 30. Ir išstatė vien rinktinius paveikslus, be, jeigu taip galima išsireikšti, balasto — įvairių etiudų etiudėlių. Išstatė juos net septyniose palyginti erdviose salėse. Ši paroda jau vien savo tobula kūrinių ekspozicija yra vertinga. Bet šį jos išviršinį vertingumą iškelia eksponuojamų kūrinių meninis vertingumas. Kiekvienas iš tų trijų menininkų turi ryškų savo kūrybinį kelią.

A. Galdikas savo kūryba visiems mums yra žinomas nuo pirmos apžvalginės 1920 m. parodos. Nuo to laiko mes nematėme nė vienos mūsų parodos be A. Galdiko kūrinių. Ir tai jis rodės ne su vienu, bet su keliais, o kartais keliolika ir gana įvairių savo meniniais siekimais paveikslų. Todėl paprastai pas mus jį priimta vadinti „nenusistojusiu", „nesuradusiu savęs", bet visuomet užmirštama, kad tai yra ieškojimas tokių meninių formų, spalvų ir priemonių, kuriomis tiksliausiai autorius galėtų pasisakyti.

A. Galdikas nėra paviršutiniškas, jis nepaperka žiūrėtojo lengvais būdais. Ir jeigu jis šiandien dar ne visiškai pasiekė tą aukštumą, kuri menininką išskiria iš kitų tarpo, tai, žingsniuodamas meno srity taip, kaip jis tatai iki šiol daro, tikrai ją pasieks.

Po M. K. Čiurlionio A. Galdikas yra vienintelis mūsų plastinio meno revoliucionierius gilia to žodžio prasme. Visa jo kūryba yra nenuilstamo ir nuolatinio atsidavimo menui vaisius. Jeigu jis mums duodavo ne visuomet vienodo kūrybinio stiprumo kūrinius, tai visuomet duodavo tą, kuo gyveno jo siela, kuo jis tikėjo. Tiktai vėliau, kai jis per toli nužengė nuo bendro mūsų visuomenės meno supratimo, jau pasireiškė ir tam tikras dvilypumas, bet apie tai teks kalbėti kur kitur.

Jonas Šileika, perdaug šaltu protu pažabotas, visuomet duoda tai, ką gavo geroje mokykloje: stiprų koloritą, savaimingą dėmių išdėstymą ir kartais nemaža kompozicinio prado, bet dažnai ir jo nenugalėjimo. Pasidavęs planų derinimui, ne visuomet išlaiko tam tikroje aukštumoje piešinį, kuris kartais yra gana silpnokas. Nepasakysime, kad jam sektųsi pastaruoju laiku pamėgtos jo realistinio simbolizmo kompozicijos. Jos būna ir sausokos, ir kartais perdaug naivios. Geriausia jam sekasi peizažai, kuriuose užtenka ir vietinio kolorito, prabylančio į žiūrėtoją šilčiau, negu svetimas jam siužetas.

Įdomiausias mums šioje parodoje yra J. Vienožinskis, kuris pirmą sykį pasirodė lietuvių menininkų tarpe prieš pat pasaulinį karą, VIII metinėje lietuvių dailės parodoje Vilniuje 1914 m., su 26 tapybos etiudais ir 13 grafikos akvafortų, sausos adatos raižinių ir litografijų. Nuo to laiko nė vienoje parodoje, nė su vienu savo kūriniu nesirodė. Tai davė progos kai kam manyti, kad J. Vienožinskis, atsidavęs organizaciniams Lietuvos meno reikalams, kūrybai yra žuvęs. Dabar iš karto pamatėme jo ne etiudus, o 20 baigtų meno kūrinių — 16 peizažų ir 4 portretus.

Kas manė, kad J. Vienožinskis, tiek metų nedirbęs, nepajėgs „atsigauti", apsivylė. Visi išstatyti J. Vienožinskio kūriniai sako, kad jis yra visiškai išsivystęs, subrendęs, stiprios individualinės nuotaikos menininkas. Išėjęs iš impresionistinės mokyklos, jis paliko sau tik kai kuriuos pagrindinius jos principus, kurie nekliudo jo individualiniam meno supratimui reikštis. Jo dabartinę kūrybą trumpai galima apibūdinti šitaip: jis yra visų pirma koloristas. Šviesa ir spalva — jo kūrybinis pasaulis ir patosas. Nors negalime pasakyti, kad tuodu kūrybiniai elementai būtų jam vienodai svarbūs: spalvų harmonija jį daugiau domina, negu šviesos niuansai. Spalvų harmonijos vardan jis užmiršta kartais piešinį ir techniką. Bet anaiptol nelaikome to minusu, nes ir pastarieji du elementai nėra jo kūriniuose visiškai silpni. Taigi visur J. Vienožinskio kūryboje dominuoja ryškus, stiprus spalvų sąskambis. Pasilikdamas ištikimas gamtai, jis

spalvas priima tiktai persilaužusias per jo kūrybinę prizmę. Todėl beveik visur savo peizažus jis daugiau ar mažiau stilizuoja, o kartais traktuoja plačiai, dekoratyviai, ir todėl eiliniam žiūrėtojui gal ir atrodo jo tie peizažai „ne visai lietuviškos gamtos". J. Vienožinskis išsiskiria iš kitų savo draugų ir plačia, dekoratyvia faktūra.

Reikia palinkėti, kad „Trijų paroda" tinkamai būtų mūsų visuomenės įvertinta.

„Naujas žodis", 1928, Nr. 10—11

Naujomis gairėmis

Dviejų meno parodų proga

Kurį laiką mūsų plastikos meno gyvenime buvo tylu ir ramu. Tik retkarčiais šią tylą pertraukdavo viena kita parodėlė, vienas kitas gandas. Ir vėl viskas kaip buvę — tylu ir ramu. Tie, kurie tikėjo plastikos meno kovinga galia, ėmė sakyti, kad šis menas mūsuose gyvena visišką stagnaciją, krizę, menininkai tiktai valdininkauja ir savo uždavinį užmiršo. Kitoks įspūdis nė negalėjo susidaryti. Ir staiga, beveik nelauktai ir netikėtai, sujudo subruzdo mūsų jaunieji plastikai. Kaip ledai pavasarį. Ir kaip šie yra pavasario skelbėjai, jo nuotaikos nešėjai, taip ir šiomis dienomis atsidariusios net dvi mūsų jaunųjų plastikų kūrinių parodos mūsų skurdžiame plastikos meno gyvenime žada pavasarį. Maža, kad žada,— jie jį jau skelbia, neša. Ir šį momentą reikia laikyti mūsų naujo plastikos meno gimimu.

Jei konstatuojam naujo plastikos meno gimimą, tai reiškia, kad pas mus buvo kitas, senasis menas. Taip, buvo. Ir prieš kalbant apie šį naująjį, reikėtų kelis žodžius tarti apie senąjį.

Šių metų gruodžio mėnesį mūsų plastikos menas švęs dvidešimt penkerių savo egzistencijos metų sukaktuves. Tiek laiko praėjo nuo Pirmosios lietuvių dailės parodos Vilniuje atidarymo. Švęsime jo egzistencijos ketvirtadalį amžiaus. Nei labai didelį, nei mažą laikotarpį. Žmogaus gyvenime tai tik brendimo laikotarpis. Mūsų senasis menas visą laikotarpį ėjo viena nusistovėjusia vaga: užsidarymo provincionalizmo kevale vaga. Pirmųjų lietuvių meno parodų plastikai per šį dvidešimt penkerių metų laikotarpį ne tik nenužengė priekin, bet dauguma jų regresavo. Be savęs, jie nieko nematė ir nemato. Nematė, kad svetur menas nuolat ieškojo naujų kelių, naujų formų. Net mūsų nuo meno bei kultūrinio gyvenimo atsilikusi visuomenė tatai jautė, ir jos meno supratimas brendo ir plėtėsi. Mūsų gi šiandien jau vadinami senosios kartos menininkai savo kūriniais kartojo vis tą pačią „bobulės pasaką". Iki juodžiausio nuobodumo. Ką jie kadaise išsinešė iš įvairių meno mokyklų (tarp jų iš vienos realistinės natūralistinės pakraipos su impresionizmo priemaiša), tuo gyveno per visus dvidešimt penkerius metus ir tik tuo temaitino mūsų visuomenę.

Tiesa, mūsų tautos gyvenime šis laikotarpis kurį laiką buva gana žiaurus. Bet kaip tik menininkai jį savo kūryba turėjo nuskaidrinti. Deja, jie nesugebėjo

to padaryt. Niūrus, vienpusiškas buvo jų menas. Jis virto beidėjiniu amatu. Per visą šį laikotarpį nė vienas menininkas nepasisakė, kur su savo menu eina ir dėl ko būtent tik tokį pamėgo. Žinota tik viena: šioks toks Lietuvos gamtos vaizdelis. Retkarčiais kurio nors žymesnio asmens portretas. Per savo kūrinio turinį nematyta meninės formos. Džiaugtasi, kad ir visuomenė jos nemato. Tad peizažai, peizažai...

Tiesa, šis laikotarpis davė genialų Čiurlionį. Bet tai buvo tyruose šaukiantis balsas. Visi kiti menininkai labai pamėgo savo inertiškumą ir tariamą visuomenės trumparegystę. Bet visuomenė subrendo ir praregėjo anksčiau, negu senieji menininkai iš jos to laukė. Visuomenė meną iš karto nuoširdžiai priėmė. Kiekvieną naujai pasirodančią meninę pajėgą sveikino ir iš jos „daug tikėjosi". Pagaliau ji, kad ir nieko nesakydama, matyt, mūsų menu nusivylė. Menas tapo niekam nereikalingas, o, tikriau sakant, valstybinių įstaigų reikalas. Įvairioms įstaigoms buvo įgyjami bei užsakomi prezidentų, ministrų portretai, Lietuvos kunigaikščių portretų, Žalgirio mūšio kopijos ir t. t. O kai tie menininkai surengdavo savo darbų parodas, jose ničnieko naujo neduodami, visuomenė šaltai jas tepriimdavo, kaip šaltai, nuobodžiai žiūrėjo nuo sienų visi tie paveikslai. Pagaliau pati visuomenė ėmė sakyti, kad mūsų senieji menininkai „tik ministrų ir turtingų dėdžių portretėlius temoka fabrikuoti". Nė viskam įspūdingas jaunimas nieko aname mūsų mene nepamatė. Negali būti užkrečiamo entuziazmo ten, kur kuriama be jokio entuziazmo.

Aišku, tokia padėtis galėjo tęstis tol, kol nepriaugo nauja menininkų karta. Šiandien mes ją jau turime ir matome jos nuoširdžias pastangas.

Jos dalis pasireiškė kaip visai subrendusi menui kurti, dalis brėstanti. Vieni ir kiti neša naujus pasaulėvaizdžius, naujas idėjas, tad ir naują meną: jauną, sveiką, stiprų. Jie jau ne amatininkai, ne vardu pridengta tuštuma, o tikri naujo meno kūrėjai. Ir neapsiriksime pasakę, kad visuomenė jau su jais. Apie tris šimtus apsilankė „Ars" grupės parodos atidaryme, apie du šimtus antrą dieną — tai Čiurlionio galerijoje dar nematytas kauniškių lankytojų skaičius. O tai reiškia, kad, kai tikimasi pamatyti gyvybę, o ne stagnaciją, ja domimasi. Tas pats susidomėjimas buvo ir „nepriklausomųjų" parodos atidaryme. Taigi mūsų visuomenei menas reikalingas, tik tikras menas, o ne jo šešėliai.

Šiuos faktus konstatavę, pažvelkime dabar, kokiais reiškiniais mūsų meno gyvenimą praturtina „Ars" grupės ir „nepriklausomųjų" menininkų pasirodymas.

Tiems, kurie tuos faktus konstatuoja tik kaip įvykusius, gali atrodyti, kad čia esama mūsų plastinio meno susiskaldymo. Drįstame tvirtinti, kad nėra jokio susiskaldymo, o tik ideologinė diferenciacija. Be tokios diferenciacijos meno pažanga ir gyvenimas nėra įmanomi. Kai „nepriklausomieji" užėmė atgyvenu-

sių Dailės draugijos ir Meno kūrėjų draugijos vietą ir, būdami jaunesni, dar nesugebėjo pareikšti savo ideologijos pagrindų, „Ars" grupė savo deklaracijoje aiškiai pasisakė, kas jie per vieni ir kokiu keliu eis. Ši deklaracija trumpa ir ryški. Negalima jos čia nepacituoti:

„Nuogoj ir skaudžiai apleistoje dirvoje atsirandam mes. Pro amžių akinius matom tolumoj didžią meno kultūrą. Smūtkeliai, pasakos, dainos. Anksti, savo glūdumoj didelius mums pavyzdžius sukaupę, muziejų sienose jau paslėpti ar paprasto mūsų sutemų vėjo baigiami graužti meno palaikai.

Nenutildomas troškimas darbą pradėti iš naujo. Neslepiam nuo savęs, koks tai sunkus darbas ir kokios jaunos dar nesukauptos mūsų jėgos. Pasaulis, ypač mūsų tauta, pradėjo naują epochą. Po ištisų penkių šimtmečių mes vėl patenkame į Europos tautų didžiausias kultūros lenktynes. Apsidairę aplinkui, įsitikinam, kad nebuvimas gilesnių meno ieškojimų arba seniai nudėvėtų meno formų pamėgdžiojimas mūsų meną žudo.

Mes pasiryžę šiai atgimstančios tėvynės epochai tarnauti ir kurti šios epochos stilių. Meno kūrinys — nauja gyvenimo realybė. Mes trokštam praturtinti mūsų gyvenimą naujom vertybėm.

Mes siekiam bendradarbiauti su kitom tautom, įvesdami į bendrą meno lobyną mūsų tautos dvasią atitinkančius darbus.

Pripažįstam šių dienų formalinius meno užkariavimus, nes jie teikia mums daugiau kūrybinės laisvės. Bet neuždedam savo dalyviams iš anksto nustatytų meno dogmų. Trokštame, kad kiekvienas mūsų pagal savo individualybę, pagal savo nusistatymus tarnautų mūsų krašto meno kultūrai. Užuojauta tiems, kurie net nemurmėdami prisitaiko prie nusistovėjusio skonio.

Nemaloniai esam nustebę, matydami, kaip pataikaujama įvairioms, su menu nieko bendro neturinčioms idėjoms.

Gerai numanom, kokiais keistais žvilgsniais mus sutiks. Bet vis dėlto pradedam."

Nuoširdžiai ir kukliai skamba deklaracijos žodžiai. Ir kiek juose įsigilinimo į kuriamojo meno esmę.

Senosios kartos menininkai nematė to, ką iki jų lietuvių liaudis buvo sukūrusi. Savo darbų pagrindan jie padėjo natūralistinį Lietuvos gamtos kopijavimą. „Ars" grupė savo kuriamam menui tradicijų ieško Lietuvos praeities meno kultūroje, lietuvių tautos dvasios savybėse. Tuo keliu einant, aišku, netenka spausti savo meno į siaurus atgyvenusių formų rėmelius. Nauji uždaviniai, naujos idėjos reikalingos ir naujų formų.

Pirmą kartą lietuvių „Ars" grupės plastikai deklaracija prabilo į visuomenę. Prabilo, savo pasaulėvaizdį kristalizuodami ir žodžius remdami savo darbais. Prabilo Galdikas, Gudaitis, Jonynas, Kulakauskas, Mikėnas, Samulevičius, Steponavičius, Vizgirda. Vieni jų, kaip Galdikas,— su senesne meno darbo

praeitim, kiti — ką tik išėjusieji viešumon. Bet visi jie stiprūs savo pasiryžimais, savo darbo vaisiais.

Galdikas nuėjo ilgą ir sunkų ieškojimų kelią. Užpakaly pasiliko daug nuoširdaus naivumo, daug baimės neišsiskirti iš kitų. Ši baimė kartais vertė jį geriausias savo akvareles slėpti nuo pašalinių akių. Tik po to, kai jų dalis negrįžtamai žuvo drėgnam sandėly, tos jo akvarelės buvo aukštai įvertintos prancūzų meno žinovų. Bet ir šis skaudus jo kuklumas netuščias buvo. Tai buvo vis žingsniai pirmyn. Dėl to mes šiandien matome jį originalų, stiprų spalvų dainių ir sintetiką, išėjusį į platų kūrybos kelią. Jį galime laikyti „Ars" grupės meniniu vadovu. Juk Jonynas, Kulakauskas, Steponavičius yra jo mokiniai grafikos srity. Jie, kaip ir jis, nepasitenkino Meno mokykloje gautomis žiniomis: Jonynas ir Steponavičius grafiką studijuoja Paryžiuje. Bet tas faktas nenutolino jų nuo lietuvių meno kelių ieškojimo. Kad įsitikintume, jog taip yra, reikia tiktai prisiminti Jonyno „Pasaką", „Šv. Kazimierą", „Madoną", kur panaudoti mūsų liaudies raižinių motyvai. Ir panaudoti, ne kopijuojant juos, o jais remiantis, kuriant naujas vertybes. Jei Jonyno raižiniai paperka meistriškumu, tai Steponavičius — grakštumu ir nuoširdžiu mūsų liaudies meno motyvų traktavimu.

Mikėnas lygiai lengvai operuoja skulptūros, mozaikos ir piešimo formomis. Visur ryškus kompozicijos pradas, medžiagos savybių pažinimas. Lygiai monumentalus yra jo „Kalvis" ir eskizai freskai „Kanklininkas".

Aš čia keliais bruožais paminėjau kūrybos savybes tiktai tų, kurie savo meno formai, spalvinei gamai pradų ieško mūsų liaudies kūryboje. Bet tatai nereiškia, kad kitus mažiau vertinu. Samulevičius ir Vizgirda savaip talentingi ir stiprūs. Gudaitis ir Kulakauskas savaip. Visi jie ne tik daug žada, bet iš jų tikrai daug galima laukti. Jie visi stato naujas gaires jaunam lietuvių menui, tiki to meno gražia ateitimi.

Jau man teko minėti „nepriklausomuosius". Ir jie pilni vilčių ir pasiryžimo, bet visiems tiems iš jų, kurie turi kūrybinės kibirkštėlės, dar daug reikia dirbti, daug paieškoti savęs. Jei ne visi jie pajėgs nešti sunkią meno naštą, tai bent tuo yra brangintini, kad taip pat matė mūsų senojo meno stagnaciją ir dėjo visas savaip suprastas pastangas jį išjudinti, pažadinti jo gyvybę. Jie nenori sutikti su mūsų plastikos meno gyvenimo pilkuma. Jie nori užmegzti ryšius su Pabaltijo valstybių menu. Neturėdami stipresnės ideologijos, jie rūpinasi profesinės egzistencijos galimumais. Jie skverbiasi savo menu į gyvenimą, nori atrasti savo sugebėjimams platesnę dirvą. Ir kai pirmųjų dailės parodų menininkai teoretiškai svajojo išgyvendinti iš mūsų bažnyčių svetimą meną, Valeška savo darbais įrodė ne tik galimumą toje meno srity pasireikšti, bet jau spėjo gana plačiai ją praktiškai aprėpti. Kelmės bažnyčioj, karo ligoninės koplyčioj, Šančių ir universiteto bažnyčiose jo atlikti dekoravimo darbai visiškai įrodė, kad

jis čia gali sėkmingai darbuotis, kad mūsų dvasiškija nėra jau tokia baili naujo meno formoms.

Kai „nepriklausomieji" surengė pirmą savo darbų parodą, man dėl jų meninių pastangų teko pasakyti daug karčios tiesos. Bent aš taip maniau. Mano anų laikų samprotavimai ir dabar kai kuriems iš jų, kaip menininkams, gali būti taikomi. Bet aš jų čia nekartosiu. Pabrėšiu tik viena: rimtam menininkui, rimtai meno organizacijai gyvenimas ir siekimai neįmanomi be ryškiai nustatytos meninės ideologijos. Ideologija, o ne vien tik profesinių reikalų gynimas menininkų susibūrime turėtų stipriausiai rišti. „Noras dirbti meno srity, tautinio meno problemų sprendimas, evoliucijos pripažinimas" — tai yra tik bendri posakiai ir nėra tas cementas, kuris vienetus jungia į mažesnį ar didesnį kolektyvą. Ideologijos srity „nepriklausomiesiems" reikia dar daug ir giliai pagalvoti. Jei jie sugebės tatai padaryti, tai bus ne tik „meno visuomenintojais", bet ir tikrais menininkais, atlikusiais ir kitus didelius meno uždavinius. Bet tam reikia didesnio susikaupimo, didesnių reikalavimų sau. Vieno nereikia užmiršti — menas nėra nei prabanga, nei tuščias grabaliojimas, o iš gyvenimo išplaukiąs ir į gyvenimą grįžtąs reiškinys. Kaip toksai, jis negali būti nereikalingas Lietuvoje — jos visuomenei, valstybei. Nei visuomenė, nei valstybė tokio balso niekuomet nekėlė. Jį sufabrikavo menininkai, kurie nepajėgė kurti, o tik paveikslėlius tedarė. Neteisingas įsitikinimas, kad visuomenė nemoka atskirti pelų nuo grūdų. Tegul mūsų visuomenė dar ir nesugeba būti meno mecenatu, bet nuoširdžiai džiaugtis menu, gėrėtis juo, pamilti jį — simptomų turime užtenkamai. Tik tegul tas menas bus jaunas, drąsus, gaivinantis. Tegul bus tuo, kuo jis yra kitose tautose, kitose valstybėse. Giliai tikiu, kad tokiu jį padarys mūsų jaunieji menininkai. Juose glūdi naujojo Lietuvos meno viltis ir ateitis.

„Lietuvos aidas", 1932, lapkričio 8

Vytauto portretai

Kelios pastabos dėl Vytauto Didžiojo portretų autentiškumo

Šiuos — 1930 — metus Lietuva įvairiais būdais mini kaip Vytauto Didžiojo jubiliejinius metus. Šia proga kilo gyvas reikalas tapyboje, skulptūroje, grafikoje pavaizduoti Vytautą Didįjį, jo žygius bei jo gyvenimo ypatingus nuotykius. Vytauto Didžiojo komitetas išleido daugybę dail. Adomo Varno litografinio Vytauto atvaizdo egzempliorių ir dail. Petro Rimšos medalius su Vytauto atvaizdu. Skulptoriai — Juozas Zikaras, Vincas Grybas ir kiti — dirbo jo biustus; dail. Jonas Mackevičius sukūrė kompoziciją „Vytautas ties Juodąja jūra", dail. Mstislavas Dobužinskis — didelį portretą, kur Vytautas, turtingiausiai pasipuošęs ir apsikarstęs įvairiausiais ženklais, stovi senojo Vilniaus pastatų fragmentų fone. Žodžiu, per šiuos metus parodyta mums daug įvairių „Vytautų", neminint J. Mateikos „Žalgirio mūšio" kopijų ir jo įvairių reprodukcijų.

Čia nemanau visų per šiuos metus mūsų menininkų sukurtų Vytauto atvaizdų aptarti, vienus jų tuo ar kitu atžvilgiu laikyti nusisekusiais, kitus — nenusisekusiais. Ta proga noriu sustoti tik ties vienu klausimu: ar praeitis paliko mums Vytauto atvaizdą, kurį galėtume laikyti jo portreto prototipu, ar tie visi mūsų nurodytųjų menininkų ir svetimųjų (J. Mateikos, J. Stykos ir kt.) Vytauto Didžiojo portretai yra sukurti, pasiremiant tik įvairiais istoriniais šaltiniais, tad ir lieka tik portretinėmis meno problemomis, neturinčiomis jokio ikonografinio pagrindo?

Nors į šį klausimą duoti išsamų atsakymą mūsų darbo sąlygomis yra nelengva, beveik negalima, vis dėlto drįsiu prie jo eiti. Kelią tam pasirenku palyginamąjį analoginį.

Vytautas Didysis gyveno tuo Lietuvos valstybės kūrimosi laikotarpiu, kai kultūros atžvilgiu Lietuva buvo didelėje Bizantijos—Rusijos įtakoje. Tiesa, kai kurie istorikai, tarp jų ir profesorius A. Janulaitis savo paskaitoje universitete š. m. rugsėjo 8 d., tvirtina, ir ne be pagrindo, kad Vytautas visomis išgalėmis artino Lietuvą prie Vakarų Europos kultūros. Bet, mano nuomone, tai tebuvo tik pastangos. Karingo valstybės kūrėjo asmeny tos pastangos greičiausiai buvo pirm visa ko nukreiptos į utilitariškesnius kultūros pasireiškimus, į tokius, kuriuos tučtuojau reikėjo turėti savo šaly, kad susilygintum su priešų kultūros aukštuma. Tai buvo kariuomenės miklinimas ir jos aprūpinimas atitinkamais

karo pabūklais, diplomatinių santykių užmezgimas su vakarų kaimynais — laikymas prie didžiojo kunigaikščio rūmų Vilniuje raštininkų, mokančių lotyniškai ir vokiškai; be jų, buvo laikomi moką rusiškai ir net totoriškai. Bet aukštesnioji kultūra — dvasinė, kurios pažiba yra menas, turėjo dar būti ta, kuri anksčiau pradėjo veikti, būtent bizantinė-rusiška. Liudijimų čia turime, rodos, ne vieną.

Imkime kad ir Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų šeimyninius santykius, per kuriuos kultūrinės įtakos stipriausiai reiškiasi. Ten matysime daug rusų įtakos per žmonas ruses, brolius, valdančius rusų sritis. Per šitą įtaką skverbiasi Lietuvon graikų tikyba su savo ypatingu bizantiniu-rusišku menu. Skverbiasi taip stipriai, jog dar XVI amžiaus pradžioje popiežiaus pasiuntinys Jokūbas Pisonas Vilnių aprašo kaip schizmatinį miestą, pasipuošusį turtingomis, auksu, sidabru ir brangiais akmenimis pagražintomis cerkvėmis.[1] Ši meno įtaka per Lietuvą ir Jogailą skverbiasi Lenkijon. Vienas rimčiausias ano laikotarpio lenkų meno istorijos žinovas Vl. Podlacha, dėstydamas faktus apie Jogailos skleidžiamą Lenkijoj rusų meną, Jogailą taip apibūdina:

„Visa, kas iki šiol pasakyta šitoj apžvalgoj apie dar esančias arba jau žuvusias sieninės bažnytinės tapybos liekanas lenkų žemėje, yra įrodymas, kaip labai palaikė rusų meną Jogaila ir jo rūmai. Išaugęs Lietuvoj tarp pusiau rusų ir veikiamas rusų bažnyčios kultūros, Jogaila priprato prie tos jausmų simbolikos, kuri pasireiškia bizantinio-rusų stiliaus kūriniuose, tuose didingų archijerejų ir asketiškų vienuolių tipuose, iškilmingose ir drauge liūdnose madonose ir maloniose jaunuolių figūrose. Jos prakalbėdavo į jo vaidintuvę, jų formos patenkino Jogailos estetinius troškimus, ir todėl jis negalėjo jų užmiršti, kai atsidūrė tarp kūrinių su vakarų žymėmis, taip pat, kai priderėjo pasirodyti kokios bažnyčios geradėju ir papuošti jos sienas paveikslais: karaliaus pageidavimus patenkindavo rytų bažnyčių menas, atsirasdavo tapytojų iš Lietuvos arba iš artimiausiųjų Raudonosios Rusios sričių."[2]

Tiesa, Podlacha taip apibūdina Jogailą, ne Vytautą. Bet mes žinome, kad Vytautas nuo pat jaunų dienų geruoju gyveno ir sutarė su Jogaila. O Prohaska tvirtina, kad Jogaila turėjęs įtakos Vytautui. Tad Podlachos Jogailos apibūdinimas kultūros ir meno atžvilgiu gali būti taikomas ir Vytautui.

Jei, pasak Podlachos, tuo metu Lietuvoje būta menininkų ir jei Jogaila gabenosi jų į Lenkiją, tai ištaigingi Vytauto Didžiojo rūmai irgi galėjo turėti tų bizantinės-rusiškos pasaulėžiūros menininkų. Bet šis faktas kaip tik mums sako,

---

[1] X. Dr. Jan Fijałek. Opisy Wilna aż do połowy wieku XVII-go.—„Atheneum Wileńskie", Rok II, zeszyt 5—6, p. 137.

[2] Wł. Podlacha. Historya malarstwa polskiego. Tom 1, Malarstwo średniowieczne, 1913, p. 98—99.

kad tie menininkai nei Jogailos, nei Vytauto Didžiojo nevaizdavo. Jie vaizdavo dievą tėvą, madonas, šventuosius, bet niekuomet nevaizdavo gyvųjų, nors jie būtų buvę valdovai, kunigaikščiai. Šiuos pastaruosius tik tuomet tevaizdavo, kai bažnyčia uždėdavo jiems šventųjų aureoles. Bet tai įvykdavo po mirties, po nukankinimo, tad vaizduojamojo asmens nebeturint prieš savo akis. O ikoninė tapyba „natūros" nereikalavo: užteko papasakojimų apie vaizduojamąjį, sapne matyto vaizdo; menininkas teduodavo abstraktų jo tipą. O jei būtų vaizdavę ir gyvą, tai žiūrėtų į jį tik per bažnyčios nustatytų meno kanonų prizmę. Kad tikrai taip buvo, rodo mums Rusijos meno istorija, kurios anų laikų paminklų yra išlikę gana daug. Rusija, mokėjusi kartais didele menine prabanga užsimoti, savo bažnyčios pateptųjų valdovų portretų susilaukė tik XVII amžiuje, kai į Rusiją skverbėsi jau Vakarų Europos kultūros įtaka. Bet ir tuomet jie dar tebebuvo prisigėrę ikoninio stiliaus. „Vietoje portreto atsirasdavo kažin koks stilizuotas ikoninis tipas"[1],— sako A. Novickis.

Tiesa, kiti du rusų meno istorikai, I. Grabaris ir A. Uspenskis, kalbėdami apie portretinę tapybą Rusijoj, prieina išvadą, kad „nesvetimas buvo portretinės tapybos suvokimas ir senovės Rusijai, ir mes matėme jos pavyzdžių ant XII ir XIV a. Naugardo bažnyčių sienų"[2]. Bet jų minimi tos tapybos pavyzdžiai ryškiausiai rodo, kiek tie „portretai" yra tapyti, laikantis ikoninių kanonų, ir greičiausiai nieko bendra neturi su portretuojamais asmenimis. Be to, jie figūruoja tik cerkvių tapybos freskose, glaudžiai susieti su freskų turiniu ir kompozicija. Vytautas Didysis nė tokia tapybos forma negalėjo būti atvaizduotas, nes statė katalikiškas bažnyčias, kuklias, be jokių freskų.

Suminėtais duomenimis ir samprotavimais remdamasis, manau, kad Vytautas Didysis jo metu dirbusių Lietuvoje, gal net jo, didžiojo kunigaikščio, rūmuose, bizantinės-rusiškos pasaulėžvalgos menininkų nebuvo atvaizduotas. Apie tokį jo atvaizdą neaptinkame jokios legendos nė viename rašytiniame šaltinyje.

Jau minėjau, kad Vytautas glaudėsi ir prie Vakarų Europos kultūros. Tad ar negalime iškelti klausimo: ar jo, didžiojo kunigaikščio, rūmuose nebuvo Vakarų Europos meninės pasaulėžvalgos menininkų ir ar jie nepaliko jo atvaizdo? Juk žinome, kad Vytautas ne kartą buvo pas kryžiuočius, tad gal ten galėjo būti padarytas jo atvaizdas. Sunku ką nors tikra tarti. Jei galėjo būti toks atvaizdas, — tai tapybinis portretas ar piešinys. Ir tikrai turime Vytauto Didžiojo atvaizdo du „prototipus": vieną — tapybinį portretą, kitą — medžio raižinį. Pirmąjį „prototipą" pavartojo dail. A. Varnas, kurdamas savo Vytauto Didžiojo

[1] А. Новицкій. Парсунное письмо в Московской Руси. — «Старые годы», 1909, іюль-сентябрь.

[2] А. Успенскій. Царские иконописцы и живописцы XVII века. Skyrius iš veikalo: Игорь Грабарь. История русскаго искусства, т. VI, Живопись, p. 410.

portretus, dail. P. Rimša, darydamas medalius, ir daugelis kitų. Tai yra gana plačiai žinomas Vytauto Didžiojo atvaizdas, esąs Vilniaus katedros bažnyčioje ir labai artimas Vytauto Didžiojo atvaizdui, buvusiam kunigaikščių Radvilų rinkiniuose Nesvyžiuje.

Šio pirmojo portreto istoriją d-ras V. Zahorskis taip aprašo: „Viršum paminklo (Vilniaus katedroje,— P. G.) kabėjo didelis Vytauto portretas, įdėtas į paprastus paauksintus rėmus. Šis portretas kadaise yra buvęs Lietuvos Brastoje, tėvų augustijonų bažnyčioje, Vytauto įsteigtoje. Panaikinus šią bažnyčią, portretas buvo atiduotas į Augustijonų bažnyčią Vilniuje (prie Savičiaus gatvės), bet kai ir ją uždarė, tai jį perkėlė į vyskupo namus. Vaclovas Žilinskis pakabino jį virš Vytauto paminklo."[1]

Kad šis portretas buvo pas Lietuvos Brastos tėvus augustijonus, d-ras V. Zahorskis žinią greičiausiai yra paėmęs iš M. Balinskio[2], kuris savo „Vilniaus istorijoj" įdėjo to portreto litografinę reprodukciją su tokiu užrašu: „Aleksandras Vytautas Did. L. K., pagal senąjį paveikslą, esantį Vilniaus Augustijonų bažnyčioje ir perkeltą iš to paties ordino Brastos bažnyčios, kurią jis įsteigė; tai liudija lotyniškas užrašas ant litografijos. Piešė Karolis Ripinskis, litografavo Antanas Klukovskis."

M. Balinskis kitoje vietoje sako, kad šis portretas gali būti autentiškas, nes ilgai buvęs Brastos vienuolyne, atitinkąs istorikų aprašymus, gana panašus į Nesvyžiaus kopiją[3]. Nesvyžiaus paveikslo kopijoje didžiojo kunigaikščio mitra, netinkamai pridėjus iš viršaus kryželį, beveik pavirto į karaliaus karūną; tuo tarpu mitra augustijonų Vytauto portrete gana sutampa su pirmykšte Gedimino mitra, kaip ją atvaizdavo T. Narbutas. Taigi, nežinia kuo daugiau remdamasis, negu tik ką pacituotais argumentais, M. Balinskis šį tėvų augustijonų vienuolyno Vytauto Didžiojo atvaizdą laiko beveik autentišku, o Nesvyžiaus — kopija. Nors J. I. Kraševskis savo veikalo „Vilnius..." ketvirtame tome (XII—XIIIp.) dėl šių abiejų portretų rašo: „Didesnių abejonių kyla (deja, šitą reikia pripažinti) dėl Vytauto portreto autentiškumo, nors rūbai — jo amžiaus. Žinoma, nesame tikri, ar dingę ir kur dingę tikrieji Lietuvos didvyrio bruožai — juk tapybos menas anais laikais buvo toks retas ir netikslus, o, be to, trūksta kitų įrodymų.

Neseniai buvo surastas Nesvyžiaus galerijoje senasis Vytauto portretas, nuvalytos dulkės, restauruotas. Palyginę jį su Vilniaus tėvų augustijonų bažny-

---

[1] Dr. Władysław Zahorski. Katedra Wileńska. Wilno, 1904, p. 136—137.

[2] M. Baliński. Historya miasta Wilna. 1836, t. 1, p. 110—111.

[3] M. Baliński. Wilno od początkow jego do roku 1750. Przez J. I. Kraszewskiego... — „Wizerunki i rozstrząsania naukowe", Poczet nowy drugi. Tomik XXII. Wilno, 1841,p. 171.

čios paveikslu, atneštu iš Lietuvos Brastos, kur Vytautas buvo įsteigęs šito ordino vienuolyną, matome, kad jis visai kito tapytojo, tačiau tarp jų, žinovų ir dailininkų nuomone, galima rasti panašumą, tik augustijoniškasis vaizduoja gerokai senesnį. Portretuojamųjų apsirėdymas visai mažai skiriasi: pirmasis turi ant krūtinės insignium su kabančiu ant grandinėlės siaubūnu, kurio nematome Nesvyžiaus paveiksle, užtat pastarajame esančio kryželio ant mitros neturi augustijoniškasis portretas. Nesvyžiaus paveikslo kopiją patalpinsime kaipo niekur dar neskelbtą, be to, esame įsitikinę, kad garsiojo Lietuvos karžygio atvaizdas yra vertas būti išleistu."

Taigi J. I. Kraševskis dėl tų portretų autentiškumo laikosi rezervuotai. O ir toje pačioje Kraševskio Vilniaus miesto istorijoje Vytautas nevienodai atvaizduotas. Vienur Vytauto raižybinis portretas pridėtas prie pirmojo tomo su tokiu užrašu apačioj: „Witold W. X. L. z obrazu oryginalnego starożytnego w Nieswieżu. Rys. Jan Hesse. Wrankmore sculp. Wydał Adam Zawadzki". (Jis yra mano bibliotekoj.) Kituose tos pačios laidos egzemplioriuose Vytauto Didžiojo atvaizdas pridėtas litografuotas, su užrašu: „Witold W. K. L. w Wilnie. Litogr. I. Oziębłowskiego. Tom I, str. 89" ir pridėtas prie IV tomo. Gal į tam tikrus egzempliorius buvo dedami I. Ozemblovskio litografuoti Vytauto Didžiojo atvaizdai, kol nebuvo gautas siuntinys užsienyje užsakytų raižinių, kuriuos vėliau ir pridėjo. Gal tuo leidėjų norėta J. I. Kraševskiui įtikti, nes savo veikalo „Vilnius..." ketvirto tomo XIII—XIV p. iliustracijų reikalu jis taip rašė: „Paveikslus šitam veikalui iš pradžių buvome ketinę padirbdinti užsienyje, nes mūsų litografinės įmonės dar negali lygintis su užsieninėmis atmušimų tikslumu ir dailumu, bet, antra vertus, tai būtų lyg mūsų miesto pažeminimas, jeigu jo istorijos negalėtų iliustruoti savi dailininkai. Tad, suradę uolų, darbštų, nemenkų gabumų paišytoją, patobulinusį savo litografiją savo jėgomis, nusprendėme apsieiti be svetimųjų pagalbos. Ir galime gėrėtis, kad nors mūsų paveikslai neprilygsta užsieniniams, bet yra geresni už daugelį iki šiol išleistų."

Raižybinis Vytauto Didžiojo atvaizdas yra žymiai tobulesnis už I. Ozemblovskio litografuotą, kuriame Vytauto Didžiojo veido bruožai panašūs į moteriškus ir labai mažai bendra turi su to paties I. Ozemblovskio litografine Vytauto Didžiojo atvaizdo iš Nesvyžiaus kopija, atskirai išleista su užrašu: „Z obrazu oryginalnego starożytnego w Nieswieżu". Jeigu anas atvaizdas tikrai buvo dedamas prie J. I. Kraševskio „Vilniaus...", o ne atsitiktinai pateko tiktai į mano turimą egzempliorių,— mažai pasitarnauta autoriui, kuris dėl tų portretų autentiškumo, kaip matėm, laikėsi rezervuotai. Kaip ten bebūtų, bet mes, kalbėdami apie Vytauto Didžiojo atvaizdus, šį raižybinį portretą irgi turėsime omeny.

Dabar pažiūrėkime, ar tėvų augustijonų ir Nesvyžiaus Vytauto Didžiojo atvaizdai galėjo būti autentiški. Skirtumai tarp jų iš tikrųjų yra labai nedideli. Be M. Balinskio ir J. I. Kraševskio nurodytų skirtumų tarp tų dviejų portretų,

aš galiu nurodyti dar šiuos: tėvų augustijonų portrete Vytautas Didysis virš šarvų dėvi šermuonėlių apsiaustą-mantiją, Nesvyžiaus — paprastą gelumbinį apsiaustą; tėvų augustijonų portrete Vytautas Didysis dešiniojoje rankoje laiko skeptrą ar lazdą, Nesvyžiaus — dešiniąją ranką įrėmęs į šoną; tėvų augustijonų portrete kairioji ranka įremta į šoną, o Nesvyžiaus portrete ta ranka laiko prie šono kabantį kardą; tėvų augustijonų portrete Vytautas Didysis atvaizduotas žemiau kelių, ir fone nėra jokių draperijų bei peizažo, Nesvyžiaus — visa figūra ir fonas užpildytas aksesuarais.

Stilistinio Vytauto portretų nagrinėjimo pagrindu paimsime Nesvyžiaus portretą. Šis pastarasis plačiai pagarsėjo Lietuvoje ir užsienyje, kai jį litografiniu būdu išleido Vilniaus litografas I. Ozemblovskis, o raižinį įdėjo, kaip minėjau, į savo veikalą „Vilnius..." J. I. Kraševskis. Nei originalo, nei fotografinės to Vytauto Didžiojo portreto iš Radvilų rinkinių Nesvyžiuje reprodukcijos man neteko matyti, tad sunku spręsti, su kokiu tikslumu jis yra perduotas I. Ozemblovskio litografijoj ir J. I. Kraševskio pateikiamame raižiny. Tikslumą čia vartoju Vytauto charakterio prasme, nes ir vieno, ir kito aksesuarai galėjo būti pridėti. Nors pagrindiniai aksesuarai — kairiajame viršutiniame kampe kabanti draperija, iš dešinės pusės stulpas-kolona ir fone peizažas — pavartoti vieno ir kito, bet laisvai traktuoti. I. Ozemblovskis duoda peizažą-kalnelį, apaugusį eglutėmis, J. I. Kraševskis — pareinės ar padneprės kalnus. Bet tie aksesuarai, jei buvo ir Nesvyžiaus originale, jau daug padeda mums nustatyti portreto atsiradimo laikotarpį. Dorėninė kolona, šalia jos stovįs postamentas su barokiniais-rokokiniais kronšteinais, o fone barokinis skydas, barokinis kronšteinas tarp draperijų — argi tai Vytauto gyvenamos gadynės meno požymiai? Niekuomet! Kas čia bendra su gotika? Nieko. Kalnuotas ir debesuotas J. I. Kraševskio peizažas, eglutėmis apaugęs I. Ozemblovskio kalnelis — juk tai savotiška romantika portretinėje tapyboje. Romantika, visai neatitinkanti Vytauto Didžiojo, ordino nugalėtojo ties Žalgiriu, karžygiško vaizdavimo. Žodžiu, nė viena tų detalių nekalba už bent kiek didesnį atvaizdo senumą.

Leiskim, kad atsitiko šitaip: tie aksesuarai originale vėliau pridėti, kai reikėjo paveikslą restauruoti. Nemokša restauratorius norėjo portretą praturtinti, įdėti savo gadynės skonio ir tuo sumažino jo istorinę reikšmę. Bet užmirškime aksesuarus ir imkime analizuoti patį Vytauto atvaizdą — veido išraišką, pozą, kostiumą. Visai patikimi istoriniai šaltiniai Vytautą charakterizuoja kaip žemo ūgio, moteriško veido, be barzdos ir ūsų, lėto būdo. Jei minimose dviejose reprodukcijose Vytauto Didžiojo atvaizdas tiksliai perduotas iš buvusio Nesvyžiuje „originalo", tai koks skirtumas tarp anų istorinių duomenų ir jų išreiškimo atvaizde! Čia, atvaizde, Vytautas augalotas, tiesios klasiškos figūros, nes ūgį sulig galvos dydžiu galima padalyti į 6,5 dalis. Tokią proporciją teturi tik Polikleto „Doryforas", viena jo „kanono" figūra. Nors be barzdos ir be ūsų,

bet veido išraiška visai nemoteriška. Arba štai atvaizdo poza ir kostiumas. Tas viskas labai primena lenkų didžiūnų XVII amžiaus portretus.

Šį Vytauto Didžiojo atvaizdą visais atžvilgiais atitinka etmono Stepono Čarneckio portretas, esąs kaizerio rūmuose Berlyne. Taigi Nesvyžiuje buvusio Vytauto Didžiojo portreto atsiradimo ankstyviausiu laikotarpiu galime laikyti vos XVII amžių. Gal XVII amžiuje buvo iš naujo perpieštas tasai Nesvyžiaus portretas iš seno, „taip nusidėvėjusio, kad nebegalima buvo laikyti"[1], portreto, ir, kaip minėjau, menininkas Vytautą Didįjį apvilko pagal XVII amžiaus skonį. Tegul ir taip, bet tuomet jis šiam portretui suteikė ir savaip, individualiai suprastą veidą. Kitaip sakant, sukūrė naują tipą. Nežinodami ano seno, „taip nusidėvėjusio" portreto, aišku, negalime nieko lyginti. Bet todėl ir šio naujai sukurto Vytauto Didžiojo atvaizdo negalima laikyti ikonografiškai tikru ir imti jį kaip prototipą kitiems „tikriems" jo portretams.

Viskas, kas pasakyta apie Nesvyžiaus Vytauto Didžiojo portretą, taikytina ir tėvų augustijonų portretui, todėl jo čia nenagrinėsime.

Be ką tik aptartų tėvų augustijonų ir Nesvyžiaus Vytauto Didžiojo portretų, buvo žinomas dar vienas jo tapybinis portretas. 1912 m. rusų meno istorijos tyrinėtojas G. K. Lukomskis, aprašinėdamas Višneveco rūmus, pažymi, kad rūmų bibliotekos salėje tarp žymesnių portretų kabojo Vytauto Didžiojo portretas, „visus Višneveco aprašinėtojus labiausiai džiuginęs savo meniškumu"[2]. Kadangi Višneveco rūmų rinkiniuose buvo labai žymių Vakarų Europos menininkų kūrinių ir vis tik buvęs jų tarpe Vytauto Didžiojo portretas, kaip rašo G. K. Lukomskis, daugiausia žavėjo savo meniniu atlikimu, tai gali būti, kad ir Vytauto Didžiojo portretas buvo darytas kurio nors žymaus menininko ir vertingas meno atžvilgiu. Bet tatai dar nesako, kad jis vertingas ir ikonografiniu atžvilgiu. Deja, G. K. Lukomskis nepateikia nei to portreto reprodukcijos, nei aprašymo.

Apie Vytauto Didžiojo „portretą", esantį Trakų parapijinėje bažnyčioje, kur Vytautas atvaizduotas barzdotas, su charakteringa lenkų diduomenei „čiuprына", kalbėti kaip apie Vytauto Didžiojo atvaizdą beveik negalime. Jau M. Balinskis dėl šio portreto yra rašęs: „Nėra ko ir minėti barzdotojo Vytauto Senuosiuose Trakuose, jeigu ne dėl išvaizdos, tai bent dėl baisiai apviliančios tapybos."[3] Jei turėtume pakankamai medžiagos buvusių Lietuvos etmonų, vaivadų ir kitų didelių valdininkų ikonografijai, tai neabejotinai nustatytume, kad tai yra kuris nors tos rūšies žmonių, sakysime, koks bažnyčios geradėjas. Dėl to jo portretas ir buvo pakabintas bažnyčioje. Kada visi užmiršo, kas per vienas

[1] Taip senuose dvarų inventoriuose būdavo charakterizuojami skirti nurašymui portretai.

[2] В. и Г. Лукомскій. Вишневецкій замок. — «Старые годы», 1912, март, p. 27.

[3] M. Baliński Wilno...—„Wizerunki...", p. 171.

tame portrete atvaizduotas, o Trakų parapijinės bažnyčios pastatymas siejamas su Vytauto Didžiojo vardu, tai kuris nors klebonų pakrikštijo šį portretą Vytauto Didžiojo vardu, krikštą atlikdamas labai paprastai — įsakydamas portreto apačioje užrašyti: „Alexander Vitoldus Magnus Dux Litvani qui Ecclesiam hanc fundavit Anno Domini 1403(8?)" ir pridėti aksesuarus — didžiojo kunigaikščio karūną ir šermuonėlių mantiją — ant paaukštinimo vaizduojamojo asmens kairėje. Nė viena to portreto detalė tipo, kostiumo, epochos atžvilgiu nė vienu bruožu neprabyla, kad šis portretas ką nors bendra turėtų su Vytauto Didžiojo atvaizdu. Tai perdaug aiški legenda, kad jai išaiškinti dėtume didelių pastangų.

Tariamojo Vytauto Didžiojo atvaizdo, esančio Veliuonos bažnyčioje, teko matyti tik menką fotografiją. Kiek galima spręsti iš nuotraukos, ir šis Vytauto Didžiojo „atvaizdas" nė kiek ne didesnės vertės už anuos.

Pereisiu dabar prie kito žinomo Vytauto Didžiojo atvaizdo „prototipo"— medžio raižinio XVI amžiaus kronikoje „Sarmatiae Europeae descriptio". Ar galėjo būti šis raižinys padarytas, Vytautui Didžiajam gyvenant, ir turėti ikonografinę vertę? Vokiečių meno istorikai iki šiol seniausiu vokiečių medžio raižiniu laiko 1423 m. šv. Kristupą[1]. Tiesa, prancūzai medžio raižinių atsiradimo datą nukėlė į 1370 m.[2], bet toks senas raižinys yra žinomas vos vienas, ir tas, kaip ir anas seniausias vokiečių, yra religinio turinio — nukryžiuotas Kristus. Taigi medžio raižiniai pirmiausia tarnavo religijos propagandai, ir tik vėliau, iliustruodami istorinius veikalus, raižytojai ėmėsi portreto ir kitų siužetų. Pirmas toks leidinys buvo inkunabulinė Šedelio kronika —„Liber chronicarum", 1493 m. išleista Niurnberge.

Mūsų temai ši kronika įdomi dviem atžvilgiais. Pirma, ji yra labai gausiai iliustruota medžio raižiniais, antra, mūsų laimei, joje visas puslapis skirtas Vytautui Didžiajam. Visas puslapis, tuo tarpu kitiems žymiems Vakarų Europos šalių valdovams teskirta žymiai mažiau. Vadinasi, Vytautą Didįjį jau toje kronikoje palaikyta vertu didelio susidomėjimo. Tačiau koks keistas reiškinys: nors tiems kitiems žymiems Vakarų Europos šalių valdovams skiriama nedaug teksto, bet greta dedami jų raižybiniai atvaizdai, o Vytauto Didžiojo atvaizdo nėra. Dar keisčiau tai mums atrodo todėl, kad įdėtieji atvaizdai nėra portretiniai: tas pats asmuo figūruoja įvairiais vardais ir kalbant apie įvairias šalis. Vadinas, tie atvaizdai buvo pagaminti tam tikro amžiaus ir išvaizdos serijos pavidalu ir dėti įvairiuose puslapiuose. Tik Vytautui Didžiajam atitinkamo „atvaizdo" nesurasta. Tai kalba apie tam tikrą kronikos autoriaus sąžiningumą. Jam

[1] И. И. Леман. Гравюра и Литография. Очерки истории и техники. С.-Петербургъ, 1913.

[2] P. L. Duchartre et R. Saulnier. L'imagerie populaire. Paris, 1925, p. 19.

Vytautas Didysis buvo nė vaizduotėje nepasiekiamas asmuo, ir jis nepareikalavo iš kronikos iliustratoriaus pagaminti jo „atvaizdo". Nors, galima spėti, apie Lietuvos sostinę Vilnių autorius skaitytojui nori duoti supratimą: įdėjo miesto vaizdą, kuris kituose kronikos puslapiuose figūruoja kaip Venecija ar kitas kuris miestas. Tiesa, parašo, kad tai yra Vilnius, jis nededa. Jei visoj kronikoj, pateikus tiek įvairių įžymybių „atvaizdų", neįdėta Vytauto Didžiojo portreto, reiškia — neturėta absoliučiai jokios medžiagos, jokio „prototipo".

Taigi pirmą kartą Vytautą Didįjį aptinkame anoje minėtoje „Sarmatiae Europeae descriptio" kronikoje, išleistoje Krokuvoj 1578 m. Man tos kronikos neteko matyti, ir nežinau, ar ten atvaizduotas Vytautas Didysis pasikartoja kituose kronikos puslapiuose kaip kuris Lenkijos karalius, ar ne, bet kai 1611 m. Krokuvoje buvo išleista Gvanino kronika, tai jai iliustruoti buvo pavartotos „Sarmatiae Europeae descriptio" kronikai pagamintos klišės, ir, kalbant apie Lietuvą, jose atvaizduotiems asmenims duodami Lietuvos kunigaikščių vardai, o kalbant apie Lenkiją — Lenkijos karalių vardai. Kadangi kronika buvo leidžiama suskirstyta į skyrius ir pirma kalbama apie Lenkiją, o vėliau apie Lietuvą, tai, pakartojus tas pačias iliustracijas, lenkų Lechas II virto Mindaugu, Boleslavas Narsusis irgi Mindaugu, Boleslavas Kreivalūpis — Vyteniu, Janas Olbrachtas — Skirgaila, Skirgaila — kažkokiu totorių kunigaikščiu, Gediminas — Žygimantu, Ziemovitas — Vytautu. Daroma tai, negalvojant, kad kiekvienas pastabesnis skaitytojas pamatys šį liapsusą. Vadinasi, čia neturėta omeny portretinio panašumo.

Padarytos klišės lenkų karaliams pavaizduoti, o, kalbant apie Lietuvą, tiems patiems „karaliams" duodami Lietuvos kunigaikščių vardai. Netgi nepaisant to, kad dauguma jų ne tuo pat metu viešpatavo, o kartais šis skirtumas yra lygus net porai šimtų metų.

Taigi matome, kad ir šis Vytauto Didžiojo atvaizdas neturi jokios ikonografinės vertės ir negali būti laikomas prototipu Vytauto Didžiojo portretui.

Yra dar viena meno rūšis, kurioje Vytautas Didysis galėjo būti atvaizduotas bent tuojau po mirties,— tai antkapinė skulptūra. Tokie antkapiniai paminklai, kuriuose akmens ar marmuro skulptūromis buvo vaizduojami palaidoti didžiūnai, Vakarų Europoje gotikos laikotarpyje — taigi Vytauto Didžiojo gadynėj — gana plačiai buvo paplitę ir galėjo savo įtaka pasiekti ir Lietuvą. Ir tikrai tokios rūšies paminklai Lietuvoje yra žinomi, tiktai, deja, jų atsiradimą čia reikėtų sieti su renesansinio meno įtakomis, o ne gotika. Dėl Vytauto Didžiojo atvaizdavimo tokiu būdu M. Balinskis suteikia šias žinias:

„Katedroj yra Samuelio Paco antkapis, kur įdubime stovėjo marmurinė galva; kažin kaip ji nukrito, nudužo nosies galas, kuris jai vėliau buvo prilipdytas gipsinis, o iš to atsirado pasaka, kad Vytauto galva paimta nuo jo antkapio, pastatyto karalienės Bonos, ir padėta ant Paco antkapio. XVII a. Vytauto antka-

pis visai išnyko; nežinia, ar buvo buvęs ir koks jo atvaizdas, akmenyje iškaltas."[1]

Iš šios citatos matome, kad minėto tipo antkapinis paminklas Vytautui Didžiajam jo palaidojimo vietoj, Vilniaus katedros bažnyčioj, karalienės Bonos buvo pastatytas ir XVII amžiuje išnyko. Jeigu karalienė Bona įsakė jį pastatyti, tai jokios abejonės negali būti, kad jis buvo renesansinis, kad Vytauto Didžiojo atvaizdas buvo sukurtas ir vargu ar buvo kuriamas iš kokio nors autentiško prototipo. Galima prileisti, kad karalienė Bona Vytauto Didžiojo antkapinį paminklą, anksčiau kieno nors pastatytą, liepė tiktai restauruoti ir restauratorius skulptorius Vytauto Didžiojo atvaizdo nepalietė. Bet ir šiuo atveju mūsų problemai — Vytauto Didžiojo atvaizdo autentikui susekti — medžiagos daugiau, negu jos turėta, neatsirado, nes atvaizdas žuvo, o ar jis turėjo ką nors bendra su Vytauto Didžiojo bruožais — tai klausimas, į kurį šiandien vargu ar įstengs kas duoti atsakymą.

Kas gi lieka daryti, kad turėtume Vytauto Didžiojo atvaizdą, atitinkantį visus rimtesnius istorijos duomenis apie Vytauto Didžiojo išvaizdą, charakterį? Spręsti šį uždavinį vien kaip tam tikrą portreto problemą, kitaip sakant, jo atvaizdą sukurti. Tai beveik visi mūsų menininkai, vaizduodami Vytautą Didįjį, iš dalies ir darė. Tuo atžvilgiu toliausia už juos visus yra nuėjęs vienas kruopščiausių lenkų istorinių motyvų tapytojų J. Mateika. Savo „Žalgirio mūšyje" jis Vytautą Didįjį kūrė, atitinkantį tą didelį istorinį įvykį. Jį idealizavo ne Vytauto Didžiojo, bet karžygiškų asmenų tipo prasme. Dėl to J. Mateikos Vytautas Didysis iš „Žalgirio mūšio" kartais primena mums jo kitų istorinio turinio paveikslų personažus.

Yra žinomas kitas J. Mateikos Vytauto Didžiojo atvaizdas, kurio reprodukcijas po Lietuvą platina ar tik ne „Švyturio" bendrovė. Šį atvaizdą J. Mateika davė piešinio pavidalo, ir tik vėliau jis tapo žinomas kaip medžio raižinys. Šiam Vytauto Didžiojo atvaizdui sukurti J. Mateika paėmė Vytauto Didžiojo vadinamąjį didįjį antspaudą ir labai primityvų medžio raižinį, kuris kai kuriuose iliustruotuose lenkų leidiniuose buvo reprodukuojamas Vytauto Didžiojo atvaizdo vardu. Antspaudas, padarytas pagal Vakarų Europos valdovų antspaudų šabloninį pavyzdį, minimam J. Mateikos Vytauto Didžiojo atvaizdui tedavė tik pozos ir aksesuarų idėją. Apie tai, kad antspaudas turėtų Vytauto Didžiojo veido bruožus, nėra ko nė galvoti. Todėl, paėmęs iš to antspaudo pozą ir aksesuarus, Vytauto Didžiojo galvą J. Mateika prikomponavo iš minimo primityvaus raižinio, bet ir šį pastarąjį savaip suindividualinęs. Turime dar vieną J. Mateikos Vytautą Didįjį, bet ne ikonografinį.

---

[1] M. Baliński. Wilno... — „Wizerunki...", p. 165—170.

Kokią vertę turi ką tik paminėtas raižinys, negaliu nieko tikresnio pasakyti, nes mačiau tik menką jo reprodukciją. Bet jau žinodamas, kokią vertę turi anas, iš kronikos, Vytauto Didžiojo atvaizdas, neapsiriksiu pasakęs, kad ir šis nė kiek ne vertesnis už aną.

Neturėdamas medžiagos Vytauto Didžiojo atvaizdų prototipui tobuliau nušviesti, tuo savo trumpas pastabas ir baigiu. Aptartų Vytauto Didžiojo atvaizdų pridėtos reprodukcijos gal ką paragins patyrinėti šią problemą kuriuo kitu atžvilgiu.

„Praeitis", t. II, 1933

Kokia Lietuvai reikalinga meno mokykla[1]

Sakoma, visatą valdo tikslingumo dėsnis. Šiuo dėsniu vadovaujasi ir žmonija. Jo vedami, žmonės, tautos, valstybės kuria savo gyvenimą. Vis ieško tobulesnių jo formų. Bet gyvenime neišvengiamos klaidos. Joms pašalinti imamasi įvairių priemonių. Vėl remiamasi tikslingumo dėsniu.

Tautos, valstybės gyvenimo reikalavimams vykdyti ir vykdytojams paruošti steigiamos įvairios įstaigos, mokyklos. Ir čia remiamasi tikslingumo dėsniu. Tad steigiamos tiktai tokios įstaigos, kurių reikalingumu neabejojama, kurios pateisina savo egzistenciją.

Ne kitų principų vedama Lietuva kuria savo gyvenimą. Tasai nepriklausomas valstybinis Lietuvos gyvenimas yra dar labai jaunas. Tiktai penkiolika metų praeity. Aišku, kuriant jį, neapsieita be klaidų. Stengiamasi jas pašalinti. Bet kai kur atsiduriama lyg užburtame rate.

Mūsų nepriklausomą gyvenimą lydi dešimties metų senumo Meno mokykla. Ji yra bene 1920 m. įsteigtų paišybos kursų aukštesnė pakopa. Šių uždavinys buvo steigiamų vidurinių mokyklų tinklą aprūpinti paišybos mokytojais. Kursai savo uždavinį atliko.

Besiplečiąs gyvenimas pareikalavo įvairių rūšių meno: muzikos, teatro, plastikos. Imtasi tuos reikalavimus tenkinti. Įsikūrė muzikos mokykla, dramos ir operos teatrai. Paišybos kursai virto Meno mokykla. Jos uždavinys iš dalies pasiliko tas pats, kokį turėjo paišybos kursai, iš dalies siekia žymiai toliau: duoti reikalingų kraštui menininkų. Deja, per dešimt metų tokių susilaukta labai maža. Priežasčių reikia ieškoti mokyklos viduje. Jai buvo suteiktos plačios teisės ir tokie pat galimumai.

Nepriklausomą Lietuvą kuriant, labai maža žmonių buvo pasiruošusių tokiam darbui. Jeigu daugely gyvenimo sričių toli nužengta, tai už tai turime būti dėkingi tiktai tiems žmonėms: jų pasižymėjimui, atsidavimui savo darbui, gyvenamojo momento ir aplinkumos įsisąmoninimui. Mažiausia viso to matome tarp mūsų menininkų plastikų, ruošiančių menininkus. Užsimota svetur matytu mastu. Nepagalvota, kad, kas buvo galima Rusijoj, Lenkijoj ir kitose užsienių valstybėse, ne visai galima jaunutėje Lietuvoje. Neapsvarstyta kuriamos Lietu-

[1] Straipsnis diskusinis. *(„Lietuvos aido" red. past.)*

vos sąlygos, galimumai, aplinkuma, lietuvių tautos specifiniai bruožai, pajėgumas, aspiracijos.

Lietuva kėlėsi iš karo griuvėsių. Tauta tiek amžių tiktai krislelius šviesos tematė. Pabudimo metu galėjo griebtis blizgučių. Bet, tiems sumirgėjus, prabilo sveikas lietuvio žemdirbio protas. Jis neneigia meno, bet jo gyvenime menas kito pavidalo reikalingas. Be meno žmogus negyvena. Ir lietuvis be jo niekuomet neapsiėjo. Dar daugiau: lietuviui menas priespaudos metu buvo daina ir malda. Jo vidaus turinio, tradicijų saugotojas. Savo meną jis artimai susiejo su savo būtimi. Tatai nė kiek nekliudė kai kuriose meno srityse duoti šedevrų. Meno mokyklos mokytojų dauguma į savo mokinius prabilo „klasikinių tradicijų", „akademizmo" kalba. „Klasikinės tradicijos", „akademizmas", jų nuomone, yra „šventa ir kilnu". Visa kita esą „nieku nepateisinama kova su anomis šventenybėmis". Tad tiktai „klasikinių tradicijų", „akademizmo" laikantis sukurti paveikslai, skulptūros, grafikos kūriniai esą verti „tyrojo, didžiojo meno vardo".

Tokius dėsnius skelbdami, mokytojai tarp meno ir gyvenimo iškasė nepereinamą griovį.

„Klasikiniam", „akademistiniam" paveikslui, tokiai pat skulptūrai kadaise buvo skirtos bažnyčių, diduomenės rūmų sienos. Šiandien — tiktai muziejų. O kur visa tai nualintoje Lietuvoje? Gal tiktai labai tolimoj ateity. Diduomenės neturime, pramonininkų bei prekybininkų luomo, kuriam toks menas būtų reikalingas, irgi nėra. Pasilieka vidutiniškai pasiturįs valdininkas, toks pat inteligentas. Apie tokį meną jie ir svajoti nedrįsta. Yra valstybinės, visuomeninės įstaigos, kurios mielai įsileistų meną. Bet jos taip kukliai meną supranta, o, be to, mato, kad nūdienis mūsų menas jų aspiracijų nepatenkina. O mūsų Meno mokykla užsispyrusi gamina „kūrėjus", kurie, kaip ir jų mokytojai, negali su gyvenimu sutapti. Gyvenimas sau, jie sau.

Meno mokyklos skelbiami dėsniai šių dienų gyvenimui, ypač mūsų gyvenimui, yra abstraktūs. Apskritai jie yra pasenę. Gyvename XX amžiuje, ne XVIII. Jau XIX amžiuje meno teoretikai ir praktikai, kaip Raskinas, Morisas, Rimeršmidas, Berensas skelbė kitus dėsnius: nėra „didelio" ir „mažo", „aukšto" ir „žemo", „tyrojo" ir „pritaikomojo" meno, yra vienas menas, apimąs visą mūsų gyvenimą. Tuos dėsnius labai gražiai suformulavo lenkų poetas ir menininkas Kiprijonas Norvidas.

Meno padalinimas į meną ir amatą bei pramonę yra puikiausias įrodymas, kaip šiandien menas savo prievolių nevykdo. Nuo gražios statulos iki antkapinės urnos, iki taurelės, iki gražios stiklinės, iki gražiai nupinto krepšio — visa cirkuliacija grožio idėjos turi būti išryškinta. Kai nuo šilko audinio — gobeleno, perduodančio Rafaelio kūrinio potėpius, iki paprasčiausios drobės grožio idėjos

gama pasireikštų visu pilnumu. Šiandien to nėra, tad yra „atsiskyrimas dūšios nuo kūno, arba mirtis!".

Matome, kad menas organiškai turi sietis su gyvenimu. Gyvenimas jį pašaukia egzistuoti, jis tą gyvenimą turi apipinti visomis savo šaknimis. Būdamas materialinio ir dvasinio gyvenimo sintezė, menas jokiu būdu negali būti abstraktus. Taip buvo Egipte, Graikijoj, viduramžiais, Renesanso metu. Taip yra ir mūsų gadynėj. Pirma mes stengiamės įmanomai gražiau įrengti savo butą, o paskui galvojame, kokį paveikslą pakabinti ant sienos, kokią skulptūrą vienur ar kitur pastatyti. Mūsų menininkai nori, kad baldus ir visą kitą apystatą mes gabentumės iš užsienių, o ant sienų kabintume jų paveikslus. Jie nieko prieš neturėtų, kad mes jų paveikslus kabintume ir tuščiuose butuose, by tik jiems pinigas būtų sumokėtas.

Meno istorija mums rodo, kad gyvenimo formos pasikeitimas atsispindi mene. Menas tuos pasikeitimus sudvasina, savo forma juos įamžina. Pasiekia jis to savo priemonėmis. Kiekvienam menui medžiagiškai pasireikšti reikalinga kitokių priemonių. Menininkas dažniausiai vartoja tokią medžiagą, kuri jam lengviausiai prieinama. Graikų architektūrai, skulptūrai buvo vartojamas marmuras, nes tos medžiagos čia būta apsčiai. Kitų kraštų menininkai tiems patiems uždaviniams vykdyti ėmė lauko akmenis, molio plytas, bronzą, nes tiktai tokios medžiagos jie čia surado.

Kai kurie mūsų Meno mokyklos mokytojai užmiršo tuos dėsnius. Remdamiesi „klasicizmu", „akademizmu", kitaip sakant, atavistiniu meno esmės supratimu, savo mokinius verčia tiktai molį lipdyti; atsitiktinai suradus kur nors marmuro gabalėlį, jį kaldinti. Retas mokinių sugeba savo iš molio pagamintą modelį nulieti iš gipso. Petrapilio akademijoj buvo formuotojai; tegu ir pas mus liedina iš gipso tiktai „specialistai". Mokinio uždavinys „kurti".

Kiekviena medžiaga turi tam tikrų savybių. Kad galima būtų medžiaga operuoti, kurti iš jos meno formas, reikia pažinti jos savybes. Mūsų krašte daug įvairios rūšies medžių, lauko akmenų. Kodėl ne juos dedame mūsų skulptūros pamatan? Juo labiau kad kiekvienas mūsų su medžio savybėmis iš pat mažens yra susipažinęs. Nesunku susipažinti ir su mūsų lauko akmens savybėmis. Gal iš tų medžiagų skulptūra mažiau vertinga, negu iš marmuro, bronzos? Nedvejodami galime atsakyti — nė kiek! Tiesa, nei medžiui, nei lauko akmeniui „klasicizmo", „akademizmo" savybių nepritaikysi. Iš medžio tai bus lavonai à la Karo muziejuje Čičinskas, iš akmens — lėlės. Antra tiesa — akmuo yra kieta medžiaga. Bet mes nelabai skubame skulptūras kurti, nors jų laukia viešieji pastatai, parkai, įstaigos. Kuriame „saloninę" skulptūrą. Iki šiol Lietuvoje dar neturime nė vienos monumentalios skulptūros. Geriau viena gera skulptūra, negu dešimtys silpnų. Ir dar viena tiesa: akmuo žymiai patvaresnė medžiaga, negu „granito grūdais" apibertas cementas. Įvairiomis progomis mes jau gana daug

pristatėm paminklų. Juose figūruoja šiokia tokia skulptūra. Iš ko ji? Dažniausiai, jeigu ne vien, iš cemento. Kas su ja atsitinka netgi po trumpo laiko? Tatai, kas pasidarė su Laisvės statula Plungėje: ranka su iškeltu kardu atsiskyrė nuo kūno ir nukrito. Kituose paminkluose, žiūrėk, kita kuri kūno dalis nukritusi ar rengiasi nukristi. Vietoj estetinio pasigėrėjimo — pasibaisėjimas. O juk už tas skulptūras jų „kūrėjams" sumokėtas pinigas.

Suomiai turi granito, estai ir latviai, panašiai kaip mes, tik lauko akmenų. Jie tą medžiagą vartoja ne tiktai paminklams statyti, bet ir mažoms skulptūroms. Gana plačiai vartoja ir medį. Suomių paminklas žuvusiems karžygiams Savonlinoje, didelė klūpančio kario statula — perdėm iš granito. Būkime tikri, kad vaizduojamam ten karžygiui jokia dalis neatkris. Žymiausių suomių skulptorių, kaip Vikstremo, Nilundo, Sailo, Haloneno, geriausi kūriniai — tiktai iš granito ir medžio. Tuo pat keliu, kaip jau minėjau, eina estai ir latviai. Gana paminėti latvių Brolių kapus. Originaliausias, savotiškiausias rusų skulptorius Konenkovas tiktai medžio skulptūromis pagarsėjo.

Žinoma, visa ta skulptūra ne „šventomis klasicizmo ir akademizmo" formomis pagrįsta. Bet meno formos dogmatizmu šiandien niekas ir netiki. Forma lygiai taip pat keičiasi, kaip ir meno turinys. Ji priklauso nuo menininko temperamento, jo tautinės sielos. Per meno formą, ne turinį, kalba stilius. Stilius ne vien gadynės dvasią reiškia, bet ir tautos. Gotikos, renesanso principai visuose kraštuose vienodi, o gotikų, renesansų turime tiek, kiek tautų tomis lytimis ėmėsi kūrybos. Tikėdami „klasicizmo, akademizmo amžinu šventumu", paneigiam mūsų tautai teisę kurti savąjį meną, savąjį stilių. Galgi mūsų tauta jokių duomenų savajam menui, stiliui neturi? Kad galima tą stilių kurti skulptūroje, tiktai aklas gali abejoti. Ar mūsų liaudies skulptūra — tai „taip sau skulptūrėlė, balvonėliai"? Svetimšaliai mums sako: „Tai jūsų didžiausias, gražiausias meno turtas! Jūsų meno ateitis." Tad toji mūsų liaudies skulptūra — mūsų meno turtas, ne etnografinis. Mūsų „klasicizmo", „akademizmo" adeptai nieko joje vertingo nemato. Maža to, draudžia ją Meno mokykloje vartoti kaip modelius, kompozicijoms pradų iš jos imti. Tiktai mūsų „šventoj Lietuvoj" toksai faktas yra galimas. Kur nors kitur tatai būtų palaikyta menininko mirties dekreto sau pačiam pasirašymu. Pripažinkim, kad ta mūsų liaudies skulptūra genialiam skulptoriui tėra tik akstinas, pradmuo dar galingesnei formai kurti. Bet niekuomet nesutiksim, kad ją galima neigti.

Iš to galime padaryti išvadą, kad skulptūros mokymas mūsų Meno mokykloje labai nesveiku keliu eina. Tasai kelias gal buvo galimas prieškarinei Rusijai, bet jokiu būdu ne kuriamai Lietuvai. Tuo keliu eidami, darome didelę klaidą. Turėsime „kūrėjus", bet neturėsime skulptorių, kurie žino, kas nūdienei Lietuvai yra reikalinga. Tokie „kūrėjai" slankios Kauno gatvėmis be darbo, o skulp-

torių turėsime kviestis iš užsienių. Jeigu tuo klausimu šiandien nekalbama, dar nereiškia, kad ryt ar poryt nebus kalbama. Ne ryt, tai poryt gyvenimas savo reikalavimus griežtai iškels. Kuo tada mūsų paruoštieji „kūrėjai" atsakys į tuos reikalavimus? Gal tiktai nusiskundimu, kad kalta buvo mokykla. O skulptūros srity ji kalta, kad moko „klasikinių kompozicijų", bet nemoko:

a) kokia skulptūra pritaikoma Lietuvos gyvenime,

b) Lietuvoje esamos skulptūrinės medžiagos savybių pažinimo,

c) savito skulptūros stiliaus ieškojimo;

nemoko, kad:

d) menininkas ne abstrakcijose turi pasinerti, bet jausti gyvenimo pulsą,

e) piaustyti medyje kokius nors skulptūrinius pagražinimus — lygiai toks pat garbingas menininko darbas, kaip ir „klasikinių kompozicijų kūrimas",

f) skulptorius, sugebąs savo darbą susieti su gyvenimu, visuomenei ir valstybei yra naudingesnis už vienpusišką pretendentą į „tyrojo meno kūrėjus".

❋ ❋ ❋

Pažiūrėkime, kokius menininkus ruošia mums Meno mokyklos tapybos studijos.

Įvairiais amžiais įvairia forma reiškėsi ir tapyba. Graikija mums paliko portreto ir dekoratyvinės tapybos paminklų. Pastaroji freskų pavidalu labai glaudžiai buvo susijusi su architektūra. Vakarų Europos romaniškojo laikotarpio kultūra lygiai tokią pat tapybą pažino, kaip ir Graikija — šventovių freskas. Gotika, renesansas freskų tapybą nukėlė į menininko dirbtuvėj pagamintą vadinamąjį staliūginį paveikslą. Nuo to laiko tapyba ima gyventi pati savarankiškai. Ji ne tiktai ką nors vaizduoja, bet, racionalizmui bundant, sprendžia įvairias problemas: perspektyvos, erdvės, šviesos ir šešėlių, kompozicijos ir t. t. XVII—XIX amžiai duoda akademizmą, realizmą, natūralizmą, impresionizmą. XX amžiuje tapyba turinį suveda į abstrakciją ir vien formos problemas sprendžia. Mūsų tapyba visų tų evoliucijos stadijų nepergyveno. Ją pagimdė oficialiose mokyklose įsisvyravusios pakraipos: realizmas, akademizmas, impresionizmas. Su tuo bagažu mūsų tapytojai ėmė ruošti naujus menininkus. Palyginus su mūsų skulptūros mokytojų credo, tapytojų credo bent kiek platesnis. Čia mokiniai auklėjami pagal kitas „šventas tradicijas": šiek tiek realizmo, tiek pat natūralizmo ir netgi impresionizmo. Visa kita — tai tiktai „liguistos civilizacijos anormalybės". Mokytojai skelbia: „Gamtos gabalėlis — amžinas šaltinis įkvėpimui, menininkui pasireikšti. Tad, vyrai, kopijuokite gamtą. O kad jūsų tos kopijos ir impresionizmą primintų, dėkite daugiau ryškių spalvų." Kaip matome, būdas menininku tapti labai nesunkus.

Kur kitur realizmas pagimdė batalinę, istorinę tapybą. Natūralizmas — buitinę tapybą. Impresionizmas — gilų gamtos reiškinių supratimą ir jų traktavimą atitinkamais būdais. Mūsų Meno mokyklos mokinių darbuose matome gamtos gabalėlius ir vergišką modelių kopijavimą.

„Pamanykite, mokiniai atsisako veido raukšles piešti!"— taip nusiskundė vienas mokytojas savo mokiniais kolegoms. Vadinasi, gyvo žmogaus ieškojimas, siejamas su gamtos reiškiniais, yra niekis prieš modelio sudribusio kūno raukšlių suskaičiavimą!

Kiekvienas laikotarpis į tapybą, kaip matėm, įneša ką nors naujo. Tikras meno kūrėjas niekuomet nestovi vietoj, niekuomet nepasitenkina savo darbu. Jis nuolat ieško, kuria naujas vertybes. Ką gali duoti tie, kurie tiki nusistovėjusiomis, neklaidingomis realizmo, natūralizmo formomis? Nieko! Nei tapybos turiniui, nei formai. Turinys jiems, be peizažų, portretėlių, nepakeliama našta; formos nėra reikalo ieškoti, nes ji seniai surasta kitų. Mokytojai atėjo į mūsų gyvenimą „be burių ir vairo", ir tuo keliu stumiami eiti mokiniai. Gaminama dabar ir ateity rengiamasi gaminti tiktai paveikslėlius. O kur juos dėti? Per parodas kaip nors jų nusikratyti? Bet ir parodose mažai kas juos perka. Jie neįdomūs, perdaug brangūs. Gaunama didelė disproporcija tarp mūsų gyvenimo ir tapybos. Tiktai dėl to, kad tapytojai į Lietuvą žiūri svetimomis akimis. Kur Lietuvoje gali būti pritaikyta tapyba? Renesanso laikotarpis įskiepijo pamėgimą tapybos — freskų — bažnyčiose: šv. Kazimiero koplyčia prie Vilniaus katedros. XVII amžiuje šis pamėgimas dar giliau pradėjo leisti šaknis: šv. Teresės bažnyčia Vilniuje, Pažaislio vienuolyno, Jiezno bažnyčios. XVII—XVIII amžiai duoda žymių bažnytinių paveikslų. Ar mūsų Meno mokykla bando šią tapybos sritį gaivinti, jos pamėgimą skiepyti savo mokiniams? Nesu to pastebėjęs. O bažnyčia pas mus ir šiandien yra nemažas meno pareikalautojas. Restauruojamos senos bažnyčios, statomos naujos, o ar mūsų menininkai randa tenai sau darbo? Nebent vienas A. Valeška. Kitiems šis menas nėra „tyras menas", gyvenamai gadynei to meno dvasia yra svetima,— samprotauja mūsų menininkai. Ir... bažnyčių teplioti eina kitataučiai; paveikslai išrašomi iš užsienio, o mūsų jaunieji menininkai ištisas dienas sėdi kavinėse ir dejuoja, kad darbo negauna.

Reikia kokią nors salę padekoruoti. Norima tatai padaryti „tautišku stiliumi". Ieškoma menininko ir nesurandama. Dekoruojama iš Vokietijos atgabentais šablonais, ir šį darbą dažniausiai atlieka rusas arba vokietis, tiktai ne mūsų menininkas. Pasirodo, gyvam meno darbui savų menininkų vis dar neturime. Nenuostabu — Meno mokykla ruošia „meno kūrėjus", o ne labai reikalingus menininkus. Šiemet Meno mokykloje, jeigu neklystu, tokių būsimųjų „meno kūrėjų" iš viso esama per šimtą dvidešimt. Ar tai ne menininkų „kūrėjų" proletariato gaminimas? Proletariato, kuris labai retai kada sau kokį darbą suras.

❊ ❊ ❊

Manau, mano apibūdintų mūsų Meno mokyklos ir iš viso mūsų meno gyvenimo faktų užtenka, kad galėtume daryti konkrečias išvadas.

Lietuvoje reikalinga ne tokia Meno mokykla, kokią šiandien turime, ir ne svajojamoji Meno akademija, bet gera taikomojo meno mokykla, kaip paprastai priimta vadinti tokį mokyklos tipą, kuris duoda menininkus gyviausiems krašto meno reikalavimams tenkinti. Tokia mokykla turėtų mums duoti menininkus, mokančius kiekvienam gyvenimo reiškiniui, siejamam su menu, suteikti išbaigtą, savitą formą. Tokioje mokykloje, be įvairių privalomųjų meno dalykų, turėtų būti mokoma:

a) dekoratyvinės tapybos,
b) grafikos su visomis jos atšakomis ir knygos formavimo,
c) medžio, akmens ir metalo apdirbimo,
d) butų įrengimo,
e) audimo,
f) keramikos,
g) mozaikos, vitražo.

Visose tose meno šakose turėtų būti kreipiamas dėmesys į mūsų krašto medžiagos pritaikomumą. Kiekvienos tų meno šakų pagrindan turėtų būti dedami mūsų liaudies meno pradmenys, kad tuo būdu eitume prie savojo, tautiško stiliaus kūrimo. Tokia mokykla Lietuvoj yra ir visuomet bus reikalinga. Tokią mokyklą baigęs menininkas galėtų būti ir paišybos mokytojas praktikas, o ne atgyvenusių paišybos metodų aklas vykdytojas, ir artimai susirišęs su gyvenimu, kraštui reikalingas žmogus. Tokia mokykla ir ją baigę menininkai padėtų plėsti namų pramonę, kuri ilgainiui galėtų mūsų kraštui duoti tokį pat pelną, kokį šiandien duoda Čekoslovakijai, Švedijai.

❊ ❊ ❊

Dėl tokios mūsų nuomonės Meno mokyklos Lietuvoje reikalu kai kas gali padaryti išvadą, kad mes visiškai neigiam teisę egzistuoti Lietuvoje „tyrajam menui"— paveikslinei tapybai, skulptūrai. Mes taip nemanome. Ir šis menas Lietuvai yra reikalingas. Bet jo mokymas irgi į tinkamas vėžes turi būti įstatytas. Geriau du gabūs tapytojai, tiek pat skulptorių, negu dešimtys netinkamų gyvenimui „meno kūrėjų". Lietuvai niekuomet nebus reikalinga tiek „tyrojo meno" producentų, kiek jų šiandien mūsų Meno mokykla yra pasiryžusi duoti. Kaip anie taikomojo meno menininkai, taip ir būsimieji mūsų tapytojai ir skulptoriai turi atsižvelgti į visus tuos galimumus, kuriuos Lietuva įstengia suteikti, pakelti. Jie savo darbą turi artimai susieti su mūsų gyvenimu. Iš „klasicizmo",

„akademizmo" abstrakcijų jie privalo nusileisti Lietuvos gyvenimo realybėn. Jie privalo kurti lietuvišką meną, būti gyvais savo gyvos tautos, valstybės sūnumis.

Tokiems kūrėjams paruošti užtenka prie taikomojo meno mokyklos įsteigti tapybos ir skulptūros studijas, į kurias turėtų būti priimamas labai ribotas mokinių skaičius — ir tiktai tokių, kurie neabejotinai šiose meno srityse galės pasireikšti kaip kūrėjai. Juk ir Petrapilio Dailės akademija, kurią šiandien kai kurie mūsų Meno mokyklos mokytojai norėtų matyti Lietuvoje, visai Rusijai su jos pusantro šimto su viršum milijonų gyventojų turėjo labai ribotą skaičių mokinių. Bet Rusijoje negirdėjome nusiskundimų, kad joje stigtų menininkų, kad joje plastikos menas būtų užmirštas. Prieš pasaulinį karą Rusija plastikos meno srity ne tiktai prilygo kiekvienai kultūringai Europos tautai, bet kai kurias jų labai pralenkė.

Reikėtų neužmiršti, kad Lietuvoje tėra tiktai 2 200 000 gyventojų, ir tų dauguma žemdirbiai. Tad savo meno gyvenimu turime orientuotis į Lietuvą, o ne į svetimus kraštus. Didžiausias nesusipratimas tarp gyvenimo reiškinių įvyksta tuomet, kai nesugebame tarp jų nustatyti tinkamo santykio. Tarp mūsų gyvenimo ir mūsų meno visuomet buvo didelė disproporcija. Negilinkime jos labiau, o dėkime pastangų gyviems ryšiams nustatyti.

„Vairas", 1934, Nr. 2

Tarptautinis bendradarbiavimas meno srityje ir Lietuva

Tautų intelektualiniu bendradarbiavimu siekiama ne tik įvairius mokslo klausimus išspręsti, metodus suvienodinti, bet, kas svarbiausia, tautas suartinti bei pasaulinį taikos rūmą statyti. Juk Tarptautinis intelektualinio bendradarbiavimo institutas yra viena iš Tautų Sąjungos įstaigų.

Visi mes branginame kultūrą, mokslą, meną ir visi bijome, kad, bet kuriems sumišimams kilus, Europos civilizacijai gresia pavojus būti nušluotai. Tad valstybės ir tautos deda visas pastangas, kad tokių sąmyšių išvengtų, nuo jų žiaurumų išsaugotų kultūrą, jos turtus. Kad tuos turtus visi brangintų, reikia juos pažinti. Kiekviena tauta ir stengiasi savo kultūros turtų pasaulinę vertę bei reikšmę įrodyti, įskiepyti pagarbą jiems.

Aš čia noriu paliesti meno svarbą intelektualiniam bendradarbiavimui. Meno sritis yra plati, ji apima literatūrą, muziką, teatrą ir vadinamąjį plastikos meną — architektūrą, skulptūrą, tapybą. Kiekviena meno šaka turi savo kalbą. Viena jų — literatūros, teatro — ne visiems yra suprantama originale. Muzikos ir plastikos meno kalba yra universali, nes pirmoji įvairias emocijas sukelia per klausą, antroji — per regėjimą. Todėl per muziką ir plastikos meną tautos pirmiausia pradėjo bendradarbiauti. Muzikos veikalai plito po visus kraštus, vienų tautų meno kūrinių parodos buvo rengiamos kituose kraštuose. Ir jų kalba visur buvo suprasta, išklausyta. Prisiminkime XIX amžiaus lenkų tautą. Menas tuomet buvo vienintelė priemonė parodyti Europai, kad tauta gyva. Ir mes, lietuviai, pirmuosius savo meno pasireiškimus priėmėme su dideliu pasitikėjimu. Petro Rimšos „Lietuvos mokykla", „Gana to jungo", „Kova" kėlė ne vien tik mūsų jausmuose viltis ir audrą.

Tad nieko nuostabaus, kad valstybių vyrai, susėdę už Tautų Sąjungos stalo, sau į talką pasikvietė meną. Šis atėjo ir eina per Tarptautinį intelektualinio bendradarbiavimo institutą. Pastarasis savo veiklą labai išplėtė, rengdamas tarptautines meno parodas, šaukdamas kongresus ir konferencijas. Užtenka pavartyti to instituto įvairius leidinius, kad pamatytumėm, jog nėra nė vienos meno šakos, kuri vienaip ar kitaip nebūtų čia traktuota ir kuri nesuvaidintų jai skirto vaidmens.

Meno kūriniai paprastai yra koncentruojami muziejuose. Čia juos, kaip tautos gyvybės liudininkus, reikia išsaugoti kartų kartoms. Vien muziejininkystės problemoms spręsti instituto Tarptautinis muziejų skyrius („L'office international des musées") nuo 1927 m. yra išleidęs dvidešimt du storus žurnalo „Mouseion" tomus, kurių dviejuose numeriuose buvo rašoma ir apie Lietuvos muziejus. Nuo 1934 m. yra įsisteigęs Archeologijos ir meno istorijos institutų skyrius („Office des instituts d'archéologie et d'histoire de l'art"), kurio uždavinys yra suvienodinti archeologinių ir istorinių meno tyrimų ir dėstymo metodus. Šio instituto leidžiamų biuletenių dviejuose numeriuose yra straipsnis apie archeologinį darbą Lietuvoje ir archeologijos ir meno istorijos tyrinėjimus Vytauto Didžiojo universitete.

Tarptautinio muziejų skyriaus pastangomis Madride, Paryžiuje, Romoje, Ženevoje, Briuselyje, Lježe, Londone, Kelne surengta tarptautinio pobūdžio grafikos ir muliažų parodų, visa eilė tarptautinių kongresų ir konferencijų muziejininkystės klausimais, kaip antai: muziejų katalogų suvienodinimo, liaudies meno muziejų struktūros, muziejų pastatų klausimu, jų apšvietimo, ventiliacijos ir šildymo problemoms spręsti, oro muziejų problemoms gvildenti, meno paminklų restauravimo ir konservavimo klausimu, liaudies tradicijų (dainų ir šokių) išsaugojimo klausimu ir kt.

Ar į tą darbą įsijungė Lietuva? Kaip ir kiek?

Tarptautinėje arenoje su savo menu Lietuva pirmą kartą pasirodė 1925 m. Antrojoje tarptautinėje dekoratyvinio meno parodoje Monzoje. Tenai tuomet buvo išstatytos mūsų kryžių padidintos nuotraukos, liaudies skulptūra ir audiniai. Tos parodos proga buvo išleistas leidinys „Opere Scelte...", kuriame tinkamą vietą užėmė ir Lietuva: įdėtos gražios reprodukcijos — 12 mūsų liaudies skulptūrų, 18 kryžių ir 2 spalvotų audinių. Taip pat ta proga buvo išleista trimis kalbomis (italų, prancūzų ir anglų) Džuzepės Salvatorio monografija apie mūsų liaudies meną.

1927 m. Lietuva dalyvauja Pirmojoje kilimų parodoje Paryžiuje. Nors tai nebuvo tarptautinė paroda, bet joje, be Lietuvos, dalyvavo Švedija, Norvegija, Suomija, Rumunija, Jugoslavija, Lenkija ir Ukraina. Ir tos parodos proga buvo išleistas gražus leidinys —„Tapis de Pologne, Lithuanie, Jougoslavie. Editions arts en couleurs. Ernst Henri, Editeur" („Lenkijos, Lietuvos, Jugoslavijos kilimai. Spalvoti meno leidiniai. Leidėjas Anri Ernstas"), kuriame trijose spalvotų reprodukcijų lentelėse atvaizduotos suvalkietiškos kaišytinės prijuostės ir nauji audiniai juostų raštų motyvais.

1931 m. Skandinavijos kraštuose — Stokholme, Osle, Kopenhagoje, Geteborge, Malmėje — buvo surengtos mūsų liaudies meno parodos. Kiekvienos parodos proga buvo išleisti gražiai iliustruoti katalogai. Skandinavijos kraštų spaudoje pasirodė daug straipsnių apie Lietuvą ir mūsų liaudies meną. Malmėje apie

mūsų liaudies meną ir mūsų menininkų individualinę kūrybą išleista knyga „Litauens Konst" („Lietuvių menas"), kuri bene per tris mėnesius buvo parduota. 1934 m. ši knyga, bent kiek papildyta iliustracine medžiaga ir nauju tekstu, išleista prancūzų kalba.

Suminėti faktai rodo, kad ir Lietuva neliko nuošaliai nuo tautų intelektualinio bendradarbiavimo per meną.

Deja, ne kiekvieną jos pasirodymą galima laikyti vykusiu. Į Antrąją tarptautinę dekoratyvinio meno parodą Monzoje patekome ne su tos rūšies eksponatais, kuriems ta paroda buvo skiriama. Tai buvo moderniojo dekoratyvinio meno paroda, o mes išstatėme senąjį mūsų liaudies meną. Ir jeigu mums iš tos parodos neteko grįžti su neišpakuotais eksponatais, tai tiktai dėl to, kad mūsų liaudies meno originalumas papirko parodos rengėjus ir italų meno kritiką.

Visiškai panašiai atsitiko ir kilimų parodoje Paryžiuje. Mes tenai neišstatėme nė vieno kilimo, o tiktai savo suvalkietiškas kaišytines prijuostes. Aišku, kad šį mūsų pastanga jokių teigiamų vaisių nedavė.

Nedovanotinas yra Lietuvos nedalyvavimas kai kuriuose tarptautiniuose kongresuose. Į platųjį pasaulį Lietuva dažniausiai išeidavo su savo liaudies menu, o tuo tarpu nedalyvavo pirmajame tarptautiniame liaudies meno kongrese Prahoje 1928 m. Jame dalyvavo Latvija ir Estija. Pastaroji net trijose sekcijose ir užtarė lietuvių liaudies meną[1]. To kongreso didelis paminklas yra dviejų tomų jo darbų leidinys „Art populaire" („Liaudies menas"). Čia kalbama apie Kongo, Japonijos, Ukrainos liaudies meną, bet nė vieno žodžio nerandame apie lietuvių liaudies meną.

Nedalyvavome ir Tarptautinio intelektualinio bendradarbiavimo instituto rengiamuose kongresuose įvairioms muziejų problemoms — kaip muziejinio pastato architektūra, apšildymas, ventiliacija, apšvietimas ir kt.— spręsti. Šie pastarieji kongresai mums buvo labai svarbūs: projektavome, statėme Vytauto Didžiojo muziejaus rūmus, gyrėmės, kad jie yra didžiausias muziejinis pastatas Pabaltijo valstybėse, o tuo tarpu muziejiniu atžvilgiu šis pastatas išėjo vis dėlto ne visiškai „išnešiotas kūdikis". Nedalyvavome XIII tarptautiniame meno istorijos kongrese Stokholme (1933 m.), kuriame net trijuose pranešimuose buvo gvildenama Lietuvos meno problema: Kjelino „Mittelalterliche Kunstbeziehung zwischen Skandinavien und dem Ostbaltien" („Skandinavijos ir Rytų Pabaltijo meniniai santykiai viduramžiais"), Morelovskio „L'influence néerlandaice et italienne dans l'architecture de Wilno" („Olandų ir italų įtaka Vilniaus architektūrai"), Klaseno „Der Deutschordensstaat Preussen als mittelalterliches Kunst-

[1] Prahos kongrese dalyvavęs estų etnografas F. Leinbokas šio straipsnio autoriui sakėsi kongrese apgailestavęs, jog nedalyvauja Lietuva — vienintelis Pabaltijy kraštas, turįs liaudies skulptūrą, tapybą ir raižinius.

gebiet" („Vokiečių ordino valstybės Prūsuose viduramžių menas"). Tame kongrese vengrai užprotestavo prieš Rumunijos atstovo Petrano pranešimą „Neue Forschungen auf den Gebiete der Holzbaukunst Siebenburgens" („Nauji Septynpilio medžio architektūros tyrinėjimai"), nes Septynpilį laiko Vengrijos meno lopšiu. Pranešimo nebuvo leista skaityti. Iš to matome, kad tautos ir valstybės savo egzistencijai pateisinti, apginti ne vien tik politinius ir ekonominius argumentus vartoja — kultūra, menas čia kartais labai daug nusveria.

Didelę meno reikšmę intelektualiniam tautų bendradarbiavimui pirmieji suprato prancūzai. Jų menas plačiai buvo žinomas Europoje. Kad prancūzų menas kuo garsiau kalbėtų už prancūzų tautos garbę, 1923 m. Paryžiuje įsteigiama „Meno populiarinimo ir keitimosi meno kūriniais draugija" („Association Française d'expansion et l'Echanges Artistiques"). Šios draugijos reikalingumą jos sekretorius A. Legranas taip apibūdina: „Įstaigos ir privatūs asmenys suprato, kad atskirų asmenų simpatijos menui padeda tautoms politiškai suartėti." Privačia iniciatyva įsteigta, bet valdžios remiama ši draugija labai greit ir sėkmingai išplėtė savo darbą: įvairiuose kraštuose surengė prancūzų muzikos koncertus, prancūzų teatro gastroles ir ypač prancūzų meno parodas. Jų būta Londone, Kopenhagoje, Vienoje, Prahoje, Budapešte, Taline, Rygoje ir Kaune (Kaune 1930 m. kovo mėnesį prancūzų grafikos ir knygos meno paroda), Jungtinėse Amerikos Valstijose, Venesueloje, Argentinoje, Peru ir t. t.

Prancūzais pasekė Lenkija, kur 1926 m. įsteigta Draugija lenkų menui populiarinti tarp svetimųjų („Towarzystwo szerzenia sztuki polskiej wsród obcych" — TOSSPO. Tos draugijos pastangomis lenkų meno parodos surengtos beveik visuose didesniuose Europos centruose, Amerikoje ir net Japonijoje. Intelektualinio bendradarbiavimo tikslams Rusija turi Visasąjunginę kultūrinių ryšių su užsieniu draugiją („Vsesojuznoje obščestvo kulturnoj sviazi s zagranicej" — VOKS). Ir nors Jungtinės Amerikos Valstijos nė klausyti nenorėjo apie bet kokį bendradarbiavimą su Rusija, vis dėlto rusų meno parodai (1924 m.) savo sienų neuždarė. Ir kas žino, ar ne tos parodos pasisekimas padėjo atnaujinti tų dviejų valstybių diplomatinius ryšius.

„Lietuvos aidas", 1935, spalio 31

Lietuvių meno keliai[1]

Lietuvių meno kelius gvildenti yra sunku ir opu, nors kartu ir įdomu. Lietuvių menui nagrinėti tik valandą paskyrus, daug kas liks nepaliesta, neišaiškinta, tad ir visiškai tinkamų išvadų negalima bus padaryti. Be to, sunku apie lietuvių meną kalbėti ir dėl to, kad jo gyvenimas dar labai trumpas. Lietuvių individualusis menas gimė 1906 m. drauge su Pirmąja lietuvių dailės paroda. Tad jį kuria ir jo faktais gyvena dar ta pati generacija. Antroji generacija vos tik žengia į gyvenimą. Taigi tam klausimui tinkamai nušviesti dar trūksta perspektyvos. Galimoji, jeigu taip galima pasakyti, vienos generacijos neišgyvento laikotarpio perspektyva yra labai opi. Meno gyvenimo faktai susiję su atitinkamais žmonėmis. Kalbant apie tuos faktus, reikia noromis nenoromis paliesti ir tuos žmones. Nieko baisaus nebūtų, jeigu mūsų meno gyvenimas susidėtų vien iš teigiamų faktų. Deja, taip nebuvo ir nėra. Nenorėdamas užsimerkti, matysi ir neigiamų reiškinių. Jie nedingo, nepalikę savo pėdsakų. Paliesi juos, tuojau kas nors nepasitenkins, pasijus įžeistas. Kaip bemanysi, kad esi objektyvus, kitam vis rodysis, kad perdaug subjektyviai sprendi. Dėsiu visas pastangas būti objektyviu ir neminėti pavardžių.

Kuomet sakoma — lietuvių menas, reikia suprasti, kad turima omenyje plastikos menas: architektūra, skulptūra, tapyba. Grafika, kaip meno šaka, vargu bau mūsuose yra įgijus pilietinę teisę. Tai kažkoks pavainikis, kuris mažai ką domina. Tiesą pasakius, ji yra pati jauniausia mūsų meno šaka. Todėl, kalbėdamas apie lietuvių meno kelius, liesiu tiktai architektūros, skulptūros ir tapybos faktus.

Kad galima būtų spėlioti apie ateitį, reikia suvokti dabartį ir pažvelgti į praeitį, kuri galėjo būti dabarties kaltininkė. Mūsų meno kelių gvildenimą tenka pradėti, konstatuojant tokį liūdną faktą: mūsų plastikos meno klausimais dar neturime jokios orientacijos. O gal teisingiau bus pasakius — esame dezorientuoti. Ir tatai vyksta nuo Pirmosios lietuvių dailės parodos. Tie, kurie meno faktus priima kaip „meną", visai nesistengdami jo prigimties ir esmės suprasti, paprastai arba jį „pergyvena savo viduje", arba maloniai šypsosi, bet ir vieni,

[1] Paskaita, skaityta „Naujosios romuvos" sukviestame Kultūros kongrese.

ir kiti nieko esmingesnio apie jį nepasako. Tie, kuriems menas tiktai darbo klasės darbų vaizdavimas, jau Pirmosios lietuvių dailės parodos proga aiškiai ir kartą visam laikui pareiškė: „Su tokiu menu mums nepakeliui, tai yra grynai buržuazinis menas..." Tie gi, kuriems menas prasideda ir baigiasi bažnyčioje, pačioje mūsų meno pasirodymo pradžioje pareiškė, kad „...kaipo „toksai" (?), vargu bau šis menas yra reikalingas Lietuvai...". Jie užsimerkę paneigė ne tiktai M. K. Čiurlionio genialumą, bet ir iš viso jo kūrybą. Tad iš Pirmosios lietuvių dailės parodos laikų pasiliko tiktai pirmosios kategorijos meno vertintojai. Beveik jie vieni ir teeidavo į mūsų meno parodas. Mat, to reikalavo geras tonas, patriotiškumas.

Jeigu šis tvirtinimas nėra mano fantazija, tai dėl ko gi mūsų menas nuo pat savo gimimo dienos pateko į tokį nesusipratimų verpetą? Tiktai dėl to, kad jis perdaug staiga atsirado. Pirmosios lietuvių dailės parodos mažai kas laukė, o dar mažiau kas tikėjo tokį faktą galint įvykti. „Pas mus menas, menininkai?! Iš kur tatai, kur jie?" Pirmoji lietuvių dailės paroda buvo sutikta kaip patriotinė manifestacija. Tiktai! Tatai rodo per parodos atidarymą pasakytos kalbos ir tai, kad po jos tuojau ir įvyko jau minėtas mūsų meno vertintojų pasiskirstymas į tris kategorijas.

Kad tautoje menas tarptų, reikia trijų būtinų faktorių: 1) menininkų kūrėjų, 2) visuomenės sluoksnių, kuriems menas yra reikalingas, ir 3) tarpininko tarp menininko ir visuomenės, t. y. kritikos.

Ką gi turėjome mes pirmųjų dailės parodų metu?

Menininkai! Nežinia, kaip ir iš kur jie atsirado ir buvo. Nieks jų gyveniman nešaukė. Nebent tas imanentinis dėsnis, kad tautos gyvenimas be meno neįmanomas. Ir tikrai lietuvių tautos kamienas — liaudis — savo meną turėjo nuo amžių. Štai ką sako prof. Spicinas apie Lietuvos žalvario gadynę: „X amžiaus lietuvaitė visa žėrėjo auksu (tokios geros rūšies buvo žalvaris! — P. G.), bet ir lietuvis nelabai jai nusileido. Aišku, visas apdaras buvo apgalvotas ir suderintas iki smulkmenų; daiktai derinosi vienas su kitu, nebuvo paprasto sugrūdimo, mechaniško metalo sukoncentravimo..." Vėliau meninė visuma dvelkė iš kiekvieno lietuvio stogastulpio bei koplytstulpio, klėties, gyvenamojo namo. Bet apdarus ir šventųjų paveikslus iš gyvenimo vėliau smarkiai ėmė stumti svetimoji įtaka ir pramonė. Kaimo vaikai, būsimieji pirmieji lietuvių menininkai, žiūrėjo į įvairias figūras, besigrupuojančius debesis ir svajojo apie naują pasaulį — formų ir spalvų pasaulį. Dideliu vargu, tiesiog erškėčių takais siekė jie to pasaulio. Tam, kad parodytų jį savo tautai.

Deja, tauta negalėjo šiuo nauju pasauliu pasidžiaugti. Jį pamatė tiktai gimstančios lietuvių inteligentijos saujelė. Toji pati saujelė, kuri vėliau tapo pirmosios kategorijos meno vertintoja. Ar ši saujelė turėjo savo pažiūras į meną? Kaip tos pažiūros susikristalizavo?

Kristalizavosi jos tiktai svetur, aukštąjį mokslą einant. Gimnazijos sugebėdavo tiktai atitraukti nuo kamieno — liaudies — pamėgimų, bet jų vietoj nieko naujo neduodavo. Aukštasis mokslas dažniausiai eitas Rusijoj. Rusų pažangioji inteligentija, daugiausia studentija, gyveno Šiškino, Perovo, Jarošenkos, kai kuriais Repino kūriniais. Kitaip sakant, realistinio pasaulėvaizdžio socialinėmis temomis, siužetais. Tokį meną, net ir muziejų bei parodų nelankant, galima buvo pažinti. Jo buvo apsčiai pas miestiečius nuomojamuose kambariuose, nes žurnalas „Niva" duodavo spalvotų reprodukcijų — „oleodrukų". Tad tokių „oleodrukų" anoji mūsų inteligentijos saujelė norėjo rasti ir mūsų menininkų tarpe. O mūsų menininkų menas vis dėlto skyrėsi nuo tų „oleodrukų". Ir kaip jį, meną, kitaip galėjo suprasti, vertinti, jei krašte nebuvo nė vieno meno muziejaus, parodų, jei nei „Aušra", nei „Varpas" nė vienu žodžiu apie jį neprasitardavo. Ne daugiau pasakydavo ir svetimoji — rusų, lenkų spauda. Tad aišku, kad ši saujelė mūsų mene ne viską pamatė, nes ir mūsų pirmieji menininkai ne su vienodu meniniu pajėgumu atėjo. Tie menininkai, kuriems „oleodrukai" irgi nebuvo išdilę iš vaizduotės, buvo apšaukti „mūsų tautiško meno kūrėjais". Kas bandė į meną eiti kūrybos keliu ir savo darbuose pakrypdavo iš realizmo vagos, į tuos šnairuota, murmėta: „Tyčiojasi iš mūsų. Svetimų supuvimą mums neša..." Vieni nedrąsiai murmėjo, kiti net botagą rengėsi imti. Patylomis ir kai kurie menininkai tiems murmėjimams pritardavo. O nesusipratimams išaiškinti tarpininko — kritikos — nebuvo. Nebent egzistavo ji šia entuziastiška prasme: „...kaip gyvai gėlės nupieštos, taip ir noris nuskinti...", „upelyje ir maži akmenėliai matosi, ir, rodos, taip ir girdi, kaip jis čiurlena...", „portretas taip gyvai nupieštas, tiktai nežinia, dėl ko ant stalo stovinti su paišeliais ir plunksnakočiais taurė kaip ir per miglas matosi..." Ir taip toliau, ir taip visados. O retkarčiais dar ir daugiau: „...menininkas, kuris paskendo savo fantazijose, ieško svetimų dievų ir nedavė mums savo žmonos bei dukters portreto, aišku, lietuviškam menui yra svetimas..." Tai yra klasiški mūsų pirmųjų dailės parodų „kritikos" pavyzdžiai. Kitaip sakant, visiškas kritikos nebuvimas. Ir iš kur ji galėjo atsirasti tuomet, jei ir šiandien josios neturime, jei ir šiandien mūsų inteligentų, jau elito, meno nuovoka beveik niekuo nesiskiria nuo anų laikų. Tiktai anais laikais už nesusivokimo, kritikos nebuvimo stovėjo didelis patriotinis jausmas. Šiandien ir tasai šešėlin į juodą kampą nuslinko.

Taip lietuvių menas išgyveno savo egzistencijos pirmąjį laikotarpį, t. y. nuo Pirmosios lietuvių dailės parodos iki pasaulinio karo, per visas aštuonias lietuvių dailės parodas ir M. K. Čiurlionio kūrinių pomirtinę parodą.

Tuo laikotarpiu iš meno šakų gyvavo vien tapyba ir skulptūra. Apie architektūrą niekas ir nesvajojo. Gyventa tiktai svetimuose namuose nuomotuose butuose. Tiktai po 1905 m. šiokia tokia laisvė gauta bažnyčioms statyti. Gubernijų architektai, kurie buvo įpareigoti niveliuoti mūsų praeities pėdsakus,

kiekviena proga biauroti net gražiausią dar išlikusį pastatą, ėmėsi naujas bažnyčias projektuoti ir statyti. Ir apdovanojo Lietuvą pseudogotiškomis, jų vadinamomis „Pavislio, Pabaltijo gotikomis". Kad XVII—XVIII a. Lietuva turėjo savo puikiausią baroką, neoklasicizmą, niekam ir į galvą neatėjo. O jeigu kas ir pastebėdavo tuos paminklus, tai, žinoma, sekti jais nemanė: „Taip seniai tas buvo, taip svetima mums dabar tatai." Tarytum „Pavislio, Pabaltijo gotika" jaunesnėmis lytimis operavo, artimesnė mums. Jokios kitos orientacijos architektūroje, be jau suminėtos „po prikazu svyše", gubernijos architektui nebuvo. Tuo labiau nesiorientavo apie meną mūsų kunigija. Todėl lengvai buvo prisiimtos anos primestos „gotikų" formos. „Jeigu taip projektuoja ir tuos projektus tvirtina patys gubernijos architektai, tai taip, matyt, ir turi būti."

Bažnyčių polichromiją, altorius restauruojant, orientaciją diktavo iš Tirolio išrašyti „menininkai, tapytojai, skulptoriai". Dėkui dievui, kad tokių faktų Lietuvoje ne per daugiausia įvyko. Apie tautišką architektūros stilių svajojo vėl tiktai anoji inteligentų saujelė. Svajojo ji, planuodama Vilniuje Tautos namus pastatyti. Ačiū dievui, kad ir ši svajonė neišsipildė. Žinant, į ką „tautiškasis stilius" pavirto, Kaune rūmus bestatant, galima jau spėti, koksai galėjo būti anų svajotų Tautos namų „tautiškasis stilius".

Skulptūra egzistavo tiktai saloninė: biustai, bareljefai, akademiški etiudai. Ir skulptorių buvo labai maža. Apie monumentalesnę skulptūrą nei menininkai, nei visuomenė ir svajoti nesvajojo. Jai sąlygos tarpti tegalėjo atsirasti tiktai kapuose, įvairiems tautai nusipelniusiems žmonėms pagerbti statant paminklus. Miestų aikštėse engėjai savo „didvyriams" paminklus statė. O kas tuomet išgalėjo tuos savo nusipelniusius žmones bent kiek kilniau pagerbti!.. Jauniui medinio kryžiaus užteko. Tiesa, su bronziniu bareljefu ir tikrai lietuviškai traktuotomis formomis.

Pasauliniam karui pasibaigus ir Lietuvai nepriklausomybę atgavus, lietuvių meno gyvenime prasidėjo naujas laikotarpis, kurio jau išgyventa penkiolika metų. 1920 m. Kaune buvo surengta apžvalginė meno paroda, kurioje figūravo dar prieš karą padaryti darbai, šis tas padaryto karo metu ir šis tas, nepriklausomybę atgavus. Su šiuo nauju laikotarpiu atsirado ir naujas faktorius: visuomenės saujelę paveikė valstybė. Iš karto valstybės iždas tiktai rėmė menininkų sumanymus. Vėliau menininkų įgyvendinti sumanymai paversti valstybinėmis įstaigomis: konservatorija, teatras (opera ir drama), meno mokykla, Čiurlionio galerija. Ar šis naujas faktorius — valstybė — daug ką pakeitė mūsų meno gyvenime? Tegu kalba faktai.

Meno gyvenimą nepriklausomoje Lietuvoje organizuoti, kaip matėm, ėmėsi menininkai. Tie patys menininkai, kurie rengė pirmąsias lietuvių dailės parodas. Tiktai vienas kitas naujas, vienas kitas iš visai naujų meno sričių: muzikos, teatro, literatūros. Daugumą sudarė pirmoji generacija, tad žmonės su tais pačiais idealais, su kuriais anuomet svajojo Vilniuje meno gyvenimą organizuoti. Jų idealai — tai jų meniškasis „aš", kurį galima charakterizuoti —„nuo realizmo iki impresionizmo". Šie jų pasaulėvaizdžiai dabar, kaip ir anksčiau, buvo įgyvendinti peizažuose, peizažuose ir dar kartą peizažuose. Labai dažnai tiktai peizažų etiuduose. Vienas kitas portretas, o dar dažniau tiktai jų škicai, ir beveik jokios žanrinės tapybos. Vaizdų iš Lietuvos kovų, jų charakteringesnių epizodų, išskyrus vieną fotografiškai sustatytą sceną ir iš čia nukopijuotą „tapybos kūrinį", beveik niekas nepastebėjo. Tatai, jų nuomone, meno formomis įamžinti netiko. Menininkai savo himne, kuris 1920 m., per apžvalginės parodos atidarymą, pirmąsyk suskambėjo, meno esmės klausimu taip pasisakė:

Menas galingas ir stebuklingas,
Menas — sūnus pirmagimis dangaus...
Jis nepataikauja, neveidmainiauja...

Taip meną interpretuojant, aišku, šalin iš meno gyvenimo realybė, tautinė romantika, kovos ir skausmai! Tegyvuoja peizažai ir gerai apmokama „portretinė kūryba"! Tiktai nežinia, kokiais stebuklais Karo muziejaus salėse atsirado „Pirmasis ministrų kabinetas", „Suvalkų sutarties pasirašymas", „Vytauto puota Lucko pily", kur vietoje gyvų istorinių asmenų matome manekenus bei vaškines lėles. Ir visi tie šedevrai sukurti ne kieno kito, o mūsų tapybos pionierių.

Tiesa, žanrinės, istorinės tapybos nebuvimą mūsų mene menininkai aiškina tuo, kad „tam reikalinga daug paruošiamojo darbo, studijų, istorijos ir buities studijavimo, aksesuarų ir modelių. O kas visa tai apmokės, jei menininko darbas taip menkai vertinamas ir menkai apmokamas...". O ar Karo muziejuje kabantieji šedevrai menkai apmokėti?

Tokiomis pažiūromis besivadovaujantieji mūsų menininkai buvo pašaukti naujos menininkų generacijos ugdyti. Tam reikalui 1923 m. buvo įsteigta Meno mokykla. (Tad jau dvylika metų, kaip nauja menininkų generacija ugdoma.) Nuo mūsų menininkų susimetimo Meno mokyklon lietuvių menas ne tiek laimėjo, kiek nukentėjo. Organizuoti dabar meno gyvenimą už mokyklos nebuvo kam, parodos praretėjo, meno produkcija sumažėjo, kūrinių kainos labai pakilo. Tai visai dėsninga: mokytojavimas ne taip jau menkai yra apmokamas, tai kam čia rūpintis dar kažkokiais ten meno reikalais ar net meną kurti. O ką

nors sukūręs ir išstatęs parodoje, lupk pinigą. Visai teisingai samprotauta: „Ne iš meno gyvenu, patinka mano paveikslas — mokėk mano nustatytą kainą." Užmiršta, kad ir meno kūrinių kaina derinasi prie visuomenės pajėgumo. Pas mus toks derinimasis nepripažintas. Ir kas galėjo meno kūrinius pirkti? Pelninga prekyba ir pramonė beveik išimtinai buvo svetimųjų rankose. Nei prekybininkas, nei pramonininkas meno kūrinių nepirkdavo, nes jie „nevaliutiniai". Lietuviškoji visuomenė, be kunigų ir kelių laisvų profesijų žmonių, virto valdininkija. Kokios kategorijos valdininku reikia būti, kad iš aukštos kategorijos valdininko — menininko — galėtum nupirkti kūrinį? Mažiausiai departamento direktorium, o tų departamentų ne tiek daug. Tad menininkų kūrinių pardavimas beveik apsiribojo Čiurlionio galerija.

O ir šios perkamoji galia metai po metų menkėjo. „Pirma reikalinga sutvarkyti kelius, o paskui galvoti apie meną", „...iš žemės ūkio reikalinga pereiti į pieno, bekonų ūkį, o paskui tik pasirūpinti menu..." — atsakydavo tie, kurie galėjo skirti lėšų meno kūriniams įsigyti.

Jeigu ne keli gabūs pedagogai, Meno mokykla iki šiolei naujos menininkų generacijos nebūtų išugdžius. Bet tarp merdinčių gabieji kažkaip nepageidaujami. Oras pakvimpa kažkuo labai nesveiku. Todėl vienas gabiausių pedagogų iš mokyklos išėdamas. O tiktai jis sugebėjo duoti naują generaciją. Ką davė, tą ir turime šiandien. Niekas ir nemanė, kad naujoje generacijoje pasireikš tiktai dideli talentai, bet niekas nelaukė ir to, kad dauguma naujųjų menininkų bus tik „senas vynas, įpiltas į naujas statines". Ir vis tiktai „prasidėjo kova jaunųjų su senaisiais". Taip kartais rašė spauda, tuo tikėjo bei dar ir šiandien tiki visuomenė.

Tiesa, kadaise menininkų tarpe ėjo kova. Gana smarki kova. Bet ne jaunųjų su senaisiais, ne meno ideologijos plotmėje, o tiktai dėl patalpos Čiurlionio galerijai. Visuomenė tą kovą palaikė tiktai menininkų peštynėmis. Jeigu pas mus tarp jaunųjų ir senųjų gali būti kokia kova, tai nebent tokioje plotmėje: „Mes, jaunieji, ne menkesni už jus, o jeigu toliau už jus nenueiname, tai, vadinas, jūs jau savo saulėlydžio dienas gyvenate, todėl užleiskite mums savo šiltas vietas." Tokios kovos simptomų būta, bet, jaunųjų garbei, jie tiktai simptomais ir pasiliko.

Tokiame Lietuvos meno gyvenimo fone 1932 m. pabaigoje įvyko visai naujas meno faktas. Naujosios generacijos menininkų grupė — „Ars" — surengė pirmą savo kūrinių parodą ir ta proga visai aiškiai išsakė savo troškimus ir siekimus, ko iki tolei nebuvo padariusi nė viena mūsų menininkų grupė bei draugija.

„Ars" deklaracijoje svarbūs du dalykai: matoma didžiulė mūsų liaudies me-

no kultūra ir yra troškimas darbą pradėti iš naujo. Kitaip sakant, individualinę menininko kūrybą pagrįsti tautiškumo pradais.

Jeigu tokios senos kultūros, didelės meno praeities tautos, kaip prancūzai, vokiečiai, labai rimtai susirūpino meno formavimu tautiniais pagrindais, tai nėra ko ir abejoti, kad šis klausimas labai svarbus mūsų tautos gyvenimui.

Kas reikia daryti, kad mūsų menas ta kryptim ir plotme galėtų augti ir klestėti?

Daug kas, labai daug. Tiems, kurie moka credo ne tiktai skelbti, bet jį pagal išgales ir įgyvendinti, kitaip sakant, meną gerbti, mylėti ir kurti, tiems reikia suteikti kuo plačiausias galimybes pilnai pasireikšti — už jų geriausius kūrinius turi būti skiriamos premijos, duodamos stipendijos užsieny pasitobulinti, didesniems sumanymams įgyvendinti. Reikia ne tiktai Čiurlionio galerijai skirti daugiau lėšų meno kūriniams įsigyti, bet stengtis, kad kiekvienas mūsų provincijos muziejus turėtų nors mažą meno skyrių. Visai klaidinga yra manyti, kad muziejus gali tiktai tiek meno kūrinių įsigyti, kiek jų reikalinga muziejaus sienoms padengti bei šiaip jais jo patalpas užpildyti. Muziejus visai ne vien tam meno kūrinius įsigyja, bet ir tam, kad įsigydamas teiktų menininkams materialinę paramą. Užsienio muziejai tiktai mažą dalelę savo eksponatų išstato, visa kita laikoma sandėliuose ir atiduodama įvairioms valstybės įstaigoms reprezentacijai. Neseniai Lietuvoje viešėjusio Švedijos karališkojo antikvaro prof. Kurmano pareiškimu Stokholmo meno muziejuje išstatyta tiktai dešimtoji dalis turimų kūrinių, visi kiti ar sandėly, ar atiduoti įvairioms įstaigoms. Jeigu taip yra Švedijoj, kur daug meno kūrinių menininkai parduoda privatiems rinkiniams bei pavieniams asmenims, tai ką bekalbėti apie Lietuvą, kur meno kūrinio bene vienintelis pirkėjas, bent iki šiolei, yra Čiurlionio galerija.

Reikia mūsų meno parodas rengti ne tiktai Kaune, provincijos miestuose, bet ir užsieny. Tam reikalui Kaune reikia turėti specialią patalpą parodoms. Be jos nei mūsų menininkai negali rengti savo darbų parodų, nei mes negalime pamatyti kitų kraštų ir tautų menininkų parodų. Šis faktas slegiamai veikia mūsų meną. Negali kitų menininkų parodos priimti, nelabai mielai ir tave svetur priims. O kur kitur, jei ne užsieny, mūsų menininkai išgirstų savo darbų tikrą įvertinimą ir tuo patirtų didelę moralinę paramą. Juk menininkas kuria ne vien tiktai sau, bet ir tiems, kurie jo kūryba moka gėrėtis, pasidžiaugti. Faktiškai pačiam menininkui jo kūrinys yra įdomus tiktai kūrybos proceso metu. Pasibaigė šis procesas, ir jis savo emocijoms išlieti griebiasi kito kūrinio. Kaipgi su dideliu pasitenkinimu jis gali imtis naujo kūrinio, jei pasirodo, kad nei anie, nei šis niekam nereikalingi. Visų jų net į savo kambario (labai retai — nedidelės dirbtuvėlės) kampus nesustatysi. Ir pas mus, Lietuvoje, jau yra faktų,

kai geriausios menininko akvarelės, sudėtos drėgnam sandėly, dešimtimis žūva. Nekalbant jau, kad toksai reiškinys — didelis moralinis smūgis menininkui, tai kartu teikia nuostolių tautai ir valstybei. Tautai — nes ši neturės galimybės pasidžiaugti tuo, kame kiti nesugebėjo įžiūrėti meninės vertybės, valdžiai — nes žuvęs meno kūrinys, be savo dvasinės vertės, turėjo dar ir materialinę. Prancūzų menininko Sezano kūriniai, kai jis dar buvo gyvas, buvo parduodami po dešimtį frankų. Šiandien už juos mokama šimtus tūkstančių. Parduodama juos į Amerikos, Anglijos muziejus, valstybė turi nemažą pelną.

Žodžiu, reikia dėti visas pastangas, kad menininkui suteiktume nors tą minimumą, be kurio joks rimtesnis darbas neįmanomas.

Kas tuo turi rūpintis? Patys menininkai, visuomenė ir valstybė.

Menininkai. Tie, kuriems nestinga pajėgumo ir pasiryžimo kurti, turėtų bent kiek stabtelėti ties lietuvių meno keliais, ne tiktai ties tais, kuriais buvo eita netolimoj praeity, bet kuriais einama ir dabar, ir gerai pagalvoti: ar visi jų darbai ir siekimai yra tikslūs, ar nėra jie kuo nors nusikaltę, jei šiandien pas mus menas taip užmirštas. Faktų, rodos, pabėriau užtektinai. Pamėginsiu padėti menininkams tuose faktuose orientuotis. Gal ir labai klystu, bet vis tiktai drįstu tvirtinti: visa mūsų meno nelaimė yra ta, kad mūsų menininkai, susimetę Meno mokyklon, suvaldininkėjo, jiems menas, kaip toksai, mažai įdomus pasidarė. Maža to, tapę pedagogais,— vargu bau visi jie tam darbui tinka,— ne tiktai nustojo rimčiau dirbti kūrybinį darbą, bet pradėjo menu spekuliuoti. Dėl to jų spekuliavimo mūsų visuomenės dalis liko dezorientuota ir meną norom nenorom yra priversta suprasti primityviai. Kas drįs dabar mūsų visuomenę kaltinti, kad ji iki šiolei nesupranta, nesidomi juo. Juk jai kiekvienas naujas neįsisąmonintas meno reiškinys — tai „pasaulio galas", skandalas. O kurgi įsisąmoninsi, jei tokia didelė meno istorijos pasiūla ir tiek daug mandagių komplimentų kolegų adresu: esą, jie, jaunieji, „tai, kas visur laikoma amžina meno forma, griauna iš Paryžiaus parsivežtomis smarvėmis..." Taigi ar verta patiems menininkams imtis mūsų meno gyvenimą asenizuoti, jei tai labai lengvai gali padaryti ir kiti, pašaliniai. Gal ne pro šalį būtų ir į savo pedagoginį darbą žvilgterėti, nenorint, kad kiti juo susirūpintų. „Menininkai iš savo kūrybinio darbo pragyventi negali",— tvirtina pedagogai, o vis naujus ir naujus menininkus produkuoja. Dėl ko? Tik dėl to, kad už pamokas skirtą atlyginimą gautų? To per maža. Pažiūrėkite į savo produkcijos „menininkus". Daugumas jų — tai „meno veteranai". Jie nespėjo sužydėti, o jau nuvyto. Tokie „menininkai" tiktai didina bedarbių skaičių ir mūsų kraštui visiškai nereikalingi. Jie ir patys sau yra didelė našta, nes gimnazijose ir kitose mokyklose paišybos mokytojų visos

vietos užimtos, ir užimtos jaunų, tad labai maža vilties tokią vietą greit gauti. Ar ne geriau būtų šį produkavimą sumažinti? Tuomet ir senieji menininkai daugiau laiko turėtų kūrybiniam darbui ir gal vėl sugebėtų jeigu ne imtis, tai bent padėti meno gyvenimą Lietuvoje organizuoti. Organizuoti jį reikia plačiausiu mastu, kad menas būtų prieinamas ne tiktai mūsų laikinajai sostinei, bet kad kuo giliausiai paliestų ir mūsų provinciją.

Visuomenė. Į šių dienų mūsų visuomenę, daugiausia valdininkiją, kurios ir taip nedidelės algos vis karpomos ir karpomos, vargiai galima kreiptis su patarimais, kad ji pirktų mūsų menininkų kūrinius ir tuos menininkus materialiai palaikytų, suteiktų galimumą toliau kurti. Iš jos tuo tarpu tenorima tik to, kad ji imtųsi menu domėtis, lankyti parodas. Parodų rengėjai beveik niekuomet nesurenka iš lankytojų ir tos palyginti ne taip jau didelės sumos, kuri išleidžiama, parodą rengiant. O šis faktas ir pasako, kad mūsų visuomenė ne tiktai meno kūrinių neperka, bet ir parodų nelanko.

Valdžia. Švietimo ministerija turi dėti visas pastangas ir panaudoti visas galimas priemones, kad plastikos menas būtų išjudintas iš stagnacijos ir įstatytas į tinkamas vėžes. Visi gerai suprantame, kad šiandien mūsų iždo būklė yra gana sunki, bet jeigu sugebama rasti lėšų tokiam baletui, kuris tiktai nedidelį žmonių skaičių tenkina, kurio neturi nei Berlynas, nei Londonas ir kurio darbo nė pėdsakų nepasiliks, tai tuo labiau reikia jų rasti ir plastikos menui, kurio kūriniai amžiais ir kartų kartoms gali byloti apie mūsų gyvenamąjį laikotarpį. Tautinio ugdymo, idėjų skleidimo ir tautinės garbės vardan laikas būtų atsisakyti nuo to biurokratiško egoizmo —„tiktai mums ir tiktai valandos pasigėrėjimui".

Lietuvos nepriklausomybės metais jau nueitą plastikos meno kelią paliečiau, remdamasis tiktai viena meno šaka — tapyba. O kaip su skulptūra, architektūra? Jų kelių plačiau panagrinėti laikas neleidžia. Tad tiktai keliais sakiniais juos apibūdinsiu. Architektūra Lietuvos laikinojoje sostinėje pasireiškė kaip „mania grandioza". Lietuvos banko rūmai šiuo atžvilgiu rekordą laimėjo. Ne kuo kitu kaip betiksliu milijonų išmetimu. Apie savitą stilių pagalvojo tiktai miesto savivaldybė, statydama à la Vienoje „Meteoti" namus Petro Vileišio aikštėje. Spaudoje buvo pareikšta, kad tai bus pirmas ryškus bandymas, ieškant savojo stiliaus; tam stiliui žadėta pavartoti mūsų kryžių ir žydų sinagogų architektūrinius motyvus. Koks tasai mūsų stilius pasirodė iš tikrųjų, kiekvienas gali pamatyti.

Skulptūra vos spėjo tenkinti paminklų manijos reikalavimus. Kur iš cemento liedinamos Laisvės statulos ir panašūs „šedevrai", ten negali būti kalbos apie

jų monumentalumą. Čia tai jau reikėjo prisiminti gerbiamojo Jakšto tvirtinimą: „kad ir maža, bile gražu". Neprisiminta... ir užteršta Lietuva visiškai nepaminkliniais paminklais. Žiūri ir nežinai, Honolulu salose esi ar Vakarų Europos vidury. O kaimietis „laimina" skulptorių (dažniausiai tų kūrinių autoriai visai ne skulptoriai), nes, važiuojant pro šalį tokio paminklo, reikia iššokti iš ratų ir savo rudine uždengti arkliui galvą. Arklys, pamatęs tokį „meno šedevrą", iš entuziazmo vežimo ienas laužo.

„Naujoji romuva", 1935, Nr. 10—11

GRAFIKOS IR KNYGOS MENO KLAUSIMAIS

Knygų menas

Kai knyga leidžiama ne tik šios dienos gyvenimo reikalavimams patenkinti, kaip, pavyzdžiui, vadovėliai[1] įvairioms žemesnėms mokykloms, kalendoriai, politinės brošiūrėlės ir pan., o ilgalaikiui gyvenimui su žmogumi, kaip poezijos, beletristikos, istorinių mokslų veikalai, tai iš jos reikalaujama, kad ji būtų ne tik atspausti, sulankstyti ir subrošiūruoti geresnės ar blogesnės rūšies (pas mus dažniausiai blogesnės) popieriaus lapai, o savos rūšies meno veikalas. Spaudos meno. Tokiai knygai, atsižvelgiant į jos turinį, nustatomas formatas, parenkamas popierius, šriftas, iliustracinė medžiaga, jei knygą norima iliustruoti, ir visa derinama taip, kad susidarytų tam tikra harmonija, kad visos šios sudėtinės knygos dalys neprieštarautų viena kitai ir knygos dvasiai. Negalima, pavyzdžiui, mokslo knygos rinkti moderniai išsukinėtu šriftu, kas iš dalies gali būti leistina kuriame nors moderniosios poezijos rinkinėly, kur eilutės užima visai mažą lapo dalį. Bet ir tokiame lape negalima prigrūsti vinječių, nustelbiančių ir tekstą, ir turinio dvasią. Nesąmonė, pavyzdžiui, būtų politinę-agitacinę brošiūrėlę, skirtą trumpam pasiskaitymui, spausdinti „dramblio" ar kuriame kitame liuksusiniame popieriuje. Todėl kultūringas knygų leidėjas, gavęs spaudai rankraštį, pirmiausia pasiklausia autoriaus, kaip šis norėtų išleisti savo kūrinį. Jei iš jo negauna aiškių nurodymų, tik tada pats tą rankraštį „sveria" knygų meno svarstyklėmis ir suteikia tinkamą jam rūbą — knygos formą su jos įvairiausiais, kartais ir smulkiausiais niuansais. Kitaip sakant, jis deda autoriaus kūrinį, it tapytojas paveikslą, į tokius rėmus, kuriuose tas kūrinys nedingsta, bet dar stipriau pabrėžia visas savo spalvų ypatybes. Tada mes kalbame apie knygą kaip apie meno kūrinį, nes joje randame išreikštus visus knygos meno

[1] Ir į šios rūšies knygas ne tiktai aukštos kultūros Europos valstybėse, bet ir pas mūsų netolimus kaimynus — Rusijoj, Lenkijoj ir Latvijoj — jau taip nebežiūrima. Leidžiamos knygos, pagal galimybes atsižvelgiant ir į popieriaus rūšį, ir į knygos meninę pusę. Lenkijos visuomenės dalis viešai paskelbė protestą prieš šlykščios išvaizdos, blogame popieriuje atspausdintų vadovėlių leidimą. Vadovėlių leidėjai paskelbė knygų viršelių konkursą, davusį gražiausių vaisių. Žr. „Przemysł Rzemioslo Sztuka", Ročnik III, Nr. 1—2, Kraków, 1923, p. 33 ir dvi lentelės.

principus. Kitaip — visuomet susidursime su spaudos makulatūra, nors ji mums ir paduodama knygų pavidalu.

Jei, taip nusistatę žiūrėti į knygas, pažvelgsime į mūsų leidžiamąsias, tai drąsiai galėsime sakyti, kad mes knygos, kaip tam tikro meno objekto, neturime. Mūsų knyga vis dar tebėra lopšely. Nuskurusiame lopšely! Kai ji buvo draudžiama, kai ją reikėjo spausdinti slaptai užsieny ir iš ten slaptai gabenti Lietuvon, ji buvo tik atspausti popieriaus lapai. Galvoti tuomet apie jos estetinę išvaizdą gal ir per daug būtų — jei ne naivu, tai romantiška. Ne tauta, bet pavieniai asmenys budo iš gilaus miego, trynė akis, dairėsi ir nedrąsiai jautė aušros brėkštą ir degė noru, kad tą patį pajustų kiti, šimtai, tūkstančiai kitų, visa tauta. Tautą reikėjo užkrėsti tomis svajonėmis, ir padaryti tai buvo galima tik per spaudą.

Pradžioje nedaug tokių svajotojų tebuvo, o jų svajonės vis augo, plito po sodžius ir juose pagimdė troškulį: dar ir dar tų svaiginančių, gražių svajonių! Tad tik suspėki šį troškulį patenkinti. Nors mažytėlėmis mažiausiomis dozėmis, kurias galėjo duoti „Aušros", „Varpo" gadynės. Bet šios gadynės pasiliko jau toli. Mūsų gyvenimas padarė didžiausią šuolį ir dabar žengia pirmyn, pirmyn. Viskas mainosi, keičiasi, taikosi, ugdosi. Tik viena knyga pasiliko beveik tokia pati. Šiandien jau ne tik pasiutusį troškulį tenkiname, bet ir savo sielą ugdome, džiuginame. Šiandien mums reikalingi ne tik elementoriai, kalendoriai, ūkio vadovėliai, politinės brošiūrėlės, bet ir mokslo literatūra, beveik visų mokslo šakų, dailioji literatūra ir gal net liuksusiniai leidiniai. Bent taip apie kai kuriuos mūsų leidinius galvoja patys leidėjai, mūsų visuomenė.

Jei be šių pastarųjų patys dar ir galime apsieiti, tai bent iš noro pasirodyti prieš kitus vieną kitą išleidžiame ar bent manome, kad išleidžiame. Kartais žinome, suprantame, kad žibtelti savo dvasine kultūra ir politikos srityje yra daug sveikiau, negu operuoti vien pliusų ir minusų skaičiais. Jei kartais ne nuliais. Bet tai yra pavieniai, reti reiškiniai. O knygų leidimo srityje varome anais seniai praėjusiais žiauriais laikais pradėtą vagą.

Mūsų knygų leidėjų nuomone, jų dirva perdaug dar nederlinga, kad, beriant grūdus, maitinant protą, būtų maitinama ir siela! Sielą jie palieka kitiems kultūros gyvenimo pavojams. Nors tą jų dirvą pradėjo gerinti dar V. Kudirka, kai savo „Ūkininkui" nupiešė antraštę — vaizdelį. Tiesa, antraštę jis įskiepijo mūsų leidėjams. Šiandien retas jųjų leidžia „geresnes knygas" be margintų viršelių. Tie viršeliai tapo jų supratimo apie knygos meną alfa ir omega. Pamačius menkiausiame laikraštuke margintą antraštę, menkiausio turinio knygelėje margintą viršelį, jau sakoma: „Kaip gražiai išleista!" Tuo tarpu kokią skirtingą idėjinę reikšmę „marginimui" teikė V. Kudirka ir mūsų leidėjai! Ano marginimo reikalavo siela, šitųjų — protas. V. Kudirka jautė,— tas mažas sodžiaus, tekančios

saulės, ūkininko-sėjėjo vaizdelis vargšui sodiečiui, skaitančiam, pasislėpus nuo nereikalingų akių, „Ūkininką", padės nors valandėlei užsimiršti, kad jis gyvena be galo žiaurioje gadynėje, kad jis turi teisę tik mažo formato, plono popieriaus sąsiuvinėlį pasislėpęs skaityti. Mūsų pasipūtęs leidėjas marginimą laiko tik biznio dalyku: „Išmarginsi, greičiau pirkėjui kris į akį, greičiau apsisuks su dideliais nuošimčiais įdėtas skatikas." Tad ir marginami viršeliai, nepaisant knygos turinio, dvasios. O jei kartais tas leidėjas su spaustuvininko pagalba įvažiuoja ir knygos vidun, tai kiek pasigyrimo ir... nelaimės!

Jei velykinis margutis marginamas gerais dažais, tai jis būna labai gražus, bet jei manoma ne tik gėrėtis juo, bet ir valgyti, tai marginimas kiaušinio skoniui absoliučiai nieko neduoda. Bet jei tas margutis marginamas blogais dažais, tai, panorėjus tokį kiaušinį valgyti, jis pasirodo ne tik praradęs tikrą skonį, bet kartais galima juo ir apsinuodyti.

Panašiai būna ir su mūsų knygų leidėjais, kai jie ne tik knygų viršelį margina, bet tuo marginimu persunkia ir pačią knygą — josios vidų. Tada turime tokių „šedevrų", kaip šv. Kazimiero draugijos išleistieji Maironio „Pavasario balsai". Ir ko tik juose nėra: ir „mergaitės lietuvaitės", ir paukšteliai, ir mėnesienos, ir kortos... Nedidelėje knygelėje gal šimtas su viršum tų „šedevrų", jau seniai vokiečių paskutiniausiojo, pigiausio spaustuvininko išmestų šiukšlynan. Ir žmogui, turinčiam šiek tiek skonio, estetinio pajautimo, nuo to viso darosi ne tik neskanu, bet jis jaučia, kaip jį norima užnuodyti, o talentingas tautos dainius prilyginamas „Garniui"[1] ar dar aršesniam šlamštui, kuriuo skelbiamas savo rūšies „internacionalizmas": visoms individualybėms vienodi rūbai. Ir kas baisiausia — ne tų individualybių kūnams, bet brangiausiam, ką jie atsinešė su savim pasaulin — jų sieloms.

Kiekviena gerai parašyta knyga, kiekvienas beletristikos ar poezijos rinkinys slepia savyje gražiausias, brangiausias mintis, sielą, kuriai mūsų leidėjai sako: „Visus jus sulyginsime vienoda mūsų grabo marška"— knygų „papuošimais". Tai cinizmas, negerbimas nei autorių, nei savęs! Ir visa tai tik vardan biznio: „Ar ne vis tiek — kaip? Juk kai kuriuos dalykus vos suskumbame spausdinti ir imti pinigus." Spausdinama, imama pinigai, duodamas kartais šlykščiausias šlamštas, ir nesimato jokios vilties greit nuo to tvano išsigelbėti. Ypač sprendžiant apie ateitį iš šiais metais išleistų knygų.

Jei dar 1923 m. „Švyturio" bendrovė Kaune, „Kultūros" bendrovė Šiauliuose vieną kitą knygą išleido gražiau, tai šiais metais mūsų neturtingoje knygų rinkoje nepasirodė nieko, į ką galima būtų atkreipti dėmesį, kaip į spaudos meno kūrinį, apie kurį galima būtų tarti vienas kitas žodis. Ne tik nesirūpinama

[1] „Garnys"— A. Dambrausko-Jakšto redaguotas klerikalinis mėnesinis satyros ir humoro laikraštis, ėjęs 1910—1914 m. ir 1924—1929 m. Kaune.

knyga, kaip spaudos meno išdava, bet ji pradėta leisti tik šiai dienai net vartojamos jai medžiagos — popieriaus — prasme.

Charakteringiausias šiuo atžvilgiu leidinys — tai prof. V. Biržiškos redaguojamo bibliografinio žurnalo „Knygos" paskutinis numeris —„tik šiam kartui", tik kiek tasai medinis, jau šiandien vartojant lūžtąs popierius galės išsilaikyti. Lyg tik šiam kartui Lietuvos bibliografija tereikalinga! Jei kitose valstybėse ir leidžiama mažesnės vertės knyga prastame popieriuje spausdinti, tai vis tik leidėjai verčiami tam tikrą skaičių egzempliorių, privalomų įvairioms valstybinėms bibliotekoms, spausdinti gerame skuduriniame popieriuje.

Matyt, kažkur žengiame.

„Baras", 1925, Nr. 1

Vinco Krėvės raštų iliustracijos

Grafika gimė kartu su knyga. Gimė raižinio pavidalu medyje. Ir glaudžiai juodvi susirišo. Ne tik medžiaga — medis, popierius — rišo. Jas jungė juodo — balto harmonijos principai ir vienas siekimas — būti amžino meno kūdikiais. Tad susirišta šimtmečiams. Kiek kartų atgijo knygos menas, tiek kartų grįžtama prie knygos puošimo medžio raižiniais.

Grafika įvairino, turtino knygos turinį. Žadino žmogaus vaizduotę drauge su proto pajėgumu. Vaizduotė laisva. Išbujojo ir paglemžė samprotavimus. Grafika atskilo nuo knygos. Susidarė atskira meno šaka. Ir išsiilgo visumos — savo sesers knygos. Įvairiais pavidalais vėl siejosi su ja — vario bei plieno raižiniais. Pagaliau piešiniu, reprodukuojamu cinkografijos būdu.

Yra knygų, ypač iš grafikos žydėjimo laikotarpių, kurių žinome tik pavadinimus. Visai nežinom jų turinio, bet geriausiai pamenam turinio impulsu sukurtus vaizdus — iliustracijas. Sakome, knyga be visumos. Iliustratorius užmušė autorių.

Yra knygų, kurių neįsivaizduojame be suaugusių su jomis grafikos iliustracijų. Kalbame apie knygos visumą. Sakome — autorius ir grafikas suaugo bendra idėja. Skirtingomis priemonėmis jie reiškia idėją, bet prieina tapatybę. Iš tos pačios sielos gelmių jos siekė. O tai sielai, josios gelmėms yra bendras vardas — tautos siela.

Adomo Mickevičiaus „Poną Tadą" prisimename ne kitaip, tik su M.E. Andriolio iliustracijomis. „Konradą Valenrodą"—su Zaleskio iliustracijomis...

Rašytojas savo veikalais kuria ištisą epochą, josios dvasios vaizdus. Iliustratorius drauge su juo gyvena tos epochos pilnumu. Įvairius turtus jiedu nešioja savyje, bet vieno tikslo siekia. Ir džiaugiamės, kad per juos mes galime pagyventi gilios praeities pasakingąja realybe. Du kūdikiai vienai motinai gėlių neša. Menui! Menui, be kurio neįmanoma gyvenimo pilnuma.

Tokių pavyzdžių svetimose kultūrose matome gana daug. Vos vieną turime mūsų nūdienės kultūros istorijoje. Kalbu čia apie A. Galdiko iliustracijas V. Krėvės „Dainavos šalies padavimams". V. Krėvė „Dainavos šalies" milžinkapiams, pilims, mergelėms, berneliams skyrė žodį, kupiną giliausios lyrikos ir žilos senovės dvasios pasakingos realybės.

Ko turėtume laukti iš A. Galdiko iliustracijų? Jei ne to paties, tai bent tos žilos senovės gilaus suvokimo, Lietuvos praeities tam tikro stiliaus grafikoje.

Grafikoje A. Galdiko reiškimuisi priemonės yra kitos. Ar jos negali sutapti su žodžių pajėgumu? Pilnai galėtų. Tik tada reikia daugiau kurti, o ne autoriaus mintis vaizduoti. A. Galdiko grafikoje randame po truputį vieno ir kito. Randame stiprių garsų akordų, bet negirdime ištisos linijų, juodų ir baltų dėmių gamos. Matome stilingumą, kartais gana stipriai pabrėžtą, bet nematome stiliaus. Nematome ryškiai pasisakiusio žmogaus. O juk stilius — tai žmogus.

A. Galdikas žinomas kaip tapytojas. Grafiku jis tampa atsitiktinai. Tokį mes jį matome ir V. Krėvės „Dainavos šalies padavimų" iliustracijose. Kaip atsitiktinės, jos neišaugo iš knygos turinio gelmių. Kaip tapyboje jis eina ilgą bandymų ir ieškojimų kelią, taip jis daro ir gavęs pasireikšti grafikoje. Ryškiai tatai matome „Dainavos šalies padavimų" iliustracijose. Ne visos jos sukurtos su vienodu įtempimu. Net technika nevienoda, ir turinys nevienodai suvokiamas. Juodos ir baltos dėmės tai sintetiškai sukristalizuotos, tai palaidai bejėgės. Geriausiai stilizuotų medžių fone visai natūralistiškai traktuojamos žmonių figūros. Kur daugiau stilizuojama, ten nesiskaitoma su paprasčiausiais perspektyvos dėsniais. Stilizuotuose rūmuose grubi šių dienų miesto merga, jokių praeities šešėlių nė nepaliesta. Iliustracija aštuntam puslapiui vaizduoja, ką nori, tik ne Merkinės pilį. Ne apie archeologiją kalbu, bet apie kūrybinę nuotaiką. „Modernizuoti" galima. Ne kitaip kūrė Bilibinas iliustracijas rusų bylinoms ir pasakoms. Bet jis visais savo „modernizmais" neužmušė bylinose bei pasakose rusų sielos. Mūsų kryžių formas pagimdė medis, ne kartonas. Pilis žinojome tik iš akmens statytas. Ne visuomet mūsų kryžių architektonika bei jų ornamentais galima vaizduoti „lietuvių stiliaus sielą". Lietuvis plastinio meno kūryboje gal tuo ir pasižymi, kad be galo giliai jaučia medžiagą. Istorinė teisybė visur turi būti. Ir mitas yra teisybė, kai juo visa tauta gyvena.

Nieks gal taip neapdainavo mergužėlės, kaip lietuvis savo dainose, legendose. Mergelė — sielos kūrybinis ilgesys. A. Galdikas (iliustr. 15 p.) duoda mums ją sumaterialėjusios, besielės mergos pavidalo. Mergos, gal ir laukiančios Zubrio, bet su didele pinigine prie balno ar kišenėje. Ir Zubrys (iliustr. 18 p.), kurio paveikslas yra gal viena geriausių A. Galdiko iliustracijų šiai knygai, ne pas tokią „mergelę" skubinosi.

Tokiais ir panašiais technikos, psichologijos, istorijos nelygumais pasižymi visos A. Galdiko „Dainavos šalies padavimų" iliustracijos, jau nekalbant apie senovės lietuvių bei lietuvaičių tipus. Jų A. Galdikas nedavė nė vieno ne tik V. Krėvės „Dainavos šalies padavimuose" sukurtų, bet apskritai lietuviškų.

Žinodami A. Galdiko gabumus ir tai, kad jis kaip tik grafikoje specializavosi, turėjome teisės daugiau iš jo laukti, negu jis tesėjo. Tokį iliustracijų nuo teksto skirtingumą gal galima aiškinti tik tuo, kad ne vienu metu rašyti pada-

vimai ir iliustracijos kurtos. Kai kurie padavimai turi 1911 m. datą. Iliustracijos raižytos bene 1920 m. Visai kiti vėjai pūtė. Darydami išvadą, turime pabrėžti, kad pirmojo bandymo iliustruoti lietuvių autorių raštus negalime laikyti vykusiu. Autoriaus eita plačiu lyrikos, lietuvių dainų lyrikos keliu, o iliustratorius ėjo perdaug laisvu bandymų keliu. Ir nėra visumos, kurios siekia kiekviena kūryba, nors ir dviejų autorių, ir skirtingomis meno priemonėmis.

„Pradai ir žygiai", 1926, Nr. 7

M. K. Čiurlionio piešiniai

Visi žinome ir aukštai vertiname M. K. Čiurlionio paveikslus. Iš dalies ir jo savotišką grafiką. Tik mažai kas težino apie jo piešinius. Čia turiu pabrėžti, kaip suprantu grafikos ir piešinio skirtumą. Grafiką priskiriu prie darbų plunksna su įvairiais jų ypatingumais. Piešinį pieštuku suprantu kaip tam tikrą savotišką meno šaką. Aišku, kad ir viena, ir kita yra grafikos meno sritys.

Paprastai menininkų piešiniuose glūdi jų kūrybos intymiausioji pusė. Čia nematome tam tikrų sąlyginių priemonių, kurias jie vartoja savo išbaigtuose kūriniuose, net grafikoje: iš anksto apgalvotos juodų ir baltų dėmių ir linijų kombinacijos. Piešiny viskas taip, kaip pirmo įspūdžio, vos užgimusios minties pagauta vedžioja ranka.

M. K. Čiurlionis giliai žiūrėjo į pasaulį savo mistiko akimis. Tai rodo kiekvienas jo tapybos kūrinys. Tokį pat mes jį matome ir jo piešiniuose. Čiurlionio galerijos rinkinyje esančiuose 72 jo piešinių lakšteliuose dažniausiai matome vien tiktai skubiausią fiksavimą jam vienam artimų kosminio sąskambio vizijų.

Todėl jie mums yra brangūs savo betarpišku nuoširdumu. Nematome juose pastangų padaryti piešinį kaip išbaigtą, vertingą ir tikslų kūrinį. Vien tiktai motyvai, siužetai. Todėl jie pirmiausia verčia mus matyti juose siužetą ir tiktai vėliau jų techniką.

Pasirodo, siužetas M. K. Čiurlionio vaizduotėje retai gimdavo visiškai susikristalizavęs. Tatai matome tik vėlyvesnių jo tapybos darbų piešiniuose, kaip „Pasaka", „Tvirtovė", „Aukuras". Iš dalies piešinių cikluose („Miestas"). Gal tai yra tiktai mano spėliojimas, nes turime žinių, kad M. K. Čiurlionio piešinių buvo daug daugiau, tiktai nežinia, kur jie dabar yra. Dažniausiai siužetas išsirutuliodavo po daugelio vienas kitą sekančių vaizdų idėjų. Taip, pavyzdžiui, cikle „Audra" demonas, sėdintis aukščiausių uolų viršūnėje, galvą parėmęs rankomis, rutuliojamas per keturis piešinius. „Zodiako ženkluose" siužetas plėtojamas taip pat panašiai: „Ožys"— penki piešiniai, „Šaulys"— penki, „Skorpionas"— trys. Bet nė vienas iš M. K. Čiurlionio kūrinių, matyti, nebuvo autoriui taip svarbus problematiniu atžvilgiu, kaip „Karalaičio kelionė". Šiam paveikslui matome dvylika piešinių, kuriuose keičiasi ir pagrindinė kūrinio idėja bei josios svarbiausi simboliai, ir net kompozicija.

Kaip tapybos kūriniuose, taip lygiai ir piešiniuose M. K. Čiurlionis labai retai tesikreipia į gamtą. Gamtos etiudų ir peizažų jo piešiniuose aptinkame devynis, kurių tiktai trys peizažai, o likusieji — šakelių bei lapiukų studijos. Čia Čiurlionį matome kaip gryniausią realistą. Medžių šakelės bei lapiukai traktuojami beveik taip pat realistiškai sąžiningai, kaip japonų raižiniuose: lapeliuose net gyslelės išpieštos. Peizažuose gamta imama viena, be žmogaus figūros, namo ar kito kurio nors atributo, rodančio, kad ji apsupa žmogų ir žmogaus rankos yra verčiama keisti savo išvaizdą. Taip pat realistiškai yra nupiešti žemaičių kryžiai, kurie didelį įspūdį darė Čiurlionio tokiai pat viengungei sielai, kokie yra ir jie žemaičių laukuose. Čia net ir medelio jiems pašykštėta. Gal dėl to kryžių piešiniuose matome ne vien jų menines formas, bet ir jų meninę sielą, kurios paslaptingumui pažinti Čiurlionis savo kūriniais „Žemaičių kryžiai", „Žemaičių kapinės" pirmas praskleidė šydą.

Labai charakteringi piešiniai yra ir triptikams, pavyzdžiui, „Himnas". Jie yra viename lakštelyje vienas apačioje kito. Pirmame jų matome vos gimusią idėją, besikristalizuojančią tiktai šoniniuose triptiko sparnuose. Vidurinė paveikslo dalis dar tuščia: nežinia, kam griežia tie galingi arfininkai, kam maldingai lenkiasi angelai. Ir tiktai antrame piešiny brėžiasi siluetas dievybės, sėdinčios soste planetarinio pasaulio erdvėse. Tos nežinomo veido dievybės, kurios taip daugely savo kūrinių Čiurlionis ieškojo, ir abejojame, ar surado. Nė jo „Rex" tos dievybės „veido" neparodo. Šiuose dviejuose piešinėliuose reikia atkreipti dėmesį į žmonių figūrų traktavimą. Pirmame jos beveik tiktai linijinės schemos, antrame tos schemos jau kaip ir įgauna kūną, ryškią judesių išraišką.

Bet visuomet ir visi tie siužetų škicai yra įtikinantys: ar jie būtų labai komplikuoti, ar traktuojami lakoniškai.

Visų tų M. K. Čiurlionio piešinių technika beveik vienoda. Visuose dominuoja kontūrinė linija, arba vadinamoji apvedžiojimo linija, kuri kartais atrodo taip, lyg būtų perspausta iš kito piešinio, gal kalkės. Bet kartais josios nepaprastas lengvumas rodo, kad ji yra lyg somnambulizmo stovy išvesta ir vos teliečia popierių ploniausiu štrichu. Ji yra nedrąsi ir atspindi nuolatinio galvojimo momentus, ją vedant. Bet kada Čiurlionis iš gamtos piešia peizažą, medžio šakelę, tai mainosi ir linija: ji tampa didelio paspaudimo linija su atspalviais apvalumui perduoti. Ji yra ir daug drąsesnė, ir riebesnė už aną piešinių liniją.

Tiktai peizažų ir dviejuose „Miesto" ciklo piešiniuose Čiurlionis, be kontūrinės linijos, vartoja ir štrichą, kaip dėmių išdėstymo priemonę. Tuomet šis štrichas, nors ir labai minkštas, yra daug šiltesnis, negu lapelių štrichavimas medžių piešiniuose.

Bet kokios tos linijos, štrichai bebūtų, veltui jose ieškotume virtuoziškumo, džiūgavimo, jų, kaip priemonių, įvairumo. Jos visos gyvena kažkokį uždarą,

tylų gyvenimą. Ir iš visos Čiurlionio kūrybos dvelkia į mus nepaprasta, kartais ir klaiki, tyla, net tada, kada jis imasi vaizduoti audrą. Dėl to piešiniuose linija — ne pati sau tikslas. Josios efektingumu jis nesidomėjo. Kalbant menotyroje priimta šneka, ji (linija), kaip tokia, neturi jo piešiniuose nė kultūros. Ją, gal būt, ne visuomet tegalima ir vadinti linija. Tai tiktai individualus ženklas, vizijų vaizdų brėžiamas. Bet visuomet ta linija tipiška vienu atžvilgiu: atsiminti, užfiksuoti paprastai akiai neregimų pasaulių susipynimą, bokštus...

Mano supratimu, Čiurlionį pirmiausia reikia laikyti savų vizijų piešėju, o ne tapytoju. Jis ne spalvomis protauja, bet viską stato piešinio pagalba. Gal dėl to jis niekuomet tų savo piešinių nebandė spalvinti. Kada su vizijų formomis gimdavo jo vaizduotėje ir jų spalvinis sąskambis, tai jis pasitenkindavo, spalvas paženklindamas tiktai spalvų pavadinimo pirmomis raidėmis. O spalvų harmonijos savo tapybiniuose kūriniuose Čiurlionis dažnai ir ilgai ieškodavęs. Jo didžiausias kūrinys —„Rex"— šiandien žinomas visai kitos spalvų gamos, negu jis pirmą sykį buvo nutapytas.

Plunksna darytų piešinių aptinkame tiktai du lakštelius su septyniais piešinėliais juose. Štrichas čia visai skirtingas nuo pieštuko štricho. Čia jis nustelbia kontūrines linijas. Itin gražus tos rūšies siužetas, kuriame ant ištiestos rankos delno stovi kuklus namelis su beržu svyruonėliu ir į jį įsižiūrėjusi didelė akis. Tai yra gal „Karalių pasakos" parafrazė. Gal jos pirmoji mintis.

Tuose „betemperamentiniuose" Čiurlionio piešiniuose tiek daug intymaus kuklumo, siužetų ryškumo, kad mes juos turime laikyti ne mažiau brangintinais už jo tapybinius kūrinius.

„Židinys", 1929, Nr. 1

Prancūzų grafika

Kelios pastabos dėl parodos, įvykusios
1930 m. kovo 16—31 d. Kaune

Medžio bei vario graviūrą ir litografiją bendru terminu vadiname grafika. Tai yra meno šaka, nors savo prigimtimi ir skirtinga nuo kitų meno šakų, bet dažnai lygi tapybai. Reiškiama ji vienodai privalomomis formomis, ji turi tiek savitų priemonių ir jų niuansų meniškam pasisakymui, kad tampa didele meno vertybe. Tiktai tarp grafikos meno ir, pavyzdžiui, tapybos yra didelis skirtumas. Šį skirtumą gal galėtume pavadinti „meno demokratizmu". Kai kitose plastinio meno šakose kūrėjas duoda vieną veikalą originalą, tai menininkas grafikas jų duoda kelis, kelias dešimtis, kelis šimtus. Tuo būdu jis gali skverbtis vis į platesnius visuomenės sluoksnius ne bet kokiu pavidalu, bet meno veikalų, dažnai šedevrų, pavidalu.

Nors grafikos plėtra glaudžiai yra susijusi su knygos spausdinimu, bet jos kilmę, be abejo, veikė ir kita priežastis: menininko pastangos iš vienos (medžio, vario) lentos gauti norimą skaičių atmušimų — atspaudų popieriuje. Tą mums rodo grafikos istorija Vakarų Europos šalyse, o jų tarpe visu ryškumu ir Prancūzijoj. Be to, ir savo siužetais grafika yra žymiai „demokratiškesnė" už tapybos kūrinius ir dažnai daugiau pasakanti žiūrėtojui, negu moralistų pamokymai. Galima neabejoti, kad ispanų menininkas Goja savo „Karo baisenybių" ofortais daug giliau ir įtikinamiau prabilo į žiūrėtoją, negu tų baisenybių ilgiausi aprašinėjimai knygose; kad prancūzas Domje pašiepė visuomeninio gyvenimo neigiamas formas savo litografijomis stipriau, negu jos buvo kritikuojamos iš parlamento tribūnų. Mes tuos pavyzdžius čia davėme visai ne tam, kad jais išsemtume grafikos meno uždavinių prasmę. Kaip ir kitos meno šakos, grafika visų pirma turi grynai meninių uždavinių. Jų matėme ir šioje prancūzų grafikos parodoje. Apie ją mes čia ir norime tarti keletą pastabų.

Prancūzų, kaip ir kitų Vakarų Europos šalių, grafika turi kelių šimtų metų istorinę savo raidos praeitį. Toji praeitis sukūrė prancūzų grafikoje savo tradicijas, kurios tęsiasi iki mūsų dienų. Tatai žymu ir Kaune suruoštoje prancūzų grafikos parodoje, kurios eksponatai apima XIX amžių ir mūsų gyvenamąjį XX amžiaus laikotarpį. Į tą parodą surinkti visų žymiausių prancūzų grafikų kūriniai. Dažniausiai po vieną, retkarčiais po du, tris. Bet to pilnai pakanka susipažinti beveik su visomis prancūzų grafikos meninėmis ir technikos priemonėmis

ir jų įvairove. Čia mes matome ofortų, raižinių sausa adata, mecotintų, litografijų, medžio raižinių. Kitaip sakant, grafiką, atliktą visomis jos technikos priemonėmis, bendromis visos Europos menininkams grafikams arba išrastomis pačių prancūzų, kaip Žano Baptisto Le Prenso (1734—1781) akvatinta. Be to, turime jos čia ne vien, taip sakant, grynuosius pavyzdžius, bet ir pritaikomuosius — knygų iliustracijas. Žodžiu, prancūzų grafiką, pasireiškusią visu platumu.

Apie ką ir kaip mums tie prancūzų grafikos eksponatai kalba? Ko jie mus moko? Pasistengsime bent trumpai atsakyti į šiuos klausimus.

Tačiau pirmiausia bent kiek nukrypsime į šalį, paliesdami visai kitą klausimą, būtent: kam mums apskritai domėtis prancūzų menu? Ar yra kas bendro tarp mūsų, lietuvių, meno ir prancūzų? Esame juk tolimos tautos, tokios skirtingos savo tradicijomis ir visa kultūra... Taip, bet tautų likimas kartais vienaip ar antraip suveda jas į glaudesnius santykius. XVIII amžiaus gale prancūzų tauta tapo artimesnė Lietuvai per meną. Tai buvo laikotarpis, kada vietoj italų kadaise skaisčios meno žvaigždės patekėjo nauja prancūzų saulė. Lietuva gi svajojo apie savojo meno kūrimą. Svajojo atitinkamose Lietuvos Vyriausiosios mokyklos Vilniuje architektūros, tapybos, skulptūros meno katedrose. Aišku, svajodama, kurti savąjį meną, norėjo remtis naujausiais, sveikiausiais Vakarų Europos meno reiškiniais.

Architektūroje įsigali klasicizmas, kurio šaknys glūdėjo Paryžiuje. Tenai tos dvasios semtis vyksta pirmas lietuvių architektas, o vėliau Lietuvos Vyriausiosios mokyklos architektūros katedros vedėjas Laurynas Stuoka-Gucevičius. Ir prisisėmė jos tiek, kad Vilniaus katedros, rotušės rūmų architektūroje matome neregėtų iki tolei Lietuvoje architektūrinių lyčių. Naujosios architektūros pamėgimą Gucevičius perduoda ir savo mokiniams. Jų tarpe nematome labai gabių, bet vis dėlto toks K. Podčašinskis Vilniaus evangelikų bažnyčios architektūroje ugdo savo mokytojo Lietuvos žemėn mestąjį naują architektūros meno grūdą.

Tapybos katedros mokiniai kreipia dėmesį ir į Lietuvos vietinį koloritą. Pr. Smuglevičius jiems apie tai kalbėti negalėjo. Jis buvo Mengso mokinys, Davido konkurentas, senovės Graikijos mitų ir Italijos gęstančio meno adoratorius. Iš kurgi ta naujoji dvasia Vilniaus meno mokyklos tapybos studijoj? Ją atnešė čia prancūzo Norbleno mokinys J. Rustemas. „Realizmas, kitaip sakant, prancūzų menas turi išvesti meną į tikrąjį jo kelią",— tvirtino Rustemas. Paryžiun turėjo vykti tobulintis jo geresnieji mokiniai.

Tai buvo, tiesa, gan tolimas prancūzų meno ieškojimų atgarsis. Bet vis dėlto jis darė įtakos. Jis surišo Lietuvą su prancūzų menu — ir tie ryšiai nenutrūko iki šiolei. Iš vienos pusės susidarė tam tikra tradicija, o iš kitos — Lietuvos menas, nuolatos žengdamas priekin, negalėjo nekreipti savo akių ten, kur buvo visos Europos meno centras.

Jau iš tų trumpų pastabų, istorinio ekskurso, matome, kad prancūzų menų reiktų domėtis ne vien mūsų menininkams, bet ir visuomenei, nes prancūzų menas nėra visai svetimas mums pasaulis. Tuo labiau grafikos menas, kuris mūsų parodos eksponatuose nepasižymi tais prancūzų meno „kraštutinumais", kuriuos, tiesa, mums kartais ir nelengva suprasti. Gal šiai parodai suteikusi eksponatus. Keitimosi meno kūriniais ir prancūzų meno kūrinių populiarinimo draugija („L'Association Française d'Expansion et d'Echanges Artistiques") ir turėjo galvoje tą mūsų ne visišką meninį subrendimą. Bet nepyksime užtat ant jos; tatai tik palengvina mūsų visuomenei pilniau apimti šią parodą.

Eksponatų tarpe matome darbus E. Karjero, P. Sezano, K. Koro, E. Dega, E. Delakrua, P. Gogeno, E. Mane, A. Renuaro, O. Rodeno, M. Deni, A. Matiso ir daugelio kitų, kurių vardus nors ir žinojome, bet žinojome juos, kaip prancūzų tapybos ir skulptūros kūrėjus. Tad kaipgi jie atsirado grafikų tarpe? Tegul grafika ir menas, bet vis dėlto savo prigimtimi, kaip jau pabrėžėme, skiriasi nuo tapybos ir tuo labiau nuo skulptūros. Ir taip, ir ne. Kiekvienas menininkas plastikas ne vien tik kuria vaizdus, bet ieško ir tam tikrų meno formos dėsnių. Šiuo atžvilgiu grafika labai dažnai sutampa su tapyba. Kaip tapyboje ne viskas glūdi dėmėje, taip grafikoje — ne viskas linijoje. Savo raidoje grafika nuo jai privalomo linijinio stiliaus perėjo į dėmes, tapybinį stilių. Tatai pasiekti padėjo linijos privalumai ir naujos grafikos technikos priemonės. O visa tai padėjo grafikai išsivaduoti iš jos pirmapradžio pasireiškimo — knygos iliustracijos — ir tapti grynojo meno šaka. Galima neabejoti, kad didelį vaidmenį čia vaidino grafiką kūrusių menininkų tapytojų individualybių privalumai.

E. Karjeras formą tapyboje regėjo per dėmių miglotumą. Ta forma tapybiniuose kūriniuose dažnai virsta amaterialia. Toks jis pasilieka ir savo grafikoje. Ir čia jo regimas formos minkštumas vos pabrėžiamas keliais bruožais, bet tai nekliudo jam sukurti savitą stilių grafikoje. P. Sezanas formos monumentalumą mato spalvų santarmėje ir tatai perneša į savo grafikos darbus. E. Dega pamėgo žmonių judesius, apipintus grakščių spalvų dėmėmis, ir jo grafikoje tas pats savitas stilius, tiktai čia spalvų dėmes pakeitė tonai, o judesių ryškumas pabrėžiamas drąsia linija. O Rodenas savo skulptūrą privedė iki impresionizmo kraštutinumo, nes jo skulptūros formos yra taip niuansuojamos, kad paverčia ją beveik dėmių įspūdžiu; tokiu jis pasiliko ir savo grafikos darbuose. Čia jis linijas taip niuansuoja, kad gauname įspūdį, panašų jo skulptūros įspūdžiui. Tuos palyginimus mes galėtume tęsti beveik tiek, kiek šioje parodoje dalyvauja menininkų. Tačiau to nedarysime, o paieškosime prancūzų grafikos savitumų.

Nors atrodo, kad grafikos prigimtis yra bendra visoms toms Vakarų Europos šalims, kur jai tarpti palankios sąlygos, tačiau prancūzų grafika išsiskiria iš jų visų. Išsiskiria daugiausia dėl to, kad čia grafikai atiduoda savo gabumus

tokie prancūzų tapybos bei skulptūros galiūnai, kaip tie, kuriuos esame jau išvardinę. O tatai daro ją originalią, stiprią.

Ne pro šalį gal bus čia pažymėti, dėl ko būtent prancūzų grafika turi savo kelių amžių praeitį, šviesią dabartį ir, drąsiai galime spėti, turės tokią pat ateitį. Pirmiausia, aišku, tokį kelią jai paruošė bendras tautos lygis. Čia visuomenė domėjosi ta meno šaka nuo pat jos atsiradimo. Domėtasi karališkuose rūmuose, muziejuose ir visuomenės sluoksniuose. Tiktai karaliaus Pranciškaus I dėka portretinė prancūzų graviūra pasiekė tokių aukštybių, kaip Robero Notenilio raižyti portretai, apie kurių meninę vertę sakoma, kad jie žymiai pralenkia jo šios rūšies tapybos kūrinius. Šiandien Prancūzijoje nerasime nė vieno didesnio muziejaus, kuriame nebūtų vadinamojo grafikos kabineto, kur visi grafikos pavyzdžiai yra renkami, saugojami ir moksliškai tyrinėjami. Vien prancūzų Nacionalinės bibliotekos kabinetas turi tų pavyzdžių daugiau kaip tris milijonus. Be to, yra daug atskirų graviūros meną palaikančių bei propaguojančių draugijų.

„Židinys", 1930, Nr. 4

Mūsų knygos kultūrėjimas

Gyvename laikotarpį įvairių krizių: politikos, ekonomikos, kultūros. Daug apie tai kalbama ir rašoma. Buvo rašoma ir apie mūsų knygos krizę. Autoriai nesuranda leidėjų, knygos neturi skaitytojų...

Knyga šiandien — kovos priemonė, ir vis tiek, kokia ji yra, kad tik greičiau tam tikras idėjas skleistų. Knyga — sensacijų nešėja, atbukusių nervų kutentoja. Ir vis tiek, kokia ji yra, kad tik skaitytojas gautų progos valandėlei atsitraukti iš gyvenimo aplinkumos.

Tokia šiandien knyga platesniems visuomenės sluoksniams.

Bet kaip visuomet ir visur, taip ir knygos srity atsiranda vienas kitas entuziastas, idealistas (kartais jų saujelė), kuris knyga sprendžia estetikos problemas. Tatai daro knygos formavimo priemonėmis ir pasikviesdami į pagalbą menininkus. Pirmuoju atveju viską atlieka popierius, o šriftas ir spaustuvės sugebėjimas visa tai turi sujungti į gražią visumą. Antruoju menininkas iliustratorius papildo tas priemones naujomis savo vertybėmis, estetinę knygos kalbą padaro dar turtingesnę ir turiningesnę.

Viena ir kita priemonė jau vartojama ir pas mus. Praktiškais sumetimais bibliotekų lentynų racionalus naudojimas pradeda reikalauti tam tikroms knygų rūšims pastovaus vienodo formato. Šį reikalavimą, tuo tarpu, berods, vien tik beletristikai, priėmė kai kurie mūsų rimtesnieji knygų leidėjai. Skaitosi su juo ir kai kurie žurnalai, bent ta prasme, kad kiekvienais metais nekeičia savo formatų. Bet jie tatai priima tiktai retkarčiais, drauge su atitinkamu knygos formavimu. Knygų išorę jau suvienodina, bet vidų dažnai palieka dar „seną": neproporcingai mažos puslapių paraštės, šrifto didumas nederinamas su puslapio didumu, nekalbant jau apie šrifto stilių. Šriftas mūsuose labai pastovus: toksai, kokį mūsų spaustuvėms įpiršo vokiškų firmų atstovai. Visi gražesni vokiečių šriftai neturi lietuviškų akcentų, o už jų pridirbimą prašoma nemažų pinigų. Mat, Lietuva — toksai kraštas, kuris vis dar po senovei virškina „nur für Litauern".

Jeigu menininkas kartais mūsų gyvenime ir reikalingas, tai tik portretomanijoms ir paminklomanijoms tenkinti. Knyga ir menininkas — tai du nesuderinami dalykai. Kaip tuos kelis šimtus litų už menininko darbą išdėstyti trims

ar penkiems tūkstančiams knygos egzempliorių! Juk tatai labai pabrangins knygos kaina,— knygos, kuri ir be to vos randa sau pirkėją. O nepagalvojama, kad dažnai gal mūsų knyga todėl neranda pirkėjo, kad per daug jau netraukia akies jos išvaizda.

Bet ir šioje srity eina geryn. Menininkas grafikas prisileidžiamas viršeliui padaryti. Įtikėta, kad drabužiu ir dvasios ubagystę galima pridengti. Tiesa, tai negirtinas reiškinys, bet jau pasitaikantis. Žurnaluose menininkas įsileidžiamas ir vinjetėms ar užsklandoms nupiešti kartais net inicialams. Retai tos vinjetės ir užsklandos suderintos su žurnalo dvasia, dažniausiai jos čia „puošia" puslapius be jokio ryšio su žurnalo straipsniais, jo bendra kryptimi. Ir viršelis dažnai dideliu disonansu skamba su knygos bendra išvaizda: nuplėšk jį, ir kiekvienas kitas jai pritiks.

Iš mūsų žurnalų tuo atžvilgiu sudaro išimtį „Mūsų žinynas" ir „Vairas". „Vairą" verta net plačiau paminėti. Gražus yra jo formatas, platūs puslapių laukai, geras popierius, dailūs užrašai: viršely —„Vairas" ir pirmame puslapy „Vairas, mėnesinis kultūros žurnalas". Kadangi žurnalas vedamas „tautinės minties" kryptimi, tai visai derinasi inicialai, kurių kiekvienas susijęs su mūsų liaudies motyvais pieštu piešiniu. Tie piešiniai komponuoti iš įvairių mūsų liaudies meno sričių, bet visiems jiems taikyta viena mūsų liaudies raižinių technika. Tuo pat charakteriu pasižymi ir visos geresniosios šio žurnalo vinjetės ir užsklandos.

Visas šis „Vairo" puošybinis darbas atliktas mūsų jauno, gabaus ir daug žadančio grafiko V. K. Jonyno. Nors tai jo pirmas tos rūšies platesnio masto darbas, bet jau galime jį laikyti nemažu indėliu į mūsų grafikos ir knygos meną.

Daugumas kitų mūsų žurnalų vis dar gyvena „romantikos" laikotarpį. Puslapiams „pagražinti" įsileidžia mėgėjus — diletantus. Kokia tada gali būti kalba apie puslapio sąskambį. Kiekvienas puslapio elementas gyvena savo gyvenimą, ir greičiau tas gyvenimas būtų pilnesnis, jeigu puslapių niekas nepuoštų.

Iš knygų leidyklų menininkus bendradarbiauti, leidžiant knygą, pradėjo kviestis kai kuriems savo leidiniams „Sakalo" bendrovė, „Dirvos" bendrovė, Švietimo ministerijos knygų leidimo komisija, „Spaudos fondas".

Nors toms bendrovėms menininkas dažniausiai reikalingas tiktai viršeliams, bet jis kartais renkamas iš gabesniųjų. Igno Šeiniaus „Kuprelio" viršely A. Šepetys pagavo knygos autoriaus grafikos pamėgimą, kadaise jo pasiimtą iš M. K. Čiurlionio grafikos darbų ir pareikštą to paties „Kuprelio" inicialuose.[1] Todėl čia viskas kuklu, bet drauge ir gražu. Ne be reikalo sakoma, kad mene dažniausiai paperka autoriaus kuklumas.

Nors „Kuprely" iš I. Šeiniaus inicialų labai dvelkia M. K. Čiurlionio grafikos

[1] Pirmojoje „Kuprelio" laidoje inicialus darė pats autorius.

nuotaika ir stilius, bet jie vis dėlto yra originalūs. Vertinga jų savybė — tai jų švelnumas ir lengvumas. Jie puslapio neardo ir neapsunkina, o susilieja su juo. Tai yra pirmas pagirtinas „Sakalo" bendrovės leidinys.

„Spaudos fondo" išleistą „Madam Dubary" puošia visais atžvilgiais gražus M. Dobužinskio viršelis. Jame iš karto junti didelę menininko grafiko kultūrą, kurią jis išugdė dar Petrapily „Mir iskustva" grupės menininkų tarpe. Ta kultūra ir erudicija M. Dobužinskiui padeda iš atskirų kompozicijos dalių — siluetinės vinjetės ir šrifto — sudaryti stilistinę visumą.

Negalima to pasakyti apie M. Dobužinskio viršelius ir „markes"— leidyklos ženklus, darytus Švietimo ministerijos knygų leidimo komisijos leidiniams. Pavyzdžiui, „Švietimo darbo" 1930 metų numeryje, skiriamame Švietimo ministerijos įstaigų darbų apyskaitoms, daug gražaus noro, bet daug ir pretenzijos, nereikalingų dalykų, kenkiančių vieningai knygos viršelio visumai. Matyti, M. Dobužinskis nori surasti „lietuvišką" šriftą. Daro jis tatai gotiškojo šrifto linkme. O šis šriftas nėra mums nei įprastas, nei artimesnis už lotynišką šriftą. Gal jis tatai padarė dėl to, kad šiam numeriui, susijusiam su Vytauto Didžiojo jubiliejumi, norėjo suteikti „Vytauto dvasios"? Bet dėl ko toji dvasia būtinai turi reikštis gotišku, nors ir sumodernintu, šriftu? Juk Vytautas Didysis savo raštinėje laikė įvairiausių raštininkų: rusų, lotynistų ir net totorių.

Klysta M. Dobužinskis, jeigu mano, kad, kurdamas kai kurias iliustracijas (prof. Elisono zoologijos knygoms) rusų „lubok"[1] stiliumi, irgi ieško iliustracijai „lietuviškos dvasios". Lietuvių liaudies menas žino medžio raižinius, bet jų stilistiniai savumai labai skiriasi nuo rusų „lubok" savumų.

M. Dobužinskis nutolsta nuo savo darbo tradicijų Petrapilio laikotarpiu ir Knygų leidimo komisijos „markėse". Jose per daug visokių atributų prikrauta, kurie vis dėlto necharakterizuoja leidyklos. Sutinkame, jei autorius tose „markėse" leidyklą pašiepia —„daug visa ko, ir nieko padoraus".

„Dirvos" bendrovė savo leidiniams iliustruoti arba jų viršeliams piešti dažniausiai renkasi K. Šimonį.

Kaipgi K. Šimonis supranta ir vykdo savo, kaip grafiko iliustratoriaus, uždavinius?

Pirmiausia, iliustracija jam — tai tik teksto vaizdavimas. Jis bemaž nesiryžta atsistoti greta teksto autoriaus ir prabilti savo — grafiko kalba, tąja kalba, kuri pagal tekstą kuria naujas vertybes. Kitaip sakant, jo iliustracijos nėra sintetinės, o tiktai „vietinės", glaudžiai susijusios su tam tikromis puslapio teksto vietomis. Todėl jis labai atidžiai seka autoriaus pasakojimą ir tą vietą, kuri vaizdingiausiai atpasakota, imasi iliustruoti, „lipdyti" piešinėlius. Sakau „lipdyti",

[1] Rusų menotyroje „lubok"— daugiausia kaimo žmonėms skirti satyrinio, istorinio ar buitinio turinio paveikslai, atlikti litografijos bei medžio raižinių technikomis.

nes jie dažniausiai kompiliuojami iš įvairių matytų, pasiskolintų fragmentų. Tiesa, „lipdo" jis tuos piešinėlius kaip ir savo stiliumi, kuris labai „rambus". Vietomis jis grafiškas, bet dažniausiai grafiškos linijos maišomos su pieštomis plunksna laisvomis linijomis. Šios dvi „juodo ir balto" priemonės nesiduoda jungiamos, kitaip sakant, viena kitos nepapildo, bet skamba disonansu, ir dėl to iliustracija neturi reikiamos visumos.

Pagrindine K. Šimonio iliustracijų neigiamybe galima laikyti nuolatinį stilizacijos maišymą su realistiniu piešiniu. Aplinkumą — medžius, augmeniją, debesis (o tai sudaro iliustracijos veiksmo foną, kulisus) — jis stilizuoja kartais labai vykusiai; veikiančius žmones, gyvulius, žvėris, paukščius piešia realistiškai. Be to, piešia labai silpnai: figūros neproporcingos, be judesio išraiškos — medinės. Ir dar viena jų silpnybė — tai pasisavinimas svetimų grafiškų stilistinių priemonių.

Iš to viso matyti, kad K. Šimonis daugiau kompiliuoja, negu reiškia save, nors, kaip jau sakiau, tarytum savo stiliumi. Kiek lygiau, savarankiškiau jis pasirodo viršeliuose, kuriuos mėgsta spalvinti. Bet ir čia vis tos pačios galvutės su karūnomis bei vainikais jau pradeda įkyrėti.

Kaip norėčiau „Žalčių karalienės" puošnumą laikyti dideliu indėliu į mūsų vaikų iliustruotų knygų lobyną, bet ir čia neišsiverčiu be nelemtojo „bet"... Be abejo, tų iliustracijų atsiradimo priežastimi reikia laikyti I. Bilibino rusų pasakų iliustracijas. Bet... kokia disproporcija meninės visumos atžvilgiu tarp I. Bilibino pavyzdžių ir K. Šimonio originalų!..

Kiek ilgiau norėčiau sustoti ties dviem knygomis — „Seku seku pasaką" ir „Dvylika brolių, juodvarniais lakstančių". Abi jos vertos platesnio susidomėjimo, nes pirmoji yra iliustruota jaunų grafikų grupės iš A. Galdiko vedamosios studijos, o antroji — jau minėto V. K. Jonyno. Pirmu atveju įdomu, ką žada jaunieji, antru — ką duoda tuo tarpu stipriausias mūsų grafikas, tikrai ieškąs savito lietuviško grafikos stiliaus.

Pirmajai knygai iliustracijas kūrė net šeši jauni grafikai: P. Augustinavičius, V. Jurkūnas, V. Petravičius, V. Rataiskis, K. Šaulys ir L. Vilimas. Kiekvienas jų su savo besikristalizuojančiais palinkimais, bet kadangi iliustravimui parinktos pasakos, o iliustracijas koregavo A. Galdikas, tai beveik išėjo tam tikra stilistinė visuma.

Iliustracijoms pavartotos dvi technikos priemonės: štrichas ir toninės dėmės. Visos iliustracijos yra stilizuotos, išskyrus gyvulius, kuriuos V. Petravičius, panašiai kaip ir K. Šimonis, traktuoja realistiškai, o tuo parodoma piešinio silpnoji pusė. Iš štrichinių iliustracijų bene geriausiai bus nusisekusios V. Rataiskio „Įeina į girią ir sutinka senelį", iš toninėmis dėmėmis pagrįstų — P. Augustinavičiaus „Kitą kartą gyveno karalius". Vienas ir kitas visai išlaikė stiliaus visumą ir parodė nemažų gabumų stilizuoti. V. Petravičius pasakos „Apie šuns ir vilko

bičiulystę" trijose iliustracijose pasirodė su nelygiais stilistiniais bandymais. Geriausiai pavykusi bene bus iliustracija „Tie žmonės, kas nugriebė lazdą...", šiek tiek primenanti rusų iliustratoriaus Konaševičiaus darbus.

Apskirtai, šios knygelės iliustracijos turi daug teigiamų savybių. Dažnesni tokie iliustravimo bandymai galėtų turėti nemažos reikšmės mūsų jauniesiems grafikams stiprėti. Kiekvienam malonu matyti savo darbą konkrečia forma. Tuo maloniau tatai yra jaunuoliui, kai jo piešinys ar grafika — ne vien projektas (dažnai neįvykdomas projektas), bet realus objektas, kuriuo pasigėrėti, pasidžiaugti gali tūkstančiai skaitytojų.

Įspėju —„visi mes žmonės su tam tikrais palinkimais". Darau tatai dėl to, kad, kalbėdamas apie V. K. Jonyną, galiu būti įtariamas per didelėmis simpatijomis jam. Jeigu aš jo darbuose matau daugiausia teigiamų pusių, tai tiktai dėl to, kad juose to daugiausia ir yra. Antra vertus, aš jį gerbiu už rimtą grafikos meno studijavimą ir didelę jo meilę, kuri dvelkia iš kiekvieno mažiausio jo darbelio.

Kad knygoje „Dvylika brolių, juodvarniais lakstančių" meno atžvilgiu, mano supratimu, daugiausia iš visų mūsų knygų yra duota, čia nemažas ir tos knygos autorės Sofijos Čiurlionienės-Kymantaitės nuopelnas. Ji pasirinko meninį iliustratorių, popierių, šriftą. Žodžiu, išnaudojo visus Kaune prieinamus galimumus, kad knygą būtų ne tiktai malonu skaityti, bet ir pavartyti, pasigėrėti ja.

Nors V. K. Jonyno iliustracijos nėra medžio raižiniai, bet jų technika labai primena tų raižinių techniką. Nė viena kita grafikos technika nesutampa taip gražiai su knygos puslapiu, kaip medžio raižiniai. Pirmosios spausdintos inkunabulinės knygos jau būdavo puošiamos medžio raižiniais, nes tų knygų formuotojai teksto puslapį piaustė medžio lentoje ir labai gerai pažino tos medžiagos savumus. Tai, kad V. K. Jonynas iliustracijoms pasirinko medžio raižiniams artimą techniką, labai ryškiai įrodo, jog jis puikiai jaučia knygos formavimo esmę ir dvasią.

Visose jo iliustracijose vykusiai vadovaujamasi stilizacijos principu. Ir visi iliustracijų elementai stilizuojami vienodai stipriai, bet išlaikant kiekvieno elemento savumus. Čia nėra nieko atsitiktinio: viskas išplaukia iš vaizdo kompozicijos visumos ir grįžta į ją. Be to, šios iliustracijos yra sintetinio pobūdžio, o tai — vienas didžiausių tikros iliustracijos privalumų. Kaip teksto autorius žino, ką nori pasakyti, taip lygiai ir iliustratorius žino, kuo gali knygą praturtinti.

Kad ateity būtent V. K. Jonynas duos mums pirmąją lietuvišką meninę knygą, aš, pavartęs „Dvylika brolių, juodvarniais lakstančių", ne tiktai neabejoju, bet esu giliai įsitikinęs. Nors šiame mano straipsnelyje gal daugiau pabrėžiami mūsų knygų puošybos neigiamumai, negu teigiamumai, vis tiktai su džiaugsmu konstatuoju, kad mūsų knyga kultūrėja, palengvėle, bet kultūrėja. Tame kultūrė-

jime neabejotinai žymų vaidmenį vaidina mūsų Meno mokyklos A. Galdiko vedamoji grafikos studija. Ji parengė ne tiktai „duonos ieškančių" grafikų, bet ir grafikos kalbą pamėgusių menininkų. Tiesa, jie dar jauni, mūsų knygai puošti nelengvos sąlygos, bet savo darbo pamėgimas, visiškas atsidavimas jam ateity duos tikrai gražių vaisių. O kad tų vaisių greičiau sulauktume, turime pasikliauti ne vien mūsų menininkais, bet ir knygų leidėjais. Mūsų leidėjai, palyginus su prieškariniais laikais, knygas vertindami, žymiai pažengė pirmyn, tačiau čia jokio taško nepadėsi, ir jie turi įsisąmoninti, kad net medžiaginiu atžvilgiu jie niekada neprakiš: menininkui grafikui sumokėti keli šimtai litų visada jiems sugrįš. Kultūringuose kraštuose kasdieniniame gyvenime leidėjas menininko ieško, o ne menininkas leidėjo. Kai mūsų knygų leidėjai ras bendrą kalbą su mūsų grafikais, susilauksime knygų, kurių šiandien jau ne vienas mūsų trokšta.

Iš kitos pusės, ir grafikai neturėtų vien tik leidėjų užsakymų laukti, o kuriuo nors veikalu susidomėję ir tinkamai jį iliustravę, patys jį leidėjui pateikti. Tačiau reikia, kad šia kol kas apleista sritimi jie daugiau domėtųsi, tyrinėtų, nuolat ją sektų.

„XXVII knygos mėgėjų metraštis", I, 1933

Pirmųjų Lietuvos litografijų istorijos bruožai

Litografija laikoma vienu didžiausių XVIII amžiaus išradimų. Šią techniką[1] išrado Aloizas Zenefelderis 1798 m., ir pirmoji litografija buvo įsteigta Miunchene 1806 m.

Zenefelderio išrastoji litografija, pirmiausia naudota išradėjo raštams leisti, gana greit tampa populiaria menine priemone: be didelio vargo ir pigiai gaunama tūkstančiai meniškų reprodukcijų. Naujuoju išradimu susidomi visi: menininkai, amatininkai ir net aristokratai, kurie labai dažnai savo rūmuose įrengdavo litografijas ir patys bandydavo savo meninius gabumus.

Bet vis tiktai daugiausia ją domisi menininkai, ypač tie, kurie savo menu nori tarnauti plačiausiems visuomenės sluoksniams arba juo skleisti įvairias idėjas. Paryžiuje 1817 m. litografijos imasi beveik visi žymesni prancūzų dailininkai: Domarnas, Grosas, broliai Verne, Žirode, Gerenas ir kiti. Tiesa, daugumą jų — tiktai iš smalsumo, norėdami šioje naujoje meno srityje savo pajėgumą išbandyti, ir dar negamina masinės produkcijos. Tų jų kūrinėlių, kurių spausdinama labai ribotas egzempliorių skaičius, negalima dar vadinti „meno demo-

[1] Litografijos principą sudaro vadinamojo kalkakmenio (Zolenhofeno akmens) paviršiaus apdirbimas, kad riebūs dažai galėtų dengti tiktai pieštąsias akmens vietas. Todėl ant akmens vaizdas piešiamas tam tikru litografiniu pieštuku ar tušu, o pieštasis akmens paviršius veikiamas arabiškos gumos ir azoto rūgšties tirpalu. Skystis pieštųjų akmens vietų neveikia, o pieštuku nepadengtąjį paviršių bent kiek išgraužia į gilumą. Tuo būdu akmens paviršius, spausdinant dažais, pasidengia tiktai pieštose vietose, o iš čia piešinys spausdinamas popieriuje.

Dėl akmens plokštumos paruošimo spaudai būdo, akmens paviršiaus pavidalo, vaizdo atspausdinimo popieriuje būdo ir spaudinio išvaizdos litografija vadinama plokščiąja spauda, nes ji spausdinama nuo visai plokščio akmens paviršiaus. Ši technika buvo pavadinta litografija dėl akmens graikiško pavadinimo — lithos. Litografijos technika nedaug kuo pasikeitė nuo jos išradimo laikų, tiktai ištobulintos jos priemonės.

Litografijos technikos išradimo istorija šitokia: išradėjo Zenefelderio tėvas buvo aktorius ir norėjo, kad sūnus būtų teisininkas. Jaunasis Zenefelderis, tėvui mirus, su motina atsidūrė sunkioje padėtyje. Norėdamas iš skurdo išbristi, jis ėmėsi įvairiausio darbo, buvo aktorius, rašė teatrinius veikalus. Neturėdamas lėšų tiems savo veikalams leisti,

kratizacija". Bet greta jų dirba kiti, mažesni dailininkai, kurie su tomis savo litografijomis eina į plačiuosius visuomenės sluoksnius.

Tuo pat metu litografija tampa vadinamojo didžiojo meno kūrinių skleidėja: Miuncheno, Štutgarto, Drezdeno, Berlyno, Paryžiaus meno galerijos pradeda leisti savo turimų žymesniųjų Vakarų Europos dailininkų kūrinių litografines reprodukcijas. Tos reprodukcijos buvo labai tobulos ir daug kam atstodavo originalus.

XIX amžiaus trisdešimtaisiais metais litografijai plisti padeda karikatūra. Ir čia pirmą vietą užima Prancūzija: šioje srity čia dirba tokios įžymybės, kaip Onore Domje, Anri Gravedonas, Sulpisas Gavarnis. Nuo 1831 m. Paryžiuje leidžiami žurnalai „La Caricature", „Charivari", „L'Artiste", kurie iliustruojami tiktai litografijomis. Čia litografijai atsidavusių dailininkų tarpe žymiausias Onore Domje. Dėl piešinio stiprumo ir ryškumo jo litografijos gretinamos su žymiausiųjų dailininkų kūriniais. Jo satyros, dažnai didelio tragizmo kupinos, prancūzų visuomeniniame gyvenime vaidino ne mažesnį vaidmenį, negu karščiausios revoliucionierių kalbos, didžiausi politikų ir visuomenininkų darbai. Bet tokį didelį pasisekimą tos litografijos turėjo ne vien dėl savo turinio, bet ir dėl litografijai įgimtų meninių privalumų, jos estetinių savybių. Šios pastarosios yra kartais nė kiek ne mažesnės vertės kaip medžio ar vario raižinių.

Tam tikrą laiką litografija visai sėkmingai konkuravo su raižiniais. Kaip vienu metu grafikos mėgėjai labai domėjosi ir rinko raižinius, taip dabar jie metėsi prie litografijos. Juo labiau kad litografijos dažnai esti retesnės, negu raižiniai. Raižybinės lentos saugojamos, ir iš jų visuomet galima gauti naujų atspaudų, tuo tarpu litografinis akmuo, atspaudus reikalingą litografijų kiekį, paprastai

---

nutarė pats juos spausdinti. Susipažino su spausdinimo darbu, bet šis paprastas būdas buvo jam per brangus ir nepatogus, nes jo butas buvo per mažas. Tad ėmėsi ieškoti įvairių kitokių būdų, graviruoti tekstą vario, cinko, akmens plokštėse. Pagaliau pradėjo rašyti ant akmens riebiomis medžiagomis ir akmenį plauti rūgštimis, norėdamas tuo būdu gauti iškilias raides. Zenefelderio biografai pasakoja, kad pirmasis sakinys, parašytas akmeny, buvo visai atsitiktinis. Vieną kartą Zenefelderiui reikėjo pasižymėti sąskaitą. Neturėdamas čia pat popieriaus, užsirašė ją akvafortiniu vašku ant akmens, kurį laikė dažams trinti. Paskum norėjo akmenį nuvalyti tam tikru skysčiu, bet pastebėjo, kad raštas liko neliestas, o fonas pasidarė žemesnis. Tamponu jis uždėjo ant to akmens dažų; šie prilipo prie užrašo, bet nepalietė fono. Tuo būdu Zenefelderis ir surado litografijos dėsnį. Dabar visus savo gabumus ir energiją panaudojo šiam išradimui tobulinti. Gana greit nustojo akmenį plauti pirmuoju būdu, o ėmė ant jo rašyti riebiu rašalu, paskum iš lengvo plauti ir spausdinant vilgyti. Išrado tam tikrą medžiagą, tinkamą piešti ant akmens ir ant metalinių plokštelių, akmeniui plauti tam tikrą mišinį ir padarė atitinkamą spausdinamąjį presą. Ir tuo būdu nuo iškiliosios spaudos (medžio raižinio) perėjo į plokščiąją — charakteringiausią litografijos dėsnį.

yra nušlifuojamas ir paruošiamas naujam darbui. Be to, pradėjus gaminti spalvotas litografijas, vadinamąsias chromolitografijas, galima buvo gėrėtis ne vien litografinio pieštuko brūkšnių ir dėmių niuansavimu ir jų sidabriniais atspalviais, bet ir ištisa spalvų gama. Yra litografijų, spausdintų net nuo keturiasdešimties akmenų. Todėl litografija, kol jos neišstūmė, ypač knygos puošyboje, mechaniškoji cinkografija, buvo labai tvirtai įsigalėjusi ir veikė ne vien kaip iliustracija, karikatūra, bet kaip visiškai vertingas ir savarankiškas meno objektas.

Taip, trumpai kalbant, litografija žengė į gyvenimą Vakarų Europoje. Dabar pažiūrėkime, kokiais keliais jai buvo lemta eiti Lietuvoje.

Lietuvoje meną ugdyti ir jo mokslą skleisti tiktai XVIII amžiaus gale ėmėsi Lietuvos Vyriausioji mokykla Vilniuje. Nors laikas tam buvo netinkamas — ore jau dvelkė paraku ir krauju, 1794 metų nelaimėmis, bet Lietuvos Vyriausioji mokykla ėmėsi to darbo kuo rimčiausiai ir norėjo jį aprėpti kuo plačiausiai. Nors ji įsteigė tiktai architektūros ir tapybos katedras, o joms vadovauti pakvietė rimčiausias menines pajėgas — Lauryną Stuoką-Gucevičių ir Praną Smuglevičių, bet galima neabejoti, kad Vilniaus universiteto įsteigtos skulptūros ir raižybos katedros buvo sumanytos dar Lietuvos Vyriausiojoje mokykloje. Taigi pastangas rūpintis menu Lietuvoje Vilniaus universitetas paveldėjo iš Lietuvos Vyriausiosios mokyklos ir paveldėtas pareigas vykdė iki paskutinių savo gyvavimo dienų.

Vilniaus universitetas negalėjo nematyti, kad jo gyvenamas laikotarpis savo sąlygomis menui ugdyti ir tarpti labai skyrėsi nuo Lietuvos Vyriausiosios mokyklos trumpo gyvavimo laikų. Didžiausių meno mecenatų — karaliaus Stanislovo Augusto, vyskupo Masalskio — jau nebebuvo, Lietuvos aristokratija menkėjo. Menas, norėdamas būti platesnei visuomenei reikalingas ir prieinamas, turėjo ieškoti naujų priemonių, turėjo krypti nauja vaga, kitaip sakant, demokratėti. Universitetas nesugebėjo tos naujos meno dvasios tinkamai suprasti; tačiau, kad ji jam nebuvo svetima, liudija universiteto susirūpinimas litografija. Litografija, tuomet dar visai nauja meno šaka, buvo ypač naudinga priemonė menui demokratinti. Be abejo, litografija negalėjo neturėti universitetui ir utilitarinės reikšmės: palengvinti ir papiginti jo leidžiamos mokslinės literatūros iliustravimą. Kad būtent pastarasis reikalas, steigiant litografiją, vaidino ne paskutinį vaidmenį, rodo šis faktas. Vilniaus universiteto grafikos skyriumi, pasirodo, daugiausia rūpinosi veterinarijos profesorius Liudvikas Bojanus. Žinoma, jam rūpėjo ne meniniai to skyriaus uždaviniai, bet praktiškieji: paruošti gerų iliustratorių leidžiamiems mokslo veikalams. Apie tai d-ras A. F. Adamovičius savo straipsnyje „Liudvikas Bojanus"[1] taip pasakoja: „...profesorius sumanė

[1] „Wizerunki i roztrząsania naukowe", 1836, sąs. II, p. 71.

didelį zootomijos veikalą iš šliužų klasifikacijos, norėdamas išdėstyti fiziologinį šios ypatingos gyvūnų klasės kūnų sudėjimą... Turėdamas tai galvoje, jau per atostogas, 1816 metais, aplankė savo giminės Darništate ir tenai nusižiūrėjo grafiką Fridrichą Lemaną, tuomet dirbusį Karaliaučiaus universitete. 1818 metais parsikvietė jį į Vilnių ir jau 1819 m. su juo universitete įrengė raižiniams spausdinti presą, prieš tai dar aprašęs patį litografijos presą."

Šiame d-ro Adamovičiaus straipsnyje teigiama, kad Bojanus aprašė litografijos presą. Bojanus iš tikrųjų 1817 m. rugpiūčio 15 d. Vilniaus universiteto literatūros sesijoje skaitė paskaitą „Litografijos menas"[1]. Toje paskaitoje jis palietė tiktai litografijos techniką. Pradėjo šiais žodžiais: „Neseniai panašiame susirinkime buvo skaityta paskaita „Žvilgsnis į litografiją". Vėliau ši paskaita buvo paskelbta laikraštyje „Journal des Savants", o vienas mūsų kolegų parašė apie pono Spikso anatomijos veikalą, išspausdintą litografiniu būdu. Tasai veikalas dabar yra universiteto bibliotekoje.

Šios pastabos apie meną, kuris pradžioje taip svarbus pasirodė, kad galėjo veikiau sužadinti, negu patenkinti smalsumą, mane verčia dar kartą atkreipti jūsų dėmesį į tą dalyką. Norėčiau išdėstyti tai, ką pats esu matęs ir ko išmokęs įvairiose litografijose Vokietijoje."

Toliau Bojanus papasakojo apie litografinio akmens ypatumus, litografijos techniką: pateikė akmens nuodijimui reikalingų skysčių receptūrą, tris piešimo ant akmens būdus (adata, plunksna ir pieštuku), nurodė spausdinimo būdus. Po to išdėstė litografijos privalumus — spaudos pigumą, atspaudų neribotą skaičių. Ir tiktai baigdamas pažymėjo, kad „kuo daugiau egzempliorių spausdinama, tuo paskutinieji yra gražesnės išvaizdos".

Iš paskaitos turinio matome, kad Bojanus litografiją vertina tiktai jos praktiškumo atžvilgiu. Neturint universiteto litografijos leidinių, sunku pasakyti, kiek litografija pateisino Bojanaus dedamas į ją viltis. Kadangi tada ne vienas Vilniaus meno mokyklos mokinių su pamėgimu darbavosi litografijos srity, tai galima spėti, kad įsteigtoji litografija tarnavo ne tiek grynai praktiškiems, kiek meno reikalams. Kad šis spėliojimas turi pagrindo, rodo dar ir toks faktas. Litografijai tinkamai įrengti ir vadovauti universitetas nutarė paruošti savo žmogų. Parinko jį ne iš technikų tarpo, bet iš menininkų,— Vincą Slaveckį, tapybos katedros auklėtinį. Vadinasi, universitetui litografija rūpėjo ne tik utilitariniais tikslais, bet ir kaip meno šaka.

Vincas Slaveckis į vadinamąją Vilniaus universiteto meno mokyklą įstojo 1811 m. Tapybos jis mokėsi pas prof. J. Rustemą ir 1816 m. gegužės 26 d. gavo „meno kandidato" laipsnį. Taigi universitete jis buvo vertinamas kaip meninin-

[1] Ši paskaita išspausdinta žurnale „Dziennik Wileński", t. II, 1819, liepa—gruodis, p. 29—41. Pridėtas litografijoms spausdinti preso brėžinys, vario raižinys.

kas. Tiesa, nuo 1815 iki 1816 m. Slaveckis buvo „raižybos mokyklos presoriumi", vadinasi, spausdindavo kitų mokinių padarytus raižinius. Bet tatai universiteto vadovybės akyse nė kiek nežemino jo, kaip menininko. Yra žinoma, kad universitetas ne vienam gabesniam meno katedrų mokiniui pavesdavo įvairius su tomis katedromis susijusius darbus. Tuo būdu šie mokiniai galėdavo gyventi ir tęsti meno mokslą, nes į meno katedras stodavo tiktai neturtingiausio luomo vaikai. Turtingųjų tarpe dar tvirtai laikėsi nuomonė, kad menu užsiimti gali tiktai „žemesni". Kad Slaveckis turėjo gabumų menui, galime spręsti iš to, jog 1817 m. universitetas jį siunčia į Peterburgo Dailės akademiją ne vien specialiai litografijos pasimokyti, bet ir „pasitobulinti plieną raižyti"... Tam Slaveckio tobulinimuisi ir mokymuisi „ir akmenį raižyti", vadinasi,— litografijos, universitetas teikė nemažos reikšmės, nes Peterburge jis išbuvo net trejus metus.

Šiuo atveju viena tiktai nesuprantama: dėl ko Slaveckis litografijos studijuoti buvo siunčiamas į Peterburgą, o ne į užsienį — Vokietiją ar Prancūziją. Šiuose Vakarų kraštuose litografija tuomet gyveno kaip tiktai didžiausio jos pamėgimo laikotarpį, o Rusijoje vos pradėta ja domėtis. Abejotina, ar Slaveckis apskritai galėjo tada Peterburgo Dailės akademijoje ar kur kitur Peterburge litografijos pasimokyti. Rusijoje pirmosios litografijos buvo įsteigtos, tiesa, Peterburge, bet pati pirmoji 1815 m. prie Užsienio reikalų ministerijos, o antroji 1817 m.— prie Karo ministerijos. Steigiamos jos čia buvo visai ne meno reikalams. Nors tose litografijose dirbo svetimšaliai, bet vargu ar Slaveckis galėjo būti įsileidžiamas nors į vieną jų litografijos technikos studijuoti. Užsienio reikalų ir Karo ministerijos negi galėjo įsileisti neištikimos tautos pilietį... Peterburgo Dailės akademijoje, kaip žinoma, litografija ne tiktai tada, bet apskritai niekada nebuvo dėstoma. Privačias litografijas Peterburge buvo pradėta steigti vėliau, jas steigė svetimšaliai, ir galima abejoti, ar jie priimdavo mokinius, būsimus savo konkurentus. Vienas žymiausiųjų tuometinių Peterburgo piešėjų ir litografų Aleksandras Orlovskis netgi caro rūmų ministrui įteikė prašymą, kad šis uždraustų kitiems menininkams kurti litografijas, panašias į jo techniką ir siužetus.[1] Tad reikia manyti, kad Slaveckis Peterburge studijavo tiktai raižybą. Šią mano nuomonę iš dalies patvirtina ir tas faktas, kad jis „gavo akademijoje antrojo laipsnio sidabro medalį už darbštumą, mokantis paišybos ir raižybos". Tiesa, litografija tuomet Rusijoje buvo vadinama „paišyba ir spausdinimas akmeny", bet kad akademijos duotame Slaveckiui pažymėjime žodžiai „už darbštumą, mokantis paišybos" nereiškia litografijos, galima spręsti iš to, kad, kaip matėm aukščiau, litografija akademijoje nebuvo dėstoma. O vėliau

[1] Žinios iš litografijos istorijos Rusijoje paimtos iš leid.: В. Я. Адарюковъ. Очеркъ по исторіи литографіи въ Россіи. Изданіе «Аполлона».

pamatysime, kad Slaveckis litografijos srity nėra nieko padaręs, vadinasi, nebuvo tam pasiruošęs.

Nors 1821 m. vasario 8 d. universiteto senatas, savo posėdyje peržiūrėjęs profesorių Bojanaus ir Rustemo sudarytą litografijos projektą, nutarė „išduoti Slaveckiui 200 rb litografijai įrengti", bet, reikia manyti, Slaveckis dedamų į jį vilčių nepateisino. O jog tų vilčių universitetas puoselėjo daug ir litografijos steigimu buvo labai susirūpinęs, matome ir iš to, kad reikalingos litografijai mašinos buvo įgytos anksčiau. Dar 1819 m. prof. Rustemui buvo pavesta „atgabenti iš Varšuvos litografijos mašinas ir akmenis ir tam reikalui jam duota 300 rb". Tų mašinų ir akmenų nuo ano 1821 m. universiteto senato nutarimo, matyti, teko laukti, kol Slaveckis sugrįžo iš Peterburgo.

Nepavyko susekti, dėl ko nuo tų pat 1821 m. iki 1826 m. universiteto litografijos vedėjas buvo Glovackis, o 1823 m. balandžio 1 d. Slaveckis iš universiteto buvo atleistas ir jam sumokėta 12 rb 50 kp pašalpos ir „25 rb kaip raižybos mokyklos presoriui". Taigi jis ir vėl universitete ėjo tas pareigas, kurios jam buvo pavestos tada, kai jis buvo tiktai universiteto auklėtinis. Šis faktas patvirtina mūsų nuomonę, kad Slaveckis Peterburge negalėjo pramokti litografijos, tad negalėjo jos įvesti ir Vilniaus universitete. Kaip rodo didžiausias J. I. Kraševskio Vilniaus meno mokyklos mokinių grafikos darbų rinkinys, Slaveckis nėra sukūręs nė vienos litografijos. Kraševskis savo rinkinio kataloge („Catalogue d'une collection ikonographique polonaise...", 1865) nurodo keturis Slaveckio raižinius, bet nė vienos litografijos. O jis rinko tiek raižinius, tiek litografijos.

Juozas Hiliaras Glovackis, 1821—1825 m. ėjęs „universiteto litografijos vedėjo pareigas", taip pat buvo Vilniaus universiteto tapybos katedros auklėtinis, 1812 m. tą katedrą baigęs „meno kandidato" laipsniu. Kad jis buvo ne tiktai universiteto litografijos vedėjas, bet ir pats joje dirbo kaip menininkas (vadinasi, litografija veikė), turime du įrodymus. 1823 m. universitetas savo stipendininkui, Peterburgo Dailės akademijos mokiniui Vincui Smakauskui siunčia 100 rb pirkti litografijai veleninio popieriaus, kurį suvartojo litografas Glovackis. Tatai rodo, kad litografijoje kreiptas dėmesys į meniškumą: nepasitenkinama bet kokiu popieriumi, bet iš Peterburgo išrašomas veleninis.

Antra vertus, kaip žinoma iš Glovackio biografijos, 1826 m. Pacas išvežė jį į Varšuvą savo rūmų papuošti. 1827 m. jis buvo pakviestas į Varšuvos teatrą kaip dekoratorius. Dažnai atvažiuodavo į Vilnių vietiniam teatrui dekoracijų daryti ir vieno tokio atsilankymo metu yra sukūręs architektūros profesoriaus Lauryno Gucevičiaus portretą. Kadangi kitų litografijų Vilniuje dar nebuvo, tai šį portretą jis galėjo padaryti tik universiteto litografijoje.

Dėl ko Glovackis pasitraukė iš universiteto litografijos vedėjo vietos, galima tiktai spėlioti: gal litografija nedavė teigiamų rezultatų, ir daugiau meno mo-

kyklos mokinių nemokyta joje, o gal atsirado kitas vedėjas, nors pastarasis spėliojimas tikriausiai neturi pagrindo, nes Glovackis yra žinomas kaip kelių visai vykusių litografinių portretų autorius. Litografiją jis buvo pamėgęs, litografavo ir Varšuvoje, ir, norėdamas parodyti, iš kur yra kilęs, savo darbams atskirti nuo kito J. Glovackio, tuo pat metu dirbusio litografijas Varšuvoje (40-ais metais), savo litografijose žymėdavo: „Glowacki Vilnensis pinxit". Iš to matome, kad savo kvalifikacijomis jis vargu ar netiko universiteto litografijos vedėjo vietai,— jam pašalinti turėjo būti kitų, mums nežinomų priežasčių.

J. I. Kraševskio rinkiny randame dvylika Glovackio litografijų. Deja, tiktai dviejose yra įrašyti jų spausdinimo metai. Todėl nežinoma, kurios jų, išskyrus architektūros prof. Gucevičiaus portretą, buvo Vilniaus universiteto litografijoje darytos, o kurios — Varšuvoje.

Ryšium su Glovackio litografijomis čia reikia paminėti vieną įdomų faktą, būtent tai, kad jo litografija—iliustracija Juozapo Rupeikos knygai „Jonas iš Svisločės" (1823 m.) turi parašą „Letuwininkas".

Tiktai tiek žinių turint apie Glovackį, aišku, negalima ką nors tikra pasakyti apie jį, kaip Vilniaus universiteto litografijos vedėją, panagrinėti jo, kaip litografo, darbus. Lygiai taip pat negalima nieko tikra pasakyti ir apie pačią universiteto litografiją ir jos likimą. Turime tenkintis tiktai atskiromis žiniomis, atskirais faktais, bet negalime jų derinti — jungti į vieną baigtą vaizdą. Nėra abejonių, kad iki Ozemblovskio litografijos įsteigimo visas litografinis darbas Vilniuje buvo atliekamas universiteto litografijoje, nes kitų litografijų nebuvo.

Gerai ar blogai universiteto litografija buvo įrengta, tinkamai ar netinkamai buvo vedama, žinių neturime. Bet kaip naujovė, geram popieriuje ir gerai išspausdinta, pasižyminti įvairiais meniniais savumais litografija negalėjo nesudominti meno mokyklos mokinių. Ir tikrai ne vienas su užsidegimu ėmėsi litografuoti savo mažus darbelius — tai ir Kazimieras Bachmutavičius, ir Tadas bei Titas Bičkovskiai, ir Motiejus Pšibilskis, ir Juozas Ozemblovskis. Tiesa, jiems litografijos srity teko reikštis jau Vilniaus universitetą uždarius, bet jos pamėgimą jie neabejotinai išsinešė iš Vilniaus meno mokyklos.

Dviem tų buvusių Vilniaus meno mokyklos mokinių Lietuvos litografijos istorijoje teko suvaidinti gana didelį vaidmenį. Jie ne tiktai patys visiškai atsidėjo litografijos menui, bet jų dėka ir Kazimieras Bachmutavičius galėjo išleisti savo litografinius darbus. Tai buvo Juozas Ozemblovskis ir Motiejus Pšibilskis.

Juozas Ozemblovskis tapybos mokėsi pas prof. Rustemą. Gal jam ir neteko visų tų mokslų išeiti, nes nėra žinoma nė vieno jo tapybos kūrinio. Matyt, jo tiktai pramokta piešti. 1835 m. jis įsteigė Vilniuje savo nuosavą litografiją ir

daug joje dirbo. Manoma, kad vien meninę vertę turinčių litografijų Ozemblovskis išleido per 600 siužetų. Turint galvoje, kad ne visas litografijas galima buvo paskleisti visuomenėje, kaip, pavyzdžiui, kai kurių asmenų portretus, toksai skaičius yra nemažas. Ozemblovskis litografavo Vilniaus ir Lietuvos istorinių vietų reginius, įvairių asmenų portretus, įvairius istorinius paminklus, knygų iliustracijas — pavyzdžiui, J. I. Kraševskio keturių tomų Vilniaus istoriją.

Jo litografijos nevienodos meninės vertės: vienos jam pasisekdavo, kitos išeidavo visai menkos, bet visos turi didžiausią istorinę-buitinę vertę. Ypač įdomūs jo Vilniaus tipai, kaip „Gatvės knygininkas", „Senų daiktų pardavėjas" ir kt.

Ozemblovskio litografijos įsteigimas Vilniaus visuomenės buvo sutiktas ir vertinamas labai palankiai. Kai Ozemblovskis savo litografijomis papuošė 1835 m. J. Kšečkovskio leidinį „Znicz", tai nežinomas autorius žurnale „Wizerunki i roztrząsania naukowe", VI sąs., taip atsiliepė apie litografijos reikšmę: „Meno plitimas ir jo populiarėjimas ima reikštis pas mus tuo, kad visuomenė pradeda talentus remti: aiškus to įrodymas gali būti Vilniaus litografijų pažanga. Neminint vietinių menininkų vertingesniųjų estampų bei piešinių spausdintose knygose, jau turime čionykščių vaizdų, mūsų menininkų pagamintų, puošiančių laiškams rašyti popierių. Tarp daugelio panašių smulkių ir iš pirmo žvilgsnio nežymių vaisių ypač verti susidomėjimo p. Ozemblovskio darbai, kurių galima matyti negocianto p. Olivjero krautuvėje..." Išvardinęs tuos Ozemblovskio litografuotus Vilniaus vaizdus, kurie, jo manymu, verti susidomėjimo, nežinomasis autorius toliau taip samprotauja: „Tai geras ženklas menui, kad jis apsieina be malonių, be žeminančio elgetavimo, be globėjų ir ima žengti savo jėgomis."

Vadinasi, litografija yra vertinama kaip meno reiškinys ir džiaugiamasi jos demokratiškumu, o per tatai ir meno išsilaisvinimu iš elgetavimo pas mecenatus. Kitas nežinomas autorius tame pačiame Vilniaus žurnale „Wizerunki i roztrząsania naukowe", XIV sąs., prieš pasirodant J. I. Kraševskio veikalo „Vilnius..." pirmam tomui, šitaip rašė apie Ozemblovskio litografiją: „Tas menas, kuris prieš keletą metų dar gana nežymus buvo, vis daugiau ima tobulėti, ir laikui bėgant galima pamatyti vis gražesnių darbų. Neperseniai įsteigta p. Ozemblovskio įmonė išsiskiria iš kitų tiksliais ir gerais piešiniais ir, be to, rūpestingu jų išspausdinimu. Lenkų karalių portretai, kurie bus išspausdinti jo litografijoje ir įdėti į J. I. Kraševskio Vilniaus miesto istorijos pirmąjį tomą, Juozapo Zavadskio spaustuvėje leidžiamą, bus geriausias įrodymas. Šie portretai, išspausdinti kiniškame popieriuje, pirmąkart Vilniuje p. Ozemblovskio šiuo būdu išmėginti."

Pats J. I. Kraševskis dėl minimojo veikalo iliustracijų taip rašė: „Paveikslus šitam veikalui iš pradžių buvome ketinę padirbdinti užsienyje, nes mūsų lito-

grafijos įmonės dar negali lygintis su užsieninėmis atspaudų tikslumu ir dailumu, bet, antra vertus, tai būtų lyg mūsų miesto žeminimas, jeigu jo istorijos negalėtų papuošti savi dailininkai; suradę tam reikalui uolų, darbštų nemenkų gabumų paišytoją, kuris pats patobulino savo litografiją, norime išsiversti be svetimųjų pagalbos ir galime gėrėtis, kad nors mūsų paveikslai neprilygsta užsieniniams, bet geresni už daugelį iki šiol išleistųjų."[1]

Toliau autorius labai giria Ozemblovskio pieštą Aušros vartų madoną. Ji iki smulkmenų panaši į originalą, ko iki šiolei tokiose reprodukcijose kiti nepajėgdavo pasiekti. Pabrėžia dar vieną tos Ozemblovskio litografijos savumą — tai, kad ji vykusiai paties autoriaus paspalvinta: „Geras ir tikslus paties litografo paspalvinimas dar daugiau pakelia to pageidaujamo paveikslo vertę. Visuomenei padarysime malonumą, pranešdami, kad jau spalvotų to paveikslų reprodukcijų galima nusipirkti p. Ozemblovskio litografijoje prie Aušros vartų po sidabrinį rublį už vieną."

Geri tų dviejų nežinomų autorių atsiliepimai apie Ozemblovskio litografijas liudija, kaip ja domėtasi ir kaip ji vertinta. Tiesa, vertinta daugiau socialiniu atžvilgiu, negu meniniu, nors visą laiką pabrėžiama, kad litografija yra menas. Ir suprantama, dėl ko ją taip vertino. Visiems buvo žinoma, kad menas yra aukščiausias kultūros reiškinys, bet mažai kam prieinamas. Čia gi gražiausioji Aušros vartų madonos litografija, kuo smulkiausiai atvaizduojanti originalą ir, be to, paspalvinta, kainuoja tiktai vieną sidabrinį rublį. Kaip nepasidžiaugti, kai menas tampa prieinamas kuo plačiausiems visuomenės sluoksniams.

Visai tinkamai litografiją įvertinti meniniu atžvilgiu Vilniaus rašytojams bei publicistams buvo sunku. Vilniaus universitetas davė įvairių sričių menininkų plastikų, žodžio menininkų, bet nė vieno plastikos meno kritiko. Reikėjo rašyti apie meną, tai ir rašė, bet tai buvo tiktai protokolinis meno vertinimas. Kartais vienas kitas prabildavo apie jį, kaip apie socialinį reiškinį, bet negalėjo jo įvertinti grynai meno atžvilgiu.

Ar tikrai Ozemblovskio litografijos buvo meniškai atliktos? Kai kurios jų, ypač portretai, kartais pasižymėdavo dideliu meniškumu. Ozemblovskiui litografijos darbas buvo ne vien priemonė gyventi, bet ir reikšti save kaip menininką. Jam rūpėjo ne vien tobulas techniškas jų atlikimas, bet ir visos galimybės suteikti joms kuo daugiau meninių savybių. Kaip matėm, kai kurias jų jis spalvino, parinkdavo tinkamą popierių. Žodžiu, stengėsi būti ne vien geras specialistas, bet ir menininkas. Būtent tais sumetimais — savo litografiją išlaikyti tinkamoje meno aukštumoje — 1839 m. Ozemblovskis pasikvietė bendradarbiauti dailininką Kukevičių.

---

[1] J. I. Kraszewski. Wilno od początków jego do r. 1750, t. IV. Wilno, 1842, p. XIII—XIV.

Kastantas Kukevičius — taip pat Rustemo mokinys, tęsęs meno studijas Peterburge, kur nuo 1835 m. buvo Dailės akademijos „pašalinis mokinys" (laisvas klausytojas). 1836 m. jis už savo darbus gavo čia antrąjį sidabro medalį, 1837 m.— pirmąjį už paveikslą „Raitas caras prie užvažiuojamojo namo", 1838 m.— antrąjį aukso už paveikslą „Ulonų poilsis prie upės", o 1839 m.— XIV klasės dailininko vardą ir špagą. Tais pačiais 1839 m. Kukevičius jau dirba Ozemblovskio litografijoje, piešia jau minėtuosius Vilniaus tipus, žymėdamas juos raide „K", o litografiją „Žaidimai užmiestyje" pasirašo visa savo pavarde. 1840 m. Kukevičius išleido savo litografijų albumėlį „Vilnius".

Nors Kukevičius, kaip matome, dailininko darbui daug rimčiau buvo pasiruošęs, negu Ozemblovskis, bet sunku pasakyti, katras jų buvo geresnis „akmens piešėjas". Kukevičius 1842 m. pasimirė, vadinasi, Ozemblovskio litografijoje dirbo neilgai. Taigi dėl Vilniaus litografijos klestėjimo didžiausias nuopelnas priklauso Ozemblovskiui. Niekas kitas nei prieš jį, nei po jo jau tiek ir taip nėra padaręs.

J. Belinskis savo veikale „Universitet Wileński" („Vilniaus universitetas") tvirtina, kad Ozemblovskio įmonė yra išleidusi per 600 litografijų. Be abejo, J. Belinskis turi galvoje tiktai menines litografijas, ir tada šis skaičius yra tiesiog milžiniškas. Bet jeigu prie meninių litografijų jis priskiria ir įvairius nedidelius šventųjų paveikslėlius, tai šį skaičių tenka žymiai sumažinti, nes ne visi jie turi meninių savumų, o kai kurie jų — tiesiog silpnutės litografijėlės.

Jei ties Ozemblovskio litografija galėjome sustoti ilgėliau, tai apie Pšibilskio veiklą šioje srityje labai mažai tegalime pasakyti.

Pšibilskis, kaip ir Ozemblovskis, tapybos mokslus ėjo pas prof. Rustemą, Vilniaus universiteto meno mokykloje. Baigęs mokslus universitete, dėstė paišybą Vilniaus gimnazijoje. J. I. Kraševskio rinkiny randame tris jo litografijas, kurių viena su 1831 m. data. Taip pat rinkiny yra Pšibilskio portretas in folio su parašu: „Przybylski, Maciej, Prof. a. Wilna", be to, su reikšminga pastaba: „Rysowany na kamieniu krajowyw Chonkowieckim" („Ant vietinio akmens piešė Chonkoveckis"). Mano nedideliame raižinių ir litografijų rinkiny yra labai retas leidinys, Pšibilskio litografijoje litografuotas. Leidinys brangintinas dėl gražiai išsilaikiusio viršelio. Pilnas in folio leidinio pavadinimas:

„Widoki okolic miasta Wilna. Jasnie Oswieconemu Xięsciu Adamowi Czartoryskiemu Radcytaynemu Cessarstwa Rossyiskiego Senatorowi Woiewodzie Królewstwa Polskiego Kawalerowi Orderów w dowód Naygłębszego Uszanowania poświęca Autor. Oddział pierwszy." („Vilniaus miesto apylinkių vaizdai. Šviesiausiajam kunigaikščiui Adomui Čartoriskiui, Rusijos imperijos patarėjui, Lenkijos Karalystės senatoriui, vaivadai, ordino kavalieriui, didžiausios pagarbos ženklan skiria autorius.")

Kitoje knygos pusėje, viršelyje, surašyti šio leidinio prenumeratoriai. Jų iš viso 70, o užsiprenumeruota leidinio 75 egzemplioriai, nes vienas kitas prenumeravosi po du ir tris egzempliorius. Kiekvienos to leidinio pirmojo sąsiuvinio litografijos apačioje parašyta: „W Lith. Przybylskiego; rysował z natury K. Raczynski." („Pšibilskio litografijoje; piešė iš gamtos K. Račinskis.") Iš tų užrašų galima spręsti, kad litografijų autorius buvo Račinskis, o spausdintos jos Pšibilskio litografijoje Vilniuje, ir ant akmens jas tikriausiai piešė pats Pšibilskis, o ne autorius, nes piešti akmeny „iš gamtos" jis tokių didelių perspektyvinių Vilniaus reginių negalėjo.

Tiesa, Pšibilskis savo litografijoje turėjo „akmens piešėjus". Vieno jų ir pavardė žinoma — Moščinskis. Čiurlionio vardo dailės muziejaus grafikos rinkiny yra dvi nedidelės litografijos, spausdintos Pšibilskio litografijoje, ir ant abiejų — Moščinskio parašas. Kad Moščinskis ne autorius, o tiktai piešėjas, liudija vienos litografijos užrašas: „Z Obr(azu) Damelia rys(ował) Moszczynski". Tai labai silpnos litografijos, todėl galima neabejoti, kad viskas, kas Pšibilskio litografijoje buvo geriau išspausdinta, buvo piešta paties Pšibilskio.

Kuriais metais Pšibilskis įsteigė savo litografiją, kaip ilgai ji veikė, nežinome. Bet tai buvo atskira, ne Ozemblovskio įsteigta litografija, nes autoriaus rinkinyje yra Ozemblovskio litografijos su 1839 m. datomis.

Straipsnio autoriaus čia paliestos trys Vilniaus litografijos buvo pirmosios Lietuvoje. Dvi pastarosios yra išvariusios gilią kultūros ir meno vagą Lietuvoje. Jos nemažai prisidėjo prie Lietuvos miestų vaizdų ir Lietuvos žmonių tipų pažinimo svetur.

Be Ozemblovskio ir Pšibilskio litografijų, J. Kolačkovskis savo veikale „Wiadomości tycące się przemysłu i sztuki w dawnej Polsce" („Žinios apie senosios Lenkijos meną", Krokuva—Varšuva, 1888, p. 275) mini dar dvi Vilniaus litografijas — Klukovskio ir Ipolito Perlio. Kad Antanas Klukovskis dirbo litografijos srity, liudija J. I. Kraševskio grafikos rinkinys. Jame buvo šešios A. Klukovskio litografijos, visos Vilniaus architektūros paminklų siužetais. Be to, M. Balinskis savo veikale „Historya miasta Wilna" („Vilniaus miesto istorija", 1836 m.) I tome tarp 110—111 puslapių įdėjo Vytauto Didžiojo litografinį portretą, kurį „Rys(ował) Karol Rypinski. Lit(ografija) Ant(oniego) Kłukowskiego". Sunku pasakyti, ar čia Klukovskis — litografijos savininkas, ar tiktai piešė ant litografinio akmens. Žodis „litografija" kartais reiškia tiktai piešiantį ant litografinio akmens, o kartais litografijos savininką.

Dėl Ipolito Perlio galima neabejoti, kad čia yra nesusipratimas. Tiesa, J. I. Kraševskio rinkiny tarp I. Perlio aštuonių raižinių pažymėta ir viena litografija. Bet broliai Perliai — Juozas, Ipolitas ir A.— gyveno ir darbavosi grafikos srity Vilniuje XVIII amžiuje, kada litografijos dar nebuvo.

Tai tokie buvo Lietuvos litografijos istorijos etapai. Jie čia paliesti labai bendrais bruožais, tiktai tiek, kiek tatai leido padaryti kadaise autoriaus surinkta tuo klausimu medžiaga. Pasirodė, kad Kaune nebegalėjau nieko naujo prie anos medžiagos pridėti. Galėjau tiktai ją sudėstyti į šiokią tokią visumą. Aišku, kad kitaip ir negalėjo būti. Litografija gimė ir egzistavo Vilniuje. Tiktai Vilniuje nuodugniam jos tyrinėjimui yra medžiagos. Apie ją galima tiktai pasvajoti. Skaudžiai pasvajoti...[1]

XXVII knygos mėgėjų metraštis. I, 1933

[1] Įvairios žinios iš Vilniaus meno mokyklos ir jos mokinių gyvenimo (tekste dažnai rašomos kabutėse, nenurodant šaltinio) yra paimtos iš mano knygos „Vilniaus meno mokykla (1793—1831). Jos istorija, profesoriai ir mokiniai", Kaunas, 1928. Ten ir atitinkami šaltiniai nurodyti.

Dėl grafikos meno

Sakoma, kad menas yra vienas seniausių žmogaus egzistencijos dokumentų. Tikrai: meno reiškiniai lydi žmoniją nuo pat jos kūdikystės lopšio. Apie priešistorinį žmogų tiktai spėliojama, ką jis kūrė, apčiuopiamai žinome.

Sakoma: per meną reiškiasi kosmoso galia ir valia. Žmonės be meno — kaip žuvis be oro, kaip gėlė be saulės spindulių. Menas tenkina žmogaus fizinę prigimtį ir tildo įgimtus sielos troškimus. Jis — žmogaus fizinės ir dvasinės substancijos sintezė. Todėl jis toksai iškalbingas, suprantamas. Jeigu iš rasto meno paminklo negalime kartais pasakyti, kuriai tautai jis priklauso, tai visuomet galima nustatyti, kokios kultūros tos tautos būta.

Žmonijos ir tautų gyvenime menui tokį didelį vaidmenį vaidinant, kiekviena tauta jo pradus ugdo, rūpinasi jų plėtimu. Ir kuriamos vertybės, kurios amžiais byloja apie vieną ar kitą tautą.

Jeigu jau iš priešistorinių laikų nežinome tautos, kuri neturėtų vienokia ar kitokia forma išreikšto meno, tai ką ir kalbėti apie istorinius laikotarpius. Juose, o ir mūsų gyvenamoje gadynėje menas apima įvairiausias gyvenimo sritis. Be to negali apsieiti valstybė, bažnyčia, visuomeninės organizacijos, žmogus.

Taip kalbėdamas apie meną, turiu omenyje tiktai vadinamąjį plastikos meną: architektūrą, skulptūrą, tapybą, grafiką. Deja, ne visoms toms meno šakoms tenka vienu ir tuo pat metu vienodu mastu pasireikšti. Kartais viena jų labai iškyla, o kitos vos vegetuoja. Vyksta taip dėl to, kad menas nėra abstrakcija, bet žmogaus psichikos, socialinės aplinkumos išdava. Gyvenimo aplinkuma ne visuomet visas meno šakas vienoda potencija pašaukia pasireikšti. Kai kraštas atsistato po karo ar šiaip kokio nors jį ištikusio kataklizmo, jam pirmiausia reikalinga architektūra. Tiktai to krašto gerovei pradėjus kilti, pritaikoma ir skulptūra, ir tapyba, ir kitos meno šakos.

Gyvenimo sąlygų pašauktas gyventi, menas, spręsdamas socialinius uždavinius, sprendžia ir ištisą eilę įvairių, jam vienam įgimtų problemų. Tatai mes matome iš nuolatinio meno formos kaitaliojimo. Meno objekto turinys gali amžiais išlikti tas pats, bet kiekviename amžiuje jam suteikiama kitokia forma. Tam formos kaitaliojimuisi irgi yra daug įvairių priežasčių. Visų pirma čia didelį vaidmenį vaidina žmogaus intelekto judrumas. Jis keičia gyvenamojo

amžiaus bei laikotarpio politinę, socialinę santvarką, jų mastus. Visa tai atsispindi ir mene.

Imkime, pavyzdžiui, architektūrą. Nūdienė architektūra savo principais — masės ir plokštumų sumažinimas iki minimumo, kad į pastato vidų įeitų kuo daugiau šviesos ir oro,— lyg ir atitinka gotikinę architektūrą. Bet koksai didelis skirtumas priežasčių, verčiančių architektūrą tokia forma reikštis! Gotikos architektūros dvasia — mistika, nūdienės architektūros — racionalizmas. Gotikinės architektūros paskirtis — bažnyčios, katedros — tiktai kelias valandas tūkstančiams žmonių per misteriją pabendrauti su dievu; nūdienės — bankai, universalinės krautuvės, kontoros — ištisas dienas tūkstančiams žmonių dirbti savo nuolatinį darbą. Ir abi tas architektūras jungia tiktai vienas bendras bruožas — abi jos nori kalbėti vien savo lyčių kalba ir yra didelės bendradarbiavimo su kitomis meno šakomis priešininkės. Tapyba joms visai nereikalinga. Nelabai jos pasigenda ir skulptūros.

Jeigu gotika rasdavo sau skulptūroje paspirtį, tai nūdienė architektūra beveik apsieina be jos. Romaniškos, renesansinės bei barokinės architektūros paliekami plotai tapybai, jų skulptūrinis įrėminimas tiek gotikinėje, tiek ir nūdienėje architektūroje išnyko. Tuo būdu tapyba apribojama molbertiniu paveikslu, kuris dirbamas menininko dirbtuvėje, nežinant, su kokiu sienos plotu jis sutaps, kokios paskirties salėje ar kambary kabos. Todėl jis čia dažniausiai visai svetimas jaučiasi. Didžiausia laimė jam — patekti į muziejų. Tenai tokių vienišų daug. Besiglausdami vienas prie kito, jie sudaro tam tikrą vaizdą.

Žodžiu, tapyba šiandien neturi sąskambio su architektūra. Į jos — vienišos — padėtį ją šiandien stumia ir tasai, gal kraštutinis, vien formos bei spalvinių problemų sprendimas. Tatai ją nutolina nuo gyvenimo, kartais tiesiog išvaro iš jo, ir ji... tampa biznierių kapitalams didinti priemone. Ne be reikalo beveik kiekvieno krašto valdžia reikalauja iš meno remti jos idėjas. Tiesa, „laisvojo" meno atstovai sako, kad tai yra meno varžymas. Bet jie užmiršta, kad ir m e n i n i n k a s y r a s a v o t a u t o s s ū n u s. Toks jautėsi Mikelandželas, Davidas ir visa eilė kitų. Nė vienas iš jų dėl to netapo mažesnis, menkesnis menininkas. „Meno tarnavimo" tautai, valstybei priešininkai sako, kad „propagandiniam" menui geriausiai tinka grafika.

Tikrai, grafika šiandien labai aktuali meno šaka. Be jos negali apsieiti niekas, kas greit ir suprantamai nori prabilti į visuomenę, mases. Iš pinigo, pašto ženklo šiandien reikalaujama, kad jie būtų ne vien tik tam tikrų vienetų ženklai, bet ir tam tikros idėjos skleidėjai, o taip pat estetinio pasigėrėjimo objektai. Plakatas, šioks ar toks, ne vien šūkį turi priminti, bet tą šūkį su vaizdo pagalba turi „surealinti". Todėl šiandien grafikos menui plačiausia dirva.

Tai yra meno neigimas, jo utilitarizavimas,— pasakys kai kas. Argi? Ar plakatinė arba iliustracinė grafika nustoja būti menu, nustoja galimumo menines problemas spręsti? Visi faktai rodo, kad taip nėra. Viskas priklauso nuo menininko pajėgumo. Lai tapyba sprendžia savo formalines bei spalvines problemas, bet tegul tuomet menininkai nesiskundžia, kad „visuomenei menas šiandien nereikalingas", kad visuomenė meno nesupranta, nevertina...

Visa tai kalbu, norėdamas pažvelgti į mūsų meno gyvenimą ir apibūdinti jo teigiamas bei neigiamas puses; pažiūrėti, kas jame yra gyvenimiško ir kas — tiktai vegetavimas, aimanavimas.

Kai po šitokių pastabų pažiūri į nūdienės Lietuvos meno gyvenimą, matai, kad architektūra čia vystosi gana greitu tempu: kiekvienais metais auga nauji pastatai, jiems suteikiama šių dienų architektūrinė forma. Tiesa, ji yra atnešta iš svetur, gal ne visuomet pritinka mūsų klimato sąlygoms, bet ji remiasi dešimtmečių patyrimu, yra mūsų amžiaus dvasios ir technikos priemonių išdava. Negalėdami savų formų jai surasti, jau gerai darome, kad nors neatsisakome medžiagos savybių ir technikos priemonių supratimo.

Skulptūra mūsuose tiek reiškiasi, kiek kartų švenčiame kokias nors didesnes sukaktuves. Yra proga vieną kitą paminklą pastatyti. Kartais ta proga išsilieja į paminklomaniją. Bet dėl neturėjimo savo tinkamos medžiagos — marmuro, bronzos, granito — skulptūra tuose mūsų paminkluose yra tiktai architektūrinės formos paįvairinimas. Tiktai labai retai skulptorius gali tokiu paminklu pasirodyti, kas jis yra kaip menininkas. Parkų, kuriuos puoštume statulomis, neturime; vienintelis meno muziejus— Čiurlionio galerija — skulptūros nepajėgia nupirkti, nes jos autoriai paprastai gana aukštas kainas jai kelia; architektūra apsieina be skulptūros. Iš to matome, kad skulptūrai pas mus klestėti dirva labai menka.

Mūsų tapyba nuo Pirmosios lietuvių dailės parodos kai pradėjo peizažų ir etiudų laikotarpį, tai ir šiandien negali jo užbaigti. Pirmosiose parodose dar būdavo gerų, o kartais ir labai vertingų portretų, kaip A. Varno „Autoportretas su žmona". Šiandien jau ir bent kiek vertingesnių portretų neturime. Apie žanrinę, istorinę tapybą ir kalbėti nėra ko. Menininkai aiškinasi, kad, girdi, už žanrinę, istorinę tapybą niekas neapmokės: reikia studijuoti laikotarpį, turėti modelį. Laikotarpiui studijuoti nėra medžiagos, modeliui pasisamdyti — pinigų. Nuo savęs pridėsiu: reikia didesnio meniškumo masto, reikia pasiryžimo. Peizažas, etiudas — visai kas kita. Anot vieno menininko —„tiap liap, ir gatava!". Taip, „tiap, liap"! Deja, visa mūsų tapyba daugiausia tėra tiktai „teplionė". Nei formos, nei spalvų problemų nesprendžiama; tik nuolatiniai peizažai ir etiudai. Monumentaliosios tapybos mūsų menas visai nežino. Lietuva jo nemato nuo baroko laikotarpio.

Taigi ir tapyba mūsuose vegetuoja be jokių perspektyvų į geresnę ateitį. Tatai skaudu konstatuoti, bet tai yra faktai.

Vienintelė grafika turi plačią dirvą. Ir ji vis stipresniais žingsniais žengia į gyvenimą. Iš mūsų litų, pašto ženklų prabyla į mus įvairūs istoriniai įvykiai; iš ten į mus žiūri istoriniai asmenys, kurie kaip užkeikti negali iš čia persikelti į kitas meno sritis. Jau atsiranda visai meniškų knygų viršelių, vienas kitas plakatas. Žodžiu, grafika darosi gyvas menas. Ji žengia į gyvenimą ne vien savo turiniu, bet kartais ir turtinga menine forma. Ir toli gražu dar ne viską ji apėmė; pas mus grafikai yra užtektinai pritaikomumo. Kartais grafikai tinkamai pasireikšti atsiranda ir kliūčių. Taip, pavyzdžiui, mūsų grafikai jau moka tinkamai suformuoti knygą, bet jeigu dar nesusilaukėm visai meniškos knygos, tai čia kaltos spaustuvės, kurios visai nesidomi spaudos technika. Jose nesistengiama geriau, o tiktai greičiau ir brangiau.

Mūsų grafikos meno raidoje reikia pabrėžti labai malonų faktą: architektų, skulptorių, tapytojų davė mums įvairios užsienių mokyklos, o beveik visi mūsų grafikai išėjo iš mūsų Meno mokyklos. Užsieniuose jie tiktai tobulinosi ar tobulinasi; sugrįžę iš tenai, jie visai blaiviomis akimis pradeda žiūrėti į mūsų gyvenimą, sugeba įsiklausyti į jo balsą. Apskritai mūsų meno gyvenimas nuo Pirmosios lietuvių dailės parodos ėjo palaidu keliu: gyvenimas — savo keliu, o menas — savo; jokių glaudesnių ryšių tarp jų neužsimezgė. Gal tuo negalima kaltinti nei menininkų, nei visuomenės. Bet šis faktas labai neigiamai atsiliepia mūsų meno raidai, sudaro jai visai netinkamas sąlygas.

Nujaučiu, šios mano mintys mūsų menininkams gal ir labai nepatiks. Jie įtars mane vienpusiškumu, neobjektyvumu, o gal net ir bloga valia. Bet aš šiomis mintimis tenoriu atskleisti mūsų meno gyvenimo realybę. Laikas būtų į šį gyvenimą pažiūrėti atvirai ir nuoširdžiai. Ateina laikas, kada pagaliau mūsų menas turi pasisakyti, kur jis eina, o mūsų visuomenė ir valstybė turi pasakyti, ko ji laukia iš meno, ko pageidauja. Visuomenė ir valstybė turi teisę ne tiktai laukti, bet ir pageidauti. Jeigu menininkai nusiskundžia sunkiomis sąlygomis menui tarpti Lietuvoje, tai galima tų sąlygų priežastis panagrinėti. Visos ligos gydomos, tai kodėl gi nebūtų galima mūsų visuomenės, valstybės ir menininkų santykių negalavimus pagydyti? Bent gydymui būdų paieškoti?

Norime, kad valstybė tinkamai rūpintųsi meno būkle ir likimu Lietuvoje, tai pažiūrėkime, kurios meno šakos yra gyvenimiškos, būtinai reikalingos Lietuvai. Iš šių trumpų pastabų matome, kad grafikos menas pas mus yra gyvenimiškiausias, tad pirmiausia pradėkime tinkamai juo rūpintis. Vegetuojąs, nerodąs gyvenimiškumo menas tegu pasitiki savo jėgomis. Jis —„laisvas", „nepriklausomas", „niekam netarnaująs", tad kokią teisę turi reikalauti sau gėrybių iš valstybės, visuomenės?

Aš neneigiu meno prigimties, meno egzistencijos teisių. Visai ne. Noriu, kad mūsų menininkai žiūrėtų į Lietuvą ne kaip į Prancūziją, o į Lietuvą tokią, kokia ji yra. Kad jie Lietuvoje matytų ne vien gamtos gabalėlius, bet gilesnę ir ne

taip tolimą Lietuvos praeitį su jos vargais ir pasiryžimais, su jos skausmais ir džiaugsmu. Čia nieko nepadės pasiaiškinimai, kad istorinėms, buities kompozicijoms nėra medžiagos, modelių, lėšų. To klausimo esmė visai ne čia glūdi. Patys menininkai labai gerai tat žino. Kas kartais rimčiau pagalvoja apie mūsų plastikos meną, tas mato, kad mūsų menininkams ne akademijos steigimu reikia rūpintis, bet jau esama Meno mokykla, kuri yra perdaug akademinio pobūdžio ir labai silpnai tesurišta su mūsų gyvenimo reikalavimais. Anksčiau ar vėliau ją teks reformuoti. Reformuoti taip, kad visos jos studijos duotų mums bent tiek, kiek iki šiol yra davusi grafikos studija.

„Vairas", 1934, Nr. 1

Bulakos grafikos darbų paroda

1937 m. sausio mėnesį suėjo trisdešimt metų nuo Pirmosios lietuvių dailės parodos atidarymo Vilniuje. Su ta paroda prasidėjo Lietuvos meno gyvenimas. Tame gyvenime daug įvairių vagų išvaryta. Ir vis dėlto galima pasakyti, kad per tuos trisdešimt metų šis gyvenimas dar neįėjo į visai tinkamas vėžes, dar galutinai nesusikristalizavo. Iki didžiojo karo lietuvių meno parodos buvo virtusios tradicinėmis, jos buvo rengiamos beveik kas metai. Didysis karas tą tradiciją išardė. Lietuvai nepriklausomybę atgavus, meno gyvenimas čia ėmė reikštis bent kiek kitokiomis sąlygomis, mastu ir viltimis.

Per tą lietuvių meno gyvenimo trisdešimtmetį toli gražu ne visos meno šakos vienodu pajėgumu reiškėsi. Nors jau Pirmojoje lietuvių dailės parodoje greta tapybos, skulptūros užtinkame ir grafikos darbelių, bet ir iki šiolei grafika mūsų parodose užima vis dar labai kuklią vietą. Vadinasi, ir meno gyvenime ji neužkariavo sau tinkamos padėties. Pastaraisiais metais meno parodų skaičius žymiai padidėjo, jas rengia didesnės ir mažesnės menininkų grupės ir net paskiri menininkai, bet atskiros grafikos parodos dar neturėjome. Todėl maloniai buvome nustebinti, „Mokslo" knygyno vitrinoje pamatę kuklų skelbimą: „Bulakos grafikos darbų paroda". Tai pirmoji Lietuvoje grafikos meno paroda. Linkėtina, kad ji padrąsintų ir kitus mūsų grafikus panašias parodas rengti, juo labiau kad šiandien grafikų turime jau nemažą būrelį. Bulakos grafikos darbų paroda, kaip minėjome, buvo surengta „Mokslo" knygyne. Knygyno patalpa mažutė, ne parodoms rengti taikyta, bet joje sugebėta išstatyti 28 didesnius ir mažesnius gražiai aprėmintus Bulakos grafikos darbus. Maža to, išleistas mažutis, tačiau skoningai sudarytas parodos katalogas (150 egzempliorių, kurių 50 numeruoti, su medžio raižiniu ir dailininko autografu). Mūsų kukliame bibliofiliniame gyvenime ir šis katalogas pažymėtinas. Jis susideda iš šių žodžių autoriaus trumpučio įvadinio straipsnelio ir Bulakos darbų sąrašo.

Jei ši paroda „Mokslo" knygyne atsirado atsitiktinai, tai josios turinys susijęs su knygynu: dauguma išstatytų Bulakos medžio raižinių — tai iliustracijos jau išleistų ar dar projektuojamų leisti knygų. Bulaka neieško savarankiško siužeto, jis gimsta iš knygos autorių idėjų. Tačiau siužetas Bulakos raižiniuose nėra vien idėjos iliustracija, o linijų ir juodų bei baltų dėmių sąskambių pergyvenimas. Lyriškas pergyvenimas.

Tokie yra kuklučiai, bet labai nuoširdūs raižinėliai „Brangiausiam pėdui": jokio dirbtinio technikos virtuoziškumo, nepajėgiamų užsimojimų. Viskas paprasta, kaip paprastas yra „Brangiausio pėdo" faktas. Daugiau meniškų pastangų įdėta į „Liūdną pasaką", bet čia ir nelygumų atsirado: nepasiekta stilistinės visumos, pavartota keletas faktūrų, kurios primena kai kuriuos žymesnius rusų grafikus. Geriausiai Bulakai pavyko „Liūdnos pasakos" viršelis.

Apskritai Bulakos darbai verčia tikėti, kad autorius galės daugiau padaryti mūsų knygos menui.

Šią parodą fiksuojame kaip istorinį mūsų meno gyvenimo faktą. Fiksuojant jį, reikia dar pabrėžti, kad parodą aplankė apie 700 asmenų (paroda truko nuo 1936 m. spalio 1 iki 10 d.), katalogų parduota ir išdalyta 70, iš skirtų parduoti medžio raižinių 21 atspaudo parduota 10.

Šie skaičiai liudija, kad ir pas mus susidomėjimas grafika auga. Menininkams grafikams reikia duoti daugiau progos tam susidomėjimui plisti. Suprantama, šie skaičiai dar negali grafikų džiuginti, bet nereikia užmiršti, kad kiekviena pradžia yra sunki. Pagarbos verti tie, kurie imasi darbo.

XXVII knygos mėgėjų metraštis, II, 1937

Pirmoji lietuvių grafikos paroda

Mūsų kultūriniame gyvenime neretas atsitikimas, kad tatai, ką paveldėjome iš praeities, ką patys sugebame sukurti, parodo mums svetimieji arba mes patys pirma svetimiems parodome ir tiktai vėliau imame vertinti, rodyti saviems.

Taip atsitiko ir su mūsų grafika. Mūsų menininkų grafikos darbus matydavome vienoje kitoje mūsų meno parodoje, ypač Meno mokyklos mokinių darbų parodose, bet dar nė vieno karto nematėm jų atskiroje grafikos parodoje, kur jie galėtų mums pasakyti daugiau, negu kad išstatyti kaip atsitiktiniai eksponatai bendrose meno parodose. Mūsų menininkų vien grafikos darbų pirmoji paroda įvyko 1935 m. sausio 6—31 d. Košicėje, Rytų slovakų muziejuje.

Dėl ko Košicėje, ne Kaune, priežasčių toli ieškoti nereikia. Mes vis dar nepasitikim savo pajėgumu, neįvertiname, ką turime. Kalbant tiktai apie grafiką, netrūksta ir kitų priežasčių. Mūsų menas apskritai yra jaunas, o grafika dar jaunesnė. Pirmosiose lietuvių dailės parodose jos būdavo labai mažai ir vien taikomojo pobūdžio: inicialai, užsklandos, vinjetės. Augti grafika pas mus pradėjo tiktai Meno mokyklai įsikūrus, todėl ir neturi jokių tradicijų, nedrįsta būti pati vertybe. Mes dar neturime ir grafikos mėgėjų bei jos rinkėjų.

Visai kas kita svetur. Sumaniai vedamas Rytų slovakų muziejus nesitenkina vien savo pastoviais eksponatais, jisai rengia dar ir įvairias periodines parodas. Mūsų grafikos paroda jame buvo šimtas septyniasdešimt ketvirtoji, o vien tik grafikos — dvyliktoji.

Reikia prisipažinti, kad šis muziejus mus verste privertė parodyti mūsų grafiką atskiroje parodoje. Tuo reikalu prieš kelerius metus muziejus kreipėsi į Čiurlionio galeriją, o šio straipsnio autorius — per spaudą į mūsų menininkus grafikus, bet iš jų atsiliepė vos du. Aišku, paroda įvykti negalėjo. Tuo pačiu reikalu muziejus kreipėsi ir 1934 m., bet šį kartą jau galima buvo jam atsakyti, pasiunčiant eksponatus. Kad šį kartą mūsų grafikos parodą pavyko surengti, nemažai prie to savo darbu prisidėjo mūsų Meno mokyklos grafikos studijos vedėjas A. Galdikas. Jis paragino savo esamus ir buvusius mokinius duoti parodai eksponatų. Į tai noriai atsiliepė ir kiti menininkai grafikai, ir į parodą buvo pasiųsti šešiolikos mūsų grafikų šimtas aštuoni darbai — medžio raižiniai, ofortai, linoraižiniai, litografijos.

Parodai eksponatus atrinko, atitinkamai juos sutvarkė, sukatalogavo šių eilučių autorius. Muziejus išleido gražų parodos plakatą su A. Galdiko „Miškinio" reprodukcija, be to, katalogą, į kurį įdėjo dešimt mūsų grafikos darbų reprodukcijų ir trumputę mūsų grafikos raidos istoriją.

Taip įvyko pirmoji lietuvių grafikos paroda. Ne tiktai Košicės, bet ir kitų Čekoslovakijos miestų spauda parodą sutiko ir įvertino gana palankiai, dėjo grafikos darbų reprodukcijas. Išgirta mūsų grafika, tiesa, nebuvo. Bet ir nenuostabu. Ji yra dar jauna ir dar jaunesne kalba turėjo prabilti į žiūrėtoją Košicėje, Rytų slovakų muziejuje, kur jau yra buvusios rusų, lenkų, suomių, anglų grafikos parodos. Vis dėlto ir ši mūsų grafikos paroda dar kartą priminė kitiems, kad lietuvių tauta gyva, kuria savąjį meną...

Dabar, kai turime Vytauto Didžiojo muziejaus rūmus, gal ir mes patys pamatysime ne paskirus atsitiktinius mūsų grafikos eksponatus, bet ją visą.

XXVII knygos mėgėjų metraštis, II, 1937

M. K. Čiurlionis — grafikas

Kai kalbama apie M. K. Čiurlionio dailininko kūrybą, tai paprastai turima galvoje jo tapybos kūriniai. Iki šiolei, regis, nė vienas neatkreipė tinkamo dėmeso į Čiurlionį — grafiką, nematė, kad jis buvo ne vien tik genialus tapytojas, bet ir pirmas subrendęs lietuvių grafikas. Negana to, savo nuoširdžiais grafikos darbais jis ne vienam senesnės kartos lietuvių dailininkų sužadino norą dirbti šioje meno šakoje. Taip buvo ir su šio straipsnio autorium, ir V. Jomantu, ir J. Zikaru, ir P. Rimša. Tiesa, pats Čiurlionis savo grafikos darbams tiek ir tokios reikšmės, kaip tapybos kūriniams, neteikė. Kai kartą jis susižavėjo Berdslio grafika, jo brolis Stasys paklausė, kodėl nebandąs savo jėgų grafikoj. M. K. Čiurlionis atsakė: „Broliuk, kai nebeturėsiu dažų, užsiimsiu grafika." Vis dėlto, ir dažų turėdamas, Čiurlionis protarpiais imdavosi grafikos ir ja gyveno ne mažiau intensyviai kaip tapyba. Tuo būdu atsirado jo fluorofortai, knygoms viršeliai, „Auka", „Rex", inicialai, gaidoms vinjetės.

Neturint plačios Čiurlionio biografijos, šiandien sunku tiksliai nustatyti jo grafikos darbų chronologiją, atsekti faktus, kas ir kaip veikė jo grafiką. Tad savo mintis dėl jo grafikos darbų daugiausia teks remti spėliojimais. Kiek šie spėliojimai bus pavykę, parodys ateitis.

Man rodos, kad savo grafikos darbus Čiurlionis pradėjo fluorofortais, kurių Čiurlionio galerijoje yra aštuoni ir dvi nežinia kur esamų originalų fotonuotraukos. Tų fluorofortų formatas ir siužetai labai įvairūs, pradedant gamtos vaizdeliais ir baigiant gana didele „Auka". Šie du faktai rodo, kad Čiurlionis fluoroforto ėmėsi įvairiais laikotarpiais, ėmėsi jo laisvai. Galime sudaryti visų žinomų fluorofortų katalogą: „Žiema" (du skirtingi variantai), „Miškas", „Jūra" (dviem spalvomis), „Ramstis — kontrforsas", „Peizažas", „Bokštai", „Vartai" (du paskutinieji dviem spalvomis), fotonuotraukos —„Varpinė" ir „Šventykla", ir visai skyrium nuo šių — didelis fluorofortas —„Auka".

Visų šių fluorofortų meninis traktavimas nevienodas: „Žiema" (abudu variantai) piešta labai plonais štrichais, iš dalies drebančios rankos vestais (dangaus fonas), tad veikiausiai čia bus pirmieji bandymai. Visuose kituose štrichas žymiai stipresnis, drąsesnis, tad ir vaizduojamoji forma konkrečiai ryški. Spausdinimui rinkta įvairios spalvos: „Žiemai" melsva, kitiems ruda ir dar kitas kuris

atspalvis. Tiktai „Šventykloje" ir „Varpinėje" prabyla Čiurlionio tapybos tematika: „Šventykla" savo formą pakeitė temperoje „Pasaka", o „Varpinė" beveik tokia pat pasiliko temperoje „Pavasaris". „Žiema", „Miškas", „Jūra" realistiškai traktuoti; „Jūra"— veikiausiai Juodosios jūros prisiminimas, „Bokštai"— prisiminimas kurio nors Čiurlionio lankytų miestų (Vienos? Prahos?) ir tiktai „Vartai" dvelkia svetima Čiurlioniui secesija, nors jų motyvą galima matyti viename ankstyvųjų sunaikintų jo pastelių.

Kad Čiurlionis savo grafikos darbą bus pradėjęs fluorofortais, galime motyvuoti šiais faktais. Fluoroforto technika atsirado Lenkijoj po 1902 m. Tais metais prof. Tadas Estreicheris Krokuvos menininkų Laščkos, Ruščico, Vyčulkovskio ir Vyspianskio dėmesį atkreipė į tai, kad „fluorovodoro" rūgštimi stiklo plokštelę galima nuodyti lygiai taip pat, kaip azoto rūgštimi nuodijama metalinė plokštelė. Kitaip sakant, naujuoju būdu grafikoje galima pasiekti tokių pat efektų, kaip ir su akvafortais, o atspaudimas kainuoja žymiai pigiau. Deja, teorija su praktika prasilenkė, nes stiklas labai trapi medžiaga ir iš jo labai maža atspaudų galima gauti; be to, nuodijimas gaunamas lygaus gilumo, kurio negalima taisyti, ir pagaliau „fluorovodoras" labai kenksmingas sveikatai. Bet kadangi atspaudams daryti nereikia preso, nes pakanka šepečio, tai vis dėlto šia nauja technika po kelis darbus (ir net keliomis spalvomis, taigi iš kelių stiklinių klišių) yra padaręs Vyčulkovskis ir Ruščicas. Šios technikos Čiurlionis galėjo išmokti Stabrausko vadovaujamoje Varšuvos meno mokykloje, kurioje tam tikrą laiką dėstė ir Ruščicas. Išteklių suvaržytą Čiurlionį ši reprodukavimo technika ir suviliojo, bet jis ją vartojo neilgai, nes man neteko girdėti, kad, be minėtų fluorofortų, būtų žinomi dar kiti.

Tuo būdu fluorofortus galime laikyti pirmuoju Čiurlionio grafikos darbų etapu. Jis juos dirbo Varšuvoje.

Antrasis etapas buvo taikomoji grafika — knygų viršeliai, inicialai. Šis etapas yra susijęs su Vilniumi. Jei neklystu, tuojau po Pirmosios lietuvių dailės parodos Lietuvių dailės draugija paskelbė konkursą elementoriui „ABC" pagaminti viršelį. Šį konkursą laimėjo Čiurlionis. Viršelis buvo padarytas grafiškai, tačiau Čiurlionio galerijoje esantis originalas rodo, kad Čiurlionis jį sumanė daugiau dekoratyviai, negu grafiškai. Originale dominuoja ne grafiškas elementas, bet spalvos — tamsiai žalia, juoda ir balta. Grafiškuoju elementu čia buvo lietuviškų juostų raštų motyvas, namų stogai ir tekanti saulė.

Antras Čiurlionio bandymas knygų viršelių kūrimo srity buvo Landsbergio-Žemkalnio dramatinio veikalo „Blinda" viršelio projektas. Čiurlionio galerijoje esantis originalas rodo, kad Čiurlionis jį padarė skubomis, vargu bau susipažinęs su veikalo turiniu, o tiktai savotiškai pavaizdavęs jo dvasią: tamsaus debesio fone skrenda baltas paukštis, apačioje dirva, kaimas ir saulė. Šie paskutinieji du motyvai primena viršelį elementoriui „ABC"; skrendantis paukštis —

Čiurlionio labai mėgstamas motyvas. Apskritai šis viršelis silpnai atliktas techniškai, netobulai sukomponuotas, užrašui „Blinda" nesurasta tinkama vieta, veikalo autoriaus pavardė nefigūruoja, viršelio piešinys aprėmintas sausomis braižybinėmis linijomis. Net nenorima tikėti, kad tai Čiurlionio darbas, nors netikėti negalima ne tiktai dėl to, kad originale nežinoma man ranka cheminiu pieštuku užrašyta: „M. Čiurlionis. Zavadskis nepriėmė",— bet ir dėl to, kad kai kurie grafikos traktavimo savumai, siužetas, praskiesto tušo debesys kalba tiktai už Čiurlionį. Šį originalą galerijai padovanojo Stanislava Landsbergaitė.

Dėl nežinomų priežasčių taip paviršutiniškai atlikęs „Blindos" viršelį, Čiurlionis visą savo, kaip grafiko, siela įdėjo į Sofijos Čiurlionienės knygos „Lietuvoje" viršelį. Paprastas ir kuklus savo idėja, šis viršelis labai gražiai sukomponuotas, harmoningai išdėstytos dėmės, ornamentai ir užrašai. Jį ir šiandien galime laikyti vienu gražiausių lietuviškos knygos viršelių. Kiek „Blindos" viršelyje matėme paviršutiniškumo, tiek čia matome nepaprastą kruopštumą ir meilę. Kompozicijai paimtas tiktai vienas motyvas: žemaičių kryžiaus — stogastulpio riestas tulpinis ornamentas, iš kurio gražiai sukomponuota grafiška visuma. Nors šis vienetas čia pakartotas kelis sykius, tačiau nenustoja savo reikšmės, grakštumo ir patrauklumo. Nuostabu ir tai, kad Čiurlionis, davęs visai grafišką dalyką, išvengė ištisinės linijos: ornamentas ir fonas sudaryti iš mažų apskritimėlių, kurių tūkstančiams išvedžioti reikėjo nepaprasto kantrumo ir kruopštumo. Išdėstytus raštus labai nuotaikingai riša raudonos juostos.

Veikiausiai tuo pačiu metu, kaip buvo kuriamas viršelis knygai „Lietuvoje", Čiurlionis ėmėsi ir inicialų. St. Čiurlionis M. K. Čiurlionio biografijoje sako, kad inicialų Čiurlionis buvo dirbęs daug ir gražių, tačiau dauguma jų dingo. Čiurlionio galerijos rinkiniuose yra penkių inicialų (D, V, O, E ir V) originalai (paskutinioji V tiktai užmesta pieštuku) ir vienuolikos inicialų fotonuotrauka.

Tarp tų dviejų grupių inicialų esama skirtumo. Originalų kompozicija, atlikimo technika, palyginus su inicialais fotonuotraukoje, rodo, kad tai yra vieni pirmųjų inicialų. Čia dar viskas nesuvesta į vieną ryškią visumą, tai tiktai bandymai jos ieškoti.

Antroji inicialų grupė pasižymi vienu charakteringu bruožu — tai lietuviška dvasia. Juose matome Lietuvos peizažą, mitologijos atgarsius, liaudies meno motyvus. Jie galėjo gimti ir gyventi tiktai Lietuvoje. Tos grupės šie inicialai: U, M, T, J, B, V, A, S, J, A ir P. Inicialų J, A pagrindinis motyvas — suvalkietiška prijuostinė tulpė, U, M — Lietuvos peizažas: U — iš už šilo kylanti saulė, M — trys galingi ąžuolai, tarp kurių stogastulpiniai ir koplytstulpiniai kryžiai. T — iš jūros besikelianti saulė su tulpiniais spinduliais, paimtais iš kryžių spindulių, J — tarp dviejų ąžuolų, kurių šakos baigiasi tulpių žiedais, jūros pakrašty degąs aukuras. S ir P — stogastulpių viršūnės: S — su trimituojančiu angelu iš geležinės stogastulpio viršūnės, P — trijų stogastulpių viršūnės ir viršutiniajame

dešiniajame kampe geležinės viršūnės saulė. Savo dvasia išsiskiria inicialas A su paveikslo „Garsas" motyvu ir M — nakties glūdumoje tarp žvaigždžių į viršų skrendančiu paukščiu. Visi šios grupės inicialai atlikti kruopščia technika, labai rūpestingai. Kai kurie motyvai imti „tiesiog iš natūros" — stogastulpių ir jų geležinių viršūnių, bet drauge jaučiama ir Čiurlionio švelni stilizacija.

Čiurlionio galerijos rinkiniuose esančios vinjetės gaidoms (dešimt vinječių) irgi yra atliktos su dideliu pietizmu ir persunktos lietuviška dvasia: aštuoniose jų figūruoja tulpės motyvas, vienos foną sudaro lietuviško audinio raštas. Čiurlionio gyvenimo kelią žinančiųjų tvirtinimu, viena tų vinječių dainai „Kai mes augom" sukurta, Čiurlioniui sergant, todėl joje ir atsirado keistos juodos tušo dėmės. Visiškai netikėtai vinjetėje melodijai „Bėkit, bareliai" Čiurlionis įkomponavo 1909 m. datą. Čiurlionis nė viename savo tapybos ir grafikos kūrinių nei datų nedėdavo, nei jų nepasirašydavo.

Iš minėtų Čiurlionio grafikos darbų išsiskiria dar viena grupė — tapybos kūrinių pakartojimas grafikos būdu. Tai „Preliudas", „Auka", „Karalių pasaka", „Rex". Juose Čiurlionis nieko naujo neieško, o tik tai, ką išreiškė tapybos kūriniuose, interpretuoja grafikos linijomis. Čia tenka konstatuoti, kad ne vienas Čiurlionio paveikslas, ypač iš sonatų, Zodiako ženklų ciklo, pasižymi grafiškais bruožais. O tarp jo piešinių — eskizų yra ne vienas, kurį apvedus tušu, išeitų grafikos darbai, panašūs į „Rex" ir „Auką".

Pagaliau yra dar viena Čiurlionio grafikos darbų grupė — tai kūriniai laisvomis temomis, kartais visiškai neprimenančiomis jo tapybos dvasios. Tokie yra „Moters galva", du darbai, esantys pas Sofiją Čiurlionienę, ir vienas kitas galerijos rinkiniuose.

Baigdamas šias savo pastabas apie Čiurlionį — grafiką, negaliu nepaminėti jo grafikos kūrinių atlikimo technikos. Daugumas jų piešti juodu tušu ir vietomis uždėti praskiesto tušo tonai. Tiktai vieną kartą — „Moters galvoje" — pavartotas paišelio tonas. Iš to galima daryti išvadą, kad Čiurlionio sąmonėje stipriai susigyveno du pradai — grafiškas ir tapybinis. Ir nors jam grafiškos linijos grakštumas turėjo ne mažesnės reikšmės už spalvinę dėmę, vis dėlto jis visą savo palyginti trumpą kūrybos kelią stengdavosi „turėti dažų" ir grafikai skirdavo tiktai gal poilsio momentus. Tačiau ir tais momentais buvo ne amatininkas grafikas, o kūrėjas.

XXVII knygos mėgėjų metraštis, II, 1937

Džiuginantys reiškiniai

Nė viename pasaulio krašte knyga savo istorijoje neturėjo tokios golgotos, kaip lietuviškoji knyga. Tad nenuostabu, kad ji gana ilgą laiką ėjo į tautą su nuskurusiais rūbeliais. Šiandien jau ir ji pradeda puoštis. Šiandien jau galima pasidžiaugti, kad bent mūsų grožinės literatūros knygos susilaukė pastovaus formato. Bet dar daugiau galime džiaugtis, kad tos pačios mūsų grožinės literatūros knygos viršeliai tapo kuklesni, grafiškesni, skoningesni. Juose jau nematome įvairių įvairiausių šriftų nesugyvenamos kaimynystės. Jei kartais pasitaikydavo kuklesnis šriftas, tai dar ryškiau išsiskirdavo viršelių iliustracijos. Reikėjo tik stebėtis, kaip tarp jų ir knygos turinio dažnai nebuvo nieko bendra.

Teisybė, dar niekas pas mus tų knygų neformuoja iš pat pagrindų: nederina šrifto su puslapio didumu, neieško puslapių ir pastraipų proporcijos. Bet ir čia jau galime pasveikinti pirmą kregždutę. I. Simonaitytės „Aukštujų Šimonių likimas" jau turi ne vien viršelį, bet ir titulinį lapą, leidyklos ženklą, skyrių užrašus. Žinome, kad tai knygai ši rūbų dalis buvo pagaminta tada, kai knyga jau buvo surinkta. Aišku, kad tokiu atveju tos rūbų dalys ne visai suderintos su pagrindiniu rūbu. Ir vis dėlto džiaugiamės ir tuo. Imdami viršelio, titulinio lapo ir skyrių užrašus visus kartu, matome, kad viskas čia išlaikyta, suderinta, gražu. Gražus ir leidyklos ženklas. Gerai sukomponuotas, susietas.

XXVII knygos mėgėjų metraštis, II, 1937

Lietuvos knygos meno raidos metmenys XVI — XVII amžiuose

Grafikos meno pirmieji pasireiškimai Lietuvoje pažinti drauge su pirmosiomis spausdintomis knygomis. Taigi šis menas pažintas ne jo, taip sakant, grynąja forma, kaip buvo Vakarų Europoje, kur jis jau nuo XV amžiaus antrosios pusės plito medžio raižiniais, atskirais lapais, bet jo pritaikomąja forma, knygų puslapių pagražinimo ir iliustracijų pavidalu. Kitaip sakant, knygos meno sudėtinės dalies pavidalu. Tiesa, taip pat medžio raižinių pavidalu, bet jų formai ir turiniui visai priklausant nuo knygų formos ir jų turinio.

Lietuvai pirmosios knygos buvo spausdinamos svetur, bet bemaž tuo pačiu metu jos buvo pradėtos spausdinti ir Vilniuje. Šis faktas atitinkamai veikė lietuviškų ir Lietuvoje spausdinamų knygų meninę pusę.

Lietuvoje pirmosios dvi knygos buvo išspausdintos Vilniuje 1525 m. Buvo tai žymaus anuomet baltarusių kultūrininko Pranciškaus Skorinos leidiniai „Apostal" ir „Malaja padarožnaja knižyca", išspausdintos jo paties čia įsteigtoje spaustuvėje. Skorina pradėjo knygas spausdinti Prahoje 1517 m.[1], bet vėliau dėl mums nežinomų priežasčių persikėlė į Vilnių. Prahoje jo išspausdintos knygos pasižymi dideliu puošnumu, skolintu iš vokiečių grafikos. O Vilniuje išspausdintose dviejose minėtose knygose to puošnumo jau nebematome: čia jis jau nebevartojo iliustracijų, kurios buvo dedamos Prahoje spausdintose knygose. „Apostalo" puošnumas pasireiškia tik vinjetėmis ir užsklandomis; šiek tiek iliustracijų duota ir antroje knygoje — „Malaja padarožnaja knižyca". Tačiau Skorinos Vilniaus leidiniai buvo tiktai sporadiškas reiškinys ir neturėjo įtakos vėliau Lietuvoje spausdinamoms knygoms. O tolimesnė knygos spausdinimo meno raida Lietuvoje ėjo trimis kryptimis: svetur spausdintos Lietuvai knygos, Lietuvoje spausdintos bažnytinės slaviškos ir lietuviškos, lotyniškos ir lenkiškos.

Pirmosiomis lietuviškomis knygomis laikomi Mažvydo raštai, išspausdinti Karaliaučiuje: „Katekizmo prasti žodžiai..." (1547 m.), „Giesmė S. Ambroziejaus..." (1549 m.), „Forma krikštymo" (1559 m.) ir „Giesmės krikščioniškos..." (1566 ir 1570 m.). Tenka konstatuoti, kad visos tos nedidelės knygelės išleistos su nemažu aniems laikams grafišku puošnumu. Katekizmo titulinį lapą puošia

[1] Žr. У. Пічэта. Друк на Беларусі ў XVI і XVII сталецьцях.— Кп.: Чатырохсотлецьце Беларускага друку 1525—1925. Менск, 1926, p. 228—261.

renesansinė simetriškai sukomponuota medyje raižyta vinjetė. „Giesmė S. Ambroziejaus" papuošta kombinuotu pagražinimu, raižytu medyje, kur, be ornamentų, matome ir dviejų šventųjų figūras. „Forma krikštymo" jau turi architektūrinį arkos pavidalo įrėminimą: šonuose stovinčios dvi kolonos viršuje sujungtos apvaliu lanku. „Giesmės krikščioniškos" titulinis lapas dar turtingiau sukomponuotas, maišant gotikos ir renesanso stilių formas. Aišku, kad čia susiduriame su vokiečių grafikos menu, kaip tam tikru antspaudu, uždėtu pirmosioms lietuviškoms knygoms. Lygiai tokį pat reiškinį matome ir B. Vilento 1579 m. taip pat Karaliaučiuje išspausdintose knygose: „Evangelijos" ir „Enchiridion".

Šie spaudiniai, kaip ir Skorinos, vėliau Vilniuje spausdinamų knygų meniškumui ypatingos reikšmės neturėjo.

Lietuvoje knygas pradėta spausdinti tiktai XVI amžiaus antroje pusėje. Čia jas spausdina iš svetur atkeliavusieji spaustuvininkai. Jie atvyksta iš rytų ir vakarų: 1569 m. į Vilnių atvyko pabėgėlis iš Maskvos Piotras Timofejevičius Mstislavcevas, garsaus spaustuvininko Ivano Fiodorovo Moskvitinino bendradarbis ir draugas; iš Pinčovo Lenkijoje 1574 m. pasirodė Danielius Lenčickis.

Svarbiausioji priežastis, dėl kurios šie spaustuvininkai vyko į Lietuvą, galėjo būti ta, kad Lietuva anuo metu buvo tasai plotas, kuriame susidūrė du civilizacijos pasauliai, dvi didelės tikybinės srovės — katalikybė ir pravoslavija. Ir jei patys spaustuvininkai atvykdavo tiktai kaip amatininkai, tai tie, kurie juos kvietė, per spaudą norėjo vykdyti tam tikrą misiją: vieni stiprinti katalikybę, kiti skleisti pravoslaviją bei saugoti ją nuo išnykimo. O patys spaustuvininkai, be to, čia dar vykdė specifinę misiją: skleidė tam tikrą skonį grafikos mene. Atvykdami į Lietuvą, jie ne vien atsinešdavo spausdinimo meno žinias, bet ir atsigabendavo reikalingus spaustuvei įrankius bei priemones: šriftą, grafiškų pagražinimų klišes. Kitaip sakant, jie atvykdavo su susiformavusiu pasaulėvaizdžiu, kurį vieni reiškė vakarietiškai lotyniška forma, kiti rytietiškai slaviška bei graikiškai rusiška. Tatai gana ryškiai matome iš pirmųjų čia jų išspausdintų knygų, kurias spausdino su nemažu pietizmu.

Nors ir vieni, ir kiti spaustuvininkai savo spausdinamoms knygoms meno pavyzdžių ieškojo Vakarų Europoje, bet tų pavyzdžių interpretavimu gana žymiai skyrėsi. Iš rytų atvykusieji spaustuvininkai iš vakarų paimtas puošybines formas nuspalvina rusų rankraščių miniatiūrų elementais, o iš dalies net rytų ornamento motyvais[1]. Piotras Timofejevičius Mstislavcevas ir vėliau Mamoničių spaustuvėn Vilniuje atkviestas Chrynia Ivanovičius, Ivano Fiodorovo Moskvitinino mokinys, turėjo savo stiliaus raidyną, sudarytą iš Maskvos XVI amžiaus

[1] А. И. Некрасов. Ориентализмы в первопечатном Московском орнаменте. — Труды Секции Археологии. Москва, 1928, p. 329—338.

rankraščių rašysenos, vadinamos „poluustav". Visi jie vartojo bizantiškai rusiško stiliaus puslapių vinjetes. Jų leidiniai pasižymėjo turtinga ir puikia grafika. Kai kurie tų puošybinių elementų Lietuvos spaustuvėse išsilaikė ilgą laiką ir buvo vartojami ne vien bažnytinėse slaviškose knygose, bet ir lietuviškose. Pavyzdžiui, 1599 m. Vilniuje išspausdintoji Daukšos „Postilė" turi tą patį titulinį lapą — renesansinį portalą, kurį Ivanas Fiodorovas Moskvitininas ir Piotras Mstislavcevas pavartojo 1564 m. Maskvoje išspausdintame „Apostole", o vėliau — savo spaudiniuose, spausdintuose Zabludove, Ostroge ir Lvove.

Čia reikia išspręsti, kuo būtent, išskyrus šriftą, bažnytinių slaviškų knygų puošyba skyrėsi nuo tuo pat metu Lietuvoje spausdintų kitų knygų, taip pat nuo svetur spausdintų lietuviškų knygų. Tąjį skirtumą ypač reikia nustatyti, nes, kaip anksčiau sakiau, ir vieni, ir kiti spaustuvininkai savo spausdinamoms knygoms puošybinių elementų pradmenis ėmė iš Vakarų.

Šis skirtumas tuojau krinta į akis, kai pradedame lyginti jau išvardintas Mažvydo knygas su Daukšos „Postile". Mažvydo knygos, kaip matome, išspausdintos Karaliaučiuje, ir jų puošybiniai elementai pasižymi charakteringais anų laikų vokiečių grafikos meno bruožais: italų leidiniuose plačiai vartotos renesansinės triumfo arkos pavirsta labai nekonstruktyviomis, antikinės jų formos laužomos, perkraunamos sunkiais ornamentais, įvedamos gotikinės lytys. Ypač tatai ryšku „Giesmėse krikščioniškose". Kiek panašią arką Ivanas Fiodorovas Moskvitininas savo 1564 m. išleistam „Apostolui" paėmė iš 1524 m. Niurnberge Peipuso išspausdintos vokiečių biblijos, kuriai pagražinti Niurnbergo raižytojas Erhardas Šenas padarė raižinį, vaizduojantį Kristų (riteriškais šarvais apvilktą), sėdintį arkoje. Tačiau Moskvitininas E. Šeno raižinį ne aklai nukopijavo, bet perdirbo pagal savo skonį: išmetė visas apsunkinančias formas, šakeles iš kolonų ir arkos rakursą; eskizinį archivolto ornamentą pakeitė ryškiu. Apskritai visos linijos Moskvitinino variante įgavo ryškumo.

Jau iš šio palyginimo matome, kad italų ir vokiečių vartojamą plastinę kalbą rusas pakeitė ne tiktai grynai grafiška, bet tiesiog kaligrafiška kalba. Dėl tų visų pakeitimų „Apostolo" titulinis lapas atrodo renesansiškesnis už vokiečių panašius lapus. Mat Moskvitininą, iš vokiečių paimtą rėmelį perdirbant, veikė XVI amžiaus Rusijoje labai gyvos bizantiškos geometrinės ir rusų miniatiūros tradicijos.

Dar ryškesnė tradicijų įtaka ir iš jos kylantieji skirtingumai matomi Moskvitinino puslapių užsklandose. Bažnytiniuose slaviškuose spaudiniuose vartojamos užsklandos komponuojamos pagal simetriškai geometrinę schemą; ornamentui paimtos lapų šakelės kartais dar gotiškai traktuotos, bet čia pat įvedami ir specifiniai rusiški elementai; inicialai neturi jokio įrėminimo, jų forma susidaro iš linijų ir jų tarpą užpildančio juodo fono, išrašyto arabeskomis. Toks visai nepakeistas „Apostolo" titulinis lapas buvo perkeltas į Daukšos

„Postilę". Dėl ko taip įvyko, šiandien sunku pasakyti. Čia, matyt, veikė „Postilei" pasirinktas vienodas su „Apostolu" formatas bei neturėjimas po ranka gatavo puošnaus tituliniam lapui įrėminimo ar gimininga meninis skonis — vietoje plastinio formos traktavimo mėgstamas rusų linijinis traktavimas. Gal būt, kad veikė tiedu abu reiškiniai. Žinant mūsų liaudies meno, ypač medžio dirbinių, ornamentų grafiškumą, tasai spėliojimas, gal būt, nėra visai nepagrįstas.

Vertinant lietuviškos ir Lietuvoje XVI amžiuje spausdintos knygos grafikos meną plačiu mastu, tokiu, kokiu jis klestėjo Italijoj, žinoma, jis yra kuklus. Stipriau jisai reiškėsi tiktai tituliniuose lapuose, o šiaip puošnumas baigdavosi viena kita užsklanda, vienu kitu inicialu, ir labai maža buvo iliustracijų. Reikia dar pažymėti, kad tuomet Vilniuje spausdintos lietuviškos, lotyniškos ir lenkiškos knygos buvo kuklesnės, negu čia pat spausdintos bažnytinės slaviškos knygos.

Nepaprastu kuklumu, bet drauge ir kažkokiu savotišku rimtumu pasižymi Lietuvos Statuto pirmoji laida. Jam spausdinti, kaip kai kurie istorikai įrodo, Vilniaus Mamoničių spaustuvė jau minėtą Chrynią Ivanovičių išrašė iš Lvovo ne vien jų spaustuvei vesti, bet ir naujam šriftui pagaminti, kuriuo Statutą ir spausdino. Tiesa, Statutas perdaug rimta knyga, kad joje dėtų kokias nors užsklandas, vinjetes, tačiau kitur panašias knygas taip pat spausdinta nė kiek ne mažiau puošniai, negu kurio nors kito turinio. Todėl Vilniaus spaudinių kuklumo priežasčių reikia ieškoti vietiniuose savumuose.

Viena tokių priežasčių, matyt, ta, kad Lietuva neturi rankraštinių knygų tradicijų, kurios taip gyvai jaučiamos Vakarų Europos ir net Rusijos spaudiniuose. Ten ši tradicija vertė rūpintis ir spausdintos knygos meniškumu. Juk viduramžių rankraščiuose matome gražios formos didžiąsias ir mažąsias raides, tinkamai išdėstytą tekstą puslapiuose, turtingus inicialus, miniatiūrų pagražinimus. Žodžiu, visa tai, kas sudaro knygos meną ir ką, nors ir kita forma, matome pirmosiose Europoje spausdintose knygose. Tosios knygos imitavo rankraščius, dažnai tiesiog „norėjo" būti rankraščiais.

Tiktai vieną kartą Lietuvos knygos meno pilkumoje didelės žvaigždės spinduliais sužimba visu savo grožiu vadinamoji Radvilų Lietuvos Brastos biblija (1563 m.). Jos titulinis lapas yra vienas gražiausių lietuviškų renesansinių spaudinių. Juo ir šiandie negalima atsigėrėti. Kompozicijos sudėtingumas, jos formų grynai renesansinis traktavimas, piešinių ir linijų subtilumas ir grakštumas verčia šio titulinio lapo autorių laikyti didelio masto medžio raižytoju.

Lietuvoje spausdintų knygų bibliografas J. Lelevelis tvirtina, kad vien Vilniuje XVI amžiuje išspausdinta tiek knygų, kiek visose Lenkijos spaustuvėse.[1]

[1] Žr. T. Turkowski. Druki Litwi i Rusi w świetle Wileńskiej wystawy książki 1932 r.—„Grafika", 1923—1933, sąs. VI.

Žinant, kad Vilniuje buvo spausdinamos knygos ne vien Lietuvai, bet Baltarusijai, Rusijai, Valakijai ir pietų slavams, tasai tvirtinimas mūsų nestebina. Negalima sutikti ir su J. Lelevelio nuomone, kad anuo laikotarpiu Lietuvoje spausdintos knygos gyveno žydėjimo laikotarpį ne vien kiekybės, bet ir kokybės požiūriu. Jau matėme, kad grafikos meno atžvilgiu tos knygos negalėjo prilygti didžiajam spaudos klestėjimui Vakaruose prieš 1530 m. Italų menas, Diurerio ir G. Torio kūryba Lietuvoje spausdinamose knygose buvo tiktai tolimas atgarsis, nes ne tiesiogiai veikė Lietuvos spaudinius, o per epigonus. Neneigiame, kad Ivanas Fiodorovas Moskvitininas įnešė į Lietuvos knygos puošybą pirmųjų Maskvos spaudinių aukštą meniškumą, kuris užėmė nors ir savarankišką, tačiau gana specifinę padėtį ir anaiptol negalėjo pasiekti ankstyvojo Renesanso spaudinių lygmens.

Tad tokiu, mūsų ką tik nušviestu keliu ir mastu XVI amžiuje Lietuvoje reiškėsi medžio raižinių menas kaip knygos meno sudėtinė dalis. Kaip toksai, jis egzistuoja ir bemaž visais kitais vėlesniais amžiais, bet dar mažesniu, dar kuklesniu mastu. Tiktai XIX amžiuje jam buvo lemta iškilti iki Smakausko ir Andriolio iliustracijų.

Šį lietuviškų medžio raižinių kuklų mastą ir tokią pat jų istoriją čia reikėtų bent kiek praplėsti dar vienu reiškiniu — portretų atsiradimu. Diduomenei rūpėjo ne vien savo gyvenimo įžymesnius žygius knygų lapuose įamžinti, bet taip pat ir savo atvaizdus palikti. Kituose kraštuose tai atlikdavo tapyba ir skulptūra, bet pirmoji XVI amžiuje Lietuvoje dar silpnai vystėsi, o antroji tada gyvavo tiktai antkapiniuose paminkluose, kas menkai asmenį populiarino. Jei kildavo reikalas savo atvaizdą kur nors pasiųsti, tai labai patogus čia būdavo medžio raižinys. Tokius portretus ir pradėta kartais raižyti. Jie buvo atspaudžiami pergamente, nudažomi ir atstodavo miniatiūras, o atspaudžiant juos buvo galima dauginti.

Jau 1521 m. buvo išleisti Lietuvos didžiųjų kunigaikščių portretai: Žygimanto Senojo, jo žmonos Bonos ir jaunojo Žygimanto Augusto. 1555 m. Kromerio išleistoj „Lenkų kronikoje" užtinkame Žygimanto Augusto portretą, raižytojo Hanso Zauerdumo inicialais „H.S." (Hans Sauerdumm) pasirašytą. Vienas tokių portretų, būtent Žygimanto Senojo, buvo pasiųstas į Bazelį kaip dovana žymiajam humanistui Erazmui Roterdamiečiui[1]. Bent kiek vėliau ir kai kurie knygų autoriai užsisako portretus, kad juos galėtų pridėti prie savo veikalų. Pavyzdžiui, 1582 m. Karaliaučiuje išspausdintas Žemaičių kanauninko Motiejaus Strijkovskio veikalas „Kronika polska, litewska, żmódzska..." („Lenkų, lietuvių, žemaičių kronika...") ir prie jo pridėtas autoriaus portretas. Tai yra vienintelis

[1] Dary z Polski dla Erazma z Rotterdamu. Sprawozd. Kom. Hist. Sztuki, t. VI, p. 132.

mums žinomas to laikotarpio Lietuvos šios rūšies žmogaus portretas. Šie portretai jau nėra raižytojų fantazija, bet daryti iš natūros ir pasižymi portretuojamųjų asmenų panašumu. Žygimantus ir Boną matome tokius pat anų laikų tapybiniuose portretuose ir medaliuose. Nors neturime jokių duomenų, kad galėtume sulyginti, kiek tasai Strijkovskio portretas panašus į vaizduojamąjį asmenį, tačiau galima bemaž neabejoti, kad ir jis yra padarytas iš natūros.

Įėjęs į madą įžymesnių asmenų portretavimas grafišku būdu vėlesniais amžiais nuolatos tobulėjo ir plito. Portretai reikalingi ne vien pridėti prie kurio nors veikalo. Jie puikiai atstodavo tapybinius portretus, ir jei dar nebuvo produkuojami masiškai, kaip tatai atsitiko XVIII—XIX amžiuose, tai vis dėlto jų buvo spausdinama gana daug: nors mūsų istorijoje jiems išlikti buvo labai nepalankios sąlygos, paskiri jų egzemplioriai dar ir šiandien užtinkami. Bet dabar tai jau vario raižiniai.

Kaip Vakarų Europoje medžio raižinius stūmė vario raižiniai, taip ir Lietuvoje jie pradėjo keisti pirmuosius beveik nuo pat XVII amžiaus pradžios. Jau 1604 m. Nesvyžiaus jėzuitų kolegijos studentų brolių Skarulskių parašytą panegiriką kunigaikščiui Radvilai puošia ne medžio, bet vario raižinys. Tojo raižinio autorius buvo Tomas Makovskis, kunigaikščių Radvilų kartografas[1], gana gabus to meto paišytojas ir raižytojas. Brolių Skarulskių panegiriką Makovskis išraižė ir atspaudė 37×51 cm didumo lape. Raižinio kompozicija padalyta į tris dalis: viduryje, vėlyvojo renesanso architektūrinių formų įrėminime, matome Radvilų giminės herbą; virš herbo frize išraižytas Vilniaus vaizdas, žiūrint į miestą iš vadinamosios Pohuliankos (dabart. Basanavičiaus g.— P. G.); viršuje — lentelė su dedikacija. Herbą laiko dvi alegorinės moterų figūros; be to, čia stovi dvi vyriškos figūros: viena vaizduoja vyriškį su barzda rytų kostiumu, kairėje rankoje laikantį karūną su užrašu „Antigonus", kita gi — vyriškis romėniškais rūbais su užrašu „Augustus".

Šių figūrų reikšmė aiškėja, perskaičius panegirikos tekstą, susidedantį iš trijų atskirų dalykėlių, kiekvienas iš 20 lotyniškų hegzametru rašytų eilučių. Kiekvienas tų dalykėlių pasirašytas vieno iš trijų brolių: Jono, Zacharijaus ir Mikalojaus Skarulskių. Kairiosios pusės eilės lygina Radvilą su karalium Antigonu, dešiniosios — su imperatorium Augustu. Iš abiejų raižinio vidurinės dalies pusių išraižyta po keturis medalionus, kuriuose panegiriškai vaizduojama, kaip karalius Žygimantas II suteikė Radvilai Vilniaus vaivados titulą.

Šie medalionai itin brangintini ikonografiniu atžvilgiu. Kairiosios pusės pirmajame iš apačios matome Nesvyžiaus bažnyčias (jėzuitų ir bernardinų), deši-

[1] Žr. Jan Jakubowski. Tomasz Makowski. Sztycharz i kartograf Nieświeski. Warzsawa, 1923.

niosios pusės antrajame iš apačios — abi Vilniaus pilis ir Vilniaus miesto dalis. Visi šie Vilniaus reginiai, kaip ir reginys frize, be abejo, piešti iš natūros, todėl duoda mums tikrą anų laikų Vilniaus vaizdą. Visa panegirikos lapo kompozicija gražiai išspręsta, ornamentinės detalės išraižytos labai atidžiai, matyti, šį raižinį autorius raižė su dideliu pamėgimu.

Makovskis dirbo Nesvyžiuje. Vilniuje XVII amžiuje jau dirba visa eilė vario raižytojų: Johanas Engelhartas, Konradas Getkė, L. Kščonas (Krzczon), Aleksandras Tarasevičius, Tomas Šnopsas (Schnops), Laurynas Vilacas (Willatz). Visi jie dirba knygos meno srityje — titulinius lapus, iliustracijas ir vienas kitas portretus. Nors jie nevienodų gabumų, bet kiekvienas jų vienokiu ar kitokiu būdu pagražina ano meto knygą. Gabiausiu iš jų reikėtų laikyti A. Tarasevičių, autorių titulinio lapo Mikalojaus Oborskio, Laodijos vyskupo, knygai „Philosophia Rationalis", išspausdintai Vilniuje 1683 m. Šis titulinis lapas pasižymi gražia kompozicija, tobulu figūrų piešiniu ir perdėm persunktas renesansinio meno savumais, tarp kurių matome ir „vietinio pobūdžio" reiškinių, kaip antai, ne visai besiderinąs realistinis gėlių traktavimas. 1685 m. Slucke išspausdintoje knygoje „Nalęcz abo Fascia X. Marc. Kuczwarewicza" randame Tarasevičiaus raižytą Kazimiero Kristupo Klokockio (Slucko miesto vėliavininko?) portretą, apipintą įvairiomis alegorijomis. Be to, yra žinoma viena jo madona. To paties amžiaus gale Vilniuje dirbo, matyt, ir kitas Tarasevičius, raide L prasidedančiu vardu. Tąja pavarde ir vardo inicialu yra pasirašytas Karolio Stanislovo Radvilos portretas, pridėtas prie 1692 m. Vilniuje išleisto „Leitourgikon".

Joną Engelhartą (1585—1640) žinome kaip autorių Andriaus Bobolios portreto, pridėto prie 1629 m. Vilniuje išleisto M. Bembuso veikalo „Prawdziwego szlachcica wizerunek" („Tikrojo bajoro paveikslas").

Du Sapiegų portretus ir du herbinius skydus kunigo S. J. Jono Andžekevičiaus pamokslui „Memoryał... Pawłowi Janowi... Kazimierzowi Leonowi... Sapiehom..." („Memorialas... Pavlui Jonui... Kazimierui Leonui... Sapiegoms", išspausdintas Vilniuje 1667 m. jėzuitų akademijos spaustuvėje) yra išraižęs Laurynas Vilacas. Kazimiero Aleksandro Naruševičiaus knygos „Meta Felicitatis..." (išleista Vilniuje 1666 m.) titulinio lapo ir keturių lentelių tekste raižytojas buvo Tomas Šnopsas. Jis raižė ir žemaičių vyskupo Aleksandro Sapiegos portretą, pridėtą prie Jono Valavičiaus (Wołłowicz) veikalo „Antistes magnus... Alex. Sapieha..." (išleisto Vilniuje 1668 m. S. J. spaust.). L. Kščono darbo yra titulinis lapas knygai „Arca (Triplex) Mortis...", išspausdintai jėzuitų akademijos spaustuvėje 1674 m.

Nežiūrint suminėtų menininkų darbų, Lietuvoje XVII amžiuje spausdintos knygos apskritai vis dėlto dideliu puošnumu bei spaudos meniškumu nepasižymi. Tame amžiuje gražiai išleista knyga, kaip Lietuvos bajoro Kazimiero

Simenovičiaus įžymus veikalas apie artileriją, papuoštas jo paties piešiniais, 1650 m. buvo išspausdinta Antverpene, ir tenai jai pagaminti raižiniai. Lietuvoje tame amžiuje spausdintų knygų pagražinimas, kaip matome, apsiriboja titulinių lapų, dar dažniau tiulinio lapo, surinkto spaustuvėje, antros pusės papuošimu — herbu, nedideliu skaičiumi vinječių tekste ir dar mažiau iliustracijų, knygos autoriaus bei įžymesnio asmens portretu. Tokia tradicija Lietuvoje truko iki XVIII amžiaus galo.

Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus metraštis, I, 1941

Mažvydo knygų meniškoji pusė

Mano pasiimto gvildenti klausimo didesnė dalis gali būti labai problematiška. Konkretesniems aptarimams bei išvadoms yra viena pagrindinė kliūtis — Mažvydo raštus tenka vartyti ne originalus, bet vadinamąjį „Manuldrucke", kuriuo jie 1922 m. buvo pateikti lietuvių visuomenei leidiny: „Mažvydas. Seniausieji lietuvių kalbos paminklai iki 1570 m." Iš paties leidinio ir atitinkamų jame pastabų dėl Mažvydo knygų originalų man neaišku, kiek šio leidinio spaudos trūkumai priklauso nuo leidinio technikos ir kiek jie sutampa su originalų spaudos trūkumais. Aptariant knygų meniškąją pusę, šis klausimas kartais turi lemiamą reikšmę.

Kita priežastis, dėl kurios negalėsiu būti konkretesnis, yra ta, kad pokarinėmis darbo sąlygomis man neprieinama Mažvydo knygų spausdinimo laikotarpio palyginamoji medžiaga — anų laikų Karaliaučiaus bei kitų Vokietijos sričių spaustuvių panašūs leidiniai, o tatai neleidžia įtikinamai parodyti, kas Mažvydo knygose yra originalu ir kas ištisai perkelta iš kitų leidinių.

Nepaisydamas visų išvardintų trūkumų, ryžtuosi pasidalyti su mūsų visuomene viena kita mintimi dėl Mažvydo knygų meniškosios pusės. Kiek tos mintys bus naujos ar originalios, tesprendžia skaitytojai.

Kad rašinio nepergrūsčiau Mažvydo knygų pavadinimų perdaug dažnu kartojimu, leidžiu sau padaryti šiuos sutrumpinimus:

1. „Katekizmo prasti žodžiai..." — vadinsiu I knyga;
2. „Giesmė S. Ambroziejaus..." — vadinsiu II knyga;
3. „Forma krikštymo..." — vadinsiu III knyga;
4. „Parafrazis" — vadinsiu IV knyga;
5. „Giesmės krikščioniškos..." 1566 m. — vadinsiu V knyga;
6. „Giesmės krikščioniškos..." 1570 m. — vadinsiu VI knyga.

Kai kalbama apie knygos meną, paprastai turima omenyje visa tai, kas teikia jai atitinkamą stilių. Tuo „viskuo" laikoma: knygai spausdinti pavartoto popieriaus rūšis, jos formatas, šrifto stilius ir jo išdėstymas puslapyje, ypač tituliniam lape, inicialai, vinjetės, užsklandos, atskiros iliustracijos ir jų atlikimo technika, kitaip sakant, visi tie elementai, kurie iki knygos spaudos išradimo buvo vartojami rankraštinėse knygose, ypač iliuminuotose, skirtose kulto rei-

kalams (evangelijose, šventraščiuose, maldaknygėse) ir metraščiuose. Kaip rankraštinės knygos lapai dažnai būdavo meno šedevrai, taip ir pirmosios spausdintos knygos dažnokai nenorėjo nuo jų atsilikti. Pirmosiose spausdintose knygose faktiškai pasikeitė tiktai raidžių stilius, inicialų, vinječių, užsklandų ir iliustracijų technika. Rankraštinėse knygose inicialai, užsklandos, atskiros iliustracijos būdavo grakščiai gražiomis miniatiūromis ar štrichiniu piešiniu iliustruotos, o spausdintose — panašios vertės medžio raižiniais.

Deja, Lietuvoje panašaus reiškinio negalime konstatuoti. Nors vadinamųjų iliuminuotų rankraštinių knygų buvimas Lietuvoje nekelia abejonių, bet jos ne vietoje buvo gaminamos, o atgabenamos iš svetur — iš Rytų ir Vakarų. Iš Rytų — Lietuvos kunigaikščių giminiavimosi su Rusijos sričių kunigaikščiais dėka, iš Vakarų — dėl krikščionybės plitimo. Pirmuoju atveju tos knygos buvo bizantiškai rusiško stiliaus, antruoju — vakarietiškai katalikiško. Abiem atvejais tai buvo tiktai sporadiški reiškiniai ir tuometiniam Lietuvos meno gyvenimui gilesnės įtakos nepadarė. Bizantiškai rusiško stiliaus iliuminuotos knygos tos įtakos negalėjo daryti dėl to, kad jos, ypač Lietuvai katalikybę priėmus, toliau kunigaikščių, didikų rūmų nesklido. Nepadarė įtakos ir vakarietiškai katalikiško stiliaus iliuminuotos knygos: jos čia plačiau pasklisti irgi negalėjo dėl to, kad Lietuva oficialiai krikštą priėmė beveik knygos spaudos išradimo išvakarėse. Pradėjus knygas spausdinti, iliuminuoti raštai tapo retenybe.

Tokiu būdu Lietuva, kai jai reikėjo spausdintis knygas, tų knygų apipavidalinimo gilesnių tradicijų neturėjo, tad ir negalėjo jų pareikšti.

Buvo dar eilė priežasčių, dėl kurių pirmosios lietuviškos spausdintos knygos savo apipavidalinime nieko specifiškai lietuviško neturėjo ir meniniu atžvilgiu buvo labai kuklios.

Pirmoji priežastis ta, kad pirmosios knygos buvo spausdintos net ne savam krašte, bet anuometinės Prūsijos kultūriniame centre Karaliaučiuje. Šis centras neprilygo kitiems Vokietijos kultūros centrams ir tuo metu gyveno protestantizmo Lietuvoje ir Lenkijoje sklidimo įkarštyje, kai knyga tapo ne prabangos objektu, mokslo įrankiu, bet tiesiog religinės propagandos priemone.

Antra priežastis — tai spaustuvė bei spaustuvininkas ir knygos leidėjas bei autorius. Trečia — spausdinamos knygos turinys ir paskirtis.

Mažvydo knygos buvo pirmosios lietuviškos knygos ir, kaip tokios, buvo išspausdintos Karaliaučiuje, Johano Veinreicho ir Johano Daubmano spaustuvėse, iš tikrųjų toje pačioje spaustuvėje, kurią antrasis paveldėjo iš pirmojo. Knygų spausdinimo Vokietijoje istorija mums sako, kad anuometinis Karaliaučius knygų spausdinimo tradicijų nesudarė ir tenkinosi spaustuvininkais vokiečiais, ateiviais iš Vokietijos gilumos. Iš Vokietijos gilumos į jos pakraščius bei kitus kraštus keliavo tiktai „silpnesni" spaustuvininkai. Keliavo su visu nesudėtingu savo spaustuvių inventoriumi, dažnai įsigytu iš stambesnių spaustuvių

apdėvėtų liekanų. Panašūs buvo ir du minėtieji Mažvydo spaustuvininkai. Jie abudu spausdino knygas, palyginti su kitais anų laikų Vokietijos bei kitų kraštų spaudiniais, daugiau biznieriškai, negu meniškai.

Kas buvo tų knygų leidėjas bei autorius?

Kaip jau ne kartą minėta, Mažvydas, protestantų kunigas, atvyko į Karaliaučių, Prūsijos valdovo Albrechto skleidžiamo protestantizmo centrą, iš Didžiosios Lietuvos, iš ten, kur, kaip matėm, knygos spaudos atžvilgiu dar nieko nebuvo daroma. Nors Mažvydas lankė Karaliaučiaus universitetą, tiesa, tam, kad taptų protestantų kunigu, bet vargu jis ten įsigijo kokią nors meno kultūrą. Tad aišku, kad, užsakydamas spausdinti savo knygas, jis dėl jų išvaizdos jokių asmeninių pageidavimų spaustuvininkui pareikšti negalėjo. Galėjo tiktai pasikliauti spaustuvininkų prityrimu ir jų įprasta technika.

Nors savo knygas Mažvydas spausdino Prūsijos valdovo Albrechto pavedamas, bet abejotina, kad šis būtų domėjęsis jų menine puse ir kad jose būtų radęs atgarsį jo požiūris į knygos spaudą.

Iš Mažvydo knygų pavadinimų ir turinio matome, kad jos yra ne tiktai religinio turinio, bet reikalingos kasdieninei religinei praktikai. Dar daugiau — skubiai reikalingos, nes per jas lietuviai buvo ne vien supažindinami su naujos religijos, protestantizmo, dogmomis, bet ir praktiškai galėjo tą religiją išpažinti. O protestantizmas, be to, kovojo su prabangia, turtinga katalikiškos bažnyčios forma, tad ir menu, o tatai irgi negalėjo neatsiliepti ir protestantiškų knygų meninei pusei.

Dėl visų suminėtų priežasčių Mažvydo knygos išvydo pasaulį būtent taip apipavidalintos, kaip tai sugebėjo padaryti anie du jau minėti Karaliaučiaus spaustuvininkai. Pagal formatą (12×18,6 cm) ir puslapių skaičių tiktai I knygą (79 p.), III knygą (42 p.), V knygą (94 p.) ir VI knygą (350 p.) galime vadinti knygelėmis, o II knygą (12 p.) ir IV knygą (14 p.) greičiau brošiūromis,— tai iš dalies irgi turėjo reikšmės jų apipavidalinimui.

Penkios iš tų šešių knygelių turi titulinius puslapius, kuriais Karaliaučiaus spaustuvininkai ir pradėjo rodyti savo meninį išprusimą. Du tituliniai puslapiai (I ir III kn.) yra ornamentinės kompozicijos, du (II ir VI kn.) — ornamentinės iliustracinės[1] ir viena (V kn.) — vien šrifto kompozicija su kukliu gotišku ornamentu, atskiriančiu knygelės pavadinimą nuo išleidimo vietos, spaustuvės ir metų. „Parafrazis", arba IV kn., kaip brošiūrėlė, teturi vien atraštę.

I knygos titulinis lapas — vėlyvojo renesanso stilistinių savybių vinjetė, į kurią įspraustas pilnas titulo tekstas. Vinjetės elementus sudaro stilizuotos augmenijos akanto lapai, rozetės, „putti" ir heraldiškas architektūrinis kartušas. Visi šie elementai darniai sujungti į vieningai išbaigtą kompoziciją, ir nors titulo

[1] Visos šios kompozicijos atliktos medžio raižinių technika.

tekstas į ją atrodo įspraustas, bet, kadangi buvo pavartoti įvairūs ir įvairaus dydžio šriftai, be to, vienodai pajėgiai išdėstytos juodos ir baltos dėmės, susidarė maloni akiai visuma. Gerai išsilaikę vinjetės štrichai rodo, kad ji galėjo būti pagaminta šiam leidiniui arba labai mažai vartota.

III knygos titulinis lapas, kaip ir I knygos — laisva, niekuo su knygelės turiniu nesusijusi kompozicija. Ją sudaro renesansinė arka, kurios lankas remiasi į dvi stilizuotas korintines kolonas; viršutiniuose kampuose, arkos lanke ir apačioje susidarančios tuštumos užpildytos simetriškais ornamentais. Titulo tekstas čia įkomponuotas žymiai laisviau, negu I knygoje. Šios architektūrinės ornamentinės kompozicijos kai kurios ištrupėjusios dalys (raižybinėje lentoje) leidžia spėti, kad ji jau buvo vartota kuriam nors kitam, mums nežinomam leidiniui.

II knygos titulinis lapas, galima sakyti, sudėliotas iš atskirų apskritai spaudoje vartojamų pagražinimo elementų, kurių vienas (viršutinis) savo stiliumi yra kiek svetimas šoniniams ir apatiniams.

Kaip šios knygelės titulinis buvo „biznieriškai" traktuotas, galima spręsti iš to fakto, kad jo ornamentinio aprėminimo kairysis stulpelis paimtas iš titulinio lapo „Senprūsių katekizmo", 1545 m. išspausdinto Karaliaučiuje, to paties Johano Veinreicho spaustuvėje, kurioje vėliau išspausdinta II knyga. Tatai leidžia manyti, kad II knygos titulinio lapo kitos ornamentinės dalys buvo paimtos iš kitų tos spaustuvės spaudinių arba tiesiog iš atliekamų ornamentinių pagražinimų. Dėl to čia ir išėjo tokia menka „kompozicija", nesudaranti reikiamos visumos, silpnai susieta su titulo tekstu. Tokią „kompoziciją" tikrai galima pavadinti makulatūrine.

Kukliausias, bet stilistiškai gerai išlaikytas titulinis lapas yra V knygos, o turtingiausios kompozicijos — VI knygos, kurioje greta dominuojančio architektūrinio motyvo atsirado iliustracinis pasakojamasis elementas: apatinėje kompozicijos dalyje pavaizduota mokymo scena, tarp arkų dvi figūros ne „taip sau stovi", bet rankų judesiais rodo akciją, greičiausiai disputą. Bet ką bendro tos scenos turi su knygos turiniu? Jos greičiau tiktų poleminio turinio knygai religiniais klausimais. Tatai rodo, kad kompozicija ne specialiai padaryta VI knygai, bet paimta čia iš kito leidinio. Kad tikrai taip, įtikina raižybinės lentos ištrupėjimai. Įdomu, kad šioje kompozicijoje į tam tikrą visumą jungiami du stiliai: gotikinis ir renesanso. Ant renesansiškai erdviai ir plastiškai traktuotos kompozicijos apatinės dalies pastatytos keturios stilizuotos jonėninės kolonos, kurios remia gotikines arkas ir skliautus. Reiškinys labai charakteringas XVI amžiaus Vilniaus architektūrai, bet jo atsiradimas VI knygos tituliniame lape tiktai atsitiktinis.

Nė viena Mažvydo knygelių neturi sau skirtų iliustracijų ar vinječių bei užsklandų.

Vienintelė III knyga turi du inicialus — A ir K (1922 m. Kauno leidiny 95 ir 118 p.). Kiekvieno tų inicialų foną sudaro siužetinės scenos, bet tiktai iniciale A galima tą sceną įžiūrėti (ir tai tiktai pro padidinamąjį stiklą ir vis dėlto ne visai aiškiai). Scena satyrinio turinio: žmogaus figūra su asilo galva kalba (gal krikšto apeigą atlieka) į dvi iki pusiau apnuogintas vandeny stovinčias figūras. Savaime aišku, kad III knygos turiniui tatai netinka: to inicialo, kaip medžio raižinio, nusidėvėjimai irgi rodo, kad jis ne specialiai šiai knygelei pagamintas, bet paimtas iš kito, greičiausiai religinių kovų klausimu leidinio.

Visų Mažvydo knygelių šriftas gotiškas, vienų „siauras", kitų „apvalus", įvairaus didumo, tad įvairiomis proporcijomis išdėstytas puslapiuose, ir todėl puslapiai nevienodos estetinės vertės. I knygos šriftas, matyti, buvo tiek nudėvėtas, kad Kauno 1922 m. leidinio XV p. apie jį sakoma: „Spauda vietomis sumurkšlinta ir nepaskaitoma." Ir tai leidinio originale! Šis faktas dar kartą liudija, kad ne tiktai I knyga, bet ir kitos atspausdintos be jokio pietizmo. Reikėjo paskubomis gaminti religinę propagandinę literatūrą, tai ji ir gaminta Karaliaučiaus spaustuvininkų iš viso to, kas spaustuvėje nebuvo reikalinga kitiems, rimtesniems leidiniams.

Visi išdėstyti faktai rodo, kad lietuviškoji knyga gimė ne kaip mylimas kūdikis gimtinės pastogėje, bet kaip religinių kovų propagandinių aistrų padaras. Nors gimė XVI amžiaus Prūsijos kultūros centre, Karaliaučiuje, bet šis centras neprilygo Vakarų Europos kitų kraštų kultūros centrams. Lygiai neprilygo ir jo spaustuvės, jos buvo provincialios, tad ne visai pavyzdingai išspausdino ir pirmąsias lietuviškas knygas. Kai to paties XVI amžiaus gale ir tiems patiems religinių kovų reikalams spiriant imta Vilniuje spausdinti lietuviškas katalikiškas knygas, tai, deja, ir čia neturint šioje srityje savų tradicijų, jos buvo nė kiek ne aukštesnės meninės vertės už Mažvydo knygas. Tiktai XVII amžiuje jos čia pradėjo įsigyti savitesnių bruožų, užmiršti pirmųjų lietuviškų knygų prūsišką provincialumą.

Senoji lietuviška knyga, Vilnius, 1947

LIAUDIES MENO KLAUSIMAIS

Ornamentikos rinkimas

I

1920 m. birželio 19 d. Lietuvių meno kūrėjų draugijos valdyba kreipėsi į švietimo ministrą su tokiu raštu:

Karo sukrėtimas ir maišatis, persiritę per visą Lietuvą skersai ir išilgai, sunaikino be galo daug mūsų žmonių meno kūrybos turtų. Be to, dėl įvairių priežasčių, kurios neigiamai veikia ramų ir kilnų lietuvių tautos dvasios plėtojimąsi, žmonėse atšimpa ir nyksta mūsų senovės meno formų pajautimas ir pamėgimas; imama mėgdžioti netikusius, iš svetur atklydusius vulgarius šablonus.

Turėdama tai galvoje, Lietuvių meno kūrėjų draugijos valdyba nutarė rinkti dar išlikusią liaudies kūrybą. Tam tikslui kviečiami K. Šimonis, V. Jomantas, P. Rimša, P. Galaunė ir A. Galdikas. Kiekvienas išvardintųjų menininkų ima atskirą aiškiai aprėžtą Lietuvos apygardą ir mėnesį arba kelis mėnesius tiria visa, kas yra žymaus liaudies kūryboje toje apygardoje.

Darbas tvarkomas taip:

1. Visa ornamentika (kryžiai, koplytėlės, statulos, trobesių stilius ir puošyba, audimai, skrynių ir kitų daiktų puošyba, medžio drožiniai, molio lipiniai ir t. t.) yra nupiešiama, ir ateity bus sudaryti albumai;

2. Kas galima tuoj paimti, imama Meno rūmams;

3. Meno dalykai, kurių savininkai nesutinka tuoj Meno rūmams veltui ar už pinigus perleisti, smulkiai aprašomi: nusakomos jų charakteringos žymės, kas savininkas, kur laikomas daiktas, kokiomis sąlygomis savininkas sutiktų ateity Meno rūmams jį atiduoti, ir t. t.;

4. Pažymimos žemėlapiuose vietos, kur esama ypatingos meninės svarbos daiktų arba kur gyvenama pasižymėjusių meno kūryboje žmonių (audėjos, dailidės ir t. t.).

Lietuvių meno kūrėjų draugijos valdyba, neturėdama tam tikslui skirtų lėšų, prašė iš Švietimo ministerijos šiam darbui visai vasarai 22 000 auksinų. Iki šiol Lietuvių meno kūrėjų draugijos valdyba nėra gavusi jokio atsakymo. To nepaisydama, ji vis dėlto pasiuntė du menininkus — K. Šimonį ir A. Galdiką — ornamentikos rinkti, ir štai jų darbo vaisiai.

II

Dailininkas Adomas Galdikas, išvažiavęs į Žemaičius liaudies meno rinkti, štai ką praneša Lietuvių meno kūrėjų draugijos valdybai:

„Renkamųjų tautos turtų yra labai daug. Į darbą taip įsitraukiau, kad per dieną padarau po 10—30 varstų. Nupiešiau keliolika kryžių-koplytėlių. Radau tokių brangių meno dalykėlių, apie kuriuos niekas nė nesvajojo, net švedų Nordiškas muziejus panašių neturi. Radau dvi klaupkas, dažytas ir piaustytas 1638 metais, ir brangią to paties meistro darytą spintą. Radau paveikslą, panašų į Čiurlionio miestą (Čiurlionis jį matęs, taigi gal ir naudojos). Paveikslas labai senas, tik gaila, kad su lenkišku užrašu: „pod twoją obronę..." Dar yra du paveikslai mažesnės vertės, bet muziejui tinka kaip bažnytinės tapybos Lietuvoje pavyzdys. Taipogi radau dar Zigmanto dovaną bažnyčiai — gero darbo ornamentuotą paveikslą; vieną tų paveikslų, įsilaužę į bažnyčią, jau vokiečiai išvogė. Na, visų daiktų laiške nesurašysi..."

III

Dailininkas Kazys Šimonis, lankydamas Aukštaičių kraštą, Lietuvių meno kūrėjų draugijos valdybai pranešė tokių žinių:

„Rinkti lietuvių dailės liekanas, pasirodo, nėra taip lengvas darbas, kaip buvau manęs. Kas Meno kūrėjų draugijai yra brangu, tą žmonės niekais laiko ir, nesuprasdami rinkėjo tikslo, dažnai iš jo tyčiojasi ir net koneveikia, kai tas prašo parodyti namų darbo dalykų, audimų ir t. t. Tokiu būdu rinkėjas priverstas kiekvienoje bakūžėje pasakoti visą istoriją nuo pradžios: kas renkama, kokiu tikslu, kieno vardu ir kas toks esi. Labai dažnai žmonės atsakymais nepasitenkina, savaip žiūri ir keistai dalyką įvertina, įtardami rinkėją, kad jis esąs šnipas, apgavikas, ir sergi, kad naktį neapiplėštų. Dažnai žmonės nenori nieko rodyti, bijodami, kad už pagražintus daiktus — audimus, skrynias, spintas, vežimėlius — reiks mokėti arba juos visai rekvizuos, nes dažnai girdi, kad kas buvę gražaus, tą vokiečiai nupirkę arba tiesiog atėmę ir išvežę. Draugijos įgaliojimas ne visus įtikina, nes, girdi, būtų buvę laikraščiuose rašyta apie tą rinkimą.

Kartais, užėjęs į sodžių vakaro metu, imi klaustis, ar nepriimtų kur nors nakvynėn, tai, žiūrėk, pereini visą sodžių, išgirdęs visokių atsakymų — tai kas serga, tai nėra vyro namie,— ir, nieko nelaimėjęs, eini toliau. Tačiau labai dažnai žmonės geriausiai priima, medum, vynu vaišindami, kaip geriausią svetį.

Ornamentiką rinkti yra daug lengviau, negu audimus, kurių ne tik pirkti, bet ir parodyti labai sunku prisiprašyti. Kiekvienas ūkininkas turi tik tiek, kiek

jam reikalinga, nes dabartiniais laikais brangiai kainuoja verpimas ir, medvilnės nesant, gražūs audiniai nebegaminami.

Apskritai imant, būtinai reikia kuo greičiausiai, kuo stropiausiai rinkti liaudies meno turtą, ornamentikos ir statybos liekanas ir būtinai reikia tą darbą rimčiau organizuoti, nes už keliolikos ar net kelių metų bemaž nieko nebeliks. Kryžių yra jau dabar tik likučiai, nes dabar tokių, kaip seniau, nė vieno nebestato. Skrynių vietoj daro komodas, spintas, kurių jau nebepuošia. Visa, kas buvo, nebesikartoja, žūva be žymės. Rinkimui būtinai reikalingas fotoaparatas, nes yra dalykėlių, kuriuos sunku nukopijuoti.

Mums tik vargais pradėjus rinkti žmonių kūrybą, ištiko karas, visokie vargai ir nepalankios sąlygos. Mūsų artistai, poetai, publicistai ir dailininkai laukia vienas kito tą darbą pradėsiant, bet niekas nieko nedaro. Miestų gyventojai nekreipia dėmesio į pilkąją žmonių kūrybą, neįvertina jos įdomumo, gražumo ir vertės. Tadas Daugirdas, kurio taip pat negerbiame, kaip reikėtų, bene pirmas ėmėsi to darbo, visas jam atsidėjęs. Jo nurodymu Jaroševičius rinko kryžius, o paskui ir kiti dailininkai prisidėjo, ir Lietuvių dailės draugija susilaukė liaudies kūrybos liekanų rinkinėlio. Tuo metu buvo išleistas ir „Lietuvių kryžių" albumas. Tačiau tai tik saujelė mūsų tautos kūrybos ir viso to, ką galima suimti.

Dailininkai ir nedailininkai, kurie šiam darbui pritaria, turėtų rinkti visa, kas yra žymesnio, įdomesnio liaudies kūryboje, visokias senovės liekanas, ir siųsti visa tai į Lietuvių meno kūrėjų draugiją, kuri jau pradėjo rinkti organizuotai. Tokį pavyzdį matydami, patys žmonės ims tinkamai vertinti iki šiol niekintus mažmožius, sergės juos ir mielai rinkėjams rodys.

Pradėjus darbą birželio 15 d., Šaukoto, Grinkiškio, Baisogalos, Šeduvos, Surviliškio apylinkėse pasisekė man nukopijuoti daug ornamentikos. Iš audimų pirkau du kilimus, du kilimėlius ir du rankšluosčius. Lietuvių meno kūrėjų draugijai dovanota dvylika dalykų: aštuonianytę staltiesę dovanojo Ona Saunorienė iš Mankiškių, Pašušvio valsčiaus, kilimėlį — Moderniškių kunigas Liudas Adomauskas, rankšluostį — Paulina Jučytė, išsiuvinėtą kilimėlį — Sidabravo Švagždžiai, nosinę, dvylika nyčių austą,— Ona Kuraitytė, seną juostą, tautinėmis varsomis austą,— I. Daugelavičius, du senus įdomius paveikslus — Pakruoštis Petras iš Surviliškio valsčiaus, seną stovylėlę — Račys, Lažų kaimo, to paties valsčiaus, ir seną stovylėlę iš Valatkonių kapinėlių.

Daug įdomių kryžių užtikau Šaukote, Šeduvoje, Sidabrave ir jų apylinkėse. Įdomesnių ornamentų radau Vabaliuose, Devynduoniuose, Valatkonyse, Pakalniškyje, Daužnagiuose ir Vaidilionoje."

Dailininkų A. Galdiko ir K. Šimonio laiškai prikišamai rodo, koks liūdnas mūsų liaudies kūrybos likimas. Čia dar vertėtų priminti nors visiems žinomas, bet kartotinas kun. Tumo ir kun. Sabaliausko paskaitų šių metų liepos mėnesį mintis: pirmasis įrodinėjo, kad lietuvių sodžiaus kultūra tebėra visiems pavyzdys, vertas pažiūrėti ir pasigėrėti deimančiukas, o antrasis apčiuopiamais pavyzdžiais nupiešė, kaip tie deimančiukai — dainos, mįslės, vardai, kryžiai, ornamentika — ne metais, bet dienomis žūva, ir karštai, kaip mokslininkas tyrinėtojas, kvietė, neatidedant ateičiai, kuo greičiau imtis visą liaudies kūrybą rinkti, nes, kas rinkta prieš kelerius metus, to šiandien jau, esą, nebegalima rasti. Iš viso to aišku, kaip didžiai privalėtų susirūpinti visi lietuviai sulaikyti žūstančias savo tėvų žemės liekanas. Tai ne vėtra, kuri išlaužia šilą,— šilas ataugs; tai ne audra, kuri susuka verpetan sodžius,— jie susitaisys. Čia, kai palaidosime senąją žmonių kartą,— palaidosime amžiais išnešiotą gyvąją lietuvio dvasios kūrybą; mūsų ornamentiką ištąsys, žiauriai išmėtys svetimtaučiai ir mes patys, ir ainiai dovanos mums ne pagyrimo žodį, bet skaudžiai pasmerks, kaip sūnus nesupratėlius.

Deja, ne visi taip skaudžiai tą darbą atjaučia. Švietimo ministerija į Lietuvių meno kūrėjų draugijos raštą dar ir ligi šios dienos neatsakė. Mes manytume, kad tas darbas yra ne atskirų žmonių pareiga, o visos tautos, kurios viršūnėje stovi Švietimo ministerija. Švietimo ministerija tyli.

Ar tai ironija, ar mūsų likimas?

Ne! Tai apsileidimas!

„Menas", 1920, Nr. 1

Lietuvių tautodailė svetimomis kalbomis

Kaune yra gautos dvi knygos:

1. *Opere Scelte Il Mostra Internazionale delle Arti Dekorative Villa Reale di Monza 1925. G. E. A. Grandi Edizioni Artistiche. Milano (1926 m. išleista).*

2. *Giuseppe Salvatori. L'art rustique et populaire en Lithuanie. G. E. A. Grandi Edizioni Artistiche. Milano, 1925.*

Pirmoji šių knygų yra in 4° formato, gražaus popieriaus, gražiais popieriniais apdarais geriausių Antrosios tarptautinės taikomojo meno parodos eksponatų reprodukcijų knyga. Paroda buvo surengta 1925 m. Monzoje, prie Milano; joje pirmą kartą (po didelės tarptautinės parodos Paryžiuje 1878 m.) Europoje pasirodė Lietuva su savo tautodaile: lietuvių kryžių padidintomis fotonuotraukomis iš dail. A. Varno rinkinio, medinėmis kryžių statulėlėmis iš Čiurlionio galerijos rinkinio ir audiniais iš Lietuvių meno kūrėjų draugijos buvusios Skapiškio juostų dirbtuvės. Šioje knygoje Lietuvos eksponatų reprodukcijoms duota daug vietos: dvylika medinių statulėlių, aštuoniolika kryžių nuotraukų ir dvi spalvotos audinių — prijuostės ir juostos — reprodukcijos.

Knygoje kitoms tautoms atstovauja tik moderniojo meno pavyzdžiai. Mūsų tautodailė — retrospektyvinis menas. Tarp knygoje pateiktų kitų tautų meno reprodukcijų mūsų tautodailė ne tik savo retrospektyvizmu išsiskiria: ji yra be galo originali savo dvasiniu turiniu aname daugiausia bedvasės technikos konglomerate ir atrodo, kaip kad atrodytų Indijos pagodos nors ir to paties Milano centre. Gal dėl to šioje knygoje jai nepasigailėta tiek daug vietos, ir ji turėjo tokį didelį pasisekimą italų meno istorikų tarpe.

Ta pati Monzos paroda buvo ir Salvatorio knygos pasirodymo priežastis. Ši knyga yra išleista prancūzų, italų ir anglų kalbomis. Knygos meno atžvilgiu ji nė kiek ne menkesnė už pirmąją. Toks pat gražus popierius, toks pat formatas in 4°, tik kiek svetimas jo turiniui viršelis, nors ir su mūsų tautiniais simboliais: vytis, Vilniaus Gedimino bokštas. Šioji knyga yra kiek turtingesnė, nes joje, be reprodukcijų, patekusių pirmojon knygon, randame dar P. Rimšos „Skausmą", du bendrus Lietuvos skyriaus Monzos parodoje vaizdelius ir Klaipėdos krašto lietuvių antkapinių lentų pavyzdžius. Be to, per visus puslapius duoda-

mas tekstas. Nors šis tekstas suskirstytas į vienuolika skyrelių ir išvadą, tačiau jis skyla į bendrą istorinę dalį ir į dalį, kur kalbama apie mūsų tautodailę. Pastarosios dalies medžiaga paimta iš įvairios tuo klausimu seniai mums žinomos literatūros ir nieko naujo nepasako, tad mes jos čia ir neliesime.

Imdamas šias knygas į rankas, džiaugiasi žmogus pačiomis knygomis ir tuo mūsų tautodailės įvertinimu, kai tuo tarpu pas mus, Lietuvoje, taip mažai kas kreipia į ją dėmesį. O dar skaudžiau, kad jau atsirado žmonių, kurie mūsų tautodailę pradeda suprasti kaip pasipelnymo objektą. Jau vis dažniau gali išgirsti, kad geresnieji mūsų tautodailės pavyzdžiai patenka į svetimųjų rankas...

Trumpai aptardami šias knygas, negalime nutylėti, kad joms pasirodyti daug padėjo dail. Adomas Varnas. Juo labiau mums malonu tatai pabrėžti, minint jo dvidešimties metų darbo meno srityje sukaktį.

Jahrbuch der Bildenden Kunst. VIII Jahrgang. Herausgegeben vom Architekten Verein zu Riga. 1926.

Šis leidinys septynerius metus ėjo Rygoje prieš pasaulinį karą. Tuomet jį leido kiek kitokiu pavadinimu. Neturėdamas po ranka nė vieno anų metų sąsiuvinio, negaliu pacituoti jo pirmykščio vardo.

Tuo laiku šio leidinio uždavinys buvo vaizduoti Pabaltijo provincijų meną. Pirmenybė buvo suteikiama architektūrai ir taikomajam menui.

Šių metų gruodžio mėnesį šis „Jahrbuch", matyt, pasirodys prieškarinio pavidalo, ir uždaviniai bus tie patys. Kaip jis visas atrodys, sunku spėlioti, nes aš turiu tik Lietuvai skirtą šio leidinio skyrių. Tikriau sakant, Lietuvos kryžiams, kuriais vis daugiau ir daugiau ima domėtis ir tolimi svetimšaliai, ir artimi mūsų kaimynai.

Mūsų neišsemiamam tautodailės turtui — kryžiams — šiame leidiny duota du puslapiai teksto ir aštuoniolika reprodukcijų (devyni puslapiai) — gražiausių dail. Adomo Varno surinktų kryžių nuotraukų. Be to, pridėtos dar dvi K. Šimonio paveikslų architektūros motyvais reprodukcijos ir jo „Smuikininko" reprodukcija.

Dviejuose teksto puslapiuose nieko ypatingo apie mūsų kryžius nepasakyta, nes medžiaga imta iš P. Galaunės rašinėlio „Lietuvių kryžiai" ir dail. A. Varno rašinio apie lietuvių kryžius, kuris paskelbtas viename 1925 m. „Baro" numeryje. Kryžių reprodukcijos labai geros. Išspausdintos kreidiniame „Mat" popieriuje, jos čia gal gražiau atrodo (minkščiau atspaustos), negu anksčiau minėtuose italų leidiniuose.

Kaip matome, mūsų tautodailė, ypač mūsų kryžiai, svetimoje spaudoje, specialiuose leidiniuose kelia vis didesnį susidomėjimą. Tik gaila, kad kita mūsų tautodailė vis dar guli Čiurlionio galerijos sandėlyje ir ne taip greit patrauks

tautodailės mylėtojus ir žinovus. O juk yra sričių, kurios tokios pat ryškios, kaip ir kryžiai, pavyzdžiui, medžio raižiniai. Ir dar gaila, kad mes patys nesistengiam išleisti, nors sąsiuviniais, platesnio leidinio, skirto tokiai turtingai ir turiningai mūsų tautodailei ir turime džiaugtis tik svetimais leidiniais, kurie, aišku, mūsų tautodailės visai pilnai niekuomet neapims.

„Pradai ir žygiai", 1926, Nr. 8

Lietuvių kryžiai

Kryžių parodai Čiurlionio galerijoje atsidarius

Kad mūsų tauta turtinga senovės pasakų, dainų, tai mes žinome seniai. Žinome ne mes vieni, bet ir kultūringosios Europos tautos. Šios tautos ir mūsų sunkiais praeities laikais domėjosi lietuvių tauta tiek, kiek joms tas mūsų epas buvo įdomus. Bet ilgą laiką nei mes, nei tos kultūringosios Europos tautos nesidomėjo mūsų tautodaile — mūsų raštuotais audiniais, medžio drožiniais ir ypač mūsų liaudies mediniais kryžiais. Lyg tarp to mūsų epo ir mūsų tautodailės nebūtų jokio ryšio. Bet ne ryšio tarp tų dviejų mūsų meno šakų nebuvimas trukdė domėtis tautodaile, o tai, kad meno istorija gimė vos XVIII šimtmečio pabaigoje, pradėjo augti XIX šimtmečio gale ir suklestėjo tik XX amžiaus pradžioje. Taigi, kai tik meno istorija įeina į atitinkamas savo uždaviniui vėžes, tuoj susidomima ir mūsų tautodaile.

Deja, ne mes pirmieji atkreipiame į ją dėmesį, bet mūsų artimesnieji kaimynai. Ir tatai nuostolis mums. Geriausi, seniausi pavyzdžiai, kaip žemaičių prievarpstės, muzikos instrumentai, teatrinių apeigų kaukės, kostiumai, šiandien yra ne mūsų, bet Lenkijos, Rusijos, Vokietijos muziejuose. Šis tas pateko net į Paryžiaus Etnografinį muziejų, kuriame, mūsų laimei, sudarytas nedidelis Lietuvos skyrelis. Bet, kita laimė, ne viską iš tos mūsų tautodailės galima buvo išsigabenti svetur. Prie turtingiausios, brangiausios josios dalies — mūsų medinių kryžių — galima buvo tik prieiti, pasistebėti jų formų keistumu, pasigėrėti ir daugiausia — nupiešti bei nufotografuoti. Taip ir daryta. Tik vokiečių okupacijos metu ne viena kryžių statulėlių iškeliavo į Vokietiją.

Vieną kitą mūsų kryžių yra nupiešęs vienas iš dailininkų Remerių, daug — Mykolas Brenšteinas ir Kživda-Polkovskis. Brenšteinas išleido Krokuvoje storoką knygą su mūsų žemaičių kryžių piešiniais, Kživda-Polkovskis išspausdino vieną sąsiuvinį kryžių piešinių Krokuvos leidiny „Sztuka Stosowana" („Taikomoji dailė"). Ir tik po to pasirodė A. Jaroševičiaus pieštų mūsų kryžių rinkinys Lietuvių dailės draugijos leidiny.

Tiek Brenšteinas, tiek Kživda-Polkovskis ir netgi Jaroševičius labai jau romantiškai žiūrėjo į mūsų kryžius. Gėrėjosi jais, mylėjo juos ir piešė, bet neieškojo jų formų raidos bei ypatingų savybių, kurias pradėjo skirstyti d-ras Basanavičius studijoje prie Jaroševičiaus pieštų kryžių rinkinio. Bet Basanavičius nagrinėjo juos tik archeologiniu atžvilgiu, visai užmiršęs apie jų formos meninius pradus. Tiesa, anuomet dar per sunku buvo bandyti tatai parodyti.

Brenšteino, Kživdos-Polkovskio, Jaroševičiaus piešiniai, matyt, ir medžiagos daug davė, bet ji buvo atsitiktinai surinkta ir leidiniuose kaip pakliuvo sudėstyta. Jų meninės formos raidos kelius suvokti galima tik dabar, kada dail. A. Varno dėka kryžių pavyzdžių (jau ne piešinių, kurie kartais ir ne visai tikslūs būna, bet fotonuotraukų) turime per tūkstantį iš įvairiausių Lietuvos kampų. Tik šis fotonuotraukų rinkinys duoda ryškų kryžių formos kilmės, raidos ir išsigimimo vaizdą. Kai d-ras Basanavičius savo studijoje teigė, kad kryžių formos yra kilusios iš stabmeldiškų stulpų, tai jam netikėta ir, visokiais kitokiais sumetimais remiantis, buvo tvirtinama visai kas kita. Bet dabar, turėdami apsčiai medžiagos, iš seniausių kryžių pavyzdžių matome kaip tik stulpo formą — Basanavičiaus tvirtinimas visai pateisinamas. Gal kaip tik dėl to, kad turi daug stabmeldystės pradų, mūsų kryžiai iki XIX šimtmečio ir išliko tokie savotiški.

Į Lietuvą kryžių formos turėjo patekti kaip svetimos idėjos simbolis. Įskiepyti gryną formą lietuviams ne taip lengva buvo, o gal visai negalima. Tad susitaikyta su lietuvio stabmeldžio formos pajautimu, su ypatingu jo tikėjimu. Ar krikščionybė galėjo prileisti, kad rūtos formos šoniniai kryžių koplytėlių papuošimai yra susiję su tikėjimu, jog tai laipteliai, kuriais mirusiųjų sielos žengia koplytėlės pastogėn tam tikram poilsiui.

Yra dar daug ir kitų panašių papuošimų, turinčių bendrumo su giliausia stabmeldyste. Ir vietoje bizantiškojo stiliaus, vietoje gotikos, renesanso bei baroko pradų savo kryžiuose turime „induizmą". Kartais jo pradai tokie ryškūs, kad šiandien net nežinai, kam tos formos daugiau priimtinos: indui — budistui, ar lietuviui — katalikui. Pirmasis glaudžiai susijęs su giliausia savo praeitimi, antrasis tik pojūčiais tas formas kūrė. Gal vėliau ir pats labai nustebo,— kaip tatai galėjo įvykti? Dėl ko šv. Onos bažnyčios Vilniuje užbaigos — fialai, o ne barokinis „svogūnas" ar įvairios kitos statinės formos...

Tai yra bendros, dar nesusiformavusios mintys, kurios kyla, žiūrint į Čiurlionio galerijoje išstatytas mūsų kryžių fotonuotraukas. Kyla ir daug kitų įvairių įvairiausių minčių. Bet kada mintis reiškia nujautimą, o ne empirinę išvadą, mažai kam ji yra priimtina. O paremti tas mintis pavyzdžiais šiandieninėje Lietuvoje dar negalima. Mes neturime ne tik svetimų kultūrų muziejinės medžiagos ir negalime prie josios prieiti svetur, bet dar neturime net nors šiek tiek pakenčiamos meno bibliotekos. Atspėti mūsų kryžių meno paslaptis ne mums teks, bet mūsų ainiams. Kad ir kaip svajotume bei trokštume nors menkus žingsnius žengti, šiandien tik feljetono kalba tegalime kalbėti. Be to, šiandien Vakaruose matyti Rytus dar mažai kam įtikėtina. Šiai meno problemai vos tik dabar Stžygovskis nužymi gaires: Europa savojo meno nekūrė, bet tik, kartais labai nevykusiai, gromuliavo Rytų meno amžinas idėjas.

„Pradai ir žygiai", 1926, Nr. 4—5

Lietuvių liaudies raižinių paroda

Palaidos mintys

M. K. Čiurlionio galerijoje surengta ir balandžio 19 d. atidaryta lietuvių liaudies raižinių paroda. Ji mažutė, kaip mažutė ir pati galerijos laikinųjų rūmų „salė", kurioje paroda įrengta. Reikia prisipažinti, kad joje išstatyti visi esantieji Valstybės muziejuje raižiniai, du eksponatai yra mano nuosavybė ir vienas — Kauno Miesto muziejaus. Gal būt, parodoje yra visi žinomi iki šiol Lietuvoje raižiniai. Išstatyta iš viso 57 raižiniai ir 14 glaudžiai su jais siužetu susijusių medinių droštinių šventųjų statulėlių —„dievukų".

Ką tik paminėjome žodį „šventųjų", tad reikia tuojau pažymėti, kad ir visi parodoje eksponuojami raižiniai yra to paties turinio — šventųjų paveikslai, išskyrus keletą religinio moralinio turinio. Tai yra tos kultūros bei buities vertybės ir tie meno idealai, kuriais mūsų liaudis, XVIII šimtmečiu pradedant, puošė savo šiaudinių pastogių dūmines gryčias, klėtis ir kraičio skrynias. Ne rūmų bei bažnyčių puošybai jie buvo atspaudžiami iš medyje raižytų formų — klišių tokioje nepatvarioje medžiagoje, kaip popierius (ir tas kartais prasčiausios rūšies). Dėl to jie greitai sunyko ir pagaliau visiškai nebebuvo vartojami.

Reikia dar pabrėžti, kad ir pats jų paplitimo mūsų liaudyje laikotarpis buvo labai žiaurus istoriniu atžvilgiu: XVIII šimtmečio pradžia ir XIX šimtmečio antroji pusė. Karai su švedais ir rusais, sukilimai, kuriuos lydėjo mūsų šiaudinių pastogių ir sodžių gaisrai, šimtais naikindavę tuos raižinius. Jų vietoje arba nieko neatsirasdavo, išskyrus droštinę „dievo mūką", rūpintojėlį, arba atsirasdavo vokiečių litografijų pamėgdžiojimai, kaip „Blaivybės įvedimui Lietuvoje paminėti religiškai morališkas raižinys" (Nr. 1), kurio toks pat vokiečių litografijos pakartojimas saugomas Kauno Miesto muziejuje.

Šis faktas rodo, kad mūsų liaudis prie raižybinių „abrozdų" buvo pripratusi, susigyvenusi su jais; jie atitiko ne tiktai jų religinę psichiką, bet patenkino ir jų meninius troškimus. Kai mūsų raižytojai nustojo juos dirbę, auganti vokiečių pramonė liaudį apdovanojo savotiškais surogatais: iš pradžių mūsų raižinių litografiniais pamėgdžiojimais, o vėliau „oleodrukais", kurie iki šios dienos plinta ir kurių neišvengė net mūsų atgimstančios inteligentijos „salonai".

Parodoje raižinių išstatyta nedaug, bet turime pagrindo manyti, kad jų Lietuvoje buvo žymiai daugiau. Pavyzdžiui, raižytojas Tadas Jurevičius savo rai-

žinį „Šv. Antanas" (Nr. 30) yra pažymėjęs Nr. 144. Jeigu šis numeris — raižinių atmušimo iš vienos lentos eilės numeris, tai, atsižvelgiant į ne taip jau lengvą primityviąją atmušimo techniką ir ypač į gautų raižinių spalvinimą, reikia pripažinti, kad tai nemažas skaičius. Bet šį Nr. 144 tikriausiai reiktų laikyti Jurevičiaus padirbtų raižybinių lentų skaičiumi. Tai rodo ir įrašymo būdas: numeris yra nejudamas, tad išpiautas kartu su bendru užrašu ir liečia tik tą vieną lentą. Vadinasi, vienas Jurevičius yra padirbęs daugiau kaip šimtą keturiasdešimt keturias raižybines lentas. Skaičius ne tik ne mažas, bet labai didelis: prisiminkime raižymo techniką, tuos primityvius įrankius, kuriuos mūsų raižytojai vartojo. O juk raižytojų Lietuvoje, kaip matyti iš mūsų parodos, buvo ne vienas ir ne du, bet dešimtys.

Jei šie mūsų teiginiai pilnai ir neatitiktų faktų, tai vis dėlto parodoje išstatytų raižinių pakanka duoti supratimą apie šios rūšies mūsų tautodailės atžalą. Naudoju žodį „atžala" dėl to, kad iki šiol mūsų tautodailę esame pratę matyti „ryškiau pasireiškusią" margintuose audiniuose, medinių kryželių bei koplytėlių puošyboje ir medinėse droštinėse statulėlėse. Tik šiose mūsų tautodailės srityse ieškome tam tikrų tradicijų, formos rutuliojimosi ir tobulėjimo gilios praeities, siekiančios kartais net bronzos amžių. Tačiau raižiniai tarytum koks meteoras perkirto mūsų gyvavimo ilgus šimtmečius. XVIII a. pradžia (seniausias parodoje išstatytų raižinių —„Šv. Jurgis"— Nr. 3 — datuotas 1710 m.) ir XIX a. antrosios pusės pradžia (jauniausias iš eksponuojamų raižinių yra „Blaivybės įvedimui Lietuvoje paminėti", darytas po 1853 m.) — tai perdaug trumpas laikotarpis tautodailei ištobulėti, pasakys kas nors; ypač tokioje srityje, kaip medžio raižyba, kuri Europoje tik technikos atžvilgiu skirstytina į tam tikrus laikotarpius.

Neneigdami kai kurių faktų dėl mūsų audinių raštų ir kryžių bei koplytėlių medinės droštinės puošybos formų senumo, vis dėlto negalime nepabrėžti, kad ne tik mūsų, bet ir kitų tautų tautodailės pavyzdžiai dažniausiai ne senesni, kaip XVIII šimtmečio pradžios. Į tautodailę tada buvo žiūrima kaip į gyvenimo būtinumą, o ne kaip į tautos sielos ugdomą gėlę, be to, vartojamos medžiagos nepatvarumas darė ją labai neilgaamžę. Kai pradėjo reikštis miestų industrijos ir naujų skonių įtaka, tautodailė greit buvo išstumta iš „gyvenimo būtinumo" vagos ir virto tiktai „tautos sielos gėle".

Ir savo raižiniams turime pripažinti visišką teisę mūsų tautodailėje nors atžalos vietą užimti. Jie nėra prisiplakėliai iš svetur, nešami tik kelių individų, taip pat ir ne kolektyvizmo reiškinys. Be to, tautodailės kolektyvizmas irgi yra labai problematiškas. Formą visuomet kūrė individas, tiktai viena forma buvo priimtina kolektyvui ir jo kartojama, o kita atmetama. Kaip ir kitų mūsų liaudies meno šakų, taip ir raižinių tarpimo laikotarpis turėjo būti ilgas. Tie keliasdešimt išstatytų pavyzdžių yra tokie išraiškingi, kad sugeba į mus prabilti

turtinga ir turininga savotiško meno objekto kalba. Ar žiūrėsime į jų atlikimo techniką, ar į siužeto traktavimą, ar tipizavimą, pagaliau į spalvingumą — vis gausime tam tikrą savotišką pilnybę. Ir todėl tie raižiniai „perdaug keistai" neturėtų atrodyti mūsų tautodailės bendrame vaizde. Jeigu jų genezės ir turime ieškoti Vakarų Europos tautų meno gyvenime, tai vis dėlto negalime jo nejungti su mūsų tautodailės istorija.

Raižyba (iš pradžių medy, o vėliau vary) buvo išrasta Vakarų Europoje, reikia manyti, XV šimtmečio pradžioje, nes seniausias iš ligi šiol žinomų raižinių turi 1425 metų datą, bet yra duomenų, leidžiančių manyti, kad jie buvo dirbami ir anksčiau. Kurioje Vakarų Europos šaly pirmiau atsirado raižyba, iki šiol ginčijasi Vokietijos, Prancūzijos ir Italijos meno istorikai. Kas nugalės, mums čia nesvarbu. Bet svarbu tai, kad raižyba savo technikos raidoje praėjo tam tikras stadijas, kol pasiekė tokią, kokią matome mūsų liaudies raižiniuose.

Apie tas stadijas ir jų esmę čia nekalbėsime: kam tatai įdomu, ras raižinių kataloge. Pripažindami mūsų raižinius esant tobuliausios technikos stadijoje, turime padaryti išvadą, kad jų dirbimo būdas buvo atneštas iš svetur ir pradėtas platinti drauge su knygos spausdinimo menu. Raižiniai ėjo iš Vokietijos, jei ne iš dar toliau, tiktai ne iš Lenkijos, kaip to nori nuolatinės Lietuvos kultūrinės priklausomybės nuo Lenkijos šalininkai, lenkų meno istorikai. Ten, Vokietijoje, Prancūzijoje, medžio raižyba ir pasireiškė toje kultūros srityje, kurioje mes ją matome ir mūsų liaudies raižiniuose, būtent — šventųjų paveiksluose.

Lietuviškos knygos istorija, su kuria lygiagrečiai eina ir raižybos istorija Lietuvoje, nuolatos rodo mums trumpiausią kelią — Vokietiją. Jei Lenkija ir turi raižybą, panašią į mūsų liaudies raižinius, tai toli gražu ne taip gausiai pasireiškusią, kaip pas mus. Be to, kai mūsų raižytojai savo raižiniams prototipais ima ne mūsų bažnyčių stebuklingus paveikslus bei statulas, tai labai retai ima juos iš tos rūšies paveikslų, esančių Lenkijoje, o dažniausiai Vokietijoje bei Prancūzijoje, kaip, pavyzdžiui, raižiniams: „Kristus tarp kankinimo įrankių" (Nr. 6), „Šv. panelė iš Hausfeldo" (Nr. 18), „Šv. panelė iš Loreto" (Nr. 15), „Šv. panelė su kūdikiu Kristumi" ir „Kristus ant kryžiaus ir šv. Magdalena" (Nr. 24), „Šv. Pranciškaus stigmatizacija" (Nr. 38), „Šv. panelė iš Mariazelio" (Nr. 39—41).

Jei šiems faktams priešpastatysime dedamus ant mūsų raižinių lenkiškus užrašus, tai kiekvienas, šiek tiek žinąs Lietuvos istoriją, žinos ir tokių užrašų priežastis. Bet, be tų istorinių priežasčių, pačiuose raižiniuose už anuos faktus kalba užrašų stilistika — iškraipyti, nebaigti žodžiai, o tatai atsitiko dėl to, kad mūsų raižytojai tuos užrašus kopijavo, visai nemokėdami lenkų kalbos, net nesuprasdami žodžių prasmės bei turinio. Todėl tie užrašai kartais skamba pusiau lietuviškai, pusiau lenkiškai, kaip raižiny „Kristus neša kryžių"

(Nr. 23) —„Kalvorijos = domi(?) = Obraz Pan Jezus upada". Todėl žodžiuose praleidžiamos raidės arba ta pati raidė be jokios prasmės kartojama kelis kartus, kaip raižiniuose: „Aušros vartų švenčiausia panelė" (Nr. 25), „Šv. Ona, šv. panelė ir Kristus" (Nr. 46).

Ne ginčytis norėdami čia tatai minime, o tik dėl to, kad konstatuotume faktus, į kuriuos paprastai mažai kas kreipia dėmesio, o kiti taip lengva širdimi iškraipo, kad visai ignoruoja arba nutyli.

Kalbant plačiau apie mūsų raižinių prototipus bei jų siužetus, negalime nepastebėti, kad, kai prototipu imami įžymių Europos menininkų ar šiaip Europos stebuklingieji paveikslai, kaip „Nukryžiuotasis" (Nr. 7), „Šv. panelė iš Loreto" (Nr. 15), „Šv. Kotryna iš Aleksandrijos" (Nr. 55),— tai ir jie mūsų raižiniuose neišvengia tam tikrų vietinės kilmės priedų, taip sakant, „vietinio kolorito". Tai, žiūrėk, pridedama kur nors kampe „apvaizdos akis", tai įpinamas ornamentas vietinių gėlių motyvais, tai keistokos architektūros bažnyčia bei rūmai, ko veltui ieškome originaluose. Tatai rodo savotišką mūsų raižytojų grožio supratimą, savotišką jų psichiką ir norą taikytis prie mūsų liaudies psichikos, jos religinių vaizdinių bei prie tam tikrų tradicijų.

Tas psichikos ieškojimas, tas tradiciškumas vertė mūsų raižytojus ne tik kopijuoti visiems įprastus paveikslus,— kas mūsų raižytojams su jų meniniu pasiruošimu yra kur kas lengviau pasiekiama,— bet taip pat imtis savarankiškos kūrybos, kai jie komponuoja šventųjų, artimesnių mūsų liaudžiai, paveikslus: „Šv. Antaną" (Nr. 35), „Jėzų iš Nazareto" (Nr. 37), „Šv. Joną Nepomuką" (Nr. 32), paveikslą „Blaivybės įvedimui Lietuvoje paminėti" (Nr. 1). Nors čia jie, tiesa, labai menkai nugali technines priemones ir formas traktuoja „barbariškai", tačiau aiškiai pabrėžia mūsų raižinių savitumą, tą atskirą kalbą, nepanašią į bendrą Europos raižybos kalbą.

Kopijuotuose raižiniuose jie pakyla iki europinio masto raižytojų ir raižinių meninės vertybės, technikos, tipizavimo ir net individualios vaizduojamojo šventojo išraiškos, kaip antai: „Šv. panelės karūnavimas" (Nr. 17), „Grįžimas iš Egipto" (Nr. 20), „Trys karaliai" (Nr. 21), „Šv. Pranciškaus stigmatizacija" (Nr. 38). Tuo tarpu jų laisvuose kūriniuose viskas privedama iki tam tikro lakonizmo, formų suprastinimo, ir tuo būdu bendroje raižinio išvaizdoje išgaunama didelė ekspresija. Kiek pirmuosiuose svetimais varžtais sugniaužtos individualios galios, tiek antruosiuose „laukinės" kūrybinės aistros. Čia primityviu įrankiu, paprastu aštriu peiliuku nereikia pasiekti ištobulintų Europos raižytojų priemonių, pakanka labai atsargiai raižyti linijas, pamėgdžiojančias anas, ir kurti svetimas formas, o gal žaibo greitumu patiems jausti tas savo kuriamas formas ir gimdyti naujas menines vertybes, prie kurių dabar yra suklupęs Vakarų Europos didysis menas.

Šiuo atžvilgiu tie mūsų liaudies raižiniai turėtų būti branginami. Taip, be abejo, ir bus, kai mes arčiau, giliau į juos įsižiūrėsime, kai jų meninės vertybės vėl privers mus su jais susigyventi. Bet, deja, tas susigyvenimas, tur būt, labai toli, nes mes šiandien per daug esame paneigę savo tautinę kultūrą, tautodailę. Net tie, kuriems ji, rodos, turėtų būti artimiausia, brangiausia, nuolatos ir nuolatos linksta prie Vakarų Europos kartais labai atgyvenusių meno formų, jomis patys gyvena ir kitus verčia gyventi. Tur būt, tik dėl to, kad tos formos jau taip išdirbtos, kad, kaip jas pasuksi, vis šis tas išeis. Todėl, anot C. K. Norvido, ir geriama ne iš šaltinio, bet iš stiklinių.

Tai yra tiktai dalis tų minčių, kurios lenda galvon, kai žiūri į tuos mūsų liaudies raižinius. Kadangi čia rašoma ne plati studija, kuriai dar trūksta pakankamai medžiagos, tai tuo savo palaidas mintis ir baigiu.

„Pradai ir žygiai", 1927, Nr. 2

Prijuosčių paroda

Nė viena mūsų tautodailės sričių dar nebuvo taip pilnai, išsamiai sukaupta vienon vieton, kaip prijuostės Lietuvių dailės draugijos š. m. sausio mėnesį surengtoje parodoje. Tai buvo tiesiog tų mūsų margintų audinių šventė — visu savo įvairiaspalviu spalvingumu ir raštais, kartais to paties motyvo įvairavimu. Taip pat tai buvo šventė ir mūsų visuomenei tuo turtu pasigėrėti. Mūsų meną mėgstančios visuomenės saujelė seniai tas „seneles" ir „jaunuoles" pamėgo, myli ir renka. Daugelis kitų mūsų tautodailės sričių yra arba visiškai užmirštos, arba jomis domisi tik pavieniai asmenys, tuo tarpu prijuostes renka jau ne vienas ir ne du. Tatai parodė ir minimoji paroda. Bet nė vienas rinkinys nesusilygins su d-ro K. Griniaus rinkiniu, pradėtu jo pirmosios žmonos. 300 prijuosčių rinkinys yra pakankamai gausus, atėmęs daug laiko, pasišventimo ir, žinoma, lėšų.

„Dėl ko gi tos mūsų prijuostės susilaukė mūsų visuomenėje tokių uolių rinkėjų?"— norisi paklausti. Bet į tokį klausimą nėra taip lengva atsakyti. Paprastai meno, kultūros, buities paminklų rinkimas turi daugiau tam tikro psichologinio pagrindo, negu mokslinio noro gelbėti tuos paminklus nuo pražūties. Jei kartais rinkėjas ir turi šių pastarųjų norų, tai psichologinis pagrindas visuomet juos prašoka, visuomet yra stipresnis akstinas —„ir dar vieną, ir dar vieną"... Tuomet galo jau nesimato. Tik to rūpesnio dėka Europa šiandien turi puikiausių muziejų, kurių be to psichologinio pagrindo neįstengtų sukurti jokia valstybė jokiais finansais. Mokėti gėrėtis ir džiaugtis kiekvienu nauju atspalviu, kiekvienu nauju rašto brūkšneliu gali tik atskiri asmenys. O šiuo atžvilgiu mūsų prijuostės duoda turtingos medžiagos. Vien tulpės rašto piešinys nepaprastai įvairuoja savo spalvomis ir bendroje kompozicijoje taip pat mainosi. Bet tie raštai yra ne vienos tulpės, ir jie taip pat stengiasi „nustebinti" savo nepaprastumu. Čia nėra šaltos logikos, čia visur dominuoja jausmas. Neretai primityvus audinys išsilieja tokia spalvų harmonija, kokios ne vienas aukščiausios kultūros menininkas gali pavydėti, kadangi jį varžančios baimės „neišsišokti", technikos priemonių prijuosčių sodžiaus audėja visai nepažįsta. Jei austinėje prijuostėje negalima pasiekti to ar kito rašto išdėstymo, derinimo, tada pereinama į kaišytinę. Ir plaukia raštai, mirga spalvos. Tai jie kuklūs, kaip

šventadienio gėlės prie mergelės krūtinės, tai jie žėri saulėje perlamutro sraigės mirgėjimų spalva, kaip begalinis aistros virpėjimas. Laimingos buvo tos, kurios, ausdamos tas prijuostes, išsipasakojo savo jausmus, laimingi ir tie, kurie, visa tai pamatę, supratę, pamilo tuos savotiška kalba kalbančius raštus, spalvas. Pamilo kiekvieną jų pasikeitimą, kiekvieną kūrėjos sielos atsidusimą. Priėjęs prie to mūsų turto su spalvų derinimo matu, neturės ko veikti: a:a = a:b, ir dingo visa poezija, dingo grožis. Pasiliko formulė. Ji gali nuvesti labai toli, net ten, kur mūsų niekuomet nebūta.

Šiuo metu M. K. Čiurlionio galerija derasi su d-ru K. Griniumi dėl jo rinkinio perleidimo galerijai. Jei šios derybos baigtųsi sėkmingai, galerija gautų didelį indėlį į jos pradėtą tautodailės rinkimą. Jei vadovausimės ne šaltu protu, bet duosime bent kiek vietos ir jausmams, tai gal ir vieta galerijoje būtų tinkamiausia. Neužmirškime viena, kad M. K. Čiurlionis, ne kas kitas, pirmas pamatė mūsų tautodailės meniškąjį grožį. Jis lygiai mokėjo gėrėtis seneliu kryžiumi ir audiniu; jį traukė kryžiaus suaugimas su Lietuvos peizažu ir audinių spalvingumas.

„Pradai ir žygiai", 1927, Nr. 1

Mūsų liaudies tapyba

Kokią tik mūsų tautodailės sritį paimsime, kiekvienoje pirm visa ko krinta į akis vienas bendras bruožas — didelis formų pastovumas, tačiau begalinis jų įvairumas ir gilus tradicionalizmas. Tai yra mūsų tautodailės „raudonas siūlas", kurį mūsų sodžiaus menininkas įaudžia į kiekvieną savo kūrinį. Iš prievartos, be noro jis niekuomet nesiima savo meno. Jis tiktai kuria. Iš meilės audžiama juosta, ir šis veiksmas apipinamas grakščia meilės daina. Iš meilės piaustomos, drožinėjamos prievarpstės, kultuvės ir su vaiko šypsena džiaugiamasi pavykusiu raštu. Tik raštu, ne kokia nors buities scena, nes visa jo kūryba yra taip pat tolima nuo žemiškų dalykų, kaip ir pirmas meilės jausmas.

Ir kokio pasiryžimo reikalauja toji kūryba! Skalos ar vos mirksinčios lemputės šviesa nekliudo gimti dvibriaunei šešiakampei žvaigždei, ryškių, bet švelnių linijų pynutei, neregėto augmenėlio lapukams...

Ir tie mūsų sodžiaus meno kūrėjai paliko mums ne vieną savo grakščiausių svajonių, įkūnytų įvairiausiuose mūsų tautodailės objektuose. Reikia tik mokėti prie to prieiti, kad jie į mus prabiltų paslėpta juose sena kalba.

Tačiau ne visos mūsų tautodailės sritys vienodai plėtojosi. Jei mūsų tautodailė ir nepasiduodavo svetimų kultūrų (dvaro, miesto) įtakai, tai vis dėlto mūsų liaudis neatsispyrė prieš kai kurias pramonės bei industrijos naujoves. Pamėgo fabriko audinius, užmiršo medžio raižinius, savo tapybą ir šias pastarąsias savo meno šakas pakeitė oleografijomis. Dar XIX šimtmečio pirmojoje pusėje lietuvio namuose buvo galima užtikti raižytus bei tapytus lentoje šventųjų paveikslus, tačiau šiandien jau jų beveik niekur nepamatysi. Visa tai, ko nesuskubo surinkti, išgelbėti paskiri asmens, muziejai, laikas nusinešė į amžinastį. Jų vietoje matome svetimo skonio, o dažniausiai ir be jokio skonio oleografijas. Tik viena Žemaitija šiuo atžvilgiu liko konservatyvesnė. Ten, nuskurusioje Žemaitijos lūšnoje, dar retkarčiais užtiksi ir medžio raižinį, ir lentoje tapytą paveikslą, ir kitą kurį nors tautodailės dalyką, kurių Aukštaitija jau ir vardų neprisimena.

Apie tuos lentoje tapytus paveikslus ir raštais išmargintas skrynias bei spintas mes čia ir norėtume tarti keletą žodžių.

Priėmęs krikščionybę, lietuvis liko ištikimas jos išviršinėms formoms. Krikščionybės paveikslų simbolika tam tikru būdu prabildavo į jo sielą, žadino tam

tikrus jo jausmus. Ir jis ją gerbė. Todėl nerasime beveik nė vieno lietuvio namo, kurio garbingiausioje vietoje, priešakinės kambario sienos palubėj, nepamatytume ištisos eilės šventųjų paveikslų. Per vidurį „Nukryžiuotasis", iš šonų „Skausmingoji", „Šv. Jurgis", „Šv. Antanas", „Šv. Ona", „Šv. Agnietė"... Vis tai namų laimintojai — užtarėjai ir šeimynos patronai. Neabejotina, kad dar XIX šimtmečio pradžioje visi jie buvo labai savotiškos išvaizdos. Tai buvo ne litografijų, „oleodrukų", fotochemigrafijų gaminiai, o mūsų liaudies raižytojų, tapytojų kūriniai. Nors jų siužetai dažniausiai buvo imami iš bažnyčiose matytų stebuklingų paveikslų, statulų, raižinėlių maldaknygėse, bet visa tai buvo savotiškai pajausta, kitaip traktuota. Svetimas siužetas buvo taip „susavinamas" tipažu, kompozicija, piešiniu, spalvų darna, kad išeidavo savitas tapybos kūrinys. Prieš jo betarpiškumą, kai kurių problemų drąsų ir lengvą išsprendimą turėtų šiandien nulenkti galvą ne vienas ekspresionistas bei kitas kuris „istas", su tokiu sunkumu traukiąs iš savęs visa tai, ką mūsų sodžiaus tapytojas seniai praregėjo. Iš jo vidaus plaukė monumentalus siužeto traktavimas („Skausmingoji"), ypač ryškus, sprendžiant kompozicijos uždavinius („Nukryžiuotasis", „Šv. Antanas"), figūros jungimas su fonu bei peizažu („Šv. Antanas"), visiškas savo pasaulėžvalgos išsakymas („Apvaizda"). Ir čia nematome nieko sudėtingo, prigriozdinto, painaus. Einama prie labai mažo dalyko: paprastumo, ryškumo ir ramumo. O tai yra būtiniausias kiekvieno didelio meno kūrinio privalumas. Ir visa tai net Vakarų Europos mene pasiekdavo tiktai dideli kūrėjai klasikai.

O tų mūsų liaudies tapybos paveikslų koloritas! Dvi trys spalvos — tai ir visas jo spalvinis turtingumas. Tačiau kokiu atspalviu tos spalvos yra priimtos, kaip suderintos, kaip jos viena kitą jungia, papildo! O kai laikas ant jų uždėjo dar savo, mūsų liaudies tapyboje kartais neįprastą, patiną, tai ir stoja prieš mus toks didelis, šventas grožis, kad akių nuo jo negalima atplėšti. Visa tai mus traukia su tokia jėga, kokią tik nedaugelis didžiojo meno kūrinių slepia savyje.

Kaip gaila, kad tų grožybių taip maža tėra išlikę. Iš tikrųjų mūsų iš medžio išdrožtų šventųjų statulėlių polichromija, taip pat liaudies tapytieji paveikslai — tai didžiausias mūs tautinės tapybos plėtojimosi ir klestėjimo pagrindas.

❊ ❊ ❊

Mūsų liaudis, be minėtosios paveikslinės tapybos, turi dar dekoratyviąją. Ji pasireiškė skrynių, spintų ir kitų buities daiktų spalviniu ornamentiniu gražinimu.

Didelis dekoratyvumo pojūtis pastebimas beveik kiekvienoje lietuvių tautodailės srity. Imkime lietuvio gyvenamąjį namą, medžio dirbinius, audinius,—

visur rasime dekoratyvinių elementų. Gal pagrindinės jų formos nėra labai įvairios, bet užtat kaip jos varijuoja, kaip subtiliai traktuojamos! Kaip ryškiausią pavyzdį nurodysime tulpės formos traktavimą. Šioji labai sena forma vienaip yra traktuojama medyje, kitaip audiny ir dar kitaip dekoratyvinėje tapyboje. Ypač audiniuose tokia gausybė jos atmainų, kad tenka stebėtis, kaip tą patį motyvą galima taip plačiai niuansuoti.

Beveik tą pat mes matome ir liaudies dekoratyvinėje tapyboje. Ir čia elementų vartojama ne per daugiausia, bet kiekvienu nauju atveju mes pastebime vis naujus krislelius. Šios tapybos pagrindu paėmęs augmenijos motyvus, liaudies tapytojas tą patį augmenį, tą pačią gėlelę kiekviename naujame savo kūrinyje vis naujai junta, grožisi juo. Tai jis padaro iš jo abstrakciją, beveik lygią savo medžio drožinių ornamento abstraktumui, tai, palikdamas tarsi realistines formas, tokiomis spalvomis nudažo atskiras jo dalis, kad vėl iš tos realybės nieko nelieka. Vis dėlto augmeniją, ne ką kita, jis myli ir ja puošia skrynių šonus, viršų, spintų duris. Gyvuliai, paukščiai, kaip dekoratyvinis motyvas, yra pernelyg svetimi. Bent labai retai jis jų griebiasi ir nemoka taip jais prabilti, kaip prabyla augmenijos motyvais. Ar tik tas augmenijos pamėgimas nerodo senovės lietuvio kulto atgarsio?

Net charakteringiausių savo buities reiškinių jis niekuomet nepaliečia. Rodos, kad šis jį supąs pasaulis neegzistuoja. Jis kuria tik iš savęs, nežiūrėdamas į aplinkumą. Ten jo motyvams, spalvų darnai neišsemiamas šaltinis. Tai nėra vien primityvumo požymis. Čia pasireiškia svajinga, it tylus pušies šlamesys, lietuvio sielos kalba ir gal jau minėtas kulto atgarsis. Juk primityviausias ledyno nykimo laikų kūrėjas sukūrė ne ką kita, kaip realistiškiausius mamuto, elnio atvaizdus. Taip jis vaizdavo savo pasaulį. Nors ir kitoniškai, vis dėlto lietuvis savo dekoratyvinėje kūryboje puikiai pavaizdavo ne tik savo pasaulį, bet ir savo santykius su juo.

„Meno kultūra", 1928, Nr. 3

Kuo moksleiviai gali prisidėti prie Lietuvos praeities tyrimo darbo

Šiandieną Lietuvos praeitį mes dar mažai pažįstame. Yra tokių jos lapų, kurie dar visai neatskleisti.

Tokio mūsų, kaip kitataučiai ne kartą pamano, „apsileidimo" priežasčių buvo tiek ir tiek. Mes gerai jas žinome ir jaučiame jų padarytą mums didelę skriaudą. Žino jas kartais ir patys kitataučiai, bet, susidūrę su mūsų nūdieniu kultūros gyvenimu, pamiršta tatai ir stebisi — kodėl Lietuvoje vienas ar kitas kultūros darbo baras taip apleistas. Pasiaiškinti galime ir turime teisę tai daryti. Bet, užuot kartoję skaudžius praeities faktus, geriau kiek galėdami griebkimės darbo ir užpildykime spragas.

Tiesa, apskritai imant, Lietuvoje dirbama įvairiose gyvenimo srityse palyginti nemaža. Dažnai nusiskundžiama, kad vienoj kitoj srity trūksta prityrusių darbininkų, tad ir darbą tinkamai pavaryti į priekį labai sunku. Tai irgi faktas. Bet yra tokių darbų, kurių šiandieną jeigu negalime tinkamai plėsti į platumą ir gilumą, tai vis dėlto galima rinkti jiems medžiagą. Tokį darbą gali dirbti mūsų moksleiviai. Aš čia turiu galvoje kraštotyros darbą.

Kas nežino, kad Lietuvos moksleiviai prie to darbo yra daug prisidėję dar prieškariniais laikais, surinktą medžiagą spausdindami „Aušrinėj" ir „Ateity". O tada jų darbo sąlygos buvo daug sunkesnės, negu dabar. Kalbama apie lietuvių tautosakos rinkimą. Šį darbą mūsų moksleiviai kai kur intensyviai dirba ir dabar. Jiems už tai yra ir bus dėkingas Lietuvos mokslas. Bet šis darbas apima tiktai vieną lietuvių tautos praeities pažinimo sritį — tautos dvasinės kultūros paminklus. Be tos srities, yra dar platesnė tautos materialinės kultūros paminklų sritis. Ji apima visa tai, ką tauta iš įvairiausios medžiagos pasigamino savo įvairiems reikalams. Kitaip sakant, tai yra lietuvių gyvenami namai, klėtys ir kiti ūkio statiniai, namų ir ūkio rakandai, padargai; toliau — medinės bažnyčios, varpinės, koplyčios, koplytėlės, kryžiai, įvairūs smulkūs dirbiniai ir t. t.

Prie materialinės kultūros paminklų rinkimo mūsų moksleiviai yra iki šiol mažiausiai prisidėję — gal dėl to, kad savo metu niekas į tai neatkreipė jų dėmesio. Gal manoma, kad šį darbą sunku dirbti, kad jam reikia ypatingo pasiruošimo.

Be abejonės, kiekvienas darbas yra žymiai našesnis, naudingesnis, kai jis dirbamas planingai, kai jam tinkamai pasiruošiama, kai aiškus darbo tikslas. Juo labiau tatai reikia turėti galvoje, renkant arba aprašant tautos materialinės kultūros paminklus. Gan dažnai susiduriame su vieninteliais šios rūšies paminklais. Šiandieną toks paminklas dar egzistuoja, o ryt jo jau gali nebūti: jis bus „nebereikalingas" ir sunaikintas. Žuvo jis ir nusinešė į amžinastį daug to „pasaulio", kuris jį supo. Tad, netinkamai jį aprašius ar nupiešus, mokslui labai maža patarnaujama. Kartais dėl kokio mažo netikslumo specialistas mokslininkas bus suklaidintas.

Tačiau šis darbas nėra jau toks baisus ir sunkus, kaip kad gali tūlam pasirodyti.

Materialinės kultūros paminklus fiksuoti galima įvairiausiais būdais: aprašyti juos, piešti, fotografuoti ir rinkti. Rinkti gal yra sunkiausia. Mūsų kaime galime štai ką pastebėti: riogso kur nereikalingas, bet mokslui vertingas daiktas, ir niekas į jį dėmesio nekreipia; tačiau ir nesunaikina jo, nes nepakliuvo po ranka. O paprašyk šį daiktą atiduoti į muziejų,— tuojau išgirsi atsakymą: „Kiek duosi?" Bet niekas nedraudžia tokį daiktą aprašyti arba nupiešti, nufotografuoti.

Na, o kaip reikia aprašinėti, piešti, fotografuoti?

Pavyzdžiui, norime surinkti medžiagą apie g y v e n a m ą j į n a m ą ar k l ė t į. Tada turime užrašyti:

1. Kada namas, klėtis pastatyta (metai, amžius) ir kieno tas trobesys.
2. Koks dailidė statė (vardas, pavardė, gyvenamoji vieta).

Užrašinėti reikia tiktai tatai, ką sako savininkas arba kitas asmuo, žinąs to paminklo istoriją; nieko jo pasakojime nekeisti, nieko nepraleisti ir nieko savo nepridėti.

Piešiant reikia turėti galvoje, kad tokio piešinio vertė priklauso ne nuo jo meninių savybių, bet nuo panašumo į originalą. Čia turi būti aiškiai matomas sienojų (rąstų) skaičius, jų sutvirtinimo kampuose būdas, plokštumos apdirbimo charakteris (tašymas, obliavimas). Aišku, viename piešiny visko pabrėžti negalima, tad charakteringos dalys turi būti piešiamos atskirai, detalėmis.

Tos pačios pastabos taikytinos ir fotografijai.

Tai, ką esu pasakęs apie gyvenamojo namo fiksavimą, liečia tiktai jo išviršinį pavidalą, yra tik vienas stambus jo bruožas. Tolimesnis jo tyrinėjimas turi būti išplėstas į visas puses, kaip antai: plano sudarymas, nurodymas, kuriuo būdu namas apsaugomas nuo šalčio, drėgmės, vėjo ir t. t. Reikia smulkiai aprašyti papročius, susijusius su namų pamato, pirmo vainiko ir t.t. darbais; smulkiai aprašyti pečiaus, ugniavietės statymo būdą, pažymint visas sudėtines dalis ir vietinius (tarmiškus) jų pavadinimus. Svarbu žinoti, kuriam tikslui yra

skiriamas papečkis, priepečkis, užpečkis; kuriuo būdu išleidžiami dūmai; kuriuo būdu gaunama ugnis ir kaip ji išsaugojama ir t. t.

Panašiai galima fiksuoti kiekvieną materialinės kultūros paminklą. Tam reikalui kitose šalyse yra sudarytos plačios programos. Jų ištraukos kartais spausdinamos ir mūsų atitinkamoj literatūroj.

Kai kam gali kilti klausimas: ar šis darbas, mūsų tautos materialinės kultūros paminklų rinkimas, yra neatidėliotinas? Rinkti tautosaką reikia dabar, nes senoji karta miršta ir nusineša į kapus ne vieną dainą, pasaką, padavimą. Gyvenamuosius namus, klėtis, kitus pastatus mūsų liaudis ne taip dažnai naujai stato. Tą patį galima pasakyti apie ūkio padargus, baldus, rūbus ir kitus dalykus.

Jeigu taip buvo seniau, tai kitaip yra šiandieną. Šiandien ir mūsų kaimas „kultūrėja" įvairiais atžvilgiais: seni ūkio padargai pakeičiami naujais, baldai gabenami iš miestų. Gyvenamasis namas ir kiti ūkio statiniai keičia savo išvaizdą, skirstant kaimus viensėdžiais. Tiktai 1930 m. beveik 800 kaimų žemė suskirstyta „kolonijomis". Ūkininkų kėlimasis į naujas gyvenamąsias vietas būtinai atsiliepia kaimo gyvenimo formoms. Naujos formos gimsta senųjų, mirštančių sąskaita. Iš tų liekanų labai dažnai į naujas vietas nieko negabenama: jos sukūrenamos ar išmetamos į šiukšlyną, o drauge su jomis dingsta mūsų tautos praeities kultūros gražiausi palaikai.

Taigi, kaip matome, materialinės kultūros liekanas rinkti tuojau, neatidėliojant, yra toks pat svarbus ir gyvas reikalas, kaip ir rinkti tautosaką. Ir čia labai daug nuveikti gali mūsų moksleiviai. Jų surinktoji medžiaga bus neapsakomai brangi Lietuvos etnologijai, etnografijai, praeities buičiai pažinti.

Kur dėti surinktą medžiagą? Gyviems pavyzdžiams visuomet yra atidarytos įvairių mūsų muziejų durys. Jie medžiagą su didžiausia padėka priims ir išsaugos būsimoms kartoms, o šios iš jų mokysis pažinti tą Lietuvos gyvenimą, kuris buvo, praėjo ir niekuomet nesugrįš. Bet jis praėjo ne be pėdsakų — paruošęs pagrindą naujam gyvenimui. Kitai medžiagai — aprašymams, piešiniams, fotografijoms — irgi yra vietos muziejuose ir mūsų universitete. Pastarajame, iš kur įvairių šakų mokslas pradeda spindėti visai Lietuvai, ji bus tinkamai įvertinta ir sunaudota.

Tad, jaunieji, pagalvokite apie šį naują jūsų darbą besiartinančios vasaros metu ir imkitės jo. Tuo padėsite varyti gilesnę Lietuvos kultūros darbo vagą.

„Šviesos keliai", 1931, Nr. 6

Rimčiau rūpinkimės liaudies menu

Nesame pratę girdėti dejavimų iš savųjų žmonių lūpų. Mat, laikome juos svajotojais, romantikais...

Jeigu mėgstame daugiau kreipti dėmesį į svetimųjų balsus, tai, manau, jie į mus užtektinai prabilo. Tiems balsams svetur pasigirsti progos davė mūsų liaudies meno parodų Skandinavijoje ciklas ir švedų kalba išleista knyga „Litauens Konst". Parodos buvo sutiktos tiesiog entuziastingai, knyga — su dideliu susidomėjimu. Mūsų „dievukams" skandinavai meldėsi. Jais gėrėjosi mokslininkai, menininkai, visuomenės atstovai, nes XX amžiuje pamatytas neįtikėtinai savitas lietuvių liaudies pasaulis. Iš jo buvo patariama mokytis meno kūrybos principų, pažinti senovės lietuvių tautos grakščią sielą.

Tik mes patys tuo rūpinamės labai šaltai. Liaudies meno pavyzdžius mūsuose renka Čiurlionio galerija, Šiaulių „Aušros" muziejus, Panevėžio kraštotyros draugijos muziejus. Tuo pat reikalu įsisteigė Telšiuose „Alkos" draugijos muziejus. Atrodytų, kad daug kas rūpinasi mūsų liaudies meno likimu. Iš tiesų yra kitaip. Visi tie mūsų provincijos muziejai labiau skursta, negu turi galimumo užsibrėžtą darbą tinkamai dirbti. Skursta dėl lėšų stokos, dėl patalpų netinkamumo bei menkumo. Vien tik Čiurlionio galerija pirmaisiais savo egzistavimo metais turėjo tam darbui geresnes galimybes, turėjo gerą patalpą. Vėliau lėšos išseko, ir patalpa užsigrūdo eksponatais. Kai kas sako, kad to „šlamšto" jau per daug pririnkta. Net kai kurie mūsų menininkai taip mano. Su patalpa pasidarė katastrofiška padėtis: didelę liaudies meno pavyzdžių dalį tenka laikyti medinėje pašiūrėje. Kažin, ką apie mus pamanytų ir ką pasakytų tie svetimšaliai, kurie prieš mūsų liaudies meną lenkia galvas, pamatę didelę jo dalį sukrautą medinėje pašiūrėje ar pastogėje? Liaudis mokėjo tik kurti. Kūrė tik sau ir negalvojo, kas su jos tais kūriniais bus ryt, poryt. Negalvoja apie tai nė didžiausieji menininkai.

Tiesa, tokia nepakenčiama mūsų liaudies meno padėtis gal pasikeis: statomi dideli Vytauto Didžiojo muziejaus rūmai, kur gal atsiras vietos ir mūsų liaudies menui. Bet nežinia, kada tas pastatas bus baigtas, o liaudies meno pavyzdžiai nyksta. Reikia neatidėliojant kuo plačiausiu mastu juos rinkti ir laikyti bent kiek tinkamesniuose sandėliuose. Tatai turime daryti ne tik sau, bet ir visai žmonijos civilizacijos istorijai, tiems, kurie prieš mūsų liaudies kūrybinį grakštumą nuoširdžiai moka nulenkti galvas.

„Lietuvos aidas", 1932, vasario 20

Tarptautiniai liaudies meno kongresai ir Lietuva

Iki XX amžiaus pradžios liaudies menu domėtasi tiktai kaip etnografijos reiškiniu. Vakarų Europos menui XX amžiaus pradžioje nukrypus į formaliąją pusę, susidomėta ir pačiu liaudies menu. Iš pradžių daugiausia dėmesio buvo kreipiama į egzotiškų kraštų primityvųjį meną — Afrikos, Australijos. Vėliau susidomėta ir Vakarų Europos kraštų liaudies menu. Menininkai domėjosi ir domisi primityviausiais jo reiškiniais, mokslininkai — įvairiausiais jo pasireiškimais. Mokslininkai šiuo atveju ėjo užpakaly menininkų.

Kaip menininkai domisi liaudies menu, kad iš jo pasimokytų paprasčiausiomis priemonėmis spręsti dideles formos problemas, taip mokslininkai domisi juo, kad nustatytų tautų kultūrinius santykius, tautų psichologinius bei kūrybinius skirtumus ir savitumus. Šiandien tais įvairiais klausimais kiekvienoje šaly yra susikaupusi gana gausi literatūra. Bet vis tai atskirų asmenų balsai. 1928 m. Tarptautinis intelektualinio bendradarbiavimo institutas Prahoje sušaukė pirmą tarptautinį liaudies meno kongresą. Šis kongresas įvyko ten spalio 7—13 d. Jame susirinko beveik visų pasaulio kraštų įžymiausios mokslinės pajėgos. Posėdžiai vyko kongreso plenume ir atskiromis sekcijomis. Plenumas ėmėsi spręsti liaudies meno definicijos klausimą, jo santykius su mokslu ir aukštuoju menu, aktualiausias liaudies meno problemas, jo dabartinę padėtį įvairiuose kraštuose. Sekcijos buvo sudarytos metodologijos ir psichologijos, atskirų liaudies meno šakų, kostiumų ir mezginių, technikos, muzikos ir liaudies dainų, šokių, teatro ir apeigų klausimams nagrinėti. Kongresui buvo pristatyta 160 su viršum referatų. Šiemet to kongreso darbai išleisti dviem didelio formato tomais su daugybe gražių iliustracijų.

Kaip įvairių šalių dalyviai tvirtino, kongresas pasisekė ir davė puikių rezultatų.

Kitą kongresą buvo nutarta sušaukti Ženevoje 1934 m. kartu su tarptautine liaudies meno paroda. Bet gyvenimas pareikalavo tokius kongresus rengti daug dažniau. Todėl antras kongresas buvo sušauktas Belgijoj, švenčiant jos nepriklausomybės šimto metų sukaktuves, jei neklystu, 1930 m. Trečias organizuojamas šiemet Stokholme specialiai vadinamųjų oro muziejų problemoms spręsti.

Į visus tuos kongresus Lietuva yra kviečiama oficialiai, o be to, šių eilučių autorius kviečiamas į juos kaip to instituto narys-bendradarbis. Deja, pirmuo-

siuose dviejuose kongresuose Lietuva nedalyvavo. Ar dalyvaus šiemet Stokholme rengiamame kongrese ir 1934 m. tarptautinėje liaudies meno parodoje Ženevoje, nežinau. Tiktai, naudodamasis proga, noriu pasakyti, kad, nedalyvaudama tuose kongresuose, Lietuva nemažai nustoja. Esame sena tauta, bet jauna valstybė ir, rodos, kiekvienai progai pasitaikius, turėtume patys skverbtis visur, kur tiktai Lietuvos vardas gali praskambėti iš vadinamojo tarptautinio forumo. Čia mums labai pravartu būtų pasimokyti iš mūsų kaimynų latvių. Jie pirmajame iš tų kongresų dalyvavo bent su penketu referatų, specialiai jam išleido prancūzų kalba knygelę apie latvių liaudies meną, kurioje netgi pademonstravo spalvotomis reprodukcijomis mūsų tulpines prijuostes.

Jeigu mes nedalyvavome pirmuosiuose dviejuose kongresuose, tai bent tarptautinėje liaudies meno parodoje 1934 m. turėtume dalyvauti. Taip manyti leidžia mūsų liaudies meno parodos, su tokiu pasisekimu pereitais metais praėjusios Skandinavijos šalyse. Mūsų mediniai kryžiai, šventųjų statulėlės, audiniai — didelis mūsų tautos turtas. Jeigu mes patys kartais dar neįvertiname jo, tai leiskime tatai daryti kitiems. Bet aišku, kad tie kiti to nepadarys, kol mes šį turtą laikome tiktai Kaune. O kad mūsų liaudies menu svetimšaliai moka nuoširdžiai pasigėrėti, pasidžiaugti, įrodė ir mūsų dalyvavimas su tais eksponatais tarptautinėje dekoratyvinio meno parodoje Monzoje 1925 m. Tiesa, mes tenai su tais eksponatais atsidūrėme atsitiktinai — tai buvo moderniojo dekoratyvinio meno, o ne liaudies meno paroda. Ir jeigu mus tenai priėmė, tai tiktai dėl mūsų liaudies meno nepaprasto originalumo.

Ir dar vieną mintį norėčiau pareikšti: jeigu 1934 m. parodoje bus nutarta dalyvauti, tai ruoštis tam reikėtų pradėti iš anksto ir pasiruošti visais atžvilgiais tinkamai. Kad nebūtų taip, kaip buvo su Monzos paroda ar tarptautine higienos paroda Drezdene, o pagaliau ir liaudies meno parodomis Skandinavijoje. Dalyvauti paprastai nutariama tuomet, kai jau belieka tik skubiai gabenti eksponatus. Aišku, taip skubiai rengiamos parodos paprastai turi labai daug trūkumų. Tinkamai parodai pasirengti reikia nemaža laiko: reikia tiksliai sustatyti jos planą, paruošti tinkamiausius eksponatus, atitinkamą literatūrą svetimomis kalbomis. O tai ne vienos dienos darbas. Svetur tokioms parodoms ruošiamasi kartais metais. Bet užtat padaroma visa, kas galima.

„Lietuvos aidas", 1932, kovo 24

Dvi įdomios ir reikšmingos parodos

Balandžio 3 d. Žemės ūkio rūmuose atidarytos dvi parodos: dail. Jono Prapuolenio studijos-dirbtuvės ir Žemės ūkio rūmų audimo-mezgimo kursų darbų.

Pavadinau jas įdomiomis ir reikšmingomis visai ne dėl reklamos. Reklamos reikšmės neneigiu, bet esu tos nuomonės, kad nevykusiems dalykams nė reklama nieko nepadeda. Pavadinau jas tokiomis, norėdamas išskirti iš kitų mūsuose įprastų parodų. Trumpai kalbant, jos yra pirmos tokios rūšies parodos Lietuvoje. Įdomios, nes tikrai jose labai daug ko ras ir menininkas, ir visuomenė, ir pramonininkas, ir prekybininkas. Reikšmingos, nes jų išvados, mano nuomone, turės nemažą kultūrinę ir ekonominę reikšmę Lietuvoje.

1923 m. man teko Paryžiuje aplankyti labai didelę „Nepriklausomųjų menininkų" parodą. Apie meno parodas buvau susidaręs vaizdą iš Petrapily dar prieš pasaulinį karą matytų parodų. Tai buvo tapybos, skulptūros, grafikos, retkarčiais ir architektūros projektų parodos. Tad kaip nustebau, anoje Paryžiaus parodoje pamatęs pagal visokių menininkų projektus įrengtus ištisus kambarius. Maniau, kad tai yra kita paroda. Pasirodo, ta pati, „Nepriklausomųjų menininkų". „Argi čia menas?"— galvojau, žiūrėdamas į tuos interjerus. Ir kažkas tuose kambariuose žavėjo. Be abejo, tai buvo menas. Kiek tuose įrengimuose skonio, individualybės! Kiekvienas jų kampelis dvelkė kažkokiu neįprastu man gyvenamos patalpos jaukumu, šiluma. O dvelkė dėl to, kad čia menininkas pridėjo savo ranką, medžio daiktams — stalams, kėdėms, lentynoms lentynėlėms — davė savo išnešiotą, išgyventą formą, sudarė iš jų ansamblį. Ir suteikė visam tam gyvybės kibirkštį.

Grįžau Lietuvon ir mačiau, deja, tiktai mūsų kauniškių vienietiškais, iš Berlyno parsivežtais baldais apstatytus butus... Balandžio 3 d., apžiūrint dailininko Jono Prapuolenio studijos-dirbtuvės parodą, anas Paryžiaus įspūdis atgijo. Jau ir pas mus, Lietuvoje, beveik tas pat, kaip ir prieš tiek metų matytame Paryžiuje. Ir čia, kaip tenai, kiekvienas daiktas įgauna dvasią, gyvybę ir savitumą. Nėra dar čia tenai matyto pilno ansamblio, bet ir sąlygos čia kitokios: ne tokiam reikalui pritaikytos Žemės ūkio rūmų patalpos. Ir vis dėlto gražu, malonu. Malonu, kada atsiranda žmonių, kurie sugeba to siekti, visuomenės, kuri jau ieško formos. Pasidžiaugtų ir dailininkas A. Jaroševičius, tasai uolus lietuviško stiliaus ieškojimų propaguotojas, nusimenantis, kad jo niekur nemato.

Jeigu išstatytų baldų forma dar ir nepasižymi didesniais savitumais, tai užtat kaip savitai traktuojamos didelės plokštumos! Šis savitumas pasiekiamas įvairiaspalvio medžio inkrustacijos būdu. Čia matai mūsų tradicinę tulpę, kitus mūsų liaudies meno motyvus. Ir visa tai — ne vien gyva mesta ant plokštumos kopija, bet įsigyventa į medžio savybes! Forma, dėmė sujungtos į vieną dekoratyvinę visumą. Tai milžiniškas žingsnis priekin. Iki šiolei bet kokiuose medžio dirbiniuose pavartotus tulpės motyvus tematėme tiesiog tik „audiminius" — perkeltus į tuos medžio dirbinius su smulkiausiomis audinių prigimties savybėmis. Tad jie rėkte rėkė, veržėsi iš tos plokštumos paspukti. Gėda jiems buvo dėl tokio nelogiško ir neestetiško disonanso. J. Prapuolenio balduose tulpės ramios, tinkamą vietą radusios ir džiuginančios akį.

— Iš kur tasai medžiagos spalvų įvairumas? — klausiu tų daiktų autoriaus.

— Dažniausiai iš Lietuvos giružių. Nors savito stiliaus ieškau per modernią dvasią, bet tiktai smulkmenoms tevartoju užsienio medžiagą. Dirbu Lietuvoje, Lietuvai, tad ir jos medžiagą vartoju. Tiesa, surasti ją nelengva, daug laiko tam reikia skirti, bet suradęs nesigaili — daug džiaugsmo. Tai, žiūrėk, miške guburį užėjai — laimikis. O tai ir ūkininko palėpėje randi vieną kitą labai vertingos medžiagos gabalą. Moki pinigus, ant pečių — ir į Kauną. Pasitaiko, kad, pavijęs tokį „keistuolį", važiuotas žmogus paveža. Nugara pailsi, batams sveikiau.

Įsivaizduoju, kaip tasai „keistuolis" vakarais savo dirbtuvėje tokį guburį studijuoja.

— Kartais pasiseka ką nors gero padaryti, kartais nepatenkintas savo darbu. „Kuklumas, — pamaniau. — Tikras lietuviškas kuklumas."

— Ar seniai tamsta šį darbą dirbi?

— Ruošiausi jam ilgai. Jo pamėgimą paveldėjau iš tėvo. Buvau jau „gerai įsitaisęs" vienoj dirbtuvėj net skyriaus vedėju. Bet vis kažkur mane traukė. Jaučiau, kad žinių, skonio, sąmoningumo trūksta. 1922—1923 m. lankiau technikos mokyklą Kaune. Sausa tenai pasirodė: medžio techniką žinojau pats praktiškai, o ko ieškojau, negavau. To „kažko" 1924—1930 m. vėl ieškojau Meno mokykloje. 1926 m. pasistačiau ties VII fortu namiūkštį — „studiją-dirbtuvę" — ir pradėjau realų darbą...

Kol autorius man tai pasakojo, įsmeigiau akis į vieno stalo plokštumą. Pastebėjo, ir kalba nukrypo kitur.

— Tamsta, tur būt, stebi paviršiaus nelygumus. Jų yra, pats matau. Jie neišvengiami: mano studija-dirbtuvė 5×8 m; tai taip pat ir medžiagos sandėlis, ir primityvi džiovykla; be manęs, čia dirba šeši septyni žmonės, kurių du — rimti darbininkai ir keturi penki — mokiniai praktikantai; įrankiai primityviausi.

— Nors tamsta Jonas, bet įrankiai, tur būt, kaip švento Juozapo?

— Gali būt, kad maža kuo skiriasi.

— Didesnės dirbtuvės pastatyti tamsta neįstengei?

— Viską dariau savo rankomis ir savo lėšomis. Jų gi man tiktai šitam teužteko.

— O jei tamstai kas padėtų, pašalpą, paskolą duotų?

— Būtų gerai, bet vieno bijau — kad dėl to netektų tiktai meistru tapti. Dabar aš laisvas: ieškau sau kelio ir dirbu. Vėliau jau gal tektų tiktai dirbti. Mano uždavinys — pačiam mokytis ir mokyti kitus. Nuo mokinių praktikantų nieko neslepiu. (Kur paslėpsi „dirbtuvėj-studijoj", kurios plotas iš viso 40 m^2 ir čia pat sandėlis, džiovykla...— P. G.). Noriu, kad Lietuvoje būtų ne vien meistrai, bet ir žmonės, mėgstą savo darbą, norį turėti skonį ir nebūti vien svetimų šablonų vykdytojais-automatais.

— Girdėjau, tamsta turi daug užsakymų, tai gal vertėtų dirbtuvę praplėsti?

— Užsakymų netrūksta, ir jau „turtėju". Vos pradėjus dirbti, apyvartai buvo iki 500 litų per mėnesį, dabar kartais siekia 2000 litų. Bet iš to man lieka nedaug. Džiaugiuos, kad visuomenė mane palaiko, ir dėkingas jai esu. Dar daugiau džiaugiuos, kad pradedu rasti bendrą kalbą su visuomene. Be įvairiausių smulkių darbų, esu visiškai apstatęs baldais tokius kambarius: p. p. Steponavičiams miegamąjį ir saloną — iš beržo su inkrustacijomis; inž. Iljinui saloną — iš raudono medžio su inkrustacija; d-rui Oželiui saloną — iš lietuviško beržo su dviejų tonų inkrustacija; p. p. Valušiams miegamąjį ir kabinetą — iš lietuviško klevo, o valgomąjį — iš tamsaus klevo...

— Tai tamsta daug dirbi, kada suspėji?

— Dirbu tiktai tiek, kiek suspėju. Kai turėsiu džiovyklą, porą mašinų, sparčiau darbas eis.

— Tamsta gi sakei, kad nenori „fabriko", tiktai studijos-dirbtuvės, o vis dėlto svajoji apie džiovyklą, mašinas?

— Darbui palengvinti, produktyvesnį jį padaryti, tobulybės jame siekti...

Pažiūrėjau į tą vyrą. Pasiryžėlio, užsispyrėlio tipas. Suskamba iš netyčių entuziazmo styga. Rankos pūslėtos, nagai sužaloti...

Sakoma, kad menas reikalauja didelio pasiryžimo, pasiaukojimo. Tasai žmogus tikrai pasiryžo mūsų taikomąjį meną išvesti į tikrąjį kelią. Ir laimės. Tai niekis, kad, girdėjau, viename Kauno name vieno kambario lubos tikro sidabro lapeliais padengtos. Laimės ne sidabras, bet lietuviška tulpė, lietuviškas klevas, ruplys beržas. Ateitis jų. Kuriozų gyvenime būna. Štai Žiemos rūmuose Petrapily mačiau vienos salės sienas išklotas gintaru, mūsuose — lubos tikro sidabro lapeliais padengtos. Ir tenai, ir čia svetimais rūbais puošiamasi, nes ne turinio, formos ieškoma, o tuščio pasididžiavimo.

Tokių minčių vedamas, atsisveikinau su dailininku J. Prapuoleniu. Ir džiaugiuos jo pasiryžimu varyti naują mūsų gyvenimo vagą.

❋ ❋ ❋

Einu į Žemės ūkio rūmų posėdžių salę, kur išstatyti tų rūmų organizuojamų audimo-mezgimo kursų darbai. Naujas stebuklas! Tasai pats „tulpės" ieškojimas, tiktai kitoje srityje. Daug čia visa ko. Tiktai marguliuoja nuo sienų, stalų, grindų. Vis tai nauji daiktai, bandymai pradėti masiškai juos gaminti. Vieni jų daugiau nusisekę, kiti mažiau. Bet kam kibti prie smulkmenų. Juk tai tiktai pirmieji žingsniai. Tikroji viso to ateitis gal dar toli. Gera čia vien tatai, kad tie pirmieji žingsniai teisingai statomi: to, ką galime pasigaminti patys iš savo medžiagos, nėra reikalo gabentis iš svetur. Tegul iš to gabenimo „iš svetur" iždas gauna įplaukų — muitus, bet tai niekis prieš tikrąjį daikto vertės suvokimą, jo savotiškumą, artimumą mums. Reikia tiktai dėkoti Žemės ūkio rūmams už tas pastangas. Jos netuščios, kaip netuščias darbas ir tų kursų vedėjų, irgi savo rūšies užsispyrėlių,— dail. A. Tamošaičio ir p-lės A. Kožeivytės. Kiek jie tokiuose kursuose yra jau perleidę per savo rankas mūsų kaimų audėjų, mezgėjų! Kiekviena jų atvykdavo į kursus su paveldėtais iš močiučių sugebėjimais, šiokiomis tokiomis žiniomis. Ir išvykdavo jei ir ne su didžiausiu žinių bagažu, tai vis dėlto su naujomis žiniomis, kurių čia stengiamasi suteikti kiek galint daugiau. Su audėjomis, mezgėjomis jos nukeliavo į mūsų kaimą. O kad tokį darbą reikia plėsti, pailiustruosiu pavyzdžiu.

Ką tik pastačius Čiurlionio galerijai laikinuosius rūmus, vienoje Kauno krautuvėje atsitiktinai buvo įgytas visai padoraus rašto bei spalvų takas laiptams. Po dvejų metų jis susidėvėjo. Norėta tokį pat pirkti naują. Kas patikės, kad jo Kaune, žinoma, išrašomo iš užsienio, buvo ieškoma dvejus metus ir negauta. Įgyti kitokį irgi nesisekė: tai per siauras, tai akis rėžiančių raštų bei spalvų. Pagaliau vienas pirklys sutiko užsakyti užsieny. Gerai, sutarta. Po keleto mėnesių gautas atsakymas, kad fabrikas apsiima išausti tiktai kelių šimtų metrų ilgumo, penkiolikos ar aštuoniolikos metrų neausiąs. Lygiai tokį pat taką, koks buvo galerijos pirmasis, matau dabar parodoje. Čia, Kaune, išaustas iš savų siūlų.

Ir kaip nesidžiaugti tokiu įvykiu! Esame gabių audėjų tauta, o tako reikėjo ieškoti po užsienius...

Aišku, žinovas, estetas apie toj parodoj išstatytus daiktus galės pasakyti: ne viskas tobulai padaryta, ne visur tinkamai pavartoti savi mūsų liaudies audinių raštų motyvai, ne visur vykusiai derinamos spalvos. Sutinku, bet jau sakiau ir kartoju, kad tai tėra tiktai pradžia, tiktai pirmieji žingsniai, tiktai kursančių darbas. Tobulėjama dešimtmečiais. Ir vėl pailiustruosiu gyvu pavyzdžiu. Maždaug apie 1900 m. dail. St. Vitkevičius, kilimo žemaitis, sukūrė lenkams zakopanišką stilių. Lenkų visuomenė nudžiugo pagaliau turinti savo tautinį stilių. Suklydo vargšė,— tai buvo tiktai zakopaniškas, iš medžio savybių išdygęs

padaras, o jo formos buvo perkeliamos į mūro statybą — sanatorijas, bažnyčias. Tiktai neseniai pamatyta, kad atsitiko taip, kaip Rusijoj kadaise su „polotence-petušinyj"[1] stilium. Ir tenai, ir čia būta ne stilių, bet jų surogatų.

Taigi nė mes nenorėkime tučtuojau reikalauti visur kur „lietuviško" stiliaus. Jis gims, kai ateis laikas, kai mūsų menininkai mūsų liaudies mene pro išviršines savybes pamatys ir vidinę prasmę. Kiekvienoj masėj, kiekvienoj plokštumoj, kiekviename stambesniame bruože, kokios rūšies menas tai bebūtų, prabyla siela. O ją prakalbinti gali tik kūryba.

Čia pat kampely kukliai prisiglaudė su savo eksponatais tuo tarpu vienintelė Lietuvoje kooperacinė „Marginių" bendrovė. Tai yra mūsų smulkios pramonės ir liaudies meno dirbinių skleidėja mūsų visuomenėje. Kaip laiku ji atsirado, rodo tas faktas, kad, nepaisant šios rūšies prekių stokos, jos apyvarta jau siekia iki 8000 litų per mėnesį. Ir tai tiktai pradžia, nes „Marginiai" negyvuoja dar nė metų. Bet graži, reikalinga pradžia. Ir ja vedama kova už mūsų tautinę garbę, už mūsų gerovę.

Sveikintina kiekviena pradžia, tegu ir ne visai tobula forma besireiškianti, svarbu, kad būtų stengiamasi nuoširdžiai.

„Lietuvos aidas", 1932, balandžio 5

---

[1] Dekoratyviniai elementai buvo kuriami, sekant rankšluosčių raštais bei jų užbaigimais — kutais — ir įvedant stilizuotus gaidelius.

Mūsų liaudies raižiniai „tikrai lietuviški"

Originalią ir gana turtingą mūsų liaudies meno šaką — liaudies raižinius — pirmieji pradėjo tyrinėti ir... tuojau pasisavino savo kultūrai lenkai. Jiems tatai nesunku buvo padaryti. Mūsų kultūriniam gyvenimui vos tiktai atbundant, „savo amžių atgyvenusių" mūsų liaudies raižinių raižybines lentas Vitkauskių šeimyna — paskutinieji tų raižinių spausdintojai ir platintojai — pardavė lenkams. Lenkai maždaug nuo 1906 m. Lietuvoje turėjo „Towarzystwa opieki nad zabytkami kultury i przeszłości" („Praeities paminklų globos draugijos") slaptą emisarą. Antra vertus, daugelio mūsų raižinių paaiškinamasis tekstas buvo išraižytas lenkų arba lotynų kalbomis. Lenkų kalba tekstai pilni neleistinų klaidų, kas rodo, kad jie buvo iš ko nors kopijuojami tos kalbos nemokančių, nesąmoningai. Bet lenkams užteko, kad tekstai „lenkiški", ir jie mūsų liaudies raižinius inkorporavo „lenkų kultūros iždinėn".

1922 m. Z. Lazarskis, prie mūsų liaudies raižinių pridėjęs kelis lenkiškus, išleido juos atskiru leidiniu „Teka drzeworytów ludowych dawnych" („Senieji liaudies raiziniai"). Jaunas meno istorikas J. Keškovskis tam leidiniui ir iš jame esamų raižinių sudaromoms parodoms parašė studijėlę — katalogą „Zwięzły katałog dawnych drzeworytów ludowych" („Rinktinis senųjų raižinių katalogas", Varšuva, 1921). Lazarskio atspausdintieji raižiniai, kaip atskira paroda, apkeliavo visus įžymesnius Lenkijos miestus, o 1933 m. jie lenkų kultūrą reprezentavo net Paryžiuje, kur parodai katalogą sudarė St. P. Kočorovskis —„Exposition de gravures populaires sur bois Polonaises" („Lenkų liaudies raižinių paroda", Paryžius, 1923).

Tiesa, lenkai neslėpė, kad to leidinio ir parodos keturiasdešimt šešios lentos atgabentos iš Lietuvos, bet vis tiktai jos atstovavo lenkų kultūrai. Užsispyrę lenkai slepia, kaip mūsų raižinių lentos buvo įgytos. Liaudies raižinių klausimais literatūroje dėl mūsų liaudies raižinių lentų jie nuolatos kartoja: tai jos „atgabentos iš vieno Suvalkijos vienuolyno", tai „iš Trakų apylinkės vienuolyno", tai vėl „iš vienuolyno, esančio Žemaitijoje, Rytų Prūsijos pasieny"... Kad lentos įgytos iš Vitkauskių šeimynos, lenkai „apie tai ničnieko nežino". Taipogi „nežino", kad tos lentos buvo darytos mūsų liaudies paprastų paprasčiausių žmonių —„karabelninkų", „škaplierninkų".

Dėl mūsų raižinių tekstų lenkų kalba galime pasakyti lenkams štai ką: jų atsiradimo priežasčių spėlioti nėra reikalo. Raižiniai buvo gaminami ir platinami 1710—1860 m. laikotarpiu, tuo metu, kai bažnyčia plačiai varė lenkinimo darbą. Raižinius, kad gautum teisę juos per atlaidus pardavinėti, reikėjo šventinti; su lietuviškais tekstais jų kai kurie kunigai, aišku, nešventindavo. Raižinių šventinimas ir yra svarbiausia priežastis, dėl ko jų tekstas parašytas labai keistai skambančia „lenkų kalba". Netiesa ir tai, kad, kaip lenkai rašo, raižiniai buvo gaminami vienuolynuose. Be to, lenkai arba nuslepia, arba nežino, kad mes raižinių turime ir vien su lietuviškais tekstais arba dviem kalbom parašytais: lenkų ir lietuvių (žemaičių). Taip antai raižiny „Obraz, Pana Jezusa z Krżižim(!) idącego nagurę(!) Kalvarisky" tas pats raižytojas lenkiško teksto apačioje padėjo ir kitą, lietuvišką: „o S: Veronika. J. Pona. Apszluste Weyda Aptekusi Krawiu. Drabužiu Nawiu". Raižiny „Nukryžiuotasis" greta lotyniško užrašo nežymioj vietoj mažomis raidėmis išraižytas ir žemaitiškas: „Stowi Motina wergdama anto Križiauz Weiziedama". Lazarskis iš mūsų raižinių su lietuvišku tekstu turėjo tiktai vieną — tai blaivybės įvedimui paminėti skirtą, kuris vėliau pradėta vengti reprodukuoti. To raižinio reprodukcijos nerandame nei prie Jano St. Bystrono straipsnio „Polskie drzeworyty ludowe" („Lenkų liaudies raižiniai", išspausdinto žurnale „Sztuki Piękne", styczen 1929, Rocznik V, Nr. 1), nei dideliam leidiny „Drzeworyt ludowy w Polsce" („Liaudies raižiniai Lenkijoje"), 1933 m. išleistame Varšuvoj su Vladislavo Skočylio tekstu. Bystronas ir Skočylias, reprodukuodami daugelį mūsų liaudies raižinių, to raižinio reprodukcijos nedėjo sąmoningai. Kalbama apie lenkų raižinius, tad kaip čia dėsi raižinį su lietuvišku tekstu. Visai kas kita mūsų raižiniai su „lenkiškais" tekstais,— tie, aišku, yra lenkiški.

Mūsų raižinių lietuviškumą lenkų mokslininkai pripažino tiktai šįmet. Kai meno istorikas dr. Ksaveras Pivockis savo veikale „Drzeworyt ludowy w Polsce" („Liaudies raižiniai Lenkijoje") ėmėsi rimtai studijuoti liaudies raižinių stilistines savybes, tai pamatė, kad mūsų liaudies raižiniai iš lenkų raižinių labai išsiskiria; jie skiriasi nuo lenkiškųjų „kaip dangus nuo žemės". Savo veikalo 30 p. jis jau rašo: „Drzeworyty ludowe litewskie opublikował Paulius Galaunė w swem dziele o sztuce ludowej litewskiej..." („Lietuvių liaudies raižinius paskelbė Paulius Galaunė savo veikale „Lietuvių liaudies menas"...). Toliau mūsų liaudies raižinius visur vadina: „...z grupy żmudzkiej" (39 p.), „...egzemplarze litewskie" (75 p.) ir t. t. O tuo tarpu P. Galaunės knygoje „Lietuvių liaudies menas" reproduktuotieji raižiniai yra tie patys, kuriuos anksčiau visi lenkai vadino lenkiškais. Dr. K. Pivockį galima tiktai sveikinti, kad jis parodė retai mūsų atžvilgiu pasitaikantį lenkų mokslininko sąžiningumą ir nepasavino lenkų kultūrai to, kas jai niekuomet nepriklausė.

„Naujoji romuva", 1934, Nr. 201

„Senovės dienas" prisiminus

Alytaus kraštotyros draugijos ir Merkinės šviesuomenės iniciatyva ir pastangomis 1935 m. pradėta mūsų kultūros gyvenime varyti naują vagą. Minėtieji žmonės tais metais Merkinėje surengė pirmąją Lietuvoje „Senovės dieną". Šios dienos tikslas buvo ištraukti iš įvairių palėpių mūsų kaimo kultūros seniausius paminklus, supažindinti su jais mūsų visuomenę ir bent dalį tų paminklų išsaugoti būsimoms kartoms. Šios rūšies paminklus išsaugoti ateičiai tegalima tik sudėjus juos į muziejus. Dauguma jų jau neteko savo gyvenimo prasmės ir virto iškalbingais lietuvių praeities kultūros liudininkais. Ir jei jie išliko gyvi, tai tik dėl to, kad įvairiose palėpėse jie niekam netrukdė. Taigi ta proga Alytuje įsisteigė „Dzūkų muziejus", ir iš Merkinės „Senovės dienos" ne vienas eksponatas nukeliavo į šį muziejų, kelis, būdingiausius dzūkų kraštui, įsigijo Šiaulių „Aušros" muziejus, audinių ir juostų — Čiurlionio galerija.

Šiemet tokia pat diena buvo Dauguose. Čia mūsų liaudies mokyklų mokytojai vien tik iš Daugų valsčiaus gausiai pririnko dzūkų kaimo kultūros primityviausių liudininkų. Ir iš čia taip pat ne vienas eksponatas nukeliavo į „Dzūkų muziejų", o kai kurie ir į Vytauto Didžiojo kultūros muziejų.

Abiejose minėtose „Senovės dienose" buvo surinkti daugiausia etnografiniai eksponatai. Ir beveik visi jie buvo parduodami, vieni bent kiek didesne kaina, kiti minimalia. Bet tik mažą jų dalį įsigijo muziejai, kadangi šiam reikalui jie neturėjo užtektinai lėšų. Antra vertus, beveik visi mūsų muziejai neturi ir nors kiek tinkamesnių patalpų, o kai kuriems etnografiniams eksponatams išstatyti kaip tik reikalingos nemažos patalpos. Dėl to daugelis „Senovės dienose" išstatytų eksponatų vėl grįžta į senas palėpes, o, gal būt, į krosnį ar šiukšlyną: jų savininkai „nenusikratė" jais net per „Senovės dieną". Neišgirdę konkretaus jų įvertinimo bei prašymų toliau saugoti juos, dažniausiai mano, kad jie neturi nei materialinės, nei kultūrinės vertės. Nors „Senovės dienų" aprašymų mūsų spaudoje pasitaikydavo, bet tokių bendro pobūdžio įvertinimų yra per maža, kad savininkai imtųsi saugoti turimus eksponatus.

Reikia dar pabrėžti, kad minėtosios dvi „Senovės dienos" turėjo ir neigiamų pusių, kurios priklausė ne nuo tų dienų rengėjų, bet nuo bendros etnografijos mokslo padėties Lietuvoje. Nors prie renkamų eksponatų buvo pridedamos vadinamosios metrikų kortelės, bet į jas tebuvo įrašomas žinių apie eksponatus

minimumas. Mokslui tos žinios arba labai mažai ką tepasako, arba visiškai nieko. Pasitaikydavo eksponatų ir be pavadinimų. Susidomėjęs tais eksponatais, šį tą apie jų paskirtį, jų tarmiškus pavadinimus sužinoti galėjai tiktai iš atsitiktinai pasitaikiusių vyresnio amžiaus žmonių. Todėl, kad eksponatas, jei jis atsiduria muziejuje, įgautų tinkamą vertę, reikia apie jį surinkti įvairių papildomų žinių. Rinkti tokias žinias, kai eksponatas jau muziejuje, nelengva, o kartais ir tiesiog neįmanoma. Antra vertus, renkant „Senovės dienoms" eksponatus be tikslių instrukcijų, greta vertingų eksponatų gabenama nemaža visiškai beverčių, o tatai bereikalingai apsunkina jų savininkus ir rinkėjus.

Kadangi „Senovės dienos" trunka dvi, vieną dieną ir eksponatų parodas, išskyrus audinius, apžiūri palyginti mažas kaimiečių skaičius ir, kaip jau minėjome, tik maža jų dalis patenka į muziejus, tai „Senovės diena" virsta tiktai trumpa demonstracija. Jeigu „Senovės dienos" ir toliau bus rengiamos kaip iki šiol, tai gali atsitikti, kad žmonės nustos teikę joms eksponatus. Juk jie patys turi juos pristatyti į parodą, o šiai užsidarius, gabentis namo, negavę iš to jokios naudos ir nematydami, kad tie eksponatai būtų reikalingi Lietuvos praeičiai pažinti.

Vadinasi, „Senovės dienas" rengiant bei renkant joms eksponatus, reikia darbą labiau susisteminti ir stengtis, kad daugelis eksponatų iš parodos nukeliautų į mūsų muziejus. Kad muziejai sugebėtų šią brangią medžiagą įsigyti, reikia pagerinti jų materialinę būklę ir surasti jiems tinkamesnes patalpas. Šią padėtį reikia taisyti tuojau, nes Lietuvoje etnografiniam darbui tuo tarpu yra plati dirva ir jokia centrinė įstaiga nesugebės jo atlikti be mūsų provincijos muziejų pagalbos. Bet ši dirva plati yra šiandien, o ryt poryt ji gali labai susiaurėti, nes laikas, ypač kaimų skirstymas į vienkiemius, neša ir naujas gyvenimo formas, ir panieką tam, kas savo jau atgyveno, bet be ko neįmanoma to „vakar" pažinti, o tasai „vakar" buvo mūsų tautos vertybė. Tad mūsų kaimo kultūros senąsias formas fiksuoti reikia tučtuojau.

„Lietuvos aidas", 1937, liepos 1

Kaip ugdyti liaudies meną

Daug amžių kūrė Lietuvos liaudis materialines vertybes. Nors per visus tuos amžius ji turėjo pakelti sunkią baudžiavinę priespaudą, greta medžiaginių turtų paliko ir neįkainojamus dvasinės kūrybos lobius.

Vyraujant natūriniam ūkiui, žmonės visus buitinius daiktus turėjo gamintis patys. Net ir tuomet, kai XVIII a. feodalai pradėjo steigti įvairias manufaktūras, kurios jiems daugiausia gamino prabangos dalykus, liaudis ir toliau apsirūpindavo savo darbo audiniais, įvairiais įrankiais.

Pagamintus praktinės paskirties daiktus liaudis labai dažnai nuspalvindavo meno elementais, kurie pasireikšdavo dirbinių forma, jų plokštumų puošyba. Tokiu būdu susidarė vadinamasis taikomasis liaudies menas: audiniai, keramika, medžio, geležies dirbiniai ir pan. Greta jų, lygiai kaip ir profesinėje dailininkų kūryboje, matome ir visas vadinamąsias grynojo meno formas: architektūrą, skulptūrą, tapybą, grafiką. Kai kurios tų šakų, kaip, pavyzdžiui, skulptūra, galima sakyti, tapo lietuvių liaudies pasididžiavimu.

Tarybų Lietuvoje kruopščiai renkamas ir studijuojamas liaudies menas, propaguojamos pažangios jo tradicijos. Didelį darbą šioje srityje dirba Vilniaus Valstybinis dailės, Istorijos ir etnografinis, Kauno M. K. Čiurlionio dailės muziejai. Greta liaudies meno rinkimo, plačiai dirbamas ir tiriamasis darbas, kurį atlieka LTSR Mokslų akademijos Istorijos instituto etnografijos sektorius, Statybos ir architektūros bei Kauno Politechnikos institutai.

Propaguojant lietuvių liaudies meną, nemaža nuveikė Valstybinė grožinės literatūros leidykla, leisdama lietuvių liaudies meno albumų seriją. Jos dėka su kai kuriomis mūsų liaudies meno šakomis susipažino ne tik kitų tarybinių respublikų visuomenė, bet ir užsienio šios srities specialistai. Ne vienas išleistų albumų turi neabejotiną poveikį ir lietuvių tarybinei taikomajai bei vaizduojamajai dailei. Pvz., dailininkas J. Prapuolenis yra sukūręs keletą interjero komplektų, kurių naujovišką, šių dienų poreikius atitinkančią formą nulėmė autoriaus gilaus lietuvių liaudies meno palikimo pažinimas. Skulptorius J. Kėdainis savo geležies dirbiniuose taip pat vykusiai panaudoja šios rūšies mūsų liaudies dirbinių formas ir ornamentiką. Lygiai tą patį matome ir gausaus Lietuvoje keramikų bei tekstilininkų būrio darbuose. Liaudiškos tradicijos ryškios ir

vaizduojamojoje dailėje — skulptūroje, grafikoje. Vykusiai panaudotų mūsų liaudies skulptūros bruožų randame skulptoriaus G. Jokūbonio Pirčiupio „Motinoje", pažymėtoje Leninine premija. A. Makūnaitė lietuvių liaudies raižinių savybes perteikia ne vien pasakų iliustracijose, bet ir staliūginėje grafikoje, kurios ryškiausi pavyzdžiai yra ciklai „Rugio daina", „Žalčio pasaka". Tą pat galime pasakyti ir apie grafikių D. Tarabildienės, B. Žilytės bei kitų darbus.

Liaudies meno tradicijos šiuo metu plėtojamos kai kuriuose dailės kombinato dirbtuvių gaminiuose, prie kultūros namų veikiančių saviveiklininkų dirbiniuose, nekalbant jau apie įvairių sričių liaudies meistrų darbus. Jų dirbiniai yra propaguojami įvairiose parodose.

Visa tai akivaizdžiai kalba, kaip glaudžiai liaudies menas yra susijęs su komunizmą statančio žmogaus buitimi, jo kultūriniais poreikiais. Tačiau, nežiūrint tokio plataus susidomėjimo lietuvių liaudies menu, jo ugdymu, rinkimo, tyrimo darbuose pastebima ir spragų. Norint jų išvengti ateityje, reiktų nusistatyti tikslesnes darbo gaires ir griežčiau jų laikytis. Mano nuomone, norint darbą sėkmingai dirbti, ateityje reikia imtis dviejų pagrindinių uždavinių: rinkti, saugoti ir tirti tai, kas jau sukurta praeityje, ir ugdyti gyvus tradicinius meninius sugebėjimus.

Pirmąjį uždavinį, kaip jau pasakyta, iš dalies atlieka mūsų dailės, etnografijos ir kraštotyros muziejai. Pasiekta gražių ir tiriamojo darbo rezultatų, tačiau jie daugiau ribojasi liaudies architektūros sritimi. Projektuojant gyvenvietes bei statant kolūkiečiams namus, stengiamasi laikytis, kur galima, lietuvių liaudies architektūros tradicijų. Jeigu Mokslų akademijos Statybos ir architektūros institutas, o iš dalies ir Istorijos instituto etnografijos sektorius skiria architektūrai tiek daug dėmesio, tad kodėl Mokslų akademija negalėtų įpareigoti etnografijos sektorių tirti ir kitas liaudies meno šakas, kurios dabar yra vos-ne-vos paliečiamos?

Organizavus tokį tyrimo darbą, būtų galima nustatyti gaires tolimesniems liaudies meno ugdymo keliams. Kai kurios liaudies meno šakos, tokios, kokios jos buvo vystomos anksčiau, šiandien jau atgyvenusios, ir jas reikia pasukti kita kryptimi, ypač skulptūrą, grafiką. Jų senoji tematika jau neatitinka tarybinio žmogaus pasaulėžiūros. Liaudies meistrai savo kūriniams siužetus turi imti iš šių dienų gyvenimo. Tačiau, nors to ir siekiama, šiuo metu dar gana daug pasitaiko nevykusių temų, per daug nukrypstama į neigiamus tipus, vaizduojant „girtuoklio galą", „girtuoklio sapną", „sunkias pagirias", „tinginio darbadienius", tinginius, liežuvautojas, davatkas ir panašiai. Kažkodėl labai paplitusi ir velnių tematika, jie parodomi įvairiose situacijose, netgi patupdyti butelyje. Iš tokios siužetikos, taip dažnai matomos parodose, gali susidaryti įspūdis, kad mūsų gyvenime dominuoja blogis. Tuo tarpu visi gerai žinome, kad yra kitaip. Tad kodėl liaudies meistrų dėmesys nenukreipiamas į teigiamus mūsų buities

reiškinius? Jie patys kartais nesugeba pasirinkti savo darbams temų ir klausia atsitiktinių asmenų patarimo.

Be to, yra liaudies meno sričių, praeityje turėjusių gražias tradicijas, o šiandien beveik visiškai pamirštų. Viena iš jų — vaikų žaislai. Juos anksčiau mūsų liaudis pasigamindavo iš medžio ir molio. Iš medžio darydavo tarškalėlius bei barškalėlius, mechanizuotus žaislus —„kalvius", „ratų piovėjus", išpiaustinėdavo žaislus-mįsles, sudarytus iš atskirų dalių, kurias, norint gauti žaislą, reikdavo sumaniai sujungti į tam tikrą vienetą. Iš molio lipdydavo ąsotėlius, lėles, švilpukus. Šiuo metu mūsų liaudies mene nieko panašaus neužtinkame. Tuo tarpu mūsų liaudies meistrų pagaminti žaislai jeigu ir nebeturėtų tiesioginės pritaikomosios vertės, tai būtų bent būdingi mūsų kraštui suvenyrai.

Lygiai tą pat galima pasakyti ir apie pynimą iš medžio šakelių ir šiaudų, apie metalo bei odos dirbinius, kurių mūsų parodose pasirodo vos vienas kitas eksponatas.

Rimtai tyrinėjant liaudies meną, atsirastų galimybių pašalinti ir nesusipratimus, kurių pasitaiko, rengiant liaudies meno parodas. Parodose šiuo metu eksponuojami liaudies dailininkų, vienu atveju vadinamų „dailininkais", o kitu — „meistrais" darbai. Koks skirtumas tarp jų? Šiose parodose pati didžiausia painiava, kurios ateityje reikia griežtai vengti, yra ta, kad į „liaudies dailės" sąvoką suplakami trys iš esmės skirtingi dalykai: liaudies menas, saviveiklinis menas ir darbeliai.

Liaudies menas — tai liaudies meistrų, savo kūryboje besivadovaujančių to meno tradicijomis, sugebančių savo kūriniams suteikti savitą, originalų charakterį, darbai. Saviveiklinis menas — tai menas, išeinąs iš įvairių ratelių ar specialių studijų, vadovaujamų dailininkų. Kartais tokiose parodose galima pamatyti ir dailės instituto ar taikomosios dailės mokyklos auklėtinių darbų. Juose jau mažiau jaučiama betarpiška kūryba, ir dirbinių charakterį daugiau lemia tam tikros įgytos žinios, įgūdžiai.

Gal būt, mažiausiai originalaus, kūrybinio prado turi darbeliai: siuvinėjimas, mezgimas. Mūsų senasis liaudies menas šioje srityje gilesnių tradicijų nėra palikęs. Todėl ir dabartinės mūsų siuvinėtojos, mezgėjos daugiau seka svetimais pavyzdžiais, atliekamais mašinomis. Jų darbuose dar gausu miesčioniško skonio.

Taigi visų šių sričių menines pastangas jungti parodose į vieną vienetą yra labai netikslu. Teisingiausia tokias parodas būtų vadinti „liaudies meno, saviveiklininkų darbų ir darbelių paroda" arba rengti net visiškai atskirai. Visi šių sričių atstovai turi labai nevienodas darbo sąlygas, ir daugiausia remti reiktų liaudies meistrus: organizuoti konkursus, kūrybinius pasitarimus bei konsultacijas, teikti jiems materialinę paramą — duoti stipendijas kūrybiniam darbui, aprūpinti reikalinga medžiaga bei įrankiais ir pan.

Be to, rengiant liaudies meno parodas ir atrenkant joms eksponatus, irgi pasitaiko nesveikų reiškinių. Parodų rengėjai siekia parodyti kaip galima daugiau eksponatų, nekreipdami dėmesio į jų kokybę. Su tuo negali sutikti į komisijas kviečiami dailininkai, kurie, kaip ir liaudies meną suprantanti bei vertinanti visuomenė, domisi tik tais eksponatais, kuriuose atsispindi kūrybinis pradas, o ne mechaniškas svetimų elementų kartojimas.

Ypač daug netikslumų pasitaiko, skirstant parodų dalyviams premijas bei garbės raštus.

Žinoma, šiuo klausimu yra, tur būt, ir skirtingų nuomonių bei kitokių priemonių esamoms negerovėms išvengti. Labai vertėtų pasisakyti visiems, kas domisi lietuvių liaudies menu, jo raida socialistinėje visuomenėje, jo ryšiais su šiuolaikiniais mūsų buitiniais poreikiais.

„Tiesa", 1964, liepos 26

KULTŪROS TURTŲ IR JŲ LIKIMO KLAUSIMAIS

Pasirūpinkime savo turtu

Žengdami atgimimo keliu į šviesesnę ateitį, mes į visa turime atkreipti dėmesį. Niekas nei materialinės, nei dvasinės mūsų kultūros praeities neturi žūti. Tuo tarpu ne kartą tiek iš atskirų žmonių, tiek ir iš susitelkusių draugėn išgirstame šauksmą kreipti dėmesį į šį ar tą. Vienas tokių šauksmų yra Lietuvių dailės draugijos šauksmas, raginantis susidomėti mūsų liaudies daile ir gelbėti ją nuo pražuvimo, renkant ir siunčiant josios likučius minimai draugijai.

Gražus tai šauksmas ir laiku. Kas, tikintis geresne Lietuvos ateitimi, jo nepaklausys?! Juk mūsų liaudies dailė — tai didžiausias mūsų dvasios kultūros turtas. Gal joje paslėptas mūsų tautos genijus ir josios „žodis pasauliui"... Kaip nerinkti to turto likučių, negelbėti nuo pražuvimo, matant, kaip jie diena iš dienos vis nyksta... Griūva senas kryžius, ir niekas jo vietoje kito tokio nepastato —„fabrikas dirba gražesnius"! Sulūžo sengalvėlės motulės prievarpstė, ir niekas jai naujos nepadarys — sūnelis Amerikoje; suskils sesutės kultuvė, ir nėra brolelio kitai padaryti — jis duonos ieško Rusijos gilumoje; supliš sijonėlis, ir perka naują jau fabriko darbo — tokia „mada"; teka mergelė, ir jau neveža josios kraičio išmargintoje skrynioje tinkamai pasirėdę berneliai — „daugiau pinigų, mažiau skarmalų"...

Šitaip beširdis laikas, veikiamas aplinkybių, naikina mūsų brangiausio turto likučius. Ir tie, kurie tą nykimą suprato kaip didžiausią nuostolį mūsų tautos ateičiai, kreipėsi į visuomenę ir meldžia padėti apsaugoti tą turtą nuo visiško išnykimo.

Tie šauksmai neliko be atbalsio. Kiekvieną mėnesį randame laikraščiuose Lietuvių dailės draugijos valdybos padėką žmonėms, šį tą iš dailės likučių paaukojusiems muziejui. Ne vienas ir sodietis ar sodietė suprato, kad jų klumpės, kultuvės, prievarpstės, juostos, jų tėvų, bobučių rankomis ilgais žiemos vakarais padabintos,— tai jų sielos grožio pajautimas, o ne tuščias laisvos valandos žaislas, ir vienas kitas siunčia juos prieglaudon — Lietuvių dailės draugijai.

Taigi mūsų visuomenė atsiliepė.

Bet čia vėl kyla naujas, gal dar baisesnis pavojus.

Teko man kartą apsilankyti Lietuvių dailės draugijoje ir pamatyti jos vadinamąjį muziejų. Tai mažas kambarėlis, užkrautas visokiais liaudies dailės

kūriniais, tarp kurių yra be galo gražių, neišpasakytai savotiškų, daug gal unikumų. Ilgai gėrėjausi tuo taip ūmai sukauptu turtu, bet... peržvelgęs patį kambarėlį, pamačiau, jog jis visiškai netinka tai prieglaudai. Juk jis niekuo neapsaugotas nuo ugnies, tos galingos visa ko naikintojos, nekalbant jau apie kitus jo nepatogumus. Noromis nenoromis skverbėsi klausimas: „Iš tiesų, kas bus kaltas, kas atsakys, jei visi tie daiktai pražus?!" Nenoriu būti pranašas, bet žūti jie gali lengvai, žūti visiems laikams. Tai būtų niekuomet ir niekuo neatlyginamas nuostolis. Ne Garalevičius daro lietuviškas kankles [1], ne šios gadynės sodžiaus dailidė smūtkelį... Ir tie, kurie darbuojasi ar rengiasi darbuotis lietuvių dailės dirvoje, semdamiesi įkvėpimo ir pavyzdžių iš liaudies dailės, turės klaidžioti patamsiuose.

Apdrausti to turto draudimo draugijoje negalima, ne pinigais jis vertinamas. Apsaugoti nuo pavojaus jį gali vien tinkama tam vieta — sumanytieji Lietuvių dailės ir Mokslo draugijų namai. Bet... dar toli tas laikas, kada jie po savo pastoge galės priglausti tuos mūsų turtus. Taigi visi, kam rūpi mūsų tautos atgijimas, josios mokslas ir dailė, be kurių tauta — tartum žmogus be sielos, erelis be sparnų,— stenkimės iš visos galios padėti kuo greičiau tuos namus pastatyti, tinkamą mūsų tautos relikvijoms prieglaudą įkurti. Nesigailėkime ir nesigėdinkime, kas kiek galime, aukokime tam tikslui, o mūsų vardai bus užrašyti lietuvių tautos atgijimo istorijos lapuose.

Dabar prasideda laikas, kai visų laikraščių skaitytojai atnaujina savo prenumeratą. Čia vėl proga, siunčiant prenumeratą, primesti vieną kitą skatiką ir mūsų Dailės bei Mokslo draugijų namams Vilniuje.

Ir mes, moksleiviai, prisidėkime prie to darbo. Negalime prisidėti skatiku iš savo tuščių kišenių, tai prisidėkime darbu. Artinasi Kalėdų atostogų laikas. Ne vienas mūsų grįžta tam laikui pas tėvelius sodžiun. Ten nesigėdinkime aplankyti mūsų kaimynų gryčiukes ir raginkime juos prisidėti savo skatiku prie tų namų pastatymo.

Vis dėlto sunku tikėtis greit sulaukti tų namų, ypač jei taip pamažu plauks aukos. Daug dar laiko praeis, kol laimingieji tų namų sulauks. Todėl lietuvių dailininkų priedermė ne tik kurti teptuku, bet ir veikti žodžiu, aiškinti mūsų liaudžiai, kokia brangi tautiška dailė. Tai supratusi, liaudis pati mokės apsaugoti tuos daiktus iki to laiko, kai galės sudėti juos savo tautos šventykloje — muziejuje.

„Lietuvos žinios", 1912, gruodžio 13

---

[1] Garalevičiaus vargonų fabrike Kaune buvo dirbamos ir kanklės.

Lietuvos meno turtai

Ir mūsų spaudoje, ir šiaip dažnai tenka girdėti: Lietuva — turtinga šalis, ji turi miškų, duonos, linų, sėmenų... Ji patenkina ne tik savuosius, bet gali duoti įvairaus turto ir kitoms šalims. Tai nuolat įrodoma skaičiais, statistikos lentelėmis. Ir iš tikrųjų visiems aišku, kad Lietuva — turtinga šalis.

Bet Lietuva turtinga ne tik medžiagos. Lietuva turtinga ir kultūros brangenybių. Ji gali maitinti savo dvasios kultūros brangenybėmis ne tik savo mokslo ir meno geriausių sūnų dvasią ir protą, bet ir svetimų šalių šviesuomenę bei kūrėjus. Tik, deja, mes neturime dar nei skaičių, nei statistikos lentelių tai parodyti, savo dvasios turtus mes vos pradedame pažinti. Bet, ir šį tą žinodami, drąsiai galime sakyti: akli tie, kurie mano, jog Lietuva tik anąja medžiagine kultūra gali didžiuotis.

Įsiklausykime į žmonių pasakojimus, ką jie randa, kasdami šulinius, taisydami kurmių išknistas pievas, imdami pušyno kalnegraužo keliams taisyti. Nuolat ir nuolat išgirsime: ten iškastas nežinomo amžiaus ir „karalystės" sidabro pinigų puodas, ten užtikta aukso, vario, ten rasta milžino kaulų su kažin kokiomis „misinginėmis" grandinėmis, sagtimis, vilyčiomis, kalavijais, ten vėl kažkokie nežinomi sidabro daiktai. Beveik kiekviename Lietuvos kalne kalnelyje užtinkame turtų, kuriuos mums paliko giliausioji praeitis — akmens amžius („Perkūno" kirveliai, titnago peiliai, vilyčių galai ir t. t.) ir bronzos amžius (grandinės, apyrankės, žiedai, fibulos — sagtys, amuletai ir t. t.). Jie labai brangūs mūsų senovei pažinti. Kiekvienas toks daiktas atskleidžia mums naują praeities gyvenimo lapą. Iki šio laiko, be mažų išimčių, sistemingai, moksliškai rankioti tuos turtus ne mums buvo lemta. Rankiojo juos po mūsų piliakalnius rusai ir dabino pasididžiuodami Petrapilio, Maskvos, Kijevo, net Kazanės muziejus. Rankiojo lenkai ir tą patį darė Varšuvoj, Krokuvoj. Tik dalelė likdavo Vilniui, Kaunui. Bet šiandieną mums lemtas kitas gyvenimas ir kitokio likimo turi pagaliau susilaukti ir mūsų protėvių turtai, iki šiol žemėse išlikę.

Šios rūšies mūsų kultūros turtai „neregimi". Juos netyčia užtinka paprasti eiliniai žmonės, juos randa ir mokslo žmonės, sistemingai ieškodami.

Bet praeitis paliko mums ir „regimojo" turto — istorinių pilių griuvėsių. Lietuvos kunigaikščių, kryžiuočių statytų pilių, kurias mūsų žmonės pratę

vadinti „Bonos" pilimis,— ar jos būtų X, ar XIV—XVI amžių. Jų turime ne tiek daug, bet ne vieną ir ne dvi. Prisiminkime tik Vilnių, Kauną, Lydą, Trakus, Krėvą, Biržus, Gardiną, Naugarduką.

Pasiklauskime savęs, kaip mes elgiamės su jais? Pilių griuvėsiai žiūri į mus savo praeities akimis ir, rodos, šnabžda: „Ateik nors vasaros vakarą prie mūsų samanotų plytų ir padūmok, daug vaizdų paskleisime tavo vaizduotei iš savo protėvių gyvenimo, ateik su meile, ir daug tau pasakysime..." O mes žiūrime į juos šaltomis akimis. Kad tik žiūrėtume! Bet dažniausiai nesąmoningai, o kartais ir sąmoningai tiesiog vandališkai su jais elgiamės. Naikiname archeologijos turtus, nepagydomai žalojame griuvėsius. Tai nukasame piliakalnio graužą keliui taisyti, o rastų brangenybių, jei mums nepatinka, net vaikams žaist neimame, o metame su graužu ant kelio, tik jau ne ramiai ilsėtis ir laukti, kol ateis ieškotojas, kuris juos myli, jų kalbą supranta, bet... kad ratai ir arklių kanopos sutryptų, amžinai sunaikintų. Tai bronzos grandinėmis šunis pririšame (ir tokių atsitikimų yra buvę!..), arba vėl vagiame iš senukės pilies plytas krosnims taisyti arba naujiems namams pamatus dėti, kaip, pavyzdžiui, namų pamatai apie Kauno pilį.

Ne nuo vakar dienos taip elgiamės ir nežinia, kada susilaikysime. Anksčiau taip darėme gal dėl to, kad galvojome: „Vis tiek svetimi pasinaudos." Bet kodėl gi dabar taip elgiamės? Juk savarankiški tapome ir turime savo įstaigų, kurios stovi mūsų dvasios kultūros turtų sargyboje! Tuo tarpu ir šiandieną Raudonės piliakalnyje daroma prieplauka, ir rastus archeologijos paminklus darbininkai meta į Nemuną. Ir šiandieną nesirūpinama Kauno pilies griuvėsių likučius apsaugoti nuo lietaus, vėjų ir piktos valios žmonių. Ir niekas balsiai nepasako: „Ką darote? Neieškokite patys sau mirties smūgio!" Ko vertas sotus gyvenimas, jei jis nepagražinamas dvasios kūrinių pažibomis? Juk baigsime pagaliau savo kovą dėl laisvės. Tada mūsų dvasios alkis dviguba pajėga pašoks. Kuo jį tada patenkinsime? Kas bus, jei ir toliau gyvensime tik šia diena, nežinodami ir nemylėdami savo praeities, netikėdami ateitimi? Nes tikėdami taip negalėtume elgtis, negalėtume teikti jei ne sau, tai bent savo ainiams nepataisomų smūgių. Nejaugi norime, kad, pasityčiodami iš mūsų, staugtų Lietuvoje vėjai: „Štai jūsų namas tuščias!"

Tiesa, mylėti, branginti, jausti, suprasti tai, ką mums amžių amžiai paliko, ne taip lengva, ne kiekvienas gali. Tad gal matome, suprantame ir globojame bent tai, ką mums tėvų tėvai paliko? Ir čia tas pats šaltas žvilgsnis, tas pats vandališkumas.

Turiu omenyje mūsų medinės architektūros paminklus. Visi žinome, kad Lietuva nuo senų senovės turtinga miškų. Tat ir medžio statyba joje vystėsi. O pasidairykime šiandieną po Lietuvą — kiek tų paminklų rasime? Dar randame vokiečių ir nežinomo pobūdžio „mėgėjų" apiplėštų pūvančių kryžių bei kop-

lytėlių, dar randame smūtkelių statulėlių, įvairių medžio ornamentų, bet... savotiškų originalių medžio bažnyčių, varpinių, trobesių jau beveik nėra. „Naujos mados" statinius pirštais suskaitome, o XVII—XVIII amžiais statytų vargiai berasime. O jų buvo tiek ir tiek. Juos Jogaila statė, ir Žygimantas Augustas, ir Bona. Bet juos sugriovė ir pakeitė mūru, šlykščiausios „gotikos" mūru. Ir nieko neliko. Lenkijoje, Galicijoje, šiaurės Rusijoje jų dešimtis randame, kartais net XV amžiaus. Bepigu jiems vystyti savo stilių statyboje. Mes taip pat norime pirmuosius žingsnius statyboje savarankiškai žengti. Iš kurgi savo stiliui medžiagos imsime, jei neišgelbėsime nors likučių to, kas buvo? Kas bus po dešimties—dvidešimties metų? Baisu ir skaudu tokį klausimą ir kelti. Ypač kad visos tos bažnyčios, varpinės, kryžiai, koplytėlės ir apskritai visos mūsų pilys, sodžiai, kapinės buvo statytos mūsų tėvų rankomis.

Tą meno turtų rūšį, apie kurią kalbėjome, galima pavadinti vietine, etnografine, nes ją kūrė vietos gyventojai, pati lietuvių tauta. Lietuvoje yra dar viena meno turtų rūšis, būtent, Europos kultūros turtai.

Menas nėra abstraktus. Jo kūriniuose atsispindi ir vieta, ir laikas, ir žmonės, ir jų santykiai. Ir jeigu pirmosios rūšies meno turtų ieškojome Lietuvos laukuose ir sodžiuose, tai antrosios reikia ieškoti dvaruose, kur jie buvo renkami, globojami ir mylimi. Yra tai tapybos, lipybos, dailiosios pramonės kūriniai ir mūro statyba. Ši rūšis nebuvo mums iki šiol prieinama ir yra dar mažiau suprantama, nes istorija padalino gyventojus į dvi, tik protarpiais susitinkančias grupes — „bajorus" ir „mužikus". Ir kai pastarieji, priespaudos jungą vilkdami, ūkanose braidžiojo, ieškojo savęs ir savo sielos, dainuodami savo dainas, pasakodami savo pasakas, drožinėdami savo kryžius ir ausdami savo „langelius" ir „tulpes", pirmieji jau turėjo progos plačiai gyventi bendrą Europos kultūros gyvenimą. Kai vieni žinojo tik Vilnių ir Kauną, kitiems nelabai svetimos buvo Olandija, Flamandija, Italija ir Prancūzija. Jie pažinojo tų šalių statytojus, lipytojus, tapytojus ir įvairių rūšių dailaus amato „meisterius", dažnai pačius garsiausius. Ir ne tik pažinojo ir džiaugėsi jų kūriniais, lankydami jų tėvynes, bet gabeno tuos kūrinius į Lietuvą, į savo rūmų pastoges, kviesdavo tų kūrinių autorius ir duodavo jiems darbo. Taip atsirado olandų renesansas — šv. Kazimiero koplyčia Vilniaus katedroje, italų renesansas — jėzuitų kolegija Nesvyžiuje, barokas — daugumas Vilniaus bažnyčių, Kauno rotušė. Lietuvos bajorų rūmuose atsirado įvairių Europos meno mokyklų tapybos ir lipybos kūrinių.

To turto prieš didįjį karą buvo labai daug. Beveik kiekvienas didesnis Lietuvos dvaras, kaip gal nė vienoje kitoje šalyje, turėjo meno turtų kolekcijas, ir ne antraeiles. Vienuose buvo turtingiausi numizmatikos rinkiniai: Radvilų — Nesvyžiuje, Antano Zaborskio — Pašušvyje, A. Prancūzevičienės — Dūkšte. Kituose dvaruose galėjai pamatyti įvairiausių rūšių viduramžiškų ginklų: Kosakovskio — Vaitkuškyje, Radvilų — Nesvyžiuje ir Taujėnuose, Vitgenšteino — Ver-

kiuose, Tiškevičiaus — Biržuose. Dar kitur — pilniausios mūsų liaudies meno kolekcijos: Pšezdeckio — Rokiškyje, M. Brenšteino — Telšiuose. Daugelyje vietų sukaupta įvairių rūšių Europos meno kūrinių: portretų galerija — Nesvyžiuje, paveikslų galerijos — Tiškevičių — Vilniuje, Raudondvaryje, Biržuose, Vitgenšteino — Verkiuose. Ir vis ne menkos vertės — ir Rembrantas, ir Kanaletas, ir Rubensas, ir Bačarelis... Pagaliau turtingiausią Lietuvos istorijos medžiagą — archyvus — kaupė Tiškevičius Raudondvaryje, Kosakovskis Vaitkuškyje, Chreptavičiai Ščorsuose, ir t. t.

Tiesa, šitas turtas gerokai nukentėjo per karą. Daug išgabenta į Rusiją, dar daugiau į Lenkiją „saugoti", ir nežinia ar grįš jis kuriais nors keliais į Lietuvą. Apsčiai išvežė vokiečiai (o jie gerai žinojo tų dalykų vertę!). Bet vis dėlto nemaža ir Lietuvoje pasiliko. Surinkę jį į vieną vietą, atskleistume daug Lietuvos praeities istorijos lapų, nušviestume ją nauja šviesa. Kadaise akmens sienos skyrė mus nuo tų turtų, šiandien tos sienos nyksta. Tad metas būtų ir mums susipažinti su tuo, kuo amžiais gyveno Lietuvos gyventojų dalis. Priėję ir pamatę tuos turtus, įvertinsime juos ne mažiau, negu vertino tie, kurie amžius su jais gyveno. Jei mūsų visuomenė dar nepakankamai subrendusi juos suprasti, tai mes, menininkai, tais turtais turime pasirūpinti, apsaugoti juos, globoti, tyrinėti ir parodyti visuomenei. Gal iš tikrųjų tik mums jie artimi ir brangūs, tačiau turime stengtis, kad jie taptų brangūs ir mūsų visuomenei. Reikalas neatidėliotinas, nes visi Lietuvos meno turtai diena iš dienos mažėja, nyksta. Jei atsirastų kliūčių, turime jas pašalinti.

Vyriausybė turi atkreipti dėmesį į šią sritį ir visomis išgalėmis paremti menininkų darbą. Ji turi išleisti įstatymą, pagal kurį nė vienas meno kultūros kūrinys negali būti išvežtas iš Lietuvos. Gana jau vežė kitataučiai, Lietuvą niokodami; gana žiūrėti pro pirštus į darbus atskalūnų, kurių akys tebekrypsta į Varšuvą ar kur kitur. Vyriausybė turi uoliau rūpintis mūsų senovės paminklų saugojimu. Negalima leisti žmonėms savavališkai su jais elgtis. Negalima leisti jokių „restauracijų", jokių pakeitimų „geresniais, gražesniais", kol neturima tam tikros meno komisijos, kuriai tie paminklai yra suprantami ir brangūs, sprendimo.

Darbo imkimės tuojau. Gana nepataisomų skriaudų mūsų kultūrai!

Vilniuje turime stengtis surengti retrospektyvinę Lietuvos meno parodą, kurioje ne tik išrinktieji, bet ir plačioji visuomenė galėtų pamatyti, kiek dvasios turtų esama Lietuvoje. Surengę tokią parodą, labai daug laimėtume. Ne vienam paaiškėtų, jog tai, ką jis menkniekiu laikė, yra didelė brangenybė. Supratę tai, žmonės nebenaikintų meno turtų, kaip iki šiol buvo.

Tokią parodą rengdami, turėtume atsiminti visų rūšių meno turtus ir parodą planuoti maždaug taip:

I. Medžio ir akmens statybos paminklai:

a) pilių, bažnyčių, varpinių, koplyčių, koplytėlių ir šiaip trobesių modeliai, seni brėžiniai, graviūros, litografijos, fotografijos ir projektai (nežiūrint, ar patys paminklai yra likę, ar jau žuvo);

b) miestų planai ir reginiai.

II. Tapyba: visų Europos mokyklų menininkų paveikslai — aliejiniai, tempera, pastelė; akvarelės, piešiniai, miniatiūros; grafika — graviūros, ofortai litografijos.

III. Lipyba: statybos ornamentika, bažnytinės statulos, istorinių asmenų biustai (parodoje statytini ir originalai, ir kopijos, ir piešiniai, ir fotografijos).

IV. Keramikos ir stiklo dirbiniai: puodai, dubenys, lėkštės, ąsočiai, taurės, sietynai, veidrodžiai ir t. t. Taip pat jų piešiniai ir fotografijos. Stiklo dirbiniais ypač buvo garsūs Lietuvoje fabrikai Nalibokuose ir Uščoje.

V. Įvairių amžių audiniai: gobelenai, kilimai, haftai, mezginiai, siuvinėjimai ir t. t.

VI. Įvairių istorinių gadynių ginklai.

VII. Stilingi baldai.

VIII. Numizmatikos, heraldikos, sfragistikos pavyzdžiai ir ekslibrisai.

Imdamiesi darbo, turime atsiminti viena: jau ir kitataučiai sako, kad Lietuva, žengdama į savarankišką gyvenimą, gražius rūmus stato. Tad tegul mūsų atgimimo šventovėje visi varpai skambina aleliuja!

„Menas", 1920, Nr. 2

Iš kai kurių Lietuvos knygynų ir archyvų istorijos

Kad knygynai yra kultūrinio tautos gyvenimo atspindys, šaltinis, iš kurio ima peno ne tik mūsų protas, bet ir siela, šiandien, tur būt, jau niekas neabejoja. Mūsų laikais spauda taip ištobulėjo ir išplito, jog beveik kiekviena valstybinė, visuomeninė įstaiga ar draugija turi didesnių ar mažesnių knygynų. Visokių mokslo įstaigų, draugijų, draugijėlių mes šiandien be knygyno ir įsivaizduoti negalime. Be knygynų jos būtų tiktai kūnas be sielos. Šiandien atsiranda net atskirų asmenų, kurie irgi taip su savo knygynais susigyvenę, jog nei to asmens be jo knygyno neįsivaizduojame, nei knygyno atsiradimas, gyvavimas be to asmens atrodo neįmanomas. Tačiau ne tokioje jau žiloje praeityje, tik prieš 500 metų, knygynai buvo gana retas reiškinys ir turtas kuo didžiausias, nes juos sudarė vien tik rankraščiai.

Pirmieji tokios rūšies knygynai ir Vakarų, ir Rytų Europoje, ir mūsų krašte, Lietuvoje, atsirado prie v i e n u o l y n ų, kurie anais laikais dažniausiai būdavo ir anų gadynių m o k s l o c e n t r a i. Tuose knygynuose būdavo beveik vien tik liturginio turinio rankraščiai, nors pasitaikydavo kai kur ir istorijos kronikų, ypač vadinamųjų „zakoninkų"— vienuolijos kronikų. Bet jau XV šimtmečiui besibaigiant, tais laikais išrastai spaudai vis plačiau prigyjant, knygos atpinga ir darosi prieinamesnės. Nuo to laiko ir privatūs asmenys ima rinkti knygas. Pirmiausia, žinoma, visokie mokslininkai, galiūnai, o paskui juos ir visi tie, kas šiaip knygas yra pamėgę.

Vienas didžiausiųjų, rasit ir seniausiųjų privačių knygynų Lietuvoje buvo kunigaikščių Radvilų knygynas Nesvyžiuje. Nors šiandien Nesvyžius neįeina į Lietuvos teritoriją, bet, kadangi jo knygynas glaudžiai siejasi su Lietuva, manau, nesuklysiu, priskirdamas jį prie Lietuvos knygynų, ir gal ne pro šalį būtų čia pakalbėti truputį plačiau apie jo istoriją ir likimą.

Nesvyžiaus knygynas buvo ne tik didelis ir pirmas privatus knygynas Lietuvoje, bet ir brangus, pats turtingiausias, nes jame, be knygų, buvo sukaupta daug rankraščių ir visokių dokumentų, kitaip sakant — archyvas. Tas archyvas pirmiau buvo N e s v y ž i a u s a r c h y v a s, knygyno įkurtas. Įkūrė jį M i k a l o j u s R a d v i l a J u o d a s i s, Vilniaus vaivada, Didysis Lietuvos kancleris XVI šimtmetyje, 1551 m. iš karaliaus Žygimanto Augusto išgavęs privilegiją

laikyti Nesvyžiuje visokius dokumentus, liečiančius Lietuvos Didžiąją kunigaikštystę, taip pat ir lietuviškas privilegijas, iki tol krašto iždе („v skarbie ziemskim") sudėtas. Ta garbinga teise Nesvyžiaus archyvas susilygino su „didžiųjų kunigaikščių" archyvu Vilniuje ir įgavo valstybinio rinkinio pobūdį.

XVIII šimtmečio antrojoje pusėje Nesvyžiaus archyvui buvo lemta pergyventi kuo žiauriausi metai, už kits kitą didesnius nuostolius patiriant. Lietuviškoji konferencija Gardine 1764 m. rugpiūčio 16 d. išleidžia aplinkraštį, kuriuo iš Nesvyžiaus paimami visi aktai ir dokumentai, liečią Lietuvos visuomenės reikalus („publicznych spraw"). Archyvo teisių ginti nebuvo kam, nes Nesvyžiaus valdovas, Karolis Stanislovas Panie Kochanku Radvila, būdamas karaliaus Stanislovo Augusto elekcijos priešininkas, buvo priverstas tuo laiku emigruoti. 1772 m. archyvas gauna naują smūgį: korespondencijos dalį, o taip pat septyniolika foliantų „Acta Tomicjana" ir aštuonis foliantus „Inventaire général de tout la France", kurie, tomais sutaisyti, knygyne ilsėjosi, pagrobė ir kaip „karo grobį" į Petrapilį išvežė A. I. Bibikovas. Čia jie buvo atiduoti Mokslo akademijai, kurioje iki 1842 m. išgulėjo neišpakuoti iš dėžių, ir tik paskui dalis jų atiduota Petrapilio dvasinei pravoslavų akademijai ir dalis Maskvos universitetui.

Bet pats didžiausias ir sunkiausias smūgis ištiko archyvą 1814—1836 m., vežant jį iš Nesvyžiaus į Vilnių. Tuomet daug jo brangenybių buvo pamesta amžinai, o dalis išsiblaškė po svetimas pastoges, kaip antai: Račinskių knygynui Rogaline (Poznanės Didžioji kunigaikštystė) teko Radvilų korespondencijos dalis ir XVI šimtmečio pabaigos seimų „diariušai"— dienoraščiai; brangusis „Acta Tomicjana" ir keletas tomų korespondencijos nukeliavo į Kurniką (Poznanės Didžioji kunigaikštystė), į grafų Zamoiskių rezidenciją; dalis korespondencijos atsidūrė kunigaikščių Čartoriskių rinkiniuose Krokuvoj ir kitur. Likusysis archyvas buvo 1836 m. parvežtas atgal iš Vilniaus į Nesvyžių ir padalytas į dvi dalis: „ordinacijos" ir „Vitgenšteino". Ši antroji kažin kur dingo, ir iki šiol jos rasti nepasisekė. O josios, kaip rodo inventorius, būta nemažos: šeši voliuminai in folio, apimą 8359 bylas su 334 360 dokumentų — aktų. Vadinamasis „ordinacijos" archyvas taip pat dalijosi į dvi dalis — istorinę ir administracinę — ir susidėjo iš devyniolikos skyrių, būtent:

I. Istoriniai dokumentai — konceptai, originalai ir visokių viešųjų aktų nuorašai („odpisy"); iš viso apie 15 000 dokumentų;

II. Patį didžiausią ir svarbiausią archyvo skyrių sudaro Radvilų korespondencija (502 bylos su 350 000 dokumentų, liečiančių 1433—1791 m. laikotarpį) ir laiškai tokių žmonių, kaip Konst. Ostrogiškis, J. Mnišekas, L. Sapiega, Chodkevičius, Žulkevskis, Gosevskis, Bogd. Chmelnickis, ir daugelio kitų;

III. Pergamento diplomai, tarp kurių yra Lietuvos—Lenkijos unijos 1432, 1434, 1522, 1528, 1541 ir 1569 m. originalai;

IV. Seimų „diariušai" (viso 31 tomas: 1613 metų — 23, 24, 28, 90, 93 tomai; 1715 metų: 22, 24, 27, 29, 30, 32, 33, 35, 38, 44, 46, 48, 50, 52, 54, 58, 62, 64 tomai; 1766 metų);

V. Radvilų giminės ir jųjų genčių dokumentai (22 bylos — apie 12 000 dokumentų);

VI. Svetimųjų namų (giminių) dokumentai (31 byla — apie 15 000 dokumentų);

VII. Kiškų archyvas (11 bylų);

VIII. „Nieborovo" (Nieborów — Radvilų rezidencija Didžiojoje Poznanės kunigaikštystėje) archyvas, kunigaikščio Antano Radvilos įgytas už 20 000 rb (27 bylos — apie 15 000 dokumentų);

IX. Slaptas archyvas, susidedąs iš Viliaus ir Antano Radvilų 1816—1862 m. daugiausia diplomatinės korespondencijos su Europos dvarais. Tasai skyrius buvo apdraustas, kaip sakoma, antspauduotas, ir iki didžiojo karo tyrinėtojams nebuvo prieinamas;

X. Gentiniai ir genealoginiai dokumentai;

XII. Laikraščiai ir seni spaudiniai;

XIII. Aktai, liečią Radvilų žemių („dóbr") dvasininkus;

XIV. Aktai, liečią Radvilų būklės tarnus ir amatininkus;

XV. Nesvyžiaus tėvonijos aktai (15 bylų);

XVI. Berlyno Radvilų archyvas;

XVII. „Miscellanea"— įvairių raštų rinkinys (19 bylų);

XVIII. Rejestrai ir inventoriai;

XIX. Būklių planai.

Be to, dar archyve buvo kanclerinė Mikalojaus Radvilos 1511—1518 m. metrika.

Kas tam turtui, didžiausiam iš privačių panašios rūšies turtų, atsitiko per karą, žinios neturime.

Knygynas. Nesvyžiaus knygynas, kaip jau anksčiau minėta, buvo įkurtas truputį vėliau, negu archyvas. Knygyno įkūrėju, tikra to žodžio prasme, turime laikyti Mikalojų Kristupą Radvilą, tą pirmą „baroko" žmogų Lietuvoje, kuris taip gražiai mokėjo suderinti krikščioniškąjį asketizmą su didele mokslo ir meno erudicija, o ne kardinolą Jurgį — kunigaikštį Radvilą, kaip tai kai kurie daro, nes kardinolas Jurgis beveik visą savo knygyną, apie kurį dar teks kalbėti paskiau, padovanojo Vilniaus jėzuitams. Tik Mikalojaus Kristupo laikais susidarė nemažas knygynas ir nuo to meto pradėjo didėti, ypač kai išvengė karo nelaimių karaliaus Jono Kazimiero laikais. Ir tik 1668 m. jam nemažų nuostolių padarė kunigaikštis Boguslavas Radvila, dovanodamas Brandenburgo kurfiurstui Karaliaučiuje 450 pačių brangiausių knygų ir retų rankraščių, kurie ir iki šiol ten ilsis. Bet nuo to atsitikimo, it skubėdamas užgydyti savo žaizdą, knygynas vėl didėja

ir plečiasi: Sangušku Ona Radvilienė įterpė į jį savo knygyną iš Baltosios Pamiškės („z Białej Padlaskiej") ir kiekvienais metais pripirkdavo knygų už kelis šimtus „raudonųjų lenkiškų auksinų". Tas skyrius vadinosi „Biblioteka bialska". Vienas Radvilų įgijo visą maršalkos Flamingo knygyną ir tą Nesvyžiaus knygyno skyrių pavadino „Flamingo" skyriumi.

1749 metais Nesvyžiaus knygynas, jau turėdamas visus tris išvardintus skyrius, buvo perkeltas iš kunigaikščių rūmų į tam tyčia pastatytą trobesį. 1753 m. knygynas turėjo apie 9000 tomų; 1772 m.— jau apie 20 000 tomų ir nemaža rankraščių, tarp kurių, kaip jau minėta — „Acta Tomicjana" ir Strijkovskio „Kroniką". Bet 1772 m. jį ištiko jau mums žinoma pirmoji nelaimė. Žiauri lemtis išblaškė tą didį, šimtus metų rūpestingai rinktą dvasios turtą — dalį į svetimas pastoges, dalį be ženklo, be pėdsako... Ir kas žino — ar atras jį, iškas iš po dulkių, surinks į vieną vietą kada nors koks nors istorinis atsitiktinumas?.. Istorija dažnai tik po šimtų metų teduoda atsakymą.

Atidavę duoklę neišsemiamiems Nesvyžiaus turtams, pereisim į Vilniaus knygynus. Ne šiandienio Vilniaus, kuriam lemta būti besikuriančio naujo Lietuvos gyvenimo plėtotės vieta, ir ne „vakarykščio", „mūsų Vilniaus", tokio „tolimo" mums, bet Vilniaus jo istorijos praeity, kada jis buvo jėzuitų akademijos, Lietuvos Vyriausiosios mokyklos, universiteto klestėjimo vieta — Lietuvos Atėnai (XVIII šimtmečio galas ir ypač XIX pradžia).

Kai kurie istorikai, remdamiesi padavimais, laiko, kad Vilnius buvo įkurtas XII šimtmety. Bet daugiau duomenų turime, kad jis įkurtas XIII šimtmečio gale. O istorinius metus Vilnius pradeda 1323 m., kada Gediminas, perkėlęs čionai iš Trakų savo sostinę, rašė iš Vilniaus laiškus popiežiui, kryžeiviams ir vokiečių miestams. Tais pačiais metais gegužės 26 dieną valdiniu laišku Gediminas kvietė pirmuosius vienuolius — pranciškonus iš hanzos miestų Liubeco ir Rostoko — atvykti į Vilnių. Bet tik 1364 m. atvyko jų keturiolika, Goštauto pakviestų. Žinoma, tiek vienuolių platesniam darbui Vilniuje buvo gana maža, o, be to, jie visi netrukus žuvo nuo įniršusios minios, todėl negalima sakyti, kad jie būtų pradėję kurti kokį nors knygyną. Todėl pirmu knygynu Vilniuje turime laikyti Vilniaus kapitulos knygyną, kuriam pradžią ar tik nebus davęs Jogaila, dovanodamas apie 1398 m. Vilniaus kapitulai „Aukso legendų" rankraštį.

Vilniaus kapitulos knygynas. Tikrų žinių apie to knygyno kūrimąsi ir augimą neturime. Iš Vilniaus kapitulos aktų sužinome tik tiek, jog jau 1606 m. gegužės 13 d. kapitula nusprendė, kad vienas iš jos narių turi būti renkamas knyginink u prižiūrėti knygyną ir laikyti jo raktus. 1638 m. kapitula dėl savo knygyno štai ką nusprendžia: „Kad t o k s b r a n g u s i ž d a s, k a i p k n y g o s, nebūtų apvagiamas bei negestų nuo dulkių ir kandžių, jo revizija ir administracija pavedama kanauninkui pamokslininkui."

Iš to galime spręsti, kad tuo knygynu naudojosi ne vien kapitula. Tai patvirtina ir 1669 m. nutarimas: „Padaryti knygyno, papildyto prelato Skuminovičiaus knygynu, reviziją ir sutvarkyti jį kapitula paveda Kotovičiui. Nutarta knygų jokiam privačiam asmeniui neskolinti, tik kanauninkams ir katedros pamokslininkams." Bet ilgainiui kapitulos knygynas darosi viešas, ir vėl turime duomenų, kad jam (o vėliau ir jėzuitų akademijos knygynui) buvo lemta suvaidinti kultūriniame Vilniaus gyvenime svarbų vaidmenį.

Kad kapitulos knygynas buvo viešas, matome iš tokio fakto: kapitula, nuolat besirūpindama savo knygyno tvarka, 1683 m. spalio 5 d. vėl išrinko du savo narius knygyno administratoriais, pavesdama jiems atsiimti išskolintas knygas. Tam jie išlipino prie Vilniaus bažnyčių tam tikrus raštelius — šaukimus. Tuose rašteliuose netgi buvo grasinama prakeikimu tiems vilniečiams, kurie nepanorės grąžinti pasiskolintų knygų.

Kapitulos knygynas išsilaikė iki mūsų dienų ir, dalį atidavus dvasininkų seminarijos knygynui (Vilniuje), dabar turi daugiau kaip 5400 tomų.

Vilniaus kapitulos archyvas. Be knygyno, Vilniaus kapitula turėjo ir turtingą archyvą. Nuo kada tas archyvas gyvuoja, tikrų žinių niekur nerandame. Žinoma, kad Vilniaus katedra pastatyta 1387 m., bet ar buvo tuomet kokie nors rašyti aktai ir ar buvo jie kur nors saugomi, jokių duomenų neturime. Vis dėlto galime spėti, kad visokios privilegijos, kurias Vilniaus kapitulai nuo pat jos gyvavimo pradžios suteikdavo Lietuvos kunigaikščiai ir karaliai, sosto apaštalai ir t. t., buvo kur nors ir kieno nors sergstimos, kadangi kai kurios iš jų išliko iki mūsų dienų. Vėlesniais laikais jau aiškiai žinoma, kad privilegijų autentikai buvo sudėti kapitulos iždinėj („in aerario Capitulari") drauge su kasa, bažnytiniais indais ir brangenybėmis.

Tačiau ir taip saugomą archyvą vis dėlto ne kartą apnaikino gaisrai. Vilnius iki XVIII šimtmečio antrosios pusės dažnai degdavo, kartais dėl gaisrų, kartais dėl visokių Lietuvos priešų puolimų. O gaisrai būdavo tokie dideli, jog iš karto sudegdavo didesnė miesto pusė. Sudegdavo ne tik mediniai namai, kurių Vilniuje iki XVII šimtmečio buvo daugiausia, bet ir mūro statiniai, neišskiriant nė bažnyčių.

Pagal Vilniaus kapitulos dokumentus pirmas toks gaisras, nuo kurio žymiai nukentėjo kapitulos archyvas, ištiko 1592 m. „Archidiakonas praneša,— skaitome viename iš kapitulos dokumentų,— kad šią naktį (lapkričio 30 d.) kartu su jo namais supleškėjo ugnyje visokios privilegijos, rejestrai ir kiti dokumentai. Taip pat sudegė kapitulos notaro namai su daugelio svarbių dokumentų ir aktų protokolais." Penktais metais po to gaisro (1596 m. sausio 12 d.) „kapitula kai kuriems savo nariams pavedė privilegijas ir dokumentus, priklausančius katedros bažnyčiai ir kapitulai, tvarkingai surašyti ir sudėti vienoje skrynioje kapitulos iždė". 1610 m. liepos 1 d., aštuntą valandą ryto Vilniuje vėl kilo didelis gais-

ras. Prasidėjo jis nuo Pranciškonų bažnyčios ir per aštuonias valandas sunaikino beveik visą miestą su priemiesčiais. Ir nuo to gaisro nukentėjo kapitulos archyvas: „...sudegė raštai, knygos, paminklai („pamiątniki") ir visa senovinė metrika, didžiojoj skrynioj ant vyskupo rūmų vartų sergstima."

Vis dėlto po viso to archyvas atsigavo ir vėl pradėjo turtėti: buvo rūpestingai surankioti išgelbėti nuo gaisro jo likučiai, ėmė plaukti naujos privilegijos ir visokio turinio raštai, ir 1650 m. kapitula nusprendė kiekvienais metais daryti savo archyvo reviziją, „kad gerai būtų žinoma, ar privilegijos ir dokumentai yra sveiki".

Bet ne tik nuo gaisro kentėjo kapitulos archyvas: priešų antplūdžiai ir Lietuvos vidaus nesantaika irgi pridarė jam žalos. Norint jį apsaugoti, tekdavo gabenti net į neartimas svetimas šalis. Štai nuo 1654 m. prasideda kapitulos archyvo klajonės po svetimas ir Lietuvos žemes. Tų pat metų liepos 6 d. kapitula paveda rūpintis jos archyvu kanauninkui Tyzenhauzui, kuris išveža jį į Prūsus. 1656 m. iš Prūsų tą archyvą kanauninkas Volovičius perveža į karūnos maršalkos Liubomirskio pilį, o 1657 m.— į Lvovą, kur jį globojo ir sergėjo prelatas Mocarskis. Šiam mirus, archyvas perduodamas Lvovo bernardinų vienuolynui. 1658 m. archyvas atsiduria Varšuvoje, o 1659 — Brasevičiuose (Gardino gub.). 1660 m. jis vėl vežamas į Čenstakavą ir ten su vienuolyno viršininko žinia paslepiamas zakristijoje, kur išbuvo iki 1663 m.; tada kanauninkai Tyzenhauzas ir Mlineckis atvežė jį atgal į Vilnių, kur jį revizuoti kapitula paskyrė net tris kanauninkus. Viename iš posėdžių (1664 m.) kapitula protokoluoja, kad, archyvui taip klajojant po svetimas pastoges, didelė jo dalis nežinia kur žuvusi.[1] 1666 m. archyvui vėl gresia naujas pavojus, ir jis vėl išvežamas kartu su diecezinių archyvu. Tik šį kartą jau ne taip toli nuo Vilniaus — į Balstogę, iš kur po kurio laiko vėl grįžta į Vilnių.

1683 m. kapitula nusprendė, „kad jos archyvas turi būti laikomas ne išde, kaip iki tol, bet vienoje iš kanoniškos zakristijos" saugyklų vardan patogumo tų, kuriems prisireiktų tuos dokumentus skaityti.

1748 m. Vilniuje vėl kyla „didelis gaisras", po kurio vos penkioliktoji miesto dalis teišliko sveika. Ir šį kartą gaisras neaplenkė archyvo. Vėl jis kilojamas iš vietos į vietą ir vėl nustoja ne vieno iš savo dokumentų.

Nežiūrint visų tų nelaimių, Vilniaus kapitulos archyvas, kaip rodo jo patikrinimas 1828 m., turėjo kelias dešimtis tūkstančių tvarkingai saugomų visokios rūšies dokumentų. Jie buvo laikomi Stuokos-Gucevičiaus viršum katedros bažnyčios zakristijos statytame kambary. Tarp tų kelių dešimčių tūkstančių dokumentų nemaža yra gana senų, pradedant nuo 1502 m. Jie reikšmingi ir

[1] Daugelį dokumentų pagrobė Vilniaus jėzuitai.

svarbūs tuo, kad plačiai nušviečia ne vien Vilniaus kapitulos praeitį, bet ir Vilniaus miesto istoriją, visuomeninius santykius ir t. t.

1892 m. gale dalis archyvo, leidus vidaus reikalų ministrui, buvo perduota Vilniaus viešajam knygynui.

Karaliaus Žygimanto Augusto knygynas. Su kapitulos knygynu galime gretinti kitą knygyną — privatų karaliaus Žygimanto Augusto knygyną, kuris buvo pradėtas kurti Vilniaus Žemutinėje pilyje 1546 m. gale. Jo prievaizdu buvo Kozminčikas. Svarbiausia Kozminčiko pareiga buvo įgyti naujų knygų. Tuo tikslu iki 1547 m. rugsėjo jis išleido 71 lenkišką auksiną. Bet nuolatos knygynas augo tik Tšecinskių — dviejų vyriausiųjų knygų supirkimo užsienyje, daugiausia Frankfurte, agentų dėka. Senasis Andrius Tšecinskis įgaliojimą tam reikalui gavo iš karaliaus dar 1547 m. birželio mėnesį. Visos tuo tikslu daromos išlaidos eidavo Žygimanto Augusto sąskaita. Justas Liudvikas Deciušas įgytiems veikalams pažymėti užsakė Krokuvoje du antspaudus. Pirmą iš jų, mažesnėms knygoms, padarė graveris Kilianas, antrą, foliantams,— auksakalys, vardu Jonas. Tšecinskis tuo reikalu rūpinosi labai stropiai ir jau spalio 20 d. pristatė Deciušui 112 veikalų, įgytų už 145 lenkiškus auksinus 5 skatikus. Knygas įrišti apsiėmė Krokuvos introligatorius Dovydas. Įrištos ir pažymėtos eilės numeriu 1—112 knygos 1547 m. lapkričio mėnesį buvo išsiųstos į Vilnių.

Netrukus atsirado proga papildyti karališkąjį rinkinį daktaro Alberto Sakso knygomis iš medicinos srities bei Jokūbo Ferdinandžio veikalais, kuriuos Deciušas įgijo už 15 lenkiškų auksinų. 1547 m. gruodžio mėnesį mirus senajam Tšecinskiui, Vilniaus knygynas nenustojo didėjęs. Tuo rūpintis dabar ėmė jaunesnysis Tšecinskis, kuris, ieškodamas Vilniui knygų, apvažiavo gerą pasaulio dalį. Svarbiausia pirkimų vieta buvo Frankfurtas, iš kur ne vienas foliantas, gerai apmokėtas karaliaus pinigais, keliavo per Krokuvą į Gedimino miestą. Gana pasakyti, kad per ketverius metus Tšecinskis tam reikalui išleido apie 2000 lenkiškų auksinų. Bet užtat jau pirmaisiais 1548 m. mėnesiais įteikė Deciušui 120 veikalų (kaštavo 153 lenk. auks. 17, 5 skat.), kurie, pažymėti 113—232 numeriais, apie dvejus metus gulėjo Krokuvoje, laukdami, kada su kitomis naujai įgytomis knygomis galės keliauti į Panerį.

Tik 1550 m. rugsėjo mėnesį „ponas Andrius" pristatė naująsias knygas. Bet dabar jų buvo jau žymiai daugiau. Pažymėtos 233—573 numeriais, jos buvo supakuotos drauge su anksčiau įgytomis į ryšulius, gerai apsaugotus nuo visokių ilgos kelionės negandų ir lietaus, ir išsiųstos dviem vežimais į Vilnių. Pervežimas atsiėjo 48 lenk. auks. Taigi į knygyną išsyk atvyko 461 veikalas, kuris su anksčiau atgabentais sudarė 573 knygas. 1551 m. rugsėjo mėnesį Tšecinskis vėl pristatė 384 tomus; 1552 m. birželį — dar 316 veikalų. Taigi tuo metu Vilniaus knygynas turėjo įgijęs 1273 veikalus,— aniems laikams tai buvo labai įžymus skaičius. Deja, tikrai nežinoma, kokie veikalai sudarė tą knygyną. Tėra žinoma,

kad čia buvo leidinys „Speculum Saxonicum", biblija, koranas, d-ro Bario anatomija, įgyta 1548 m. sausio mėn. už 6 lenk. auks., kažin koks žodynas ir Lismanino padovanotas veikalas, vardu „Castrametatione delli antiqui Romani".

Tie 1273 veikalai, įgyti per penkerius metus, anaiptol dar ne viskas. Nenutraukė savo darbo ir Kozminčikas, kuris irgi uoliai rinko visokius jam prieinamus spaudinius. Apskritai 1547—1552 m. knygoms įgyti išleista 2340 lenk. auks. 17 skat. Kitus penkerius metus Tšecinskis knygų supirkimui turėjo kreditą 2820 auks. 10 skat., iš kurių išleido 1903 auks. 15 skat. Keliomis knygomis padidėjo karaliaus rinkinys, žinių nėra. Aišku tik, kad būta žymaus ir brangaus knygyno, nes kainavo geroką sumą — 4244 lenk. auks. 4 skat.

Tą ilgus metus rūpestingai rinktą knygyną karalius Žygimantas Augustas 1572 metų testamentu užrašė Vilniaus jėzuitams: „Visas mūsų knygas, kurias turi ar saugo Lukas Gurnickis, o taip pat ir bet kas, pas ką jos bebūtų, tegu Jo Mylista atiduos Vilniaus jėzuitų kolegijai, kurią mūsų konsensu įsteigė Vilniaus kunigas vyskupas Valerijonas (Protasevičius). Tik gradualus, antifonas, agendas, mišiolus, viatikas ir kitokias giedojimui ir bažnytinėms apeigoms skirtas aukščiau minėtai šv. Onos bažnyčiai pavedame ir norime, kad ten būtų atiduotos. O kadangi knygų, kurias atiduodame jėzuitams, yra nemažai ir vertingų, įpareigojam tėvus jėzuitus, kad už jas kiekvieną sekmadienį ir kiekvieną šventadienį į šv. Onos bažnyčią iš savo kolegijos vieną gerą pamokslininką atsiųstų ir pamokslais pagal visuotinės bažnyčios taisykles mokytų apie maloningojo viešpaties valią."

Jėzuitai tuomet įkainojo tą knygyną 10 000 raudonųjų lenkiškų auksinų.

Jėzuitų akademijos knygynas. Gausingiausią ir brangiausią knygyną Vilniuje turėjo jėzuitai prie savo akademijos. Tas knygynas buvo įkurtas tuojau, atvykus jiems į Vilnių. Jau 1570 m. gegužės 12 d., kaip žymi Vilniaus kapitulos aktai, užtarus vyskupui Protasevičiui, naujai įsikūrusiai kolegijai buvo padovanotos knygos „mirusio be testamento" Vilniaus sufragano Albino, kuris 1550 m. buvo įtariamas atgabenęs į Vilnių heretiškų knygų. Bet nėra tikrai žinoma, ar jėzuitai tąja auka pasinaudojo, kadangi kapitula pastatė jiems sąlygą — neimti to knygyno tuojau, bet laukti vienerius metus, ar per tą laiką neatsilieps kas nors iš Albino įpėdinių ir nepareikalaus knygyno. Todėl pirmuoju aukotoju jėzuitų knygynui, o gal net jo įsteigėju laikysime karalių Žygimantą Augustą.

Nuo 1579 m., kuriais karalius Steponas Batoras pakėlė jėzuitų kolegiją iki akademijos, knygynas žymiai pradėjo didėti, gavo ypač vertingų Lietuvos vyskupų ir magnatų dovanų. Vyskupas Valerijonas Psotešemiras užrašė naujajai akademijai visą savo teologinio turinio knygyną. Jo pavyzdžiu pasekė Žemaičių vyskupas Mikalojus Pacas, Vilniaus vyskupas Eustachas Valavičius (1630 m. padovanojęs knygynui daug svarbių veikalų); Alšėnų klebonas Lukošius Krasnodembskis, retų leidinių mėgėjas, kaip sakydavo apie jį, padovanojo knygynui

gausingą knygų rinkinį italų ir ispanų kalbomis, ko ypač pageidavo tų abiejų tautų profesoriai, kurių tuomet akademijoj buvo kur kas daugiau, negu lenkų ar vietinės kilmės žmonių. Aukojo savo knygas Mikalojus Dicinas, Mykolas Siedleris ir daugelis kitų.

1623 m. Adrianas Verbickis, užrašydamas Vilniaus jėzuitų kolegijai savo turtą, pageidavo, kad iš to turto pajamų kasmet būtų skiriama 100 lenkiškų auksinų knygynui padidinti. Tačiau beveik visus tuos aukotojus savo dosnumu pralenkė Lietuvos magnatas Kazimieras Leonas Sapiega, buvęs akademijos auklėtinis, o paskui Lietuvos pakancleris. Savo testamentais, 1655 m. gegužės 4 d. ir liepos 20 d. padarytais Varšuvoje, Sapiega padovanojo Vilniaus jėzuitų akademijos kolegijai savo tėviškę Počajovicus su Lukomlės miesto dalimi. O tų pačių metų liepos 30 d. testamentu paaukojo akademijai gražiausią knygyną, jo paties ir jo tėvo Leono surinktą ir saugotą Rožanos dvare (Gardino gub.). Tai buvo įžymi ir tikrai kunigaikštiška dovana, nes turėjo, kaip pažymėta ir specialiai sudarytame kataloge, per 3000 knygų, kurių tarpe buvo daugybė itin brangių ir retų veikalų: pirmoji biblija „Poliglotta", 1552 m. išleista Alcala de Heneres (Completum) kardinolo Himenso ir paskirta popiežiui Leonui X; iliustruota Niurnbergo kronika, išleista 1490 m. Lietuvos Statuto pirmasis leidimas ir kitos, iš kurių vieną kitą ir šiandien dar rasi galima matyti buvusios Petrapilio dvasinės akademijos knygyne.

Vilniaus jėzuitų akademijos knygyne tas Sapiegos iždas turėjo tam tikrą vardą —„Bibliotheca Sapiehana".

Taip gražiai didėjęs ir plėtojęsis knygynas daug nukentėjo švedų karų laikais (1650—1660 m.). Nors jėzuitai, bijodami miesto sunaikinimo, išsiuntė savo knygyną į Karaliaučių, bet po Olivijos taikos foliantai grįžo į Vilnių, deja, žymiai sumažėję. Ir vėl į pagalbą knygynui atėjo privatūs asmenys. 1662 m. Vilniaus kanauninkas ir kapitulos kancleris kunigas Kazimieras Vaišnaravičius padovanojo daug įvairaus turinio knygų. Pirmojoje XVIII šimtmečio pusėje akademijos knygynui savo rinkinius užrašė Vilniaus vyskupas Mykolas Jonas Zenkovičius, akademijos rektorius kunigas Jonas Jurcha, Adomas Stanislovas Grabovskis, vyskupas Varminskis, Danielius Šiško, Lydos „stolnikas", matematikos profesoriai — kun. Jokūbas Nakrijanovičius, kun. Tomas Žebrovskis (padidino akademijos rinkinius ištisu knygų skyriumi iš grynojo mokslo srities). Visi jie dovanojo knygynui arba ištisus savo knygynus, arba didesnę jų dalį.

Tačiau ypatingais knygyno geradariais tuo laiku buvo kunigaikščiai Kazimieras ir Mykolas Verbickiai. 1746 m. jie iš karto knygyno vidaus reikalams išleido 16 000 lenkiškų auksinų ir tuo pačiu metu testamentu paskyrė knygynui metinį pelną iš „Liaudansko namų" ir aikštės, kuriuos įgijo Užupy. Pelnas tas siekė 368 lenkiškus auksinus.

Kada 1773 m. jėzuitų ordinas Lenkijoj ir Lietuvoje buvo panaikintas, jo garsioji Vilniaus akademija atiteko Lietuvos Edukacinės komisijos žiniai ir gavo Lietuvos Vyriausiosios mokyklos vardą. Kadangi toji komisija rūpinosi ir po jėzuitų likusio turto tvarkymu, tad kai kurie uždarytų jėzuitų vienuolynų knygynai, kaip Kražių, Kauno, Gardino, dalimis — iš viso apie 7000 tomų — buvo atiduoti buvusios akademijos knygynui. Toms knygoms sutvarkyti akademijos valdžia 1781 m. nusprendė išrinkti knygininką, kuriam pavedė „pasegreguoti" tuos rinkinius. Pirmas toks knygininkas buvo kunigas Požovskis. Bet jis vienas negalėjo prideramai atlikti to uždavinio. Todėl jam buvo paskirti du adjunktai. Kad Edukacinė komisija šias pareigas laikė gana svarbiomis, matyti iš gana nemažos aniems laikams algos — 2000 lenkiškų auksinų per metus tiems trims asmenims. Tais pat 1781 m. komisija paskyrė 4000 lenkiškų auksinų periodiniams raštams ir naujiems leidiniams pirkti. O kadangi naujai organizuotam medicinos fakultetui reikėjo medicinos knygų, kurių knygyne maža tebuvo, Edukacinė komisija įgijo mirusio Bisio medicinos knygyną. Karalius Stanislovas Augustas dovanojo žymų knygų rinkinį iš gamtos, istorijos ir medicinos mokslų. Žilbertas ir Forsteris, palikdami Vyriausiąją mokyklą, dalį savo veikalų paliko knygynui. Litvinskio valdymo laikais knygynas įgijo puikų medicinos veikalų rinkinį — „pulko felčerio" Varšuvoje Otono palikimą. Apskritai nuo 1790 iki 1820 m. daug įplaukė į knygyną knygų, dovanotų įžymių žmonių, kaip antai: Vilniaus sufragano ir žinomo senųjų klasikų vertėjo į lenkų kalbą vyskupo Dovydo Pilkonskio, Jono Domininko Lopacinskio, Žemaičių sufragano kun. prof. Anido Daugirdo, prof. Kontrimo ir kitų.

Vilniaus universitetui atgijus prie Aleksandro I, neilgai trukus po kunigo Litvinskio rūpintis knygynu buvo pavesta kunigui Augustinui Tomaševskiui, universiteto teologijos katedros profesoriui ir knygininkui. Apleistas dėl visokių aplinkybių knygynas reikalavo didelio ir nemalonaus triūso bei dalykų žinojimo, kad tas triūsas nebūtų bergždžias. Tad „profesoriavimas", arba knyginin-kavimas, 1805 m. vasario mėnesį buvo pavestas mokytam filologui Grodeckiui, universiteto profesoriui, kuriam padėjėju buvo priskirtas Kazimieras Kontrimas, savo uolumu ir darbštumu kaip tik tinkamas darbininkas. Knygynas tuojau buvo atidarytas viešai naudotis, ir pradėta jį surašinėti ir tvarkyti, o taip pat rankioti jau prieš kelerius metus išskolintas knygas. Susekti, pas ką tos knygos yra, ir surankioti jas buvo sunkus ir nemalonus darbas. Bet ir prefektas, ir jo pagalbininkas buvo žmonės nemažo darbštumo, tad 1810 m. sąrašas buvo beveik pabaigtas, o abėcėlinis 1812 m. katalogas apėmė 13 254 veikalus (18 025 tomų).

Grodeckis nemaža nusipelnė, ne tik sutvarkydamas knygyną, bet ir praturtindamas jį įžymiais veikalais, ypač skirtais senovei ir filologijai, taip pat išrašydamas brangių ir svarbių meno istorijos veikalų. Tuo pačiu laiku rektorius Sniadeckis įgijo Alb. Bertrano rankraščius, kuriuos, laikydamas labai svarbiais,

kurį laiką slėpė nuo Čackio. Bet vis dėlto knygynas augo, palyginti su jo tvarkymo pažanga, labai lėtai, kadangi lėšos buvo mažos, o privačių aukų, tokių gausių ankstesniais laikais, jau nebebuvo. Negana to, netgi kai kurie paaukotieji veikalai, kaip antai, dalis Chreptovičiaus knygyno, nepasiekė Vilniaus, o pažadėtieji Zaluskio rinkiniai irgi nekeliavo iš Petrapilio. Tik 1816 m. įplaukė buvęs Slucko jėzuitų knygynas iš 2000 veikalų, tarp kurių atsirado ir labai brangių, kaip „Statut Mazowiecki" („Mazovijos statutas", 1541 m.), pirmojo Lietuvos Statuto rankraščio likučiai, Skargos autografas „O jedności kościołów" („Apie bažnyčių vienybę") ir kiti.

1819 m. caras Aleksandras I paskyrė knygynui padidinti fondą (per tris kartus) viso labo 40 000.

Buvo tai paskutinis šviesus puslapis to didžiausio ir gausingiausio Lietuvos knygyno istorijoje.

Vilniaus universiteto uždarymas 1832 m. skaudžiai atsiliepė jo knygyno likimui. Brangieji rinkiniai, kurie anuomet turėjo per 50 000 tomų, buvo taip padalinti:

1. Charkovo universitetas gavo 1832 m. 4374 dubletus ir 1835 m. dar dalį knygyno;
2. Vilniaus katalikų dvasinė akademija gavo 33 000 teologinių ir kai kurių klasikų tomų;
3. Baltarusijos mokslo apskritis gavo 9000 tomų teisės ir filologijos veikalų;
4. Vilniaus Chirurginės medicinos akademija — 13 000 tomų;
5. Vilniaus gydytojų institutas — 3000 tomų;
6. Vilniaus observatorija — 500 tomų.

Likusios knygos buvo išsiuntinėtos neturtingesnėms mokykloms ir iš dalies pateko į privačias rankas, iš dalies antikvarams.

Bet tuo išdraskymu buvusio Vilniaus universiteto knygyno istorija nesibaigia. Uždarius Vilniuje ir Chirurginės medicinos akademiją bei gydytojų institutą, jų knygynai, sudaryti, kaip anksčiau matėm, iš buvusio Vilniaus universiteto knygyno (12 262 veikalai — 17 566 tomai), iškeliavo į Kijevo universiteto knygyną, kuris 1842 m. gavo dar dalį buvusio Vilniaus universiteto knygyno — 5387 veikalus (7554 tomai) ir dalį Vilniaus katalikų dvasinės akademijos knygyno — 231 veikalą (863 tomai). O buvusios Vilniaus observatorijos knygynas — 400 veikalų (500 tomų) 1843 m. nukeliavo į Pulkovo observatoriją Petrapilyje. Pačios didžiausios knygyno dalies, kurią gavo Vilniaus katalikų dvasinė akademija, tolimesnioji istorija sutapo su akademijos.

Vilniaus katalikų dvasinė akademija, kurią 1833 m. caras Nikolajus I tų pat metų liepos 1 d. aktu sudarė iš Vyriausios Seminarijos politinės moralinės Vilniaus universiteto sekcijos, gavo, kaip jau minėjome, šiuos buvusio universiteto knygyno skyrius: teologinį, teisių, istorijos, graikų ir lotynų klasikų, lenkų ir

visuotinės literatūros veikalus ir pagaliau nežymų rankraščių skaičių, viso apie 8200 veikalų (33 000 tomų). Jų tarpe keletą itin brangių knygų iš Žygimanto Augusto knygyno. Aptaisytos jos odos ir aksomo apdarais, auksiniais antspaudais, viršuje su Lietuvos ir Lenkijos herbais. Tų knygų Petrapilio dvasinėje akademijoje buvo galima matyti iki 1919 m.

1842 m. Vilniaus katalikų dvasinė akademija perkeliama į Petrapilį. Bet ne kartu su ja nukeliavo į Petrapilį josios knygynas. Jis, pareikalavus „svetimų tikėjimų" departamento direktoriui Skripcinui, dar kuriam laikui pasiliko Vilniuje. Pakai su knygomis buvo sudėti buvusio universiteto rūmų rūsiuose, o jų priežiūra pavesta akademijos prokuratoriaus pagalbininkui, kolegijos sekretoriui Rokickiui. Deja, ir vieta, ir prižiūrėtojas buvo parinkti ne kokie. Rūsiai buvo drėgni, juose knibždėte knibždėjo pelių. Atsitiko tai, kas paprastai panašiomis sąlygomis ir atsitinka: tie du gaivalai, tokie kenksmingi knygoms, gerokai apnaikino jas. Tačiau dar daugiau nukentėjo knygynas dėl geros priežiūros stokos. Ponas kolegijos sekretorius Rokickis, žinomas kyšių mėgėjas ir girtuoklis, beveik visuomet susirūpinęs uždarbiu, į rūsius neužsukdavo ir sąžiningai rūpintis senojo Vilniaus knygyno iždu neturėjo laiko. O kadangi ir diecezinė valdžia į tokius „mažmožius" maža tekreipė dėmesio, tad sargai laisvai savavaliavo rūsiuose, dalijo pažįstamiems ir už mažą kyšį nepažįstamiems knygyno foliantus „atminimui" ir, kas baisiausia, knygomis kūreno savo krosnis. Dėl tokios priežiūros žuvo tuomet, kaip matyti iš anų laikų katalogų, daugybė veikalų, jų tarpe ištisa eilė itin brangių rankraščių, kaip antai:

1. Excerpta ex Bibliotheca Vaticana. Albertrandio (20 tomų in folio);
2. Liublino traktato dienoraštis, Kazimierskio surašytas (1 tomas in folio);
3. Instrukcijos „do najjaśniejszego Cara Aleksieja Michajlowicza, dane od miasta Wilna delegowanym z 1658 roku";
4. Stanislovo Albrechto Radvilos gyvenimo aprašymas (1 tomas in folio);
5. Martyno Počobuto, Vilniaus universiteto rektoriaus, korespondencija su Joakimu Liūtauru Chreptavičiumi, Tadeušu Čackiu, Adomu Čartoriskiu ir t. t. (10 tomų in folio);
6. Vilniaus kapitulos seniausių aktų rinkinys (7 tomai in folio);
7. Du folialai visokių laiškų ir „Skargos Konotatus".

1844 m. vasarą knygynas buvo pervežtas į Petrapilį, kur ir dabar tebėra buvusioje katalikų dvasinėje akademijoje.

Taip galutinai išsiskirstė tas didelis, rūpestingai rinktas ir brangus Lietuvos kultūros iždas.

Vilniaus universiteto archyvas. Ne mažiau gausingas ir turtingas už Vilniaus universiteto knygyną buvo jo archyvas. Renkamas nuo pat jėzuitų apsigyvenimo Vilniuje, jis turėjo daug brangių visokios rūšies dokumentų, pradedant įvairiomis privilegijomis, testamentais ir baigiant dokumentais, nušviečiančiais

Lietuvos praeitį, buitį ir istoriją. Jame buvo dar likę jėzuitų archyvai, kada jėzuitų ordinas Lietuvoje buvo uždarytas, ir Lietuvos Edukacinės komisijos archyvas. Tas visas turtas 1832 m. buvo perkeltas į Petrapilį ir atiduotas iš dalies Valstybiniam archyvui, iš dalies Švietimo ministerijos archyvui. Iš Švietimo ministerijos archyvo aprašo aiškiai matyti, kad jis gavo šias buvusiojo Vilniaus universiteto archyvo bylas:

1. Vilniaus Edukacinės komisijos 1808—1816 m. dokumentai;
2. Vilniaus Chirurginės medicinos akademijos 1803—1841 m. ir 1838—1847 m. dokumentai;
3. Lietuvos Edukacinės komisijos 1798—1800 m. dokumentai;
4. Imperatoriškojo Vilniaus universiteto patvirtinimo aktas;
5. Labai vertingi istoriniu atžvilgiu aktai, privilegijos ir dokumentai, kuriuos XIV—XVIII a. Vilniaus akademija, jėzuitų kolegija, Lietuvos Vyriausioji mokykla buvo gavusios iš lenkų karalių, didžiųjų Lietuvos kunigaikščių ar Romos popiežių.

Iš to trumpo tik kai kurių Lietuvos knygynų ir archyvų aprašymo matyti, kokio didelio ir neišsemiamo turto būta kitados Lietuvoj.

Kitą kartą pasistengsiu papasakoti šį tą iš ne tokių įžymių Lietuvos knygynų ir archyvų istorijos. Be to, papasakosiu, kaip rūpinosi Vyriausioji Lietuvos taryba Rusijoje ir bolševikų Švietimo komisariatas Vilniuje tuos visus turtus grąžinti į Lietuvą.

Rašydamas šį rašinėlį, naudojausi šiais veikalais:

1. Lelevel, J. Bibliograficznych ksiąg dwoje, t. I—II. Wilno, 1823—1826.
2. Baliński, M. Dawna Akademja Wileńska. Petersburg, 1862.
3. Jaroszewicz, J. Obraz Litwy..., t. 1—3. Wilno, 1844—1845.
4. Lukaszewicz, J. Historja szkół w Koronie w Wielkim Księstwe Litewskim, t. I—IV. Poznań, 1849—1851.
5. Отчет о состоянии Императорской Медико-Хирургической академии в 1834 году.
6. Baliński, M. Pamiętniki o Janie Śniadeckim..., t. 1—2. Wilno, 1864—1865.
7. Dzieje dobroczynności 1821 r.
8 Przewodnik Bibliograficzny 1898 r.
9. Библиограф 1888 r.
10. Bieliński, J. Uniwersytet Wileński (1579—1831), t. I—III. Kraków, 1899—1900.
11. Kg. Prof. Dr. Godlewski, M. Biblioteka R.—K. Akademji Duchownej v Pietrogrodzie.— Kalendarz Polski na 1916 rok. Pietrogrod, 1915.

12. Chwalewik, E. Zbiory Polskie..., t. I—II. Warszawa—Kraków, 1926—1927.

13. Описания дел архива Министерства Народного Просвещения, том I. Петроград, 1917.

14. Описания рукописнаго отделения Виленской публичной библиотеки. Выпуск I.

15. Kolankowski, L. Zygmunt August Wielki Książę Litwy do roku 1548. Lwów, 1913.

„Švietimo darbas", 1920, Nr. 10

Pasirūpinkime kultūros turtų likučiais

Prieš didįjį karą Lietuva dar gan turtinga buvo visokios rūšies kultūros turtų. Beveik kiekvienas didesnis dvaras turėjo knygyną, archyvą ir šiokį ar tokį senovės palikimo rinkinį: tai numizmatikos, tai paveikslų (dažniausiai Lietuvos diduomenės portretų, nors neretai aptikdavai ir Europos dailininkų kūrinių), tai fajanso bei porceliano, tai ginklų, archeologinių liekanų ir t. t. Nestokodavo atskirų tos rūšies dalykų ir mažesniuose dvareliuose. Ne tokios jau ubagiškos buvo ir mūsų bažnyčių zakristijos: vienoje iš jų rasdavai įdomių tos bažnyčios globėjų portretų, kitoje — nudėvėtų, jau pelėms atiduotų Slucko juostų arnotų, dar kitur — puikiausių XVII—XVIII šimtmečio mezginių ar seną spintą su charakteringais geležies apkaustymais, senų baldų...

Tuo tarpu rūpintis tais turtais prideramai platesniu mastu nebuvo kam. Tiktai vienas kitas karštas jų mėgėjas ir rinkėjas žinojo, „ką turi", ko vertas tas turtas, kam jis reikalingas. Kiti gi gan dažnai laikė jį savo pastogėse dėl to, kad tai „diedukų", „bobučių" palikimas, dar kiti, dažniausiai mūsų kunigėliai,— kad neprisirengė to „laužo" sudeginti. Bet anaiptol ne dėl to, kad žinojo jo tikrąją vertę, kad (kaip tuo metu jau buvo kitose kultūringose šalyse) tam tikri įstatymai liepė dorai elgtis su tuo „laužu" ir nenaikinti jo. Mus valdžiusieji tuomet rusų carų činovnikai nors ir neišleido įstatymo tuos „laužus" naikinti, bet vis dėlto stengėsi juos atitolinti nuo mūsų. Archeologines Vilniaus muziejaus kolekcijas, tą vienintelį susistemintą mūsų praeities iždą, išvežė Maskvon, geriausius radinius iš Lietuvos piliakalnių ir milžinkapių siųsdavo Petrapilio Ermitažan. Ir tiktai tas, kas buvo nekalčiausia, nebyliausia, galėjo pasilikti pas mus — Vilniuje, Kaune.

Be to, neretai į mūsų dvarus, klebonijas užsukdavo užsienio antikvariatų agentai — spekuliantai, kurie mokėjo puikiausiai įrodyti, kad „laužą" galima išmainyti į „madingiausią" blizgutį. Ir seni Slucko juostų arnotai buvo mainomi į pigiausių ,medžiagų arnotus, XVII—XVIII šimtmečio mezginiai — į „madingiausius" mašininius, senas paveikslas buvo perkamas „vien tiktai dėl rėmų", kai paties paveikslo tas agentas — grobikas nebeparduotų jau ir už tūkstančio tokių rėmų kainą; ten makulatūrai pirkdavo brangias knygas, istorinius dokumentus, dažnai vienintelius tylius mūsų praeities liudytojus.

Ir daug kitų panašių liūdnų atsitikimų atsitikimėlių darėsi mūsų „šventoje Lietuvoje". Bet to turto būta tiek, kad išgrobti jo nesugebėjo nei agentai — spekuliantai, nei sunaikino senukai klebonai ir dvarų senukės ponios. Ir mėtėsi jis visokiuose užkampiuose, laukdamas geresnės, šviesesnės ateities. Veltui. Ta pati tvarka tęsėsi dešimtmečius. O kai po 1905 m. pradėjo kiek giedrėti padangė, nesuspėta pabusti, apsižiūrėti,— užėjo naujas didis debesys — didysis karas. Tie, kurie šiokiu ar tokiu būdu rinko tuos turtus ir žinojo jų vertę, išgabeno juos Rusijon, Lenkijon ar, nesuskubę to padaryti, paliko savo pastogėse laimei ir nelaimei. Nauji šalies šeimininkai vokiečiai okupantai geriau už caro valdininkus mokėjo įvertinti tuos turtus, ir prasidėjo jų gabenimas Vokietijon, kaip Šuazelių rinkinių iš Platelių dvaro, ar naikinimas, deginimas vietoje, kaip Raudondvario knygyno ir archyvo dalies.

Tik po ketverių metų to baisaus mirties šokio ant gyvų ir negyvų kapų pagaliau buvo norėta pasirūpinti tuo turtu šiek tiek žmoniškiau: tai bolševikai, 1919 m. atėję į valdžią Vilniuje, tuojau sukūrė Meno kolegiją ir pradėjo iš apylinkės dvarų (Pastovio, Lentvario ir kitų) gabenti Vilniun likučius buvusių juose kadaise kultūros turtų, kurti muziejų. Tuo tarpu naujajai Lietuvos valdžiai, užsiėmusiai valstybės kūrimu, šios rūšies dalykai mažai rūpėjo. Be to, ir žmonių naujame centre, Kaune, buvo ne per daugiausia: vieni buvo pasilikę Vilniuje, kiti dar negrįžę iš Rusijos. Bet praėjo visi pavojai, valstybinis gyvenimas ėmė vystytis sparčiau, normaliau, tad pradėta rūpintis ir kultūra. Deja, taip palengva, kad ir šiandien, jau ketvirtus metus baigdami gyventi savarankišku valstybės gyvenimu, ramesnėmis sąlygomis, kai kuriose kultūros srityse nenužengėm dar nė poros tvirtesnių žingsnių — ypač mūsų jau ne kultūros turtų, bet tik jų likučių gelbėjimo srityje. Likučių, kurie, likimo užmesti į kokį užkampį, gal užmiršti, gal tyčia slepiami, laukte laukia mūsų pagalbos. Laukia, kad juos priglaustume, duotume žmoniškesnę jiems vietą, išlaikytume juos kaip praėjusio ir gal jau niekuomet nebesugrįšiančio gyvenimo vaizdus. Ar reikalingi mums šie vaizdai vaizdeliai? Abejoti gali tiktai tas, kam nerūpi Lietuvos ateitis, kas ja netiki.

Tur būt, nereikia šiandien jau įrodinėti, kad kiekvieno protingo kūrimo pagrindą sudaro kultūros paveldėjimas, kad pačios griežčiausios naujovės, giliausios valstybinės tvarkos atmainos, viso gyvenimo iš pat pašaknų pakeitimas yra galimi ir įvykdomi tik tada, kada, tai darant, priimami domėn visi ypatingumai, skiriantieji šalies kultūrą nuo kitų šalių kultūrų. Dėl to mes turime šalies kultūros palikimą visokiais būdais saugoti, rinkti ir tyrinėti, nes labai dažnai mūsų praeitis bus vienintelis kelio rodytojas, kuriant naują gyvenimą.

Nereikia, tur būt, šiandien įrodinėti, kad kiekvienos tautos kultūra giliausiai reiškiasi meno ir buities kūriniais. Buities dalykai, užsilikę mums nuo protėvių, pažiūrėti, rodos, būtų mažai reikšmingos smulkmenos, bet jie juk vaizduoja

kiekvienos jų dienos gyvenimą, jų papročius, skonį, pažiūras. Be tų smulkmenų šiandien mums daug kas mūsų protėvių gyvenime būtų nesuprantama ir neaišku. Menas gi dar ryškiau, giliau ir visapusiškiau vaizduoja ne tik išviršinę, matomąją gyvenimo pusę, bet ir jo vidinę prasmę, jo paslėptuosius reiškinius, atidengdamas tautos sielos pačias paslaptingiausias mintis, jausmus ir lūkesčius. Dėl to menas visur — pats laukiamiausias, kvepiantysis kultūros žiedas. Bet, kaip kiekvienas žiedas, yra ir pats opiausias. Tai dėl to nuo seniausių laikų žmonijos pajėgos yra atiduodamos tam žiedui visokiais būdais saugoti, rūpestingai renkant net jo nukritusius lapelius, ir... džiaugtis tuo viskuo. Taip yra nuo amžių. Dar 200 metų prieš mūsų erą matome tai kalnuotoje Trakijoje, kur Helikono pakalnėje Biotijoje kuriamas pirmas muziejus saugoti tai, ką tautai buvo padovanoję jos geriausi sūnūs — menininkai. Ir nuo to laiko visais amžiais tuo rūpinosi visos tautos. Visos tautos... Taip sakant, tenka sustoti, nes, deja, mūsų tauta šito dar nedaro.

Branginti, saugoti, džiaugtis tuo, ką mums paliko mūsų protėviai, jų geriausieji sūnūs, mes nemokame iki šios dienos. Nekalbant jau apie buvusių dvarų dvarelių ir zakristijų kultūros turtus, dingsta ir tai, kas išaugę iš mūsų liaudies, kas yra sukurta sodžiaus sermėgių! Vos vos menininkai iškovojo, kad vienas kitas galėtų vasaros metu parinkti liaudies meno pavyzdžių. Kiek nepasitikėta, žvairuota buvo! Vis tik iškovojo, važiavo, rinko ir... Guli, dulka, lūžta smūtkeliai, mūkos, „šventukai", altorėliai, mezginiai, audiniai — vieni viename Lietuvių meno kūrėjų draugijos kambaryje, kiti vieno iš Meno mokyklos kambarių kampe. Ir nėr kam pasiskųsti, nėr iš ko reikalauti. Prabils — atsakymas vienas: „Tai čia niekai!.." O M. K. Čiurlionio kūriniai? Su jais dar blogiau! Taip! Prarandi žmogus pusiausvyrą ir nori su skausmu, balsiai sušukti: „Apakimas, pašėlimas!" Niekas nieko nežino ir žinoti nenori, nes tai esanti... prabanga! Iš to biznio nepadarysi, o dabar pasaulis tiktai bizniu gyvena.

Bet tai netiesa! Jei taip būtų, nesiteirautų svetimtaučiai, „kaip čia pamačius jūsų garbę, tautos genijų — M. K. Čiurlionio kūrinius". Netiesa, kad apie tai, kas anksčiau rašyta apie buities dalykus, meną, mes tiktai svajoti galime. Ne! „Buto nėr!" Vienintelė priežastis, vienintelis „gyvas" atsakymas?! Ten, kur kuriamas valstybinis gyvenimas, kur smuklė prie smuklės, emigracijos biuras prie biuro, vienintelei brangiai įstaigai — M. K. Čiurlionio galerijai — buto nėr! Jei taip elgiamasi su grynu tautos turtu, tai, prisipažįstame, sunku tikėtis, kad kitaip būtų elgiamasi su „svetimųjų" turtų likučiais.

Bet pasinerkime svajonėse, ne realybėje, ir šaukime, kad visos tuščios kaukolės išgirstų: „Pasirūpinkite liaudies meno kūryba (greit ir jos gal bebus tik likučiai), pasirūpinkite M. K. Čiurlionio kūriniais, neužmirškite ir kitų kultūros turtų likučių!" Lietuva, rodos, vienintelė šalis Europoje, kur tie turtai ne tiktai nerenkami, nesaugomi, bet plačiai atidarytos jiems durys plaukti į užsienius. Lietu-

va šiandien, rodos, vienintelė šalis, kurioje „mandrios" galvos dar iki šio laiko nesugalvojo įstatymo, draudžiančio išvežti iš Lietuvos kultūros turtus. Gali vežtis iš jos kiek nori paveikslų, skulptūros, senovės audinių ir kitų senovės dirbinių, ir net muito, rodos, nereikia mokėti. „Kam tas šlamštas reikalingas!" Tad ir nenuostabu, kad tas „šlamštas" keliauja Lenkijon (per Klaipėdą, à la palangiškio Tiškevičiaus „geležies laužas"— dvi senovės patrankos kažkokiais stebuklais Kretingos muitinėje atimtos ir perduotos Karo muziejui), į Vokietiją! Ten jiems „platesnė rinka", ten jie gauną žmoniškesnę „prieglaudą" Lenkijos, Vokietijos ir kitų kultūringų šalių muziejuose. Mums jų nereikia.

O svarbiausioji to priežastis — Kaune kultūros turtų nėra kur dėti... buto nėr! Vai tie butai! Dėl jų visą kultūros gyvenimą turime steľbti, išsižadėti to, ko daugiau niekuomet ir už jokius turtus nebegalėsime įgyti. Kada pagaliau tie, nuo kurių priklauso, nueis pažiūrėti, kaip laikoma Lietuvių meno kūrėjų draugijos kambarėlyje tautos garbė — M. K. Čiurlionio kūriniai? Veltui žmogus klausi. Atsakymo negausi, kol visi pakampiai ištuštės. Tie gi, kurie kadaise rūpestingai rinko mūsų kultūros turtus ir šiandien jau tiktai jų likučius gabena į savo „tėvynę"— Lenkiją, tik trina rankas ir džiaugiasi, kad taip „glotniai" viskas eina, ir kitaip apie mus negalvoja, kaip apie neišmanėlius, kuriems brangios tiktai tėvų, diedukų vyžos. Kad nors tai būtų. Deja, mes ir nuo vyžų nutolome, ir į fraką įlįsti negalime. Tragedija su komišku cilindru! Ar ilgai taip bus, ar ilgai bus tuštinama Lietuva? Atsakyti gali tiktai pikčius, nes paprastas žmogus nebeįstengia.

„Krašto balsas", 1923, sausio 25

Kaip slepiami ir gabenami iš Lietuvos kultūros turtai

Lietuvos kultūros turtų likimo klausimu buvo ne kartą rašyta laikraščiuose. Deja, be jokio atbalsio.

Vieną iš tų istorijų, kurios rodo, koks yra Lietuvos kultūros turtų likimas, čia pateikiu.

Kunigaikščių Oginskių dvare Plungėje prieš didįjį karą buvo nemaža ir nemažos vertės kultūros turtų: archeologinis rinkinys iš Telšių ir kaimyninių apskričių, paveikslų rinkinys, ypač Oginskių portretų, marmurinių skulptūros biustų, masonų ženklų ir senovės ordinų, porceliano rinkinys, didžiai vertingas Lietuvos istorijai archyvas, biblioteka ir kt.

Rusai, traukdamiesi iš Plungės, nieko iš tų turtų neėmė. Vokiečiai rado rūmus neliestus, tik gal ką-ne-ką suskubo paimti kai kas iš administracijos. Kad gyvenę Plungės rūmuose vokiečiai pradėjo tuos turtus gabenti Vokietijon, apie tai žinių ir pėdsakų netrūksta. Vis dėlto jų tarpe ne visi, matyt, buvo atsidavę idėjai turtinti ir gražinti „Faterlandą" svetimu turtu. Vienas iš ištikimų administracijos žmonių, susitaręs su neištikimu „Faterlando" idėjai komendantu, buvo tų turtų dalį paslėpęs. Nors vieta tam reikalui buvo parinkta ne visai tinkama — Plungės bažnyčios zakristijos galerija — bet užtat gal saugiausia: į bažnyčias vokiečiai, rodos, labai savo nosies nekišo. Neapsirikta: paslėptieji ten turtai išgulėjo iki šios dienos, tiesa, nuo š. m. liepos 28 d. užantspauduoti Valstybės archeologijos komisijos antspaudu.

Įsikišti į tą dalyką Valstybės archeologijos komisijai reikėjo štai dėl ko. Vienas iš ištikimų Oginskienės tarnų norėjo tuos turtus slaptai išgabenti per Klaipėdą į Dancigą ir Poznanę, kur dabar, rodos, Oginskienė gyvena viename iš savo dvarų. Slaptumas tas gal atsirado dėl to, kad vietinio klebono būta „labai nesukalbamo"... Todėl ištikimasis tarnas „turėjo numatyti" tokį laiką, kada klebono nebuvo namie. Ar ilgai tokio laiko buvo laukiama, nežinau, bet pasitaikė viena diena, kada, niekam nesant klebonijoje, tas tarnas išnešė iš jos didžiulį Oginskienės portretą, supakavo jį į dėžę ir padėjo savo drėgname skylėtame malkų sandėlyje, kad, progai pasitaikius, galėtų jį išgabenti.

Po to ištikimas tarnas sulaukė vėl, kada klebono nebuvo namie, ir atvažiavo su keliais vežimais, kad šį kartą išgabentų iš zakristijos galerijos jau visą turtą, paslėptą ten 1915 metais. Tačiau, bekraunant turtą į vežimus, staiga atsirado klebonas, kuris pareikalavo iš ištikimo tarno įgaliojimų, pateisinančių jo žygius, ir turto gabenti neleido. Kelioms dienoms po to įvykio praslinkus, į Plungę atvyko Valstybės archeologijos komisijos nariai perimti iš Žemės ūkio ir valstybės turtų ministerijos įgaliotinio Oginskių kultūros turtų likučius, esančius jo žinioje. Čia komisijos nariai sužinojo apie „ištikimo" tarno elgesį ir apžiūrėjo turtus, sukrautus bažnyčios zakristijos galerijoje.

Visko, kas buvo sukrauta 1915 m., jau neberasta: nerasta, pavyzdžiui, gobelenų, kurie, anot žmonių, ten buvę, bet vis dėlto rasta nemažai. Tik paviršutinis apžiūrėjimas parodė, kad esama dviejų baldų komplektų (tiesa, neturinčių meninės ar istorinės vertės), didelės meninės vertės stalas ir spintelė, vadinamieji „bul", inkrustuoti vėžlio kaulu ir bronza, juodo medžio stalas, dramblio kaulu inkrustuotas (XVII amžiaus), dvi juodo medžio spintelės su gintarinėmis ir spalvoto akmens girliandomis, šeši dideli marmuriniai biustai, du marmuriniai bareljefai, dvi statulos ir aštuoni maži biustai, kurių tarpe Tado Kosciuškos, vienuolika bronzinių biustų ir statulėlių, dvylika peizažų, trisdešimt du Oginskių ir kitų istorinių asmenų portretai, keturi senosios tapybos šventųjų paveikslai, dvidešimt vienetų Meiseno, Vienos, Sevro manufaktūros, porceliano ir daug kitų smulkių daiktų.

Tokių daiktų iš jokio krašto išvežti neleidžiama, nes tai yra kultūros daiktai ir todėl visur valstybių globojami. Užantspaudavo juos Plungės bažnyčios zakristijos galerijoje ir Valstybės archeologijos komisija, bet ar tai reiškia, kad tas turtas pasiliks Lietuvoje, kad „ištikimas" tarnas vėl negaus progos jo išgabenti į užsienius. Svarbu man buvo iškelti aikštėn pats faktas. O tasai faktas, žinau, yra ne pirmas ir gal ne paskutinis. Reikėtų tuo dalyku kam pridera labiau susirūpinti.

„Lietuva", 1923, rugpiūčio 17

Ar verta palikti kokį nors pėdsaką?

Kad ir kaip žiūrėtume, kalbėtume, galvotume, kratytumės, purtytumės, tačiau daugelyje buvusių Lietuvoje dvarų buvo ir šviesos spindulių. Turiu galvoje renkamus jų pastogėse įvairius kultūros turtus. Tuo atžvilgiu galime juos vadinti „kultūros lizdais".

Kokios kultūros kokiam tikslui, tai kita kalba. Bet tatai buvo, ir mes to jokiu būdu neužginčysim, neužtepsim. Į kokios kultūros istoriją jie įrašinėjo savo puslapius, irgi kita kalba, bet tie puslapiai įrašyti, ir mes jų nei išbrauksim, nei išplėšim. Pasistengsiu, kiek man tatai aišku, suprantama, įrodyti. Dėl to meskim tik trumpą paviršutinišką žvilgsnį į kai kurių tų „lizdų" turtą.

Taigi:

Alunta (Ukmergės aps.) — Pac-Pomarnackių dvaras. Gausingas senovės porceliano ir fajanso rinkinys; Lietuvos veikėjų („dygnitarzy") atvaizdai...

Astravas (prie Biržų) — grafo Alfredo Tiškevičiaus dvaras. Biržų ordinacijos būstinė. Rinkiniai: archeologijos, numizmatikos ir visokių daiktų. Archyvas. Knygynas — per 10 000 tomų; senovės šarvų ir ginklų rinkinys. Didesnioji dalis tų visų rinkinių — žinomojo Lietuvos praeities tyrinėtojo ir Vilniaus Archeologijos muziejaus įsteigėjo grafo Eustacho Tiškevičiaus palikimas. Didžiausioji tų rinkinių dalis dar prieš karą buvo pergabenta į Vilnių, ir įsteigtas ten iš jų Mokslo ir meno muziejus. Kas buvo dar likę Astrave, kaip antai: treji plieniniai viduramžių šarvai (šiandien Karo muziejuje), stiklo rinkiniai, porceliano ir fajanso keli rinkiniai, senas (XVII amžiaus) Venecijos veidrodis su dramblio kaulo pagražinimais rėmuose (vytis ir erelis) ir Radvilų herbas iš šernų ilčių; originalūs paveikslai — Rubenso „Nukryžiuotasis", du Kanaleto „Venecijos reginiai", du Bačarelio darbo atvaizdai, keli olandų mokyklos paveikslai — saugomi Kauno Miesto muziejuje.

Bolševikams paėmus valdžią Vilniuje, nuosavuose grafo Tiškevičiaus rūmuose buvo rengtasi įsteigti Senovės meno muziejų iš palikimo, ko nepagrobė vokiečiai. Dalis tų kolekcijų 1922 m. gruodžio 12 d. buvo Paryžiuje parduota aukcione (žr. „Catalogue des tableaux anciens et modernes...", Paris, 1922). Tame puikiai iliustruotame kataloge išvardinta „ne per daugiausia" daiktų: 15 rečiausių spalvotų XVIII a. anglų graviūrų; 5 pasteliniai Buše, Raselo portretai; 9 pa-

veikslai — Asteino (XVII a.), Buše, Kiuipo, Grezo; 9 vienetai reto porceliano; 16 vienetų bronzos: laikrodžių, kandeliabrų, sietynų; 43 vienetai senovės baldų, išmuštų gobelenais, daryti tokių žymių XVIII a. baldų „meistrų", kaip Delanua, C. Ševinji, Diupenas, J. F. Lelenas ir t. t.; 10 gobelenų, jų tarpe penki Napoleono laikų, 1900 m. jie buvo eksponuojami Paryžiuje, parodoje Grand Palais...

Belmontas (Vilniaus gub.) — grafo Felikso Pliaterio dvaras. Gausingas archyvas. Mamozų palikimas, knygynas — per 3000 tomų.

Beržėnai (Šiaulių aps.) — grafo Stanislovo Čepskio dvaras. Senovės ginklų rinkinys, įvairūs senoviniai daiktai, atvaizdai, senoviniai baldai. Archyvas. Daug kas nukeliavo į Krokuvą, į Čapskių vardo muziejų.

Gavriliai (Telšių aps.) — Šimkevičiaus dvaras. Žemaičių bajorijos XVI—XVIII a. archyvas. Senovės liekanų rinkiniai.

Gargždai (Telšių aps.) — grafienės Gabrielės Krasickienės dvaras. Graži biblioteka — Renų palikimas. Paleontologijos ir archeologijos rinkiniai. Observatorija. Archyvas.

Kelmė (Raseinių aps.) — Jono Gruževskio dvaras. Biblioteka — 5000 su viršum tomų. Vienintelis Lietuvoje reformacijos istorijos archyvas, numizmatikos rinkinys.

Kivyliai (Telšių aps.) — Ferdinando Kovnackio dvaras. Mūsų žinomojo istoriko Simono Daukanto palikimas — biblioteka, rankraščiai ir korespondencija.

Lyduokiai (Ukmergės aps.) — grafo Korvino-Kosakovskio dvaras. Biblioteka, senovės ginklų rinkinys senas sidabras.

Milašaičiai (Telšių aps.) — Stanislovo Vaitkevičiaus dvaras. Giminės atvaizdų rinkinys. 1794 m. sukilimo istorijos dokumentai — generolo Antano Vaitkevičiaus palikimas. Daiktų, susijusių su Adomo Mickevičiaus vardu, rinkinys.

Plateliai (Telšių aps.) — Šuazelių dvaras. Biblioteka ir archyvas. Europos mokyklų, daugiausia prancūzų, paveikslų rinkinys. Didelis rinkinys atvaizdų ir biustų; porceliano ir fajanso... Rinkiniai labai nukentėjo per vokiečių okupaciją.

Plungė (Telšių aps.) — kunigaikštienės Marijos Oginskienės dvaras. Archeologinis rinkinys iš Raseinių, Telšių ir Šiaulių aps. Rinkinys visokių daiktų, susijusių su kunigaikščių Oginskių gimine, kaip antai: dvi sidabrinės etmonų „bulavos", auksinė juosta, pasižymėjimo ženklai (ordinai), masonų ženklai, kamėjos ir gemos, tabokinės... Baldai, gobelenai, sidabras. Numizmatikos rinkinys. Pilnas Oginskių giminės atvaizdų (paveikslų, miniatiūrų ir skulptūrų) rinkinys. Kanaleto, Bačarelio, Lampio ir kitų paveikslai. Archyvas ir biblioteka.

Kur dingo tie gausingi rinkiniai karo metais, tikrų žinių nėra, bet Plungėje jų vos pėdsakas beliko. Išliko tik gerokai apiplėšta biblioteka, kuri pergabenta į Valstybinį centrinį knygyną Kaune. Joje rasta keletas lietuviškai rašytų rankraščių.

Rados (Panevėžio aps.) — Romano Švoinickio dvaras. XVII ir XVIII a. ginklai ir kostiumai, didelis paveikslų rinkinys.

Raudondvaris (ties Kaunu) — grafų Tiškevičių dvaras. Turtinga biblioteka, labai daug XV—XVIII a. retenybių, tame skaičiuje daug iš Lietuvos pakanclerio Chreptavičiaus bibliotekos. Daug paveikslų, giminės atvaizdų. Didelis Slucko juostų rinkinys. Nemažas drugių ir vabalų rinkinys. Vienas iš didžiausių net Lenkuose ekslibrisų rinkinių — 1500 su viršum egzempliorių. Didelis rinkinys graviūrų, kurių tarpe rečiausių netrūksta... Vienas iš didžiausių ir gausingiausių Lietuvoje privačių archyvų. Uščios ir Nalibokų stiklo, porceliano ir fajanso rinkiniai.

Daug to turto išgabenta... į Varšuvą, nemažai po truputį gabenama ten pat ir iki šios dienos.

Ringuvėnai (Šiaulių aps.) — Tado Porazinskio dvaras. Senovinių daiktų rinkinys: baldai, paveikslai, žalvaris, sidabras, porcelianas, stiklas, numizmatika...

Rokiškis — grafo Pšezdeckio dvaras. Įvairių Europos meno mokyklų paveikslų rinkinys. Stiklas ir porcelianas. Didelis lietuvių liaudies meno rinkinys, šiandien jau siūlomas didžiųjų Europos miestų antikvariatams, tad manoma, kad greit iškeliaus iš Lietuvos...

Siesikai (Ukmergės aps.) — Domininko Daugėlos dvaras. Paleontologinis rinkinys, kuriame yra mamuto dantų iš Šventosios upės. Archeologinis rinkinys. Gausingas ir brangus ginklų rinkinys. Įvairių kitų senovės daiktų rinkinys. Biblioteka ir archyvas.

Šeduva (Šiaulių aps.) — baronų Ropų dvaras. Giminės archyvas. Paveikslų, surinktų XVIII a., galerija. Jų tarpe pasaulinio garso dailininkų, kaip Ticiano, Koredžo ir kitų kūriniai.

Šiauliai — grafų Zubovų dvaras. Žymių Europos dailininkų tapytų paveikslų, giminės atvaizdų rinkinys. Gausingas ir turtingas buvusios Šiaulių ekonomijos archyvas...

Taujėnai (Ukmergės aps.) — kunigaikščio Kastanto Radvilos dvaras. Paveikslų ir giminės atvaizdų galerija. Skulptūros kūriniai. Gausingas senovės ginklų rinkinys. Visokių senovinių daiktų, susijusių su kunigaikščių Radvilų vardais, rinkinys. Biblioteka ir archyvas...

Ustronis (Alytaus aps.) — Moravskio dvaras. Jiezno Pacų archyvo likučiai. Biblioteka. D-ro Moravskio, knygos „Od Merecza do Kowna" („Nuo Merkinės iki Kauno") autoriaus, rankraščiai. Lietuviškų dainų ir jų vertimų į lenkų kalbą rinkinys. Keletas garsiojo Aleksandro Orlovskio originalių paveikslų ir du jo škicų albumai, kuriuos prieš karą norėjo nupirkti Petrapilio Ermitažas.

Vaitkuškis (Ukmergės aps.) — grafo Korvino-Kosakovskio dvaras. Paleontologiniai ir archeologiniai rinkiniai. Senovės ginklų rinkinys. Numizmatikos (pinigų ir medalių) rinkinys. Italų, prancūzų ir lenkų dailininkų paveikslų galerija

ir Kosakovskių giminės atvaizdų galerija. Gausingas archyvas, kuriame yra 1794 m. Lietuvos sukilimo istorijos ir 1812 m. Lietuvos istorijos dokumentų. Gausinga biblioteka.

Vepriai (Ukmergės aps.) — grafo M. Broel-Pliaterio dvaras. Archyvas ir biblioteka su daugybe senovės spaudinių; Lietuvos istorijos rankraščiai, tarp kurių yra vienas Simono Daukanto.

Tiek ir tokių „lizdų" būta Lietuvoje. Ne žiloje praeityje, bet prieš pat pasaulinį karą. Tik „lizdų", nekalbant jau apie „lizdelius". Metus į juos tik trumpą, paviršutinišką žvilgsnį, galima pastebėti, kad ne taip jau baisiai svetimi jie mums turėtų būti, negalima pasakyti, kad tai būtų vien lenkų kultūros „lizdai". Daug būta juose labai brangintinos ir artimos mums istorinės bei kultūrinės medžiagos. Kur ji šiandien? Dalis jos, ir gana žymi dalis, iškeliavo puošti Krokuvos, Lvovo, Varšuvos muziejų; dalis puošia Rusijos muziejus; dalis ir šiandien dar keliauja į Lenkiją ar Paryžių, į tą tarptautinę meno rinką. Dėl ko gi taip? Nebranginam josios, išleidžiam. Lai sveika keliauja! Nereikalinga mums jokia praeitis, nusigręžiame nuo jos. Kaip be reikalo nenorime joje matyti savo prabočių šešėlių! Negi iš dangaus ar pragaro ji buvo iškritusi Lietuvoje. Tad be reikalo manome, kad ji su mumis jokio ryšio neturi, yra tik atvaizdas, šmėkla mums nepakenčiamo luomo...

Kam ji mums, kur ją dėti?! Gal aišku bus, pasidairius po kitas šalis ir prisižiūrėjus, kaip tokiais atvejais — socialinės revoliucijos metu — ten buvo elgiamasi su tos rūšies turtais.

Prancūzų revoliucija. Pirmoji, antroji. Kokia gali būti kalba apie pasigailėjimą, nors mažiausią prieš neapkenčiamus karaliaus tarnus, dvarponius sukilusio luomo žmonišką jausmą! Pažvelkime į istorijos puslapius. Gaivališka socialinė neapykanta tik įstengė išgriauti Bastilijos mūrus. Nuo tos dienos centrinėje ir rytų Prancūzijoje dvi tris savaites buvo deginamos bajorijos — dvarponių pilys. Tikslas vienas — sunaikinti „Les titres"— gabalėlį pergamento, liudijančio pilies žemės nuosavybę. Bet tuo pat metu Steigiamojo susirinkimo atstovai su baime ir gėda pamatė, kad drauge su tais pergamento gabalėliais žūva brangiausi istoriniai dokumentai, šimtametės kultūros vaisius — meno dalykai — ir ėmėsi tų turtų apsaugos.

Pažymėtina, kad tai pradėta daryti ne tuomet, kai „ancien régime"— senasis režimas — su šaknimis buvo išrautas, kai apgeso deginamųjų pilių ugnis, išsisklaidė dūmai, išgaravo žmonių širdyse kerštо karštis, bet pačiame įnirtime, kai viename Paryžiuje giljotinavo per dieną iki keturiasdešimt žmonių... Tame teroro katile buvo padėtos pirmosios „Archives Nationales" ir „Musées Nationals" pamatų plytos. Ir šiandien Paryžiaus, Versalio muziejuose matome, kaip to neapkenčiamo „ancien régime" vaizdas atkuriamas kartais iki juokingiausios

smulkmenos, atsiprašant, naktinio puodo. Ir šiandien, lankydamas tuos muziejus, nė vienas prancūzų pilietis, kokiam jis luomui priklausytų, neužsidega kerštu už savo bočių kančias. Tik žiūrėdamas į tą pilniausią praėjusio ir niekuomet jau negrįšiančio gyvenimo vaizdą, jis aiškiai mato, dėl ko taip puikiai gyventa vienų ir skursta kitų, dėl ko už tą gyvenimą buvo atsimokėta po keturiasdešimt per vieną dieną giljotinuojamų galvų. Jokie teoretiniai išvedžiojimai, jokia kelių dešimčių storų tomų istorija jam to taip ryškiai nepasako, kaip tie nebylūs daiktai, anų gyvenimo epochų liudininkai.

Tais savo muziejais šiandien didžiuojasi kiekvienas prancūzas, nes juos lanko ne tiktai jis, bet milijonai svetimšalių, nuolat slankiojančių Paryžiaus gatvėmis.

Istorija kartojasi. 1905 metais Rusijoje įvyksta pirmoji revoliucija. Įtūžusios minios mėgina eiti pirmųjų prancūzų revoliucijos dienų pėdomis. Vienur kitur deginami turtingiausi kultūros turtų bajorijos dvarai. Ko nepaglemžia ugnis, laužoma, daužoma kirviais, basliais...

Tuo metu kultūros turtais Rusijoje rūpinosi valstybinė įstaiga — Imperatoriškoji archeologijos komisija. Bet rūpinamasi buvo grynai „valdiškai", kaip daug kuo anuometinėje Rusijoje. Tik po pirmosios revoliucijos įvykių rusų visuomenė suprato, kad „taip toli nenuvažiuosi". Pradėjo savo veiklą privačia iniciatyva įkurta Kultūros paminklų apsaugos draugija, pirmiausia ėmusi populiarinti kultūros turtus. Tasai darbas vyko gana sunkiai, bet vis dėlto iš dalies nulėmė tam tikrų tos srities įstaigų darbo kryptį, kilus antrajai revoliucijai. Nors ir žiauri buvo toji revoliucija, bet drąsiai galime pasakyti, jog su kultūros turtais ji žmoniškai pasielgė. Pirmomis revoliucijos dienomis Laikinoji vyriausybė, rusų menininkų ir kultūros darbuotojų padedama, visus buvusius caro rūmus bei turtingesniuosius privačius rūmus paėmė atitinkamon globon ir stengėsi neleisti pražūti nė vienam meno bei kultūros daiktui. Miestuose, miesteliuose, sodžiuose buvo platinama literatūra, plakatai, kad visi meno bei kultūros turtai pereiną tautos nuosavybėn ir todėl negalį būti grobiami, naikinami, nes tuo tauta darytų žalos ne kam kitam, o pati sau.

Laikinąją vyriausybę nuvertė bolševikai. Kultūros turtų apsaugojimo atžvilgiu jie žengė dar toliau. Ne tik paliko visas įstaigas, tam reikalui įsteigtas Laikinosios vyriausybės, bet išplėtė jas, jų kompetencijas.

Karai, revoliucijos neretai gimdo įvairiausio plauko spekuliantų gaujas. Meno bei kultūros turtai jiems — taip pat gero pelno šaltiniai. Tad Petrapily, Maskvoje priviso įvairių „įžymiausių Paryžiaus, Anglijos, Amerikos antikvariatų agentų", siūliusių už meno kultūros daiktus pasakiškas kainas. Ir daug pasisekė jiems to turto išgabenti iš Rusijos, kol bolševikų valdžia kuo griežčiausiai įsakė neleisti per sieną nė vieno meno bei kultūros daikto...

Ką gi davė Rusijai tas meno bei kultūros turtų saugojimas?

Pirmiausia, tas turtas pasiliko šaly. Antra, visi gyventojų sluoksniai gavo progos jį pažinti. Buvo įkurta ištisa eilė naujų muziejų, kaip Rusijos centruose — Petrapily ir Maskvoje, taip ir įvairiausiuose provincijos miestuose ir net miesteliuose, sodžiuose. Nepakenks nors žymesniuosius jų čia paminėti:

Petrapilis. Kunigaikščių Jusupovų rūmuose įsteigta įžymiausių Europos menininkų paveikslų galerija; Bobrinskių rūmuose — rusų miestų istorijos buities muziejus; Šuvalovų rūmuose — senosios olandų tapybos bei Limožo emalių muziejus, senojo Petrapilio muziejus ir t. t.

Gatčinoje, Carskoje Selo buvę carų rūmai virto muziejais.

Maskva. Morozovo vardo naujojo Europos meno muziejus; septyni įvairiausi vadinamieji proletarų muziejai; Morozovų ir Ščiukinų vardo senojo Europos meno muziejus; rytų kultūros muziejus; keturiasdešimtųjų XIX šimtmečio metų buities muziejus istoriniuose slavofilo Chomiakovo namuose ir t. t.

Tų muziejų dėka, atsiradus galimybei juose tyrinėti tam tikrų istorinių epochų meno šakas, įsikūrė daug įvairių mokslo draugijų, kaip antai: Draugija dvarininkų buičiai tyrinėti; Draugija Rusijos liaudies žaislams tyrinėti, Draugija Rusijos architektūrai tirti ir t. t.

Daugelyje tų muziejų man teko būti. Nors tuo metu revoliucija dar nebuvo pasibaigusi, vis dėlto iš tų „dvaro gyvenimo" („pomeščičevo byta") muziejų lankytojų man nė karto neteko išgirsti pasipiktinimo, keiksmo žodžių...

Lenkija. Jau, rodos, taip stipriai prisirišusi prie visokių reikalingų ir nereikalingų tradicijų, bet šiandien jau kelia balsą, kad kai kurie diduomenės dvarų rūmai turi būti nusavinti tautos naudai ir paversti muziejais. Žinoma, endekams Lenkiją valdant, šitoji idėja dar neturi ten didelio pasisekimo. Bet jau einama prie to, nors ir palengva. Jau kai kurie buvę karališki rūmai Varšuvoje atiduoti ne valdantiems didžiūnams juose gyventi, bet paversti muziejais, kaip vadinamasis Baltasis namas Lazenkose, Vavelio rūmai Krokuvoje.

Pradėjau šį savo rašinį nuo Lietuvos, apie ją ir baigsiu. Pagrindinė mano mintis turėtų būti aiški visiems. Bent tiems, kurie arčiau mūsų kultūros gyvenimo stovi. Norėjau viena pasakyti: kodėl mes trokštame būti už visus „gudresni", kodėl mes taip lengva širdimi numojame ranka, išsižadame to, ką kiti taip brangina, kuo didžiuojasi, ką sieja su savo ateitimi. Ogi kiekvienas nori bei mano, kad jis žengia į šviesesnę ateitį. Ir žengdamas neblaško pašaliais to, ką jam paliko praeitis, kad ir kokia tamsi ji būtų buvusi. Kas suabejos, kad naujam Rusijos piliečiui tamsiausias ir žiauriausias atrodo „pomieščičij byt". Tačiau ir smulkiausias daiktas, charakterizuojantis tą gyvenimą, nešamas į statomą muziejų.

Mes gi su buvusiais Lietuvos dvaruose kultūros turtais dažnai elgiamės kuo žiauriausiai. Tiesa, nedeginame jų, nenaikiname tyčia, bet beveik kiekviename žingsnyje rodome, jog jie mums nereikalingi, neturi su mumis nieko bendra, leidžiame jiems nykti pastogėse ar, kaip paskutiniuoju metu, girdėt, pasidarė pas mus madinga — ištraukiame juos iš jų šimtametinio tūnojimo ir tempiame į... savivaldybes. Girdi, rengiamės... muziejų steigti. Jei jau tikrai ateina į galvas steigti tokį muziejų, tai kodėl nepagalvojame, kad tinkamiausia jam vieta — kurie nors buvusio dvaro rūmai, o ne mažas savivaldybės kambarėlis, kur tas daiktas atrodo ne savo vietoje ir yra visai svetimas.

Jei duodame dvarų rūmus prieglaudoms, įvairiems pavyzdingiems ūkiams, tai kodėl žymesnių iš užsilikusiųjų rūmų negalime paversti praėjusių ir niekuomet negrįšiančių laikų buities muziejumi? Kodėl mes nenorime būsimoms kartoms palikti to gyvenimo žymių ne plačiuose istorinių veikalų aprašymuose, bet vaizdingai ir kiekvienam suprantamai parodyti tą epochą daiktų rinkiny?

Tik apnaikintas, išmestas į sąšlavyną daiktas nustoja savo vertės, ir tai tik nieko nenusimanančiam apie jį. (Man kartą buvo dovanotas sąšlavyne rastas „kažin koks popiergalis", kuris pasirodė esąs originalus garsaus prancūzų dailininko Fr. Buše piešinys.) Bet jei tas daiktas laikomas tam tikroje vietoje ir drauge su kitais, tai jis dažniausiai kalba daug daugiau, negu smulkiausias ir ilgiausias jo aprašymas ar mokslinis tyrinėjimas. Kai toks aprašymas veikia tik mūsų protą, pats daiktas kalba ir mūsų jausmui. Be to, nė vienas daiktas neegzistuoja kaip abstrakcija. Jis visuomet susiejamas ar su kuriuo nors asmeniu, ar gyvenimo laikotarpiu. Dėl to jis taip kitų ir branginamas.

Tiesa, kai tiek daug meno bei kultūros turtų iškeliavo Lenkijon, per vėlu taip plačiai kalbėti minėtu reikalu. Bet ir užsilikusioji jų dalelė, tinkamai surinkta, sutvarkyta ir laikoma, gali dar mums šio to duoti. Iš visų kadaise buvusių Tiškevičiaus Raudondvario rūmuose meno bei kultūros turtų tik penki vagonai buvo išgabenti Lenkijon. Vis dėlto šiek tiek jo dar pasiliko. Jei tų likučių neduotume išvežti, o prie jų dar pridėtume kitų buvusių dvarų turtus, užuot tempę juos į įvairių savivaldybių muziejėlius, tai ir gautume tokį muziejų, apie kokį kalbame šitame straipsnelyje. Raudondvario artumas nuo Kauno, jo rūmų gera tvarka ir turinys puikiausiai tiktų šiam dalykui.

„Lietuva", 1924, gegužės 12—13

Dėl mūsų praeities paminklų likimo

„Mialeś, chamie, złoty róg..."[1]

St. Vyspianskis

Mūsų valstybinio ir visuomeninio gyvenimo srityse nėra nė vieno taip apleisto ir piktžolėmis apžėlusio dirvono, kaip mūsų praeities materialinės kultūros paminklai. Liaudies epu geros valios žmonių dėka šiek tiek rūpinamasi. Tuo tarpu piliakalnius kasa, kas tik netingi ir kas tiki užburtų iždų pasakomis, senovės statybą griauna, „modernizuoja", kas tik nori, seną bažnytinį turtą degina ant laužo (tą net kun. Šmulkštys kadaise pripažino spaudoje), įvairius senovės daiktus gabena į užsienį, kas tik turi bizniui pinigų. Ir taip toliau, ir taip toliau, nors jaučio odą prirašyk. Taip nuo pirmos mūsų nepriklausomo gyvenimo dienos iki dabar.

Dėl ko taip yra mūsuose, kada pas mūsų artimiausius kaimynus visai kitaip? Viskas, kas jiems primena jų praeitį, gerbiama, renkama, saugoma. Kartais tai daroma gal net su per dideliu pietizmu. Dėl ko? Tik dėl to, kad jie tiki dar šviesesne ateitimi, kurios nėra ir negali būti be praeities. Mes gi it iš bedugnės atėjome šios dienos švieson ir sukniubome pilkumoje. O kiek dar tarp mūsų yra tokių, kurie ateitį mato tik per savo kišenių bedugnes...

Sumaterialėjome šiandien visi. Begėdiškai, ciniškai sumaterialėjome. Tad ir spiaudome į tėvų kaulus, ardome jų amžinus kapus, norėdami nors gabalėlį aukso surasti. O suradę sidabrą, tempiame jį vieninteliam mūsų prieteliui — žydeliui ir atiduodame jam už „sriubelės lėkštelę". Bet tik kaimynas nesužinotų. Bet tik valdžia nesusektų.

Jautrios sielos žmogus sielojasi, į tai žiūrėdamas, mėgina šį tą daryti, bet... visur kinų siena. Vieni įstatymo nepripažįsta, kiti nemoka jo išaiškinti, dar kiti... juokiasi iš „keistuolių" pastangų. Ir vėl nurimsti žmogus, numoji ranka ir sakai: tegul būna, kaip bus. Bet štai perskaitai laikraštyje apie naują vandalizmą — ir negali tylėti. Gal pagaliau susipras, atkreips akį.

Ne vienas skaitytojų jau nuo pirmų šio rašinio žodžių, tur būt, pamanys: „Pasidavė jausmams ir į isteriką metėsi." Ir iš tikrųjų mestumeisi į paskutinės rūšies isteriką, kad tik kiti pajustų josios priežastį. Juk blogai, labai blogai elgiamasi pas mus su senovės materialinės kultūros paminklais! Kas iš to, kad

[1] „Turėjai, chame, aukso ragą..." *(Lenk.)*

nuo 1919 m. turime net du įstatymus dėl Valstybės archeologijos komisijos, iki šio pavasario turėjome net pačią komisiją, kuri kelerius metus merdėjo. Merdėjo, nes buvo atiduota „loskai ir neloskai" „atžagareiviškos" valdžios, „atžagareiviško" seimo. Kur nemerdėsi, jei niekas jos neklauso. Štai vienas prelatas, nekreipdamas jokio dėmesio į komisijos pastabas, griauna XVII šimtmečio namus. (Kad jie yra XVII šimtmečio, įsitikino, kai jam užrašas medžio balkyje apie tai papasakojo, ir tų metų paskui nesigėdijo užrašyti ant „modernizuotų" rūmų frontono.) Tas pats prelatas griauna, o paskui atstato — „modernizuoja"— XVIII šimtmečio barokinius vartus. Kitas prelatas neištesi duotojo žodžio ir sugriauna seminarijos rūmų barokinį kaminą. Ir visa tai padeda jiems daryti ne kas kitas, kaip... Lietuvos atstatymo komisaras, kurį už tai kitoje šalyje seniai būtų pasodinę į kalėjimą. Kur nemerdėsi, jei visiems komisijos numatomiems darbams skiriama vos 10 000 litų per metus, neleidžiama laikyti nė vieno etatinio darbininko. Ir merdėjo Valstybės archeologijos komisija, o su senovės paminklais darė, kas ką norėjo: kasė, griovė, vežė Lenkijon...

Tiesa, komisija turėtų prisipažinti, kad be reikalo taip ilgai merdėjo. Nors ir nebuvo kam vietos užleisti, bet nereikėjo tose kiaurose Švietimo ministerijos kėdėse sėdėti. Gal vis ko nors tikėtasi? Gal būt. Galėjo tikėtis iš ministro d-ro Jokanto, kuris taip ilgai ir gražiai mokėjo aimanuoti apie lietuvių kultūrą, ypač senovės paminklus, nes jis... „istoriją labai mėgo". Bet jis tuojau parodė, kad jo žodžiai nieko bendra neturi su jo darbais. O vis dėlto komisija ištisus metus sėdėjo, kažko laukė ir nieko nedirbo.

Bet palikime tąją tamsią „atžagareivių" vedamos gadynės praeitį. Ką gi mums siūlo „kairioji" ateitis? Dabar seime „pirmeivių" dauguma, valdžia jų rankose. Jau buvo vienas kultūros kongresas, kalbama apie kažkokios meno kultūros tarybos prie Švietimo ministerijos, kultūros fondo steigimą. Kaipgi visa tai atsilieps mūsų praeities paminklams? Spėlioti sunku. Tad vis dėlto grįžkime prie praeities faktų. Gal mokėsime juos nušviesti jų tamsioje šviesoje ir ateityje nebekartosime anų klaidų.

Pasirašėme su Rusija taikos sutartį. Pagal tą sutartį Rusija turėjo grąžinti mums meno bei kultūros turtus. Iki šiol nieko negrąžino. Dėl ko? Kiek mums teko girdėti, tik dėl to, kad mes jų nespyrėme. Netgi nemalonėjome pasiųsti savo atstovo į mišrias komisijas šiems turtams išskirti iš Rusijos meno bei kultūros turtų rinkinių. Tai faktai, ne tušti žodžiai. Rusijos valdžia, griežtai spiriama lenkų, mūsų kultūros turtus pradėjo perdavinėti Lenkijai. Ką gi mes — protestavome? Ne! Mes apie tai nežinome ir žinoti nenorime. Kai kas net labai nosį suka, kai primenami šie įvykiai. Rodos, ir ateityje nemanome tuo atžvilgiu būti kitokie. Susirenka kultūros kongresas. Taria savo žodį apie visas mūsų kultūros gyvenimo sritis, tik nė pusės žodelio apie mūsų kultūros turtus, be kurių mūsų kultūrinis plėtojimasis beveik neįmanomas. Be jų nepažinsime savo

istorijos, teisės (Lietuvos metrika). Neturime nė vienos didesnės bibliotekos (buv. Vilniaus universiteto biblioteka yra Petrapilyje iš 33 000 vienetų). Ir kaip tik dabar, kada su Rusija susitarti palankios sąlygos, ne kas kitas, kaip kultūros kongresas, turėjo priminti ir mūsų valdžiai, ir Rusijai apie mūsų kultūros turtus. Bet ir šiuo atveju, kaip visur pas mus, taip ir kultūros kongrese, buvo... „ramu kaip Šipkoje".

Mes šiandien nerasime nė vienos valstybės, iš kurios laisvai galima būtų gabentis meno bei kultūros turtus. Tik vienoje vienintelėje Lietuvoje tai galima, tik ji viena neturi atitinkamo įstatymo. Tad ir gabenama, tuštinami visi buvusieji mūsų dvaruose rinkiniai. Tik šią vasarą išgabenta iš Raudondvario gana turtinga biblioteka, paveikslų ir graviūrų rinkinys. Kur? Aišku, Lenkijon. Ten jais pasipuoš bibliotekos, muziejai. Tik mums jų nereikia. Net girdėti kalbant, kad Lietuvoje yra lenkų agentų, renkančių mūsų meno bei kultūros turtus, ir kad jiems neblogai sekasi.

Mūsų kunigai ilgą laiką išsijuosę politikavo, kol visai nusipolitikavo. Lindo į įvairias gyvenimo sritis. Į bažnyčią žiūrėjo kaip į politinę tribūną. Ir pretendavo į pirmuosius, į didžiausius kultūros nešėjus Lietuvoje. Bet iš bažnyčios vijo lauk visus „senus griozdus". Aišku, politikuojant negalima minėti praeities, tad ir jokios pagarbos seniems bažnytiniams meno turtams. Ir čia Lietuva vienintelė tokia šalis Europoje. Tekdavo susitikti su įvairiausiais dvasininkų sluoksniais, skaityti jų spaudą, ir nė karto negirdėjau iš jų minties apie bažnytinio meno muziejaus steigimą. O, rodos, galėtų turėti ir žmonių šiam darbui, ir organizuoti jį nesunku, ir lėšų greičiau, negu kam kitam, atsirastų... Bet kur tau — visas tas progas geriau sukišti į kokį nors laikraštpalaikį, tik ne į jokį kultūros darbą... Mat, reikėjo į seimą pralįsti, į banko direktorius. Dabar jau, ačiū dievui, prarastos tos pozicijos, tad, užuot pykus dėl pralaimėjimo, ar ne geriau būtų imtis kultūros darbo? Laikas būtų apie tai pagalvoti, kol dar nevėlu.

Dėl ko gi taip yra? Gal dėl to, kad išardėme, sunaikinome dvarus, kaip stiprius ūkio vienetus; atseit, nereikia ir tų turtų, kurie liudija apie buvusią tuose dvaruose kultūrą. Ardė savo dvarus ir rusų komunistai, bet meno bei kultūros turtus jie rinko, saugojo, pristeigė net specialių tos dvarų kultūros muziejų. Ten buvo rusų dvarai, rusų kultūra. Mūsuose dvarai lenkų ar nelenkų, bet... „bajorų" ir kultūra „bajoriška". Tad šalin visa bajoriška kultūra. Jų, „jų" kultūra! Taip klystame vien tik dėl to, kad nepažįstame savo praeities, savo kultūrą norime matyti tik nuo „Aušros" pasirodymo, tik sodžiuje. Raudondvaryje buvo nemažas vadinamosios Vilniaus meno mokyklos paveikslų rinkinys. Lenkų mokyklos? Anaiptol. Toji mokykla įsisteigė dar XVIII šimtmečio gale prie Lietuvos Vyriausiosios mokyklos. Daugelis tų mokinių buvo lietuviai. Gal ir „bajorėliai", bet nieko bendra neturintieji su bajoriškumu. Vien tik norėdami patekti tarp mokyklos sienų, elgetaudavo tos garbės — bajoriškumo. Kai

atsistodavo ant savo kojų, nesigėdijo pasivadinti „litwinem". Tik už savo darbus gavo bajoro titulą mužikas — Stuoka-Gucevičius, Vilniaus katedros statytojas. Kas žino 1794 m. sukilimo istoriją, tas negali nežinoti, kad Lietuva šį sukilimą vedė atskirai nuo Lenkijos. Tad nejaugi Gucevičius gavo žaizdas ties Vorona už Lenkiją?..

Kitas nemažas menininkas, tapytojas Oleškevičius, Vilniaus meno mokyklą baigęs „bajorėlis", Šiluvos bažnyčios vargonininko sūnus, irgi lenkas — ne lietuvis? Tad kodėl ant paveikslų dėdavo parašus —„J. Oleszkiewicz — litwin pinxit"? O Lukoševičiai, Valinavičius — irgi lenkai, irgi svetimos kultūros? Netekdami mūsų dvarų meno rinkinių, kaip tik netekome nemažos dalies lietuvių menininkų gražiausių darbų. Netekome taip, kad nė vieno pavyzdėlio neliko mūsų „biednuose" muziejuose.

Tokios pat kilmės buvo ir įvairūs kiti mūsų dvarų kultūros turtai. Šiandien vardan kažkokio patriotizmo gėrėtis mūsų kryžiais, audiniais, drožiniais kartais mokame. O lietuvio baudžiauninko dvarponiui padarytoji kėdė, inkrustuotas stalelis kaip svetima dvasia mums dvokia. Ar ne ironija?! Laisvo mūsų sodiečio darbą, matyti, įvertiname, o baudžiauninko... fui!

Netekome vieno kito, ir džiaugiamės, kad... svetimo jungo kratomės. O kratomės savęs, savo tėvų dvasios, ištisų Lietuvos gyvenimo epochų. Ir, žinoma, vargu ar kada galėsime susikurti viso to vaizdą. O gal ir labai būtų pravartu turėti jį, gal kada nors ir labai gailėsimės jo. Tuomet ir prisiminsime St. Vyspianisto žodžius: „Miałeś, chamie, złoty róg..."

Apie tai, ką daryti, kad nors iš dalies galima būtų atitaisyti mūsų pačių klaidas, pakalbėsime kitą kartą.

„Lietuvis", 1926, rugsėjo 10

Dėl mūsų praeities paminklų likimo

„Lietuvio" 36 nr. stengiausi atvaizduoti mūsų senovės paminklų likimą visai netolimoje praeityje. Dabartis šiuo atžvilgiu niekuo nesiskiria nuo praeities. Gal ką nauja žada ateitis? Sprendžiant iš atskirų „naujos gadynės" reiškinių — nieko arba labai mažai. Gal per ankstyvas sprendimas? Ne! Ir štai dėl ko toks „nelemtas" šis klausimas mūsuose.

Mes negalime įsivaizduoti valstybės gyvenimo be politikos. Kultūringose valstybėse ne tiktai vidaus, užsienio, finansų, žodžiu, materialinis gyvenimas turi savo politiką, bet yra ir intelektualinio gyvenimo — kultūros, meno — politika. Ir taip ten yra, neatsižvelgiant į valdymo formas.

Mūsų valstybėje buvo ir yra tik vienos intelektualinės gyvenimo srities — švietimo — politika. Šią politiką vykdo Švietimo ministerija, darydama dažniausiai gana aštrius ir brangius eksperimentus. Šiandien mokyklose mokoma bažnytinio katekizmo, ryt — politinio. Beveik tik tokie yra mūsų tautos intelektualinio gyvenimo reikalai, imant juos valstybiniu mastu. Rodos, neturėjome nė vienos Švietimo ministerijos (mainosi ministrai, mainosi ir centro bendradarbiai), kuri būtų ryžusis valstybiniu mastu apimti visus krašto intelektualinės kultūros reikalus...

„Netiesa! — pasakys man.— Viena kita šiuo tuo rūpinosi. Yra ir liudininkų — mūsų kultūros bei meno įstaigos: Knygų leidimo komisija, Terminologijos komisija, Valstybės archeologijos komisija, Valstybės teatras, Čiurlionio galerija, Meno ir Muzikos mokyklos..."

Nors taip pastatytas klausimas ir atitolins mane nuo artimiausio mano uždavinio, bet, kadangi šie „faktai" tik pagilins bendro reikalo sprendimą, nepaliksiu jų nelietęs.

Taip, ką tik išvardintos įstaigos yra, gyvuoja. Tiesa, visos jos Švietimo ministerijos žinioje. Ministerija šiaip taip rūpinasi jomis ir aprūpina. Priklauso nuo to, kieno įtakoje ministerija yra, ar moka paveikti, įtikinti, įrodyti. Visai ne dėl to, kad pati ministerija žino, ką turi, ir moka tai tvarkyti. Atsiminkime, kaip tos įstaigos — jei ne visos, tai bent dauguma jų — įsikūrė. Buvo tokia Lietuvių meno kūrėjų draugija; steigė tam tikras įstaigas, rūpinosi jomis. Švietimo ministerija subsidijavo. Buvo toks laikas, kad mūsų kultūros, meno gyve-

nimas lyg ir visai tinkama vaga ėjo. Bet kažkam prireikė, kad Lietuvių meno kūrėjų draugija iširtų. Pasistengė — ir pasiekė: draugija iširo. Įkurtosios įstaigos atsidūrė „šiltame" Švietimo ministerijos glėbyje. Ir tuojau pradėjo sirguliuoti. Dažniausiai dėl visokių menkų priežasčių. O diagnozės nėra kam nustatyti, nes Švietimo ministerija, užuot ieškojusi gero gydytojo, ėmėsi žongliravimo. „Lietuvai reikalingos dvi muzikos mokyklos", nes yra... du direktoriai. Na, ir steigiamos dvi. „Gal tik aš vienas tinku į direktorius, gali susidaryti konkurencija..." Na, ir galvojama apie dviejų muzikos mokyklų sujungimą į vieną... konservatoriją. „Valstybės teatre negerai tik dėl to, kad vienas direktorius,— paskirkime tris. Nepagerėjo?! Paliksime vėl tik vieną. Įstatymo nėra, štai dėl ko negerai." Ir beveik tuo pat metu ruošiami trys įstatymai. Šiandien atėjo ministerijon „teatro žinovas" X ir pataria rašyti taip; ministerijos tarnautojai prakaituoja ir rašo. Kitą dieną pasirodė „žinovas" Y ir kitaip pataria; ministerija taiso. Atėjo Z ir „visai kortas sumaišė". Ir išėjo „klasiškas" Lietuvos Valstybės teatro įstatymas, pagal kurį artistas — nei žmogus, nei žvėris, nei paukštis — velnias žino kas. Tai jis valdininkas su visomis teisėmis (kurių dar nėra mūsų valstybėje, nebent „Higienos" pirtin trečiadienį nueiti papiginta kaina), tai samdinys, kada nori šalinamas. Tai jis gauna algą pagal kategoriją, tai, kaip „specas" (artistu gali būti ir nemokėdamas dainuoti, tik tuomet nebūsi „specas"— ?), gauna 50 procentų priedo prie pagrindinės algos ir neturi jokių švenčių. Ir taip toliau, ir taip toliau. Ne, tai ne juokai, tai karti teisybė: jau kokie penkeri metai egzistuoja Meno mokykla, išleidusi bent tris paišybos mokytojų aukštesniosioms mokykloms laidas, turinti savo naujus rūmus, savo mokytojų etatus, sąmatą, stipendijas užsienyje, o vienas iš buvusių ministrų klausia kartą vieną savo valdininką:

— Pasakyk tamsta, kas per įstaiga Meno mokykla? Ką ten daro menininkai susirinkę?.. Tik visokie plepalai po miestą sklinda...

— Mokykla yra Švietimo ministerijos žinioje,— atsakė ministro paklaustas valdininkas.— Pasiųsk, p. ministre, savo atstovą, pažiūrės, praneš, ir tamsta žinosi.

— O kas gi iš esamų Švietimo ministerijos valdininkų išmanys, ką jie piešia, ar gerai piešia, ar turi kokią programą?..

Nieko sau susirūpinimas savo įstaiga, turinčia šimtą dvidešimt mokinių ir gyvuojančia jau bene penkerius metus!..

Daug dar į šiuos panašių faktų galėčiau nurodyti, bet užteks ir tų.

Visai panašiai yra ir su mūsų praeities paminklų apsauga. O ta apsauga irgi priklauso nuo Švietimo ministerijos. Archeologijos komisija sudaryta neva iš šiokių tokių specialistų; komisijos įstatymas numato tam tikras teises apsaugos reikalu. Bet tik maža dalele tų teisių komisija gali pasinaudoti be švietimo ministro įsikišimo. Tai jis nesupranta, kam reikalinga viena ar kita ir neleidžia

„be reikalo eikvoti lėšų", tai vėl pareiškia savo „veto" kuriuo nors klausimu. Visas darbas susideda tik iš smulkučių reikalėlių. Už didesnius bijomasi atsakyti prieš seimą. Ir išeina, kad kai prireikia senam profesoriui vasaros metu pasivažinėti valdžios sąskaita po Lietuvą, o gal tik į Nidą nuvažiuoti — te tau komandiruotė ir jei ne pora, tai nors vienas tūkstantukas. Tuo tarpu jei nori senosios architektūros paminklus, diena iš dienos nykstančius, matuoti, fotografuoti,—„nėr lėšų". Ne tiek nėra lėšų, kiek nesuprantama, kuriam biesui tos fotografijos, tie matavimai reikalingi! Policija kreipiasi į Švietimo ministeriją: pilietis X pranešė, kad iš Kauno geležinkelio stoties kažin kokie žydeliai gabena Rygon visą vagoną brangių daiktų iš N dvaro (faktas!). Ką daryti — išleisti ar sulaikyti?.. Švietimo ministerija turi telefoną, todėl prasideda barškinimas įvairių įstaigų direktoriams, atskiriems asmenims. Kartojamas policijos pranešimas, jos užklausimai ir to paties klausia pati ministerija. Girdimi direktorių, atskirų asmenų atsakymai: „Mano įstaigos įstatyme nenumatytas toks atvejis, nežinau, ką daryti", „Kuo čia aš dėtas, kreipkis tamsta į Archeologijos komisiją". Ministerija nežino, kur yra komisija. „Rodos, nėr, kur ją sugaudysi..."— sako ji. Ir numoja ranka ministerija, ir keliauja savo keliu turtai, jei policijos įsikišimo išsigandęs žydelis laikinai nepaslepia jų kuriame nors Kauno sandėlyje (faktas!). Pagaliau komisija pasiūlo nusavinti N. meno bei kultūros turtą, numatytą išvežti Lenkijon, ir Švietimo ministerija tai patvirtina. Bet komisija — tik patariamasis organas, neturįs nė vieno asmens savo nutarimams vykdyti. Ir pūva šis užantspauduotas turtas ketverius, penkerius metus (faktas!), nes nėra, kas jį priimtų, kas jį atgabentų Kaunan. Kam ir kokia iš to nauda? Visiems, o ypač turtams, didžiausia žala...

Žemės ūkio ministerija vykdo žemės reformos įstatymą ir klausia Švietimo ministerijos, kas daryti su piliakalniais, kieno žinion juos perduoti. Atrodytų, pagal Archeologijos komisijos įstatymus — jai. Bet Švietimo ministerija nėra tuo tvirtai įsitikinusi ir metais vilkina atsakymą. Tada žemės reformos valdyba siūlo Lietuvos pagražinimo draugijai piliakalnius paimti savo žinion ir globon. Šioji atsisako. Dar vienas kitas pasiūlymas, susirašinėjimas, ir piliakalnis ariamas, kasamas žvyrui imti...

Dėl ko taip yra? Labai ir labai dėl to kalta Archeologijos komisija. Pabrėžėme tai dar aname „Lietuvio" numeryje. Bet kalčiausia Švietimo ministerija. Komisija yra jos žinioje, jei netinka, galima būtų ją perorganizuoti, svarbu tik, kad darbas būtų gerai dirbamas. Bet kas gi ministerijoje tuo pasirūpins? Ministrai kultūros bei meno srityse moka tik žongliruoti. Nelengvas tai amatas, bet jie neatsisako jo. Tik vienas žongliruoja su virvele, kitas su „parasolka", trečias su lazda. Ir visa tai dėl to, kad Švietimo ministerija labai dažnai nežino, kuriuo tikslu viena ar kita jos žinioje esanti įstaiga atsirado. Na, Valstybės teatras dar suprantama — kad būtų kas parodyti nuobodžiaujantiems Kaune

svetimų valstybių atstovams. Bet visa kita? Dėl tokių klausimų galima sau laužyti galvą tik tada, kai tas įstaigas priglaudei, bet neugdei jų, negalvojai, į kokį kelią geriau jas būtų išvesti, kad jos kuo naudingesnės būtų mūsų kultūros klestėjimui, visuomeniniam gyvenimui. Kitaip tariant, kol vyriausioji įstaiga neturi jokio plano kultūros bei meno gyvenimui plėsti Lietuvoje, kol viena ar kita šios srities įstaigų pakenčiamos vien dėl to, kad jos egzistuoja, kol valstybė šioje srityje nevykdo jokios politikos, ne siaurai suprastos, bet plačiąja to žodžio prasme,— aukščiau minėti reiškiniai dažnai mūsuose kartosis.

Norint atitaisyti tas klaidas, reikia, kad Švietimo ministerijoje kultūros bei meno įstaigoms vadovautų ne vienas kuris nors valdininkas, nieko bendra su šia sritimi neturintis, bet kad susidarytų nors maža kolegija ar taryba, kad Švietimo ministerija į kai kurias savo įstaigas žiūrėtų ne kaip į nereikalingą lėšų eikvojimą, bet jų priešakyje pastatytų tinkamus žmones ir pasitikėtų jais. Pasitikėdama kontroliuotų, kaip darbas dirbamas. Iki šiol p. ministras praleisdavo laiką, skirdamas mokytojus, o aukštesnio mokslo tarėjas — kultūros bei meno reikalus spręsdamas. Kad jis dirbtų vien tik šį darbą, tai gal ir galėtų jį rimčiau atlikti; bet nereikia užmiršti, kad ant tarėjų pečių buvo ir gimnazijų bei kitų įvairių įvairiausių įstaigų reikalai. Todėl vietoje rimto darbo ir išėjo neprincipingas, neplaningas, o kartais ir bergždžias žongliravimas.

Kalta čia ir mūsų visuomenė, o ypač spauda.

Mūsų visuomenė irgi lanko tik teatrą ir, rodos, labai domisi jo užkulisiniu gyvenimu. Kitos mūsų kultūros bei meno įstaigos jai rūpi tiek, kiek pernykštis sniegas. Negalima paaiškinti to neturtu. Mūsų visuomenės susidomėjimas tam tikromis kultūros bei meno sritimis ir įstaigomis tų sričių darbuotojams kartais būtų daug brangesnis kaip moralinė paspirtis, negu duotas vienas kitas litas. Užsienyje kaip tik taip ir daroma.

Ten valdžia steigia bei išlaiko įvairias meno bei kultūros įstaigas. Bet visuomenė mato, kad valdžia be jos paramos negali visko aprėpti, negali darbo tinkamai atlikti, tad ir steigiamos įvairios visuomeninės draugijos, kurių uždavinys yra arba betarpiškai padėti toms įstaigoms plėstis, arba greta jų varyti dar platesnį darbo barą. Senųjų praeities paminklų apsauga Rusijoje prieš karą rūpinosi Archeologijos komisija, bet visuomenė pamatė, kad dirbama silpnai, „po kazionomu", kaip įprasta buvo ten sakyti. Ir įsikūrė visuomeninė draugija tais pačiais tikslais. Ėmėsi darbo, parodė, kad jai šioji darbo sritis brangi; valdžia atėjo į pagalbą, ir nuveikta labai daug. Ne kitaip yra Vokietijoje, Prancūzijoje. Tik mūsuose net Mokslo draugija seniai yra mirusi ir prisidėti nemano. Visuomenė rami — valdžia viskuo pasirūpins, kadangi visuomenei tai nerūpi...

Laikraštininkai gana dažnai nusiskundžia, kad teatre, kine jie negauna nemokamos vietos. Labai liūdna, jei taip yra ir jei jie nėra to nusipelnę. Bet ar kuris nors laikraštininkas užėjo kada į vieną ar kitą kitokios rūšies mūsų kultūros

bei meno įstaigą, negu teatras, ar teiravosi, kuo ji gyvena, ko jai trūksta, kuo ji džiaugiasi, kuo turėtų atkreipti mūsų visuomenės dėmesį? Kiek teko girdėti iš įvairių šios rūšies įstaigų vedėjų, tokių svečių jie niekada nėra matę. Čia ir numeruotų kėdžių nėra, ir už įėjimą mokesčio neimama, bet mūsų laikraštininkų joks „interesas" čionai netraukia. Ne sensacija, ne politika... O kiekviena proga giriamės savo demokratizmu, savo „naujomis gadynėmis".

Kol tik plepiais būsime, niekas mūsų kultūros bei meno gyvenime nepagerės. Ir Europa tik juoksis iš mūsų kultūros bei meno nuopelnų, apie kuriuos jai kartais užsimename. Jei norime apgaudinėti save, tai nemanykime, kad kiti yra tokie akli. Tuo, kad įsileidžiame gastrolierius, Europai neužimponuosime. Nors ir kaip ELTA siuntinėtų telegramas, kad pas mus vieši Rygos dramos teatras, kad teatras perpildytas, Europa nepatikės, jog mes kultūringa tauta. Europa žiūri į kultūrą ne vien tik pro teatro akinius. Ten kultūra daug vagų turi, ir kiekviena tinkamai išariama, branginama. Dar nė vienas užsienio teatras nekvietė mūsų teatro į gastroles. O kiek mūsų Švietimo ministerijos stalčiuose guli pakvietimų į tarptautines meno parodas, kongresus? Apie tai spauda labai mažai žino.

Save apgaudinėjame, ne Europą, sau kenkiame, ne jai. Ji mus įvertina.

„Lietuvis", 1926, spalio 1

Tvarkytinas paminklų reikalas

Lietuvos savarankiško gyvenimo dešimties metų sukaktuves mūsų visuomenė pažymėjo, statydama paminklus. 1930 m. sukako 500 metų nuo Vytauto Didžiojo mirties. Mūsų miestų, miestelių aikštėse ta proga iškilo nauji paminklai. Pristatyta nemaža paminklų ir kitomis progomis. Žodžiu, šiandien Lietuvoje labai maža tėra miestų ir miestelių, kurių aikštėse nebūtų paminklo. Kaip kadaise Lietuvą vadino kryžių šalimi, taip šiandieną ją greit bus galima pavadinti paminklų šalimi, kitaip sakant, kilnių žmonių šalimi, kur kiekvienas reikšmingas Lietuvos gyvenimo įvykis užfiksuotas regima forma — paminklu.

Reikėtų tik džiaugtis tais gražiais ir kilniais mūsų visuomenės darbais. Ir kas, rodos, išdrįstų ką bloga pasakyti apie tokį reiškinį. Deja, tenka konstatuoti ir neigiamas jo puses. Paprastai paminklai yra statomi ne vien tam, kad vienas ar kitas istorinis momentas būtų užfiksuotas ir tuo pareikštas visuomenės džiaugsmas, bet ir kad jaunąją kartą auklėtų, miestą bei miestelį papuoštų. Šį tikslą paminklai pasiekia tik tuomet, kai jie yra menininkų kūriniai. Tik menininkai sugeba sintetiškai išreikšti visuomenės nuotaiką, įkūnydami ją atitinkama forma granite arba bronzoje. O mūsų miestuose bei miesteliuose pastatytieji paminklai dažniausiai yra tik masės — akmenų, cemento krūvos. Ir nieko jie nesako nei mūsų protui, nei širdžiai. Tiesa, šį tą sako jų užrašai. Bet jei užrašuose glūdėtų paminklų esmė, tai užtektų vien memorialinių lentų. Dar daugiau, negu tokios lentos, kalba istorijos knygų puslapiai. Paminklo uždavinys yra istorijos puslapius visuomenei priminti regima sintetine forma. Užrašai ant paminklų, įvairūs smulkūs simboliai tiems užrašams vaizdžiai paaiškinti paminkluose tėra tik antraeilis dalykas. Mikelandželas iškalė Dovydo statulą. Ji neturi jokio užrašo. Tačiau visi žino, kad tai yra ne tik biblijos didvyris Dovydas, bet ir XVI a. Italijos istorijos skaudžių puslapių simbolis.

Žinoma, svajoti mums apie tokius paminklus, kaip Mikelandželo Dovydas, yra bergždžias dalykas. Ir vis dėlto kiekviename mūsų statomame paminkle matyti nors šešėlį didelių idėjų ne tik svajotina, bet ir siektina. Žingsnis po žingsnio gal ir pasieksime tai, ką šiandien jau mažiausi Vakarų Europos miestukai turi, norėdami pagerbti, įamžinti didelę idėją. O visi mūsų miestuose, miesteliuose statomi paminklai ne tik nepasiekia anų paminklų tikslo, bet kartais gali kompromituoti mus svetimšalių akyse. Štai vaizdi iliustracija, kas su tais

mūsų paminklais darosi po metų. „Dienos naujienų" kovo 18 dienos numeryje randame žinutę apie Plungės paminklo likimą:

„Pereitą rudenį dalinai buvo baigtas statyti nepriklausomybės paminklas 18 m aukštumo (gal dėl per didelio aukštumo pakrypo į vieną šoną). Prie paminklo, ant pasostės, pastatyta „Laisvės" statula su kardu rankoje ir iškeltu vainiku. Šonuose Vytauto Didžiojo, Žemaitijos ir Plungės herbai. Savo laiku dėl šio paminklo buvo kilę daug ginčų, nes statula vaizdavo nuogą moterį. Pasipriešinus dešiniosioms organizacijoms, statula apvilkta rūbu. Rudenį, kilus darganotam orui, „Laisvės" ranka su kardu nukrito. Po kiek laiko nubyrėjo ir visi herbai. Dabar paminklas turi ne kokią išvaizdą. Buvo manyta, kad paminklą „apdaužė" blogos valios žmonės, bet vėliau paaiškėjo (yra ir liudininkų), kad pati ranka nukrito. Tokio pat likimo susilaukė ir Rietavo paminklas, nes dailės darbus dirbo tas pats savamokslis dailininkas."

Nors čia aprašytas tik dviejų paminklų likimas, bet aš manau, kad tai nėra išimtis. Pastaraisiais metais ne vieno mūsų pastatyto paminklo laukia ta pati dalia. Pasirodo, kad paminklui pastatyti vien gražių norų ar pinigų neužtenka. Reikia ir nusimanančių žmonių. Į tai aš ne kartą kreipiau mūsų visuomenės dėmesį ir pranašavau tų mūsų paminklų likimą. Faktų dar neturėjau ir buvau neišgirstas. Dabar gal jau būsiu išgirstas — tokių paminklų statymas yra nesveikas mūsų gyvenimo reiškinys. Kadaise aš jį pavadinau paminklomanija. Iš tikrųjų, tai yra ne rimtas darbas, o manija. Manija, į kurią įdedama daug darbo, pinigų, o rezultatas... „Laisvės" ranka su kardu nukrito"... Įsivaizduokime, kad pas mus plinta turizmas, mūsų miestelius lanko svetimšaliai. Visi žino, kad karas senokai praūžė, o čia, Lietuvoje, paminklai be rankų, be herbų, be kitų dalių bei atributų. Ką gi tie svetimšaliai apie mus pamanytų? Gal kad esame turtinga šalis ir nežinome, kur pinigus dėti? Bet mes patys gerai žinome, su kokiu vargu tie paminklai yra statomi. O statomi tam ir taip, kad ne tik mažai kuo į mus prabiltų, bet po metų kitų iš jų teliktų griuvėsiai.

Kartoju, tai yra nesveikas ir taisytinas gyvenimo reiškinys. Aš anaiptol nekaltinu mūsų miestų bei miestelių visuomenės. Ji už kilnius norus, pasiaukojimą verta pagarbos. Bet jei ji imasi tokio kilnaus darbo, duodančio labai apverktinus rezultatus, tai čia kalti tie, kurie tai visuomenei galėtų, privalėtų padėti. Kur nors kitur paminklui pastatyti reikia gauti autoritetingų įstaigų leidimą. Mūsuose, atrodo, stato, kas nori ir kur nori, be jokio leidimo, kontrolės.

Jei vyriausioji statybos inspekcija šiandien jau imasi rūpintis mūsų miestų, miestelių racionaliu išplanavimu, tai gal ji turėtų pasirūpinti, kad tų miestų, miestelių aikštės būtų puošiamos tinkamais meno paminklais ir nedarytų mums gėdos. Tuo kaip tik pagražinsim savo miestus, sutaupysim visuomenės lėšas, jas tam pačiam reikalui daug naudingiau suvartosime.

„Lietuvos aidas", 1932, balandžio 2

Dailininkas architektas Vladimiras Dubeneckis

Penkeriems metams nuo jo mirties praslinkus

Yra žmonių, kurių gyvenimo prasmė atitinka vienos Gogolio apysakos veikėjo nuomonę: „...ar ne vis viena, kaip musė perskrenda kambarį..." Ateina tokie žmonės į šį pasaulį, pagyvena ir išnyksta. Išnyksta, tarsi jų mūsų tarpe niekuomet nebūta. Išnyko, ir jokio pėdsako, jokios spragos nepasiliko.

Yra žmonių, kurie į gyvenimą, į mūsų tarpą ateina su didelėmis vertybėmis. Tas vertybes paberia pilnomis rieškučiomis. Jiems gyvenimas reikalingas, ir gyvenimas be jų būtų neįmanomas. Jie gyvenimą įprasmina, suteikia jam turinį. Ir kaip nyku, tuščia pasidaro, kai jie, išvarę, o dažniausiai tiktai įpusėję skirtas jiems vagas, šį gyvenimą palieka, apleidžia mus.

Pastarajai žmonių rūšiai priklausė dailininkas architektas Vladimiras Dubeneckis. Jau penkeri metai praėjo nuo jo mirties, ir vis dar taip ryškiai mūsų meno, architektūros gyvenime jaučiama spraga, kuri atsirado, jam mirus. O jam skirtą išvaryti vagą jis vargu bau buvo įpusėjęs.

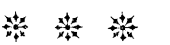
Į Lietuvos gyvenimą Vladimiras Dubeneckis atėjo 1919 m. pradžioje. Atėjo su visu savo esybės turiniu. Atėjo tuomet, kai iš griuvėsių kylančiai Lietuvai taip reikalingas buvo kiekvienas inteligentas. O architektūros srityje jis buvo vienintelė ir milžiniška pajėga. Iš kur atėjo, niekas neklausė. Kiekvienas, susidūręs su juo, džiaugėsi, kad jis mūsų tarpe. Gana greit susidarė įspūdis, kad jis čia jau seniai. Vieniems jis buvo menininkas, kitiems — dailininkas architektas, pirmas atgimstančios Lietuvos architektas, dar kitiems — žmogus. Be to, ir visuomenininkas, įvairiais Lietuvos reikalais besisielojąs, dirbąs, skubąs. Tačiau ir pastaraisiais atvejais pirmiausia — menininkas. Visomis šiomis savybėmis Vladimiras Lietuvos dirvonuose išsiskyrė iš daugelio daugelio kitų. Kur jis bedirbtų — valstybinėje įstaigoje, draugijoje, įvairiose komisijose,— visur pasirodydavo su visa savo inteligencija, erudicija, visiškai atsidavęs darbui.

Iš kur visa tai V. Dubeneckis atsinešė?

Iš Lietuvos dvasinių savybių, iš svetur įgytos kultūros. Iš pradžių tiktai rusiškai kalbąs, bet „Lietuvos bajorų ainis" (kaip pats sakydavos), beveik iš pat pirmos dienos, kai tik atsirado Lietuvos žemėje, savas, mylimas, gerbiamas „Dubas" arba „Vladas". „Dubas"— artimiesiems, draugams —„Vladas", nes kažkaip savišk iau šis vardas skambėjo.

V. Dubeneckio praeitis visa svetur: Rusijoje (Sibire, Petrapily), Italijoje. Ir tiktai kartą stipriau surišta su Lietuvos kultūros gyvenimo širdimi — Vilniumi: 1912—1913 m. jis stato čia savo patėviui, daktarui Nedzveckiui, vilą Žvėryne.

Iš Vilniaus ištremto Sibiran daktaro Juozo Dubeneckio ir daktarės Repinos sūnus Vladimiras gimė pagal vieną versiją Sibiro mieste Zmeinogorske, pagal pasą — Barnaule; pagal kitą versiją — Vilniuje ir dar kūdikis buvo išvežtas į Sibirą. Kuri iš šių versijų yra tikra, šiandien sunku pasakyti. Aišku vien tai, kad Vladimiras gimė 1888 m. rugpiūčio 25 d. (senuoju stiliumi). Vidurinį mokslą pradėjo Barnaule, bet užbaigė vienoje iš Petrapilio realinių mokyklų ir 1906 m. įstojo į Petrapilio Dailės akademijos architektūros skyrių, kurį baigė 1914 m. Tų pačių metų gegužės 28 d. už Valstybės tarybos rūmų projektą akademija suteikė jam dailininko architekto vardą, o už pasižymėjimą — stipendiją tolimesnėms studijoms užsienyje. Deja, prasidėjęs pasaulinis karas neleido jam šia stipendija pasinaudoti, tad dirbo Petrapily pas architektą akademiką Fominą. 1917 m. kilusi Rusijoje revoliucija įtraukė jį į aktyvų visuomeninį darbą Meno veikėjų sąjungoje, kurioje jis buvo vienas iš sekretorių ir aktyviausių narių. 1918 m. kurį laiką gyveno Maskvoje ir iš čia buvo pakviestas Petrapilio Dailės akademijos architektūros katedros profesorium. 1919 m. pradžioje atvyksta į Vilnių ir darbuojasi Švietimo komisariato meno kolegijoje; tų pačių metų gegužės mėnesį persikelia Kaunan, o jų gale išvyksta į Berlyną ir vėl į Kauną sugrįžta tik 1922 m. Čia darbuojasi jau iki mirties.

Ką Vladimiras išgyveno Sibire, retkarčiais šių eilučių autoriui pasipasakodavo. Jaunystės dienos praėjo kaip daugelio inteligentų vaikų: mokykla, mokytojai, pamėgimas vaidinti arba, kaip buvo sakoma, rengimas naminių spektaklių. Naminiai spektakliai, pasak Vladimiro, atimdavę jam daug laiko, nes, iš mažens pamėgęs paišybą, jis buvo dekoratorius, butaforas, grimuotojas. Tekdavę ir vaidinti. Visa tai sužadino meilę teatrui, padarė vienu žymiausių mūsų teatro menininkų — dekoratorių.

Dideli Sibiro plotai, Altajaus kalnai ugdė erdvės pajautimą ir laisvės meilę. Dažnos kelionės jote į kalnus, audros ir nakvynės kalnuose Vladimiro sielą pripildė didybės ir menkystės suvokimo, džiaugsmo ir nusiminimo, mistikos ir net prietaringumo jausmų. Ir šie bruožai lydėjo jį iki grabo lentos. Labai mėgo Bloko poeziją ir Hofmano apysakų fantastiką. Daug Bloko eilėraščių mokėjo atmintinai ir neretai savotiškai deklamuodavo, Hofmano vaizdai jam buvo labai suprantami ir artimi. Niekuomet nevažiuodavo baltu arkliu ir buvusia Kauno „konke", jeigu vagonėlio užpakalyje pamatydavo neporinį numerį. Pereidamas gatvių sankryžą, kažką murmėdavo —„kerėdavo", nes to reikalavo laimingas „koordinačių susikirtimo perėjimas".

Sibire Vladimiras pergyveno ir didelę tragediją: medžioklėn išėjęs tėvas kalnuose buvo rastas nusišovęs. Nusiminimo valandomis Vladimiras ne kartą sakydavo: „Manęs laukia tėvo galas, toksai ir mano likimas." Laimė, ši jo nuojauta neišsipildė: nors ir labai anksti, bet jis mirė, įvairių ligų nukamuotas.

❋ ❋ ❋

Šviesiausius atsiminimus Vladimiras išsinešė iš Petrapilio Dailės akademijos. Į akademijos architektūros skyrių patekti buvo nelengva: konkursiniai egzaminai iš paišybos, matematikos ir fizikos. Iš laikančių egzaminus pusantro—dviejų šimtų žmonių patekdavo vos dvylika—penkiolika, o baigdavo mokslą dar mažiau — du, trys, penki. Vladimiras paišybos egzaminams ruošėsi iš pagrindų. Jis nesitenkino vien žinoma Petrapily Goldblato studija, bet greta jos lankė Cioglinskio tapybos studiją ir pamėgo gamtos etiudus. Galimas daiktas, Vladimiras svyravo tarp architektūros ir tapybos, jį viliojo ne tik visuomet logiškas, griežtas architektūrinis piešinys, bet ir laisvesnė, sultingesnė tapyba. Ir vis dėlto architektūros pradas jame buvo stipriausias. Net ir tuomet, kai Kaune jis tapo mūsų teatro menininku — dekoratoriumi, iš jo darbų visada galėjai atpažinti architektą.

Nors architektūros skyriaus studentai visuomet turėjo daug darbo, bet jį palengvindavo profesorių sugebėjimas skiepyti meilę architektūrai, studentiška draugystė ir intensyvus Rusijos sostinės meno gyvenimas. O jis tuo metu buvo tikrai įdomus ir įvairus. Tai buvo laikotarpis, kada Rusijoje vyko dviejų priešingų idėjų — absoliutizmo ir kosmopolitizmo — kova, kuri apėmė ir meną. Menas kopė į aukštybes. Opera, baletas, drama, tapyba nustebino Europą. Tik prisiminkime vadinamuosius „rusiškus sezonus" Paryžiuje. Vladimiras su pasigėrėjimu kalbėdavo apie šį Rusijos meno laikotarpį ir džiaugėsi, kad tada gyveno.

Petrapilio Dailės akademija buvo tikra to žodžio prasme imperatoriškoji (jos uždavinys buvo ruošti menininkus caro dvarui, aristokratijai), tačiau ir ji tuo laikotarpiu ėmė kratytis oficialaus meno ir daugiau atitikti visuomeninį ūpą. Nors architektūra čia kuo mažiausiai galėjo nuveikti, bet ji buvo mylima ne mažiau už kitas meno šakas, nes jai vadovavo vienas gabiausių akademijos profesorių Leontijus Benua, kurio vardą studentai tardavo su didžiausia pagarba ir meile. Rusijos monarchijos absoliutizmas, lyg nujausdamas, kad gyvuoja paskutinius metus, kad jį pakeis visai nauja Rusija, panoro suspindėti visa savo galia. Architektūra antrą kartą čia savo idealu pasirenka paladianiškumą, kurio ankstyvesnio pasireiškimo paminklai dar gyva kalba bylojo apie savo grožį. Kvarengio (Valstybės banko rūmai), Rosio kūriniai, ypač jo pastatų kompleksas, sudaręs Teatro gatvę, vieną gražiausių Europoje, ir kitus lenkė prie pala-

dianiškumo idealų. Paslaptingomis baltosiomis Petrapilio naktimis visi tie pastatai buvo tokie išdidūs ir gražūs, kad jautri meno formoms Vladimiro siela negalėjo to nepajusti ir nepamilti. Juo labiau kad mylimasis profesorius Benua savo mokiniams skiepijo neoklasicizmo pamėgimą. Ir Vladimiras atsakė į visus tuos raginimus savo diplominiu darbu — Valstybės tarybos rūmų projektu (1914 m.), alsuojančiu pro akademijos langus matomų Toma de Tomono ir Rosio Senato pastatų dvasia.

Vladimiras jau buvo Vilniuje ir susižavėjo senąja baroko architektūra. Statydamas čia savo patėviui daktarui Nedzveckiui vilą, taip stipriai persunkia ją Vilniaus baroko dvasia, kad, rodos, ši vila statyta XVII amžiuje. Pakartojo jos motyvus ir viename savo kursinių darbų — katalikų bažnyčios projekte su beveik brunaleskiškai išspręstu, bet architektūrinėse masėse ir detalėse barokiniu kupolu. Čia galima būtų pridurti, kad Vladimiras, projektuodamas tą bažnyčią, ilgai negalėjo surasti tinkamos kupolo konstrukcijos; vėliau labai ryškiai ją susapnavęs.

Dviejų stilistinių pradų — klasicizmo ir baroko — sugyvenimas Vladimiro kūryboje anaiptol nerodo, kad jo meninis pasaulėvaizdis nenusistovėjęs. Vladimiras niekuomet nebuvo nei griežtas klasicistas, nei baroko šalininkas, jį visuomet viliojo tikslūs mastai, silueto grakštumas ir tasai taisyklingas elementų santykiavimas, kuris daro tikslių kūno proporcijų įspūdį. Visa tai jis sugebėjo išryškinti tiek barokizuotame Kauno Valstybės teatro fasade, tiek klasicistiniuose Čiurlionio galerijos laikinuosiuose rūmuose, kiek primenančiuose Gabrielio Mažąjį Trianoną Versalyje.

Su tokiu architektūriniu pasaulėvaizdžiu Vladimiras išėjo į meno gyvenimą. Gyvenimas jam žadėjo daug, ir jis gyvenimui taip pat. Gyvenimas savo pažadų netesėjo. Dailės akademijos auklėtiniui Vladimirui buvo suteikta stipendija toliau tobulintis užsienyje. Vladimiras būtų vykęs į Italiją, kurioje studentaudamas bene du sykius lankėsi ir pamilo jos architektūrą. Deja, prasidėjęs pasaulinis karas neleido jam pasinaudoti ta stipendija. Kaip jau matėme, Vladimiras pasinėrė į visuomeninį meno gyvenimą ir architektūros svajones įgyvendinti tiktai iš dalies galėjo mūsų laikinojoje sostinėje Kaune.

❋ ❋ ❋

Kuo Vladimiras gyveno 1919 m., atvykęs į Vilnių, ir vėliau, atsidūręs Kaune?

Į Vilnių jis važiavo greičiausiai šeimyniniais reikalais, bet atvykęs neiškentė nesiėmęs visuomeninės veiklos: ėmė darbuotis Švietimo komisariato meno kolegijoje, buvo architektūros sekcijos vedėju. Šių eilučių autorius čia ir susipažino su Vladimiru ir jo vadovaujamas dirbo. Tai buvo laikas, kai Vladimiras net ir svajoti apie kūrybinį architektūrinį darbą negalėjo, — teko tenkintis

tiktai esamų architektūros paminklų globa ir apsauga. Architektūros sekcijos veikla ir turėjo susikoncentruoti šioje srityje. Be to, Vladimiras labai gyvai ir uoliai susidomėjo Vilniaus baroko problema; šių eilučių autoriui teko rinkti sekcijai medžiagą tuo klausimu. Jeigu sekcija būtų egzistavusi ilgiau, tai būtų padarytas vienas didelis Lietuvai darbas: sekcija nutarė įsigyti visas žinomojo fotografo J. Bulhako Vilniaus architektūros fotonuotraukas ir pavesti jam ir toliau, jau valstybiniu mastu, šių eilučių autoriui prižiūrint, fiksuoti to nuostabaus baroko paminklus. Lenkams Vilnių užėmus, šis darbas pačioje užuomazgoje buvo nutrauktas.

Persikėlęs į Kauną, Vladimiras architektūra galėjo rūpintis irgi tiktai teoretiškai, nes kūrybai čia dar nebuvo nė menkiausių sąlygų. Tad susidarius Valstybės archeologijos komisijai, jis tampa vienu uoliausių jos narių. Susižavėjęs Pažaislio bažnyčia, kuri jam primindavo Vilniaus architektūrą, iš visos širdies rūpinosi jos apsauga. Okupacijos metu vokiečiai nuplėšė bažnyčios varinį stogą ir padengė toliu. Tolis gana greit prakiuro, ir bažnyčios kupolui, freskoms bei apskritai visam šiam puikiam pastatui grėsė pavojus. Tiktai Vladimiro pastangų dėka bažnyčia komisijos lėšomis buvo apdengta cinkuota skarda. Kai stogas buvo baigtas dengti, atrodė, nuo Vladimiro pečių nukrito didžiausia našta. Bet tuojau atsirado kitas rūpestis — apverktina Zapyškio bažnyčios būklė. Ir čia Vladimiras padarė viską, kad šis kuklutis, bet toks gražus gotikos paminklas dar ilgus metus bylotų Lietuvai apie jos praeitį. Pats važinėjo į plytines, čerpių fabrikus ir užsakinėjo reikalingų formų plytas, čerpes. Ir bažnytėlė atgavo spyrius, kitas laiko sunaikintas detales ir pasipuošė nauju, gražiu čerpių stogu.

Reikia pabrėžti, kad visais tais reikalais Vladimiras rūpinosi be jokio atlyginimo, o ne kartą turėjo prisidėti ir savo kukliomis lėšomis.

Atsimenu, atbėgo kartą susijaudinęs Vladimiras ir paragino imtis visų priemonių „naujam skandalui" likviduoti. Pasirodo, leidus perstatyti kapitulos namus Vilniaus gatvėje, pradėta griauti gražų namų bromelį — vartelius. Porą dienų abudu lakstėme po įvairiausias įstaigas, įrodinėjome, įtikinėjome, kad tokiais darbais Lietuvai daroma didžiausia skriauda. Nors šio paminklo apsaugoti nesuskubome, bet džiaugėmės nors tuo, kad jo forma buvo atstatyta. Tikėjomės, bus užkirstas kelias taip lengvabūdiškai elgtis su kitais panašiais paminklais. Deja, neilgam. Ir Vladimiras ėmė nepasitikėti komisija, ėmė nuo jos trauktis. Bet nuo meilės ir pagarbos architektūros paminklams pabėgti negalėjo. Su visu savo uolumu jis grįžo prie šio klausimo kaip Lietuvių meno kūrėjų draugijos narys, Inžinierių sąjungos architektūros sekcijos kūrėjas ir pirmininkas. Tiktai dabar jau galėjo reikštis ir kaip architektas kūrėjas. Projektuoja ir stato Meno mokyklos, Čiurlionio galerijos laikinuosius rūmus, remontuoja „Ragučio" namus. Metai po metų statyba Kaune didėja, ir Vladimiras perstato (su prof. M. Songaila) Valstybės teatro rūmus, stato „Lietuvos" viešbutį, Kauno miesto valdybos rūmus, Kauno miesto ligoninės chirurgijos korpusą, Kauno miesto ligoninės chirurgijos korpusą, Kauno miesto ligoninės chirurgijos korpusą

butį, Medicinos fakulteto rūmus, Vytauto Didžiojo muziejaus rūmus, kelis privačius namus. Tuo pat metu suskumba parengti dekoracijų eskizus įvairiems Valstybės teatro pastatymams. Į kiekvieną kūrybinį darbą įdeda visą savo gilią menininko sielą, erudiciją. Neužmiršta, kad dirba Lietuvoje, tad įsižiūri į josios architektūros paminklus, susidomi mūsų liaudies menu ir, kur tiktai gali, panaudoja jo motyvus savo naujuose pastatuose. Tuo atžvilgiu Vladimirą galima laikyti pirmuoju lietuviškojo stiliaus pradmenų ieškotoju. Šis darbas jam, kaip dideliam kūrėjui sintetikui, gerai sekasi, ir jei ne tam tikros kliūtys, tai jo pirmasis pastatas — medinė Karmėlavos bažnyčia — būtų puikiausias tradicinės lietuviškos architektūros pavyzdys. Ir nenuostabu, nes A. Jaroševičiaus lietuviškų kryžių albumas — kiekvieną dieną jo vartoma knyga, lietuviško stiliaus pradmenų evangelija.

Nesigilindami į Vladimiro atskirų pastatų bei teatro pastatymų architektūrines ir stilistines savybes, turime pripažinti, kad juose jis davė viską, ką galėjo. Jam nebuvo didesnio ar menkesnio darbo. Visur kur — kūryba, liepsnojanti, deganti. Nusimindavo tiktai tuomet, kai užsakytojas, nesuprasdamas bei nesuvokdamas projekto ir jo meninės visumos, vertė jį atsisakyti daugelio detalių, aiškindamasis, kad „to neišneša jo kišenė". Paguosdavo jį gilus, pilietiškas to meto gyvenimo sąlygų supratimas: „Aišku, dirbi ne sau, kitiems, tad kam svajoti apie tobulybes. Bet ateis geresni laikai. Tiems, kurie po mūsų gyvens..."

Jau sergąs, bet nuolatos skubantis Vladimiras buvo nepamainomas kompozicijos klasės Meno mokykloje vedėjas. Dažnai ne viską išaiškindavo mokiniams iki galo, nesugebėdavo nusileisti ligi jų psichikos lygio, bet jie vis dėlto jautė, kas jiems duodama, ko iš jų norima, kame glūdi menas.

❋ ❋ ❋

Vladimiras daug pasidarbavo Lietuvos dirvonuose. Pasidarbavo iš visos širdies, kaip tikras žmogus, pilietis, menininkas kūrėjas. Skirtą jam tuose dirvonuose triūsti laiką triūsė garbingai, iškelta galva. Nesigirdavo turįs sparnus, bet visi jautė, kad siekia aukštybių. Deja, per anksti palūžo sparnai. Dėl to taip skaudžiai jaučiama pasilikusi po jo spraga.

Vladimiras mėgdavo Hofmano pasakų fantastiką ir savo gyvenimą pavertė pasaka. Galėjo turėti Kaune rūmus, kvartalą, o turėjo tiktai nuskurusį butelį Prezidento gatvėje, ir pasilikęs po mirties turtas buvo įvertintas vos puspenkto šimto litų. Nieko su savimi į žemę, be nepaprasto talento, nenusinešė ir tiktai brangiausias, savo sieloje išnešiotas vertybes joje paliko. Paliko Lietuvai, būsimoms kartoms.

„Prošvaistė", kn. I, 1937

Rerichas ir Lietuva

Gilios kultūros, visapusiškai išsilavinęs Nikolajus Rerichas buvo ne tik gabus tapytojas, scenografas, grafikas, bet ir mokslininkas, filosofas, visuomenės veikėjas. Jo meno, archeologijos sričių tyrinėjimai kupini poetinio patoso. Poetiškumu pasižymėjo ne tik jo tapybos kūriniai, bet mokslo, filosofijos veikalai ir net atskiri straipsniai.

Įvairiapusiškos Nikolajaus Richo asmenybės — dailininko ir archeologo, didelio praeities paminklų mylėtojo ir saugotojo — savybės skatino jį susidomėti ir Lietuva, jos praeitimi, architektūra, kultūra ir buitimi. Tai galima susekti iš jo straipsnių ir „Atsiminimų lapelių". Iš jų paaiškėja, kas paskatino N. Richą apsilankyti Lietuvoje: „Po kelionės didžiuoju vandens keliu „iš variagų į graikus" norėjosi išbandyti ir kitą, ne mažiau didingą „Nemuno kelią". Šį norą N. Rerichas ir patenkino 1903 metais. Nors užrašuose kalbama vien apie „vandens kelią", bet nėra abejonių, kad su tuo siejosi ir domėjimasis istoriniais Lietuvos praeities paminklais. Pasirodo, iki tos kelionės N. Rerichas susipažino su lietuvių kalba ir tautosaka. Štai ką jis pats apie tai pasakoja: „Su V. Stasovu ir Vladimiru Solovjovu kalbėjomės apie didingą Lietuvos epą. Lietuva visuomet turėjo daug bičiulių. Besiklausydamas mano planų paveikslams, Vladimiras Solovjovas taršė savo ilgą barzdą ir kartojo: „Juk tai Rytai, didieji Rytai." Stasovas šypsojosi į savo dar ilgesnę žilą barzdą ir pritarė: „Kaipgi ne Rytai, jei ir kalba tokia artima sanskritui?"

Nėra abejonės, kad tokių pokalbių metu N. Rerichui ir gimė mintis sukurti paveikslus „Sviatovito žirgai", „Perkūnas", „Vaidilos".

Ir štai N. Rerichas susipažįsta su „didingu Nemuno vandens keliu". Aplanko Vilnių, Trakus, Kauną, Zapyškį, Veliuoną ir kitas istorines Lietuvos vietoves. Kiekvienoje daro etiudus, senovės architektūros paminklų eskizus, o jo žmona Jelena Ivanovna fotografuoja. Dalis jos padarytų nuotraukų buvo panaudota įvairiems leidiniams apie senovės paminklus. N. Richą giliai sujaudino Gedimino ir Kęstučio pilių būklė Vilniuje ir Trakuose, Kauno ir kitų pilių likimas. 1903 metais straipsnyje „Senovė" aprašydamas griūvančių pilių stovį bei žūstančius senovės paminklus, N. Rerichas visa siela troško, kad jiems būtų pasiųsta „rūpestinga ranka", kuri juos išsaugotų būsimoms kartoms.

Prieš aplankydamas Lietuvą, N. Rerichas, galima sakyti, apkeliavo visą Rusiją, pabuvojo Skandinavijoje ir kituose kraštuose, ir vis dėlto, jo žodžiais tariant, „iš įvairių aplankytų tautų maloniausi prisiminimai apie Lietuvą". Ir nors pas dailininką iš paveikslų ir etiudų, padarytų Lietuvos žemėje, nieko neliko —„išsisklaidė jie po visą pasaulį",— N. Rerichas guodėsi tuo, kad „ir tenai, už vandenyno, jie atliko savo uždavinį, primindami Lietuvos grožybes ir istorinę tos senovinės šalies garbę".

Tokia buvo M. Rericho pirmoji pažintis, pirmasis betarpiškas ryšys su Lietuva.

❊ ❊ ❊

Vienoje „Mir iskustva" draugijos rengiamų parodų buvo pasiūlyta eksponuoti ir M. K. Čiurlionio darbus. Šios draugijos pirmininkas buvo N. Rerichas, jis tinkamai įvertino M. K. Čiurlionio kūrinius ir padėjo daug pastangų, kad jie būtų eksponuojami parodoje. „Prisimenu, kaip suakmenėjusių širdžių negalėjo sujaudinti nei tauriai apgalvoti tonai, nei puikios mintys, dvelkiančios iš kiekvieno to tikro menininko kūrinio. [...] Teko sulaužyti daug vilyčių už Čiurlionio meno pripažinimą",— rašė N. Rerichas savo atsiminimuose.

M. K. Čiurlionio kūriniai padarė gilų įspūdį N. Rerichui, ir jis domisi bei simpatizuoja jiems visą gyvenimą. 1936 metais, sužinojęs apie Čiurlionio vardo dailės muziejų Lietuvoje, rodantį, kad lietuvių tauta pripažino savo dailininką, džiaugdamasis ta malonia žinia, N. Rerichas parašė jaudinantį straipsnį „Čiurlionis": „...ten, kur vertinami savi didvyriai, įmanoma ir šviesi ateitis. [...] Tauta gali gyvuoti tiktai puoselėdama šviesius lūkesčius."

❊ ❊ ❊

1916 metais Petrogrado leidykla „Svobodnoje iskustvo" išleido monumentalią monografiją apie N. Richą su kelių žymių autorių — menotyrininkų ir rašytojų — straipsniais. Šis rinkinys prasideda lietuvio poeto Jurgio Baltrušaičio straipsniu „Rericho kūrybos vidiniai savitumai". Tai nieko nuostabaus. Tuo metu, kai kūrė N. Rerichas, rusų mene egzistavo kelios srovės. Nors N. Rerichas atidavė duoklę rusų ir slavų tautų praeities poetiniams vaizdams, tačiau tam tikrą jo kūrybos dalį galima priskirti simbolizmui. Simbolistas buvo ir J. Baltrušaitis. Aišku, kad jam artimus Rericho kūrybos bruožus tinkamai išryškinti ir įvertinti kaip tiktai jis ir galėjo.

Apie J. Baltrušaičio dalyvavimą, sudarant minėtąją monografiją, N. Rerichas taip atsiliepia: „Man pranešė: „Baltrušaitis būtinai nori parašyti straipsnį apie jūsų meną. Neprieštarausite?" Iki tol man nebuvo tekę susitikti su Baltrušaičiu, bet aš pažinau jį kaip kilnų, subtilų poetą. Straipsnis buvo vienas giliausių.

Jame pasireiškė ne vien poetas iš prigimties, bet būtent lietuvis poetas, sugebėjęs įlieti šilumos — įžvalgaus pažinimo į daug ką ypatingai mano mėgstamo. Be to, straipsnis toks rimtas, o, poetui prabilus apie „Gralio taurę", pasidarė aišku, kad tas didingas vaizdas labai artimas pačiam Baltrušaičiui."

Iš tikrųjų straipsnyje Baltrušaitis parodė didelį meno supratimą, perteikė savo požiūrį į meną apskritai, ir ypač — į N. Ericho meną. Tuo jo straipsnis iš esmės skyrėsi nuo kitų monografijos autorių darbų.

N. Rerichas vertino Baltrušaitį ne vien kaip poetą ir menotyrininką, bet ir kaip puikų vertėją. Ypač po to, kai pasirodė jo verstas Rabindranato Tagorės „Gitanžalis". „Kaip vaivorykštė sušvito tos nuoširdžios melodijos, nepaprastai skambiai išsiliejusios vaizdingu rusišku Baltrušaičio eiliavimu. Be jautraus talento, Baltrušaičiui čia padėjo ir sanskrito giminingumas su rusų, lietuvių ir latvių kalbomis..."— rašė Rerichas.

N. Rerichas, aistringas meno paminklų apsaugos šalininkas, dar prieš pirmąjį pasaulinį karą ėmė skleisti šią idėją. Jo visuomeninė veikla šioje srityje prasidėjo 1904 metais Rusijoje, kai jis Architektų-dailininkų draugijoje padarė išsamų pranešimą ta tema, ir vaisingai tęsėsi ilgus metus. 1914 metais N. Rerichas parengė praeities paminklų apsaugos projektą ir pateikė jį apsvarstyti bei patvirtinti carinei valdžiai. Įgyvendinti šią idėją sutrukdė pirmasis pasaulinis karas. Pasibaigus karui, kurio metu negrįžtamai prarasta daugybė kultūrinių vertybių, N. Ericho idėjos susilaukė plataus atgarsio tiek Europoje, tiek visame pasaulyje. Rezultatas buvo vadinamasis „Ericho paktas" ir „Taikos vėliava"— tarptautinė sutartis dėl kultūros vertybių apsaugos ne tik karo, bet ir taikos metais, kai jos naikinamos iš neišmanymo bei abejingumo praeičiai. Pagal „Ericho paktą" bei „Taikos vėliavą" nurodyti paminklai karo metu turi būti laikomi neutraliais. Juos, panašiai kaip ir „Raudonojo kryžiaus" ligonines, draudžiama naikinti. Kitaip sakant, „Ericho paktas"— tai savotiškas kultūros „Raudonasis kryžius". Iš pradžių paktą pripažino įvairios privačios draugijos, o vėliau jį ėmė tvirtinti ir atitinkamos valstybinės įstaigos.

Lietuvos pažangiojoje visuomenėje „Ericho paktas" turėjo didelį pasisekimą. Jo idėją palaikė ir jos propagavimu rūpinosi N. Ericho vardo lietuvių draugija. 1936 metais „Ericho paktą" pasirašė ne vien minimosios draugijos nariai, bet ir šešiasdešimt šeši mokslo, kultūros, literatūros bei meno veikėjai. Lietuvių visuomenės pritarimą šiai humanistinei idėjai N. Rerichas taip charakterizavo: „Tauta, kurios kalba turi daug seniausių, puikiausių šaknų, be abejo, supranta, kad istoriniai, meno ir mokslo paminklai tikrai yra tautos vertybės." Rerichas tarsi nujautė artinantis antrąjį pasaulinį karą, kurio metu ir Lietuvoje

vokiškieji barbarai negailestingai naikino amžiais kurtus nacionalinės kultūros paminklus.

Iš to, kas anksčiau pasakyta, matome, koks glaudus ryšys siejo Richą su Lietuva, su geriausiais jos atstovais, kokį didelį dėmesį jis skyrė Lietuvos dvasiniam gyvenimui, jos istorijai. Tasai suartėjimas prasidėjo dailininko pažintimi su lietuvių tautosaka, kalba. Rerichas renkasi lietuviškas temas savo paveikslams, lankosi Lietuvoje, domisi jos praeities paminklais, rūpinasi jų apverktina būkle, stengiasi išsaugoti nacionalinės kultūros vertybes, pripažįsta Čiurlionio kūrybą, gėrisi Baltrušaičio poezija. Visi progresyvūs Lietuvos gyvenimo reiškiniai, metams bėgant, susilaukdavo karšto Richo pritarimo. N. Richo pagarba Lietuvai reiškėsi ne vien domėjimusi ja bei draugiškumu ar nuoširdumu, bet ir jam būdinga išmintimi ir dvasios subtilumu.

«Литва литературная», Вильнюс, 1966

Kultūrinio gyvenimo sūkuriuose

1918 metų vasarą ir rudenį iš Rusijos pradėjo grįžti lietuviai, kuriuos pirmojo pasaulinio karo audros buvo išblaškiusios po įvairius miestus. Tarp jų buvo ir kuklus būrelis menininkų. Dauguma jų, o taip pat kai kurie Lietuvoje gyvenę dailininkai, vėliau stojo dirbti į Vilniuje besikuriančias tarybinės valdžios įstaigas.

Man teko dirbti Švietimo liaudies komisariato Dailės skyriaus meno kolegijoje. Buvau paskirtas architektūros pasekcijos vedėju. Dailės skyriaus darbas buvo organizuojamas panašių Tarybų Rusijos įstaigų pavyzdžiu. Jį organizuoti padėjo iš Petrogrado atvykęs dailininkas architektas prof. V. Dubeneckis, skulptorius Jakovlevas ir Dailės akademijos architektūros fakulteto studentas Levinsonas-Benaris. Jie buvo gerai susipažinę su naujo meninio gyvenimo organizavimu Tarybų šalyje, patys aktyviai jame dalyvavę; ten įgytoji patirtis leido jiems sėkmingai imtis šio darbo ir Lietuvoje.

Meno kolegijos pirmininkas buvo dailininkas A. Varnas, jos nariai — jau minėti asmenys ir beveik visi dailininkai, tuo metu gyvenę Vilniuje. Kolegijos pastangomis pirmą kartą Lietuvoje buvo plačiai užsimota tvarkyti bei puoselėti meninį gyvenimą. Kadangi šis darbas buvo pradėtas, jei neklystu, 1919 metų vasario pradžioje, o balandžio mėnesį Vilnių okupavo lenkai, tai kolegijos veikla plačiau pasireikšti negalėjo. Tačiau norai buvo dideli, ir dirva jiems plati.

Nacionalizavus dvarus ir juose buvusius kultūros bei meno turtus, reikėjo nedelsiant pasirūpinti tų vertybių registravimu bei apsauga. Šiuo reikalu į Vilniaus apylinkės dvarus buvo pasiųsti dailininkas V. Didžiokas ir A. Nezabitauskaitė. Kitose vietovėse, kur nebuvo vokiškųjų okupantų, minėtas darbas buvo pavestas vykdomųjų komitetų švietimo skyriams. Viename iš jų panašiais reikalais rūpinosi dailininkas J. Vienožinskis. Surasti kultūros ir meno lobiai iš Vilnijos dvarų buvo gabenami į Vilniuje steigiamus muziejus: Dailės muziejų Tiškevičiaus rūmuose (dabar LTSR Mokslų akademijos biblioteka) ir Taikomosios dailės muziejų Pacų rūmuose Didžiojoje (dabar Gorkio) gatvėje. Rūpintis pirmuoju muziejumi buvo pavesta dailininkui V. Jomantui, antruoju — V. Didžiokui. Padėti registruoti bei globoti meno turtą pasisiūlė du puikūs dailės žinovai: L. Uzembla ir M. Brenšteinas. Mus, lietuvius, tokios jų pastangos ne tik džiugino, bet ir savotiškai stebino.

Be minėtų darbų, kolegijoje buvo aptariami paminklų įvairiems nusipelniusiems asmenims projektai, Vilniaus miesto papuošimo Gegužės Pirmosios šventei ir kiti klausimai. Visa tai įėjo į konkrečią meno kolegijos veiklą. Kiti sumanymai, kaip piešimo kursų amatininkams organizavimas, Dailės akademijos steigimas, deja, liko tik planuose.

Tokie tat negausūs mano prisiminimai iš ano meto veiklos, kurioje vienokiu ar kitokiu būdu teko dalyvauti. Šį darbą greitai teko nutraukti, nes Švietimo komisariatas pasiuntė mane į Maskvą ir Petrogradą rūpintis įvairiais laikais į Rusiją išvežtų Lietuvos kultūros ir meno turtų pargabenimu. Progą tam suteikė Tarybų Rusijos vyriausybės 1918 metų lapkričio 19 dienos dekretas dėl valstybinių, visuomeninių ir privačių įstaigų turto, evakuoto ar išvežto iš Lietuvos teritorijos, grąžinimo. Tiesą sakant, į Rusiją tuo reikalu vykti nelabai norėjau: laikiau save per jaunu ir per mažai patyrusiu tokiam atsakingam darbui. Bet Švietimo komisariatas tuo metu nerado kuo mane pakeisti. Jis tik pažadėjo, kad Maskvoje ir Petrograde man padės Lietuvos reikalų komisariato atstovai. 1919 metų vasario 10 dieną drauge su V. Čiurlionyte ir muziku J. Tallat-Kelpša iškeliavome į Maskvą. V. Čiurlionytė važiavo rūpintis M. K. Čiurlionio kūrinių ir lietuvių dailės turtų reevakavimu, o J. Tallat-Kelpša — muzikinio gyvenimo organizavimo klausimais.

Tarybų Lietuvos vyriausybės atstovas Maskvoje buvo K. Giedrys. Į jį pirmiausia ir kreipiausi. K. Giedrys nuoširdžiai susidomėjo man pavestais reikalais ir, kuo tik galėjo, padėjo. Kadangi daug Lietuvos meno turtų buvo išvežta į Petrogradą, tai, pasitaręs su K. Giedriu, nusprendžiau pirmiausia vykti tenai. Jis man paaiškino, kad lietuvių sekcijų Petrogrado komitetas bei komisariato skyrius turi labai mažai žmonių, be to, jie, net ir aprūpinti atitinkamomis instrukcijomis, vargu ar galėtų spręsti šiuos reikalus. Geresnė padėtis Maskvoje: ten esantis Lietuvos reikalų komisariatas turėjo darbuotojų, kuriems galima buvo pavesti bent paruošiamąjį darbą.

Gavęs Lietuvos reikalų komisariato pažymėjimą, vasario 20-ją išvykau į Petrogradą, kur išbuvau aštuoniolika dienų. Iš šio miesto norėjome reevakuoti buvusio Vilniaus universiteto turtus — biblioteką, archyvą, mokslo ir meno darbų kolekcijas, Vilniaus observatorijos vertybes, o taip pat Vilniaus centrinį archyvą.

Savo darbą pradėjau nuo Lietuvos reikalų komisariato vietos skyriaus. Atsakingas pareigūnas tuomet čia buvo J. Didžiulis. Žinojau, kad didelė buvusio Vilniaus universiteto bibliotekos knygų dalis buvo perduota katalikų dvasinei akademijai, įsikūrusiai Vasilijaus saloje, ir kad jų būklė yra apverktina. Pagaliau pasirodė, kad į tą biblioteką (kaip ir į kitą buvusių Vilniaus įstaigų turtą) pretenzijas reiškia ne vien Lietuvos tarybinė valdžia, bet ir lenkai. Paaiškėjo, kad, norint prie minėto turto prieiti, reikia turėti Tarybų Rusijos Švietimo

liaudies komisariato (kuriam visa tai priklausė) leidimą. Komisaras tuomet buvo A. Lunačiarskis. Kreipiausi į jį. A. Lunačiarskis į mano užduotį pažiūrėjo gana palankiai ir davė raštą, kuriame buvo pažymėta, jog kiekviena komisariatui pavaldi įstaiga privalo man teikti visokeriopą pagalbą.

Pradėjus rūpintis Vilniaus universiteto biblioteka ir archyvu, teko susidurti su įvairiom įstaigom, kurių žinioje jie buvo. Šios įstaigos į mano misiją reagavo nevienodai. Gal būt, minėtas lapkričio 19 dienos dekretas nebuvo visai tiksliai suformuluotas, todėl kai kurioms žinyboms kėlė daug abejonių ir leido ginti savo interesus. Apie tai pranešiau J. Didžiuliui. Jis supažindino mane su A. Jankausku, kuris, atrodo, buvo jūrų karininkas, Petrogrado uoste ėjo atsakingas pareigas ir šiame mieste jam buvo atviros daugelio svarbių įstaigų durys. Nuvykę su A. Jankausku į Smolnį, kreipėmės į J. Stasovą, smulkiai supažindinome ją su savo reikalu. J. Stasova pažadėjo pasikalbėti su A. Lunačiarskiu. Po to Vilniaus universiteto ir archyvo reevakavimo klausimus ėmė svarstyti specialiai sudarytos atskiros komisijos; mat, šie turtai buvo skirtingose įstaigose.

Deja, mūsų reikalai nė kiek nepasistūmėjo. Man sunku buvo vienam aiškintis su kompetentingais komisijų nariais. Parašiau Lietuvos Švietimo komisariatui telegramą, prašydamas į pagalbą atsiųsti ekspertus, gerai žinančius buvusio Vilniaus universiteto bibliotekos ir archyvo istoriją. Atsakymo negavau. Pasitaręs su J. Didžiuliu ir A. Jankausku, nusprendžiau grįžti į Vilnių ir žodžiu apie viską informuoti. Kovo 10 dieną išvažiavau į Lietuvą. Grįžęs smulkiai nušviečiau savo darbo rezultatus. Tuo metu komplikavosi politinė padėtis, balandžio mėnesį lenkų kariuomenė užėmė Vilnių, ir bet kokie mano įgaliojimai nebeteko prasmės.

Užgrobus Vilnių, meno kolegijos nariai atsidūrė Kaune. 1920 metais jie įsteigė Lietuvių meno kūrėjų draugiją ir tolimesniame savo darbe, organizuojant Lietuvoje meninį gyvenimą, stengėsi sekti Tarybų Sąjungos tokio pobūdžio veiklos pagrindiniais principais.

„Literatūra ir menas", 1968, spalio 19

MUZIEJŲ KLAUSIMAIS

Prie Čiurlionio galerijos rūmų projekto

Čiurlionio galerija, pateikdama švietimo ministrui prof. architekto V. Dubeneckio padarytą ir Čiurlionio galerijos komisijos priimtą galerijos rūmų projektą, pridėjo prie jo paaiškinamąjį raštą. Kadangi šis raštas, kuriame išdėstyta Lietuvos muziejaus kūrimosi istorija, principai ir faktai, gali būti įdomus ir mūsų visuomenei, tai spausdiname jį čia ištisai.

Čiurlionio galerija šiuo metu plečia savo darbo programą į centrinį Lietuvos meno bei kultūros muziejų. Nors visose Europos valstybėse pastaruoju metu vadovaujamasi principu steigti atskirų meno bei kultūros šakų muziejus su kuo siauresnėmis programomis, siekiant kuo pilniau tas šakas parodyti, bet Lietuva, kaip pats jos gyvenimas, jos kultūrinė ir finansinė padėtis rodo, aukščiau minėtų muziejų kūrimo principu vadovautis negali. Švietimo ministerija, žengdama pirmuosius žingsnius Čiurlionio galerijai steigti, turėjo omenyje vien M. K. Čiurlionio ir kitų Lietuvos menininkų plastinio meno kūrinius. Plėtojant galerijos klausimą toliau, pasirodė, kad būsimoji galerija turės rūpintis ir Lietuvos liaudies meno kūrinių rinkimu bei globojimu. Viena — šią liaudies kūrybą galima gana artimai susieti su Lietuvos menininkų kūryba, antra — nėr kitos įstaigos, kuri tinkamai pasirūpintų tąja liaudies kūryba. Tad seimo priimtas Čiurlionio galerijos įstatymas šią pareigą ir uždėjo būsimajai galerijai.

Tuo pat metu Valstybės archeologijos komisija pradėjo rūpintis ir kultūrinio-istorinio Valstybės muziejaus steigimu. Šiam muziejui numatyta gana plati darbo programa. Muziejuje turėtų būti šie skyriai:

I. Archeologinis-priešistorinis, kuriame rastų vietą akmens, žalvario bei geležies amžiaus iškasenos ir radiniai;

II. Istorinės archeologijos arba buities, kuriame būtų: 1) namų rakandai, 2) statybos fragmentai, 3) kulto dalykai: stabmeldystės stabai, aukurų akmenys, bažnytiniai indai, paveikslai, šventųjų statulos ir t. t., 4) šarvai ir ginklai;

III. Numizmatikos ir sfragistikos — Lietuvos ir šiokiu ar tokiu būdu su Lietuva susiję pinigai, medaliai ir antspaudai;

IV. Istorinės tapybos ir lipybos;

V. Keramikos ir stiklo;

VI. Etnografijos ir liaudies dailės;

VII. Antropologinis kabinetas, kur būtų saugoma: 1) žmonių kūnų liekanos, randamos archeologinių kasinėjimų metu, 2) gyvų žmonių tipų atvaizdai, 3) antropologinių tyrinėjimų medžiaga, 4) antropometriniai įrankiai ir antropologiniai tipai;

VIII. Lietuvos ikonografijos skyrius, apimantis Lietuvos ikonoteką — įvairias graviūras, litografijas, piešinius, akvareles, fotografijas ir fotospaudinius. Skyrius turėtų būti tvarkomas taip: 1) Lietuvos gamta, 2) Lietuvos tipai, 3) Lietuvos istorijos vaizdai, 4) įžymesnių lietuvių ir Lietuvoje gyvenusių žmonių portretai, 5) statybos paminklai ir šių dienų statyba, 6) antkapiniai paminklai, 7) tapyba, 8) taikomoji dailė, 9) įvairenybės.

Ši muziejaus programa išplaukė iš numatyto muziejaus tikslo rinkti, moksliškai tyrinėti, sistematizuoti ir saugoti originalus, modelius, kopijas, matavimus piešinius, fotografijas visokių senovės paminklų, kurie vaizdžiai ir pilnai atspindėtų lietuvių tautos, taip pat Lietuvoje gyvenusių ar tebegyvenančių tautų gyvenimą.

Įkurti tokį muziejų Valstybės archeologijos komisija nusprendė dėl šių priežasčių: visiems gerai žinoma, kaip žūva Lietuvos praeities kultūros turtai. Žūva ištisos senovinių daiktų kolekcijos ir pavieniai daiktai. Kolekcijos, kurių turėjo beveik kiekvienas Lietuvos dvaras, per didįjį karą buvo gabenamos „apsaugai"— vienos Rusijon, kitos Lenkijon,— ir iš ten, deja, jau niekuomet negrįš. Taip atsitiko su grafų Kosakovskių iš Vaitkuškio turtingiausiu Lietuvoje senovės ir istorinių ginklų rinkiniu, su Pšezdeckio ir Brenšteino liaudies meno rinkiniais, Tiškevičiaus brangia istorine ir meno kolekcija Raudondvaryje ir t. t. Nemažai to turto išgrobė vokiečiai per okupaciją. Visgi išgabenti visų turtų nebuvo galima, ir kai kurių jų likučiai ir šiandien dar yra užsilikę įvairiuose tų pačių, dabar jau savininkų pamestų dvarų kampuose ir pastogėse. Štai apleistas kunigaikščių Oginskių istorinis ir meno turtas Plungės bažnyčioje; nemaža archeologinė kolekcija, surinkta paprasto sodiečio Kazio Gasiūno (Didžprūdėlių k., Kupiškio parap.), 1919 m. jam mirus, buvo giminių išnešiota ir t. t. Panašūs reiškiniai vyko, Valstybės archeologijos komisijos nuomone, todėl, kad Lietuvoje nebuvo ir iki šio laiko nėra tokios centrinės įstaigos, kuri vienokiu ar kitokiu būdu tuos turtus rinktų ir globotų. Valstybės archeologijos komisijos nariams ne kartą teko girdėti iš pavienių asmenų, kad jie šį bei tą dar turį iš Lietuvos senovės liekanų, bet atiduoti jų visuomenės naudai negalį, nes nematą Lietuvoje nė vienos įstaigos, kuri prideramai tuos daiktus rinktų ir saugotų. Kai tiems asmenims būdavo nurodomas Kauno Miesto muziejus, tai beveik visi atsiliepdavo apie jį kaip apie „vietinį", „lenkiškos dvasios". Ir pridurdavo, kad perleistų ar atiduotų savo daiktus tik tokiam muziejui, kuris atstovautų visai lietuvių tautai. Taip, pavyzdžiui, išsireiškė brangios archeologinės kolekcijos savininkas kunigas Žiogas. Jei kas iš tokių asmenų ir sutikdavo kokį nors daik-

tą duoti Kauno Miesto muziejui, tai tik kaip depozitą, kuris bus perduotas lietuvių tautos muziejui, kai tiktai toks įsikurs (pavyzdžiui, kunigaikštienės Radvilienės Slucko juostų kolekcija). Bet tokio muziejaus Valstybės archeologijos komisijai neteko įkurti dėl patalpų stokos Kaune, nors eksponatų jam turi surinkusi nemaža.

Mažindama valstybines išlaidas, Švietimo ministerija šį Valstybės archeologijos komisijos projektuojamą muziejų prijungė prie Čiurlionio galerijos.

Kadangi šis muziejus visgi pasiliko Valstybės archeologijos komisijos žinioje, o šioji nemano keisti jo programos, tai labai prasiplėtė Čiurlionio galerijos programa.

Bažnytinio meno turtų padėtis irgi ne geresnė, negu kitos rūšies meno bei kultūros turtų Lietuvoje. Jais turėtų pasirūpinti Žemaičių vyskupijos kurija. Kurija ne kartą galvojo apie tai, bet dėl lėšų ir ypač muziejinės srities darbuotojų stokos tos minties iki šiol negali įkūnyti. Plečiant Čiurlionio galerijos bažnytinio meno skyrių, kurija su pasiūlymu rūpintis juo sutiko, ir dabar lieka tik dėl kai ko iš principo susitarti ir galerijos direkcijai drauge su kurijos atstovais paruošti šio skyriaus programą, aptarti eksponatų rinkimo ir jų sutvarkymo muziejuje būdus.

Valstybės archeologijos komisija ir Lietuvių meno kūrėjų draugija ne kartą domėjosi Kauno Miesto muziejumi. Pagrindinė ir didžiausia jo vertybė yra brangiausi Lietuvos archeologiniai turtai — Tado Daugirdo palikimas. Neturėdamas tinkamo vedėjo ir iš Miesto valdybos gaudamas lėšų tik tarnautojams apmokėti, muziejus toliau augti negali, tad neatitinka šių dienų muziejų uždavinių. Jis tik galėtų sudaryti naujai kuriamo Lietuvos meno bei kultūros muziejaus pagrindą.

Čiurlionio galerijos atstovas tuo reikalu kalbėjosi su Kauno miesto burmistru bei atskirais valdybos nariais ir gavo jų sutikimą pavesti Kauno Miesto muziejų plečiamai Čiurlionio galerijai.

Taigi matome, kad Čiurlionio galerija jau šiandien gali ir turi virsti centriniu Lietuvos praeities ir dabarties meno bei kultūros muziejumi, kuris pajėgtų vienuose rūmuose duoti pilną Lietuvos meno bei kultūros vaizdą.

183 M. K. Čiurlionio paveikslai ir 34 jo grafikos darbai bei 120 kitų mūsų menininkų kūrinių, 3000 įvairių liaudies meno eksponatų, 650 Valstybės muziejaus eksponatų, 3356 numizmatikos eksponatai; Kauno Miesto muziejaus eksponatai ir gausybė bažnytinio meno, kuris įplauks muziejun, kai tik šis turės būstą — toks bus Čiurlionio galerijos turtas. Turint tatai omenyje ir atsižvelgiant į mokslinį muziejaus tvarkymą, tokiam muziejui, apskritai imant, reikėtų skirti mažiausia 1500 kubinių metrų.

Toks talpumas reikalingas dėl to, kad muziejų sudarys šie skyriai:

I. M. K. Čiurlionio kūriniai;

II. Kitų mūsų menininkų tapybos ir skulptūros kūriniai;
III. Senovės tapyba ir skulptūra;
IV. Buities istorija ir liaudies menas;
V. Archeologija;
VI. Numizmatika;
VII. Grafikos kabinetas;
VIII. Bažnytinis menas;
IX. Salė parodoms ir paskaitoms.

M. K. Čiurlionio kūriniams skiriama centrinė būsimojo muziejaus antro aukšto dalis, susidedanti iš vienos salės ir dviejų mažesnių kambarių.

M. K. Čiurlionio kūriniai yra nevienodo didumo. Pusę jųjų galima laikyti vidutinio dydžio ir tiek pat mažesnių. Dauguma jų yra iš ciklų. Didesnieji paveikslai bus iškabinėti salėje, mažesnieji — mažesniuosiuose kambariuose. Iškabinti jų visų didesnėse salėse negalima, nes mažesnio formato paveikslai didelėje salėje nustotų labai daug savo ypatingo intymumo ir glaudaus ryšio tarp atskirų ciklų.

Salės ir mažesniųjų kambarių talpumas nustatytas, vadovaujantis M. K. Čiurlionio paveikslų skaičiumi ir muziejiniam jų eksponavimui reikalingu plotu.

Tais pačiais principais vadovautasi, apskaičiuojant plotą ir kitiems muziejaus skyriams. Be to, nustatant tų skyrių dydį, atsižvelgiama dar į tai, kad negalima remtis vien šiandien turimų eksponatų skaičiumi; reikia numatyti ir tų eksponatų prieaugį per, pavyzdžiui, dvidešimt metų. Tokiu būdu bus išvengta gana greito muziejaus perkrovimo eksponatais, kas trukdytų ne tik tvarkyti patį muziejų, bet ir lankytojams susipažinti su jo turtais.

Bažnytinio meno skyriui muziejaus rūmų dalis numatoma bažnytinės architektūros — todėl, kad tame skyriuje bus išstatyti ne vien smulkūs, bet ir gana dideli eksponatai, kaip gražūs senoviniai altoriai, vargonai. Išstatyti juos paprastų muziejinių formų salėse nederėtų, nes ten jie turėtų visai svetimą sau aplinką ir formą, tuo tarpu bažnytinės architektūros rūmuose jie susilies su rūmų sienomis ir darys vientiso, užbaigto vaizdo įspūdį.

Visiems gerai žinoma, kad šiuo metu Kaune yra be galo sunku net ir mažiausią meno parodą surengti, tuo tarpu menininkai plastikai palaiko ryšį su visuomene tik per parodas. Kadangi menininkų ne mažėja, o Meno mokyklos dėka tik daugės, tai aišku, kad su meno parodų rengimu bus dar sunkiau (būsto reikės dar didesnio, negu šiandien reikia). Nors kituose Europos miestuose patalpų parodų rengimui netrūksta, visgi naujai statomuose muziejuose visuomet paliekamos salės parodoms. Juo labiau tai reikalinga Lietuvoje, ir dėl to galerijoje yra numatyta tokia salė. Ji pravers ne vien plastinio meno parodoms, bet ir paties muziejaus rengiamoms parodoms, nes joks muziejus, jei jis racionaliai ir maždaug geromis sąlygomis auga, negali sutalpinti visų eksponatų. Kai kurių

iš jų — kaip, pavyzdžiui, graviūrų rinkinių — nėra prasmės ir galimybės nuolatos laikyti išstatytų; kiti eina atsargon ir tik kartkartėmis, keičiant jų rūšis, gali būti rodomi. Salė reikalinga ir metinėms aukštesniųjų mokyklų piešinių, mergaičių mokyklų rankų darbelių parodoms ir t. t.

Galerijos rūmams vieta yra parinkta vadinamojoje IX baterijoje, netoli Meno mokyklos. Kauno Miesto valdyba buvo pasiūliusi rūmus Čiurlionio galerijai statyti už Kauno Miesto muziejaus bei Žemaičių vyskupijos kurijos ir prijungti prie jų ir muziejų, ir kurijos užimamą sparną, kad pastarajame galima būtų įrengti bažnytinio meno skyrių. Čiurlionio galerijos komisija bei architektai V. Dubeneckis ir P. Čiurlionis, susipažinę su siūlomąja vieta, priėjo išvadą, kad ji yra per maža ir apie tų rūmų praplėtimą ateityje nėra ko nė galvoti; šioji vieta ribojasi su svetima žeme — Žemaičių vyskupijos seminarijos sodu, o rūmų fligelis, kuriame dabar yra Kauno Miesto muziejus, netinka padoresnėms muziejinėms salėms rengti, reikalingas nemažo remonto ir yra nepataisomai drėgnas. Kurija savo patalpų muziejaus reikalams negali skirti, nes neturi kitų savo įstaigoms sutalpinti. Be to, Kauno Miesto valdyba už ploto užleidimą stato Švietimo ministerijai visai nepriimtinas sąlygas.

Galerijos rūmams vietos teko ieškoti kitur. Tuo reikalu buvo sušauktas visų Kaune esančių meninių plastikų posėdis-pasitarimas, kuris vienbalsiai nutarė Čiurlionio galerijos rūmus statyti IX baterijoje. Vadovautasi tuo, kad IX baterija yra viena gražiausių vietų Kaune. Be to, jei ji šiandien yra gal truputį nuošaliai, tai, žinant Kauno Miesto valdybos projektus plėsti Kauną Žaliojo kalno ir Aleksoto pusėn, aišku, kad IX baterija atsidurs miesto centre. Stovėdama greta jau esančios Meno mokyklos, ji galės vaidinti didelį ir labai pageidaujamą vaidmenį, ugdant meninį mokinių skonį.

„Rytas", 1924, balandžio 30

Dėl straipsnio „Karo muziejaus, Čiurlionio galerijos ir kitų muziejų statymo reikalu"[1]

Karo muziejaus organizatorius generolas V. Nagevičius savo straipsnyje „Karo muziejaus, Čiurlionio galerijos ir kitų muziejų statymo reikalu" („Lietuva", 1924, Nr. 78) palietė vieną skaudžiausių šiandien Lietuvos menininkams klausimų ir, jų nuomone, vieną opiausių ir nelaimingiausių apskritai Lietuvos kultūros gyvenime — muziejų klausimą. Deja, ar neturėdamas pakankamai žinių, ar turėdamas jas iškreiptas, palietė jį gana paviršutiniškai, remdamasis tendencingomis žiniomis, tad ir darydamas tokią pat išvadą.

Šio Čiurlionio galerijos komisijos rašto tikslas — atitaisyti visas tas tendencingas žinias ir į muziejų steigimo Lietuvoje klausimą pažvelgti bent kiek plačiau.

Mūsų kultūros bei meno muziejaus steigimo klausimas jau ganėtinai pribrendo, Lietuvai dar būnant po sunkia carizmo letena. Jį kėlė, juo rūpinosi saujelė mokslo bei meno darbuotojų, ir jiems pritarė Lietuvos visuomenė tiek pačioje Lietuvoje, tiek ir užjūryje — Amerikoje. Atsiminkime tiktai palaimingai puoselėjamą tuo metu „Tautos namų" idėją.

Ypač giliai ir vienus, ir kitus šis klausimas palietė, kai, genialiajam M. K. Čiurlioniui mirus, beveik visi jo kūriniai liko be tinkamos jiems vietos ir globos. Ir kas žino, ar mes to muziejaus neturėtume šiandien, jei ne pasaulinis karas. Bet tas karas, padaręs Lietuvai daug skaudžiausių žaizdų, drauge lėmė ir šviesesnę ateitį.

Tik atgavus Lietuvai nepriklausomybę, tuomet dar visai maža menininkų saujelė pirmiausia iškėlė muziejaus klausimą kaip visų savo būsimų darbų pagrindą. Kėlė jį su viltimi, kad šį kartą jos svajonės greit išsipildys. Deja, ir mūsų valdžios atstovus, ir visuomenę karo slibinas toli atitraukė nuo tos menininkų idėjos. Politinio gyvenimo įvykiai jei visai neužgožė kultūros bei meno reikalų, tai nustūmė juos paskutinėn eilėn. Ir tik tuomet, kai menininkai įrodydavo, jog šis ar kitas dalykas turi būti sprendžiamas neatidėliojant, nes to reikalauja Lietuvos ateitis, pasisekdavo vieną kitą iš jų įgyvendinti. Taip buvo

[1] Šį straipsnį galerijos komisijos vardu rašė P. Galaunė. Be autoriaus, jį pasirašė komisijos nariai A. Galdikas, P. Kalpokas, J. Vienožinskis.

gautas pirmosios mūsų valdžios sutikimas pasiųsti Rusijon du menininkus pargabenti į Vilnių nemirtingus M. K. Čiurlionio kūrinius, atsidūrusius ten pasaulinio karo metu. Tiesa, tai nebuvo įvykdyta, nes vienas tų menininkų — A. Varnas — susirgo plaučių uždegimu ir negalėjo vykti.

Kai tiktai Kaune kiek susitvarkė valstybiniai reikalai ir pradėjo judėti kultūrinis gyvenimas bei atsirado nauja galimybė atgauti M. K. Čiurlionio kūrinius, menininkai vėl ima rūpintis meno galerijos steigimu. Deja, trejus metus visi tie rūpesčiai ir pastangos nueidavo niekais, nuolat atsimušdami, it į kiečiausią sieną, į vieną atsakymą — būsto nėra.

Kaip menininkai ištisus trejus metus ieškojo kokio nors būsto galerijai, mes čia neminėsime ir nekartosime. Tai perdaug skaudu, be to, šios „istorijos" visiems tiems, kurie nors šiek tiek domisi mūsų kultūros gyvenimu, gerai žinomos iš spaudos bei iš visokių delegacijų, vaikščiojusių tuo reikalu po įvairiausias ir aukščiausias mūsų valstybines įstaigas.

Ir jokio maždaug tinkamo galerijai būsto iki šios dienos nepavyko gauti.

Aišku, kad tokia padėtis negali tęstis amžinai. Dėl jos kenčia ne tiktai mūsų visuomenė ir ypač jaunoji karta, bet ir Lietuvos, kaip kultūringos šalies, vardas.

Pagaliau Ministrų kabinetas nutarė galerijos rūmų statybai asignuoti 190 000 litų. Suma, žinoma, ne per didžiausia, ypač jei atsižvelgsime į tai, kad Čiurlionio galerijos tikslai ir darbo programa pastaruoju metu žymiai prasiplėtė. Iš karto menininkai rūpinosi gauti rūmus vien tik meno galerijai, bet seimo priimtas Čiurlionio vardo galerijos įstatymas pavedė būsimajai galerijai kaupti ir lietuvių liaudies meno turtus. Kai 1923 m. gale buvo mažinamos valstybės išlaidos ir valstybės įstaigų tarnautojų skaičius, Švietimo ministerija prijungė prie Čiurlionio galerijos ir Valstybės archeologijos komisijos rengiamą kultūrinį-istorinį Valstybės muziejų, kuriam būstą surasti sekėsi nė kiek ne geriau kaip galerijai.

Matydama, kaip plečiasi Čiurlionio galerijos programa, galerijos komisija nuodugniai apsvarstė Lietuvos meno bei kultūros turtų likimo klausimą, jų tinkamo apsaugojimo ir palikimo ateinančioms kartoms priemones ir priėjo išvadą, kad tų turtų, kaip muziejinės medžiagos, turinčios didžiausią kultūrinę reikšmę tautos gyvenime, decentralizuoti ir skirstyti po atskirus muziejėlius negalima.

Taip pat Lietuvių meno kūrėjų draugija ne kartą ragino susidomėti nenormalia Lietuvos bažnytinio meno padėtimi: beveik niekas juo tinkamai nesirūpina, jis paliekamas likimo valiai. Galerijos komisija, plėsdama galerijos tikslus ir veikimo programą, vėl atkreipė dėmesį į tuos turtus ir tarėsi su Žemaičių vyskupijos kurija dėl bažnytinio meno skyriaus įsteigimo galerijoje.

Kadangi Kauno Miesto muziejus šiuo metu yra visai netinkamai tvarkomas ir turi nemaža tos pačios rūšies eksponatų, kaip ir Čiurlionio galerija bei prijungtas prie jos Valstybės muziejus, tai aišku, kad toks, koks jis yra šiandien,

įsikūrus tiems paskutiniesiems, visai nustos savo prasmės. Tuo tarpu vienu ar kitu būdu susiliejęs su galerija, jis tik praturtins ir papildys kai kuriuos jos skyrius ir padės vienuose rūmuose atkurti pilną Lietuvos praeities kultūros vaizdą. Tad komisija veda derybas su Kauno Miesto valdyba ir tuo reikalu.

Tokiu būdu būsimajai Čiurlionio galerijai atsiveria perspektyva išaugti į centrinį Lietuvos meno bei kultūros muziejų su šiais skyriais:

1. M. K. Čiurlionio kūrinių galerija;
2. Naujoji tapyba ir skulptūra: įvairių kitų mūsų menininkų kūriniai;
3. Senoji tapyba ir skulptūra: senovės paveikslai ir dar išlikusios Lietuvoje skulptūros;
4. Grafika: graviūros, ksilografijos iš mūsų praeities, dabartinių mūsų menininkų darbai ir nors svarbiausieji pasaulinių tos meno srities kūrinių pavyzdžiai;
5. Liaudies menas;
6. Bažnytinis menas;
7. Archeologija;
8. Buitis, istorija, numizmatika.

Toji trumpa Čiurlionio galerijos darbų programos augimo istorija parodo, jog generolo V. Nagevičiaus pastaba: „...valdžioje ir spaudoje girdėti kalbų apie įvairių muziejų statymą — apie Čiurlionio galeriją, apie Valstybės, botanikos kultūros ir visokius kitokius. Aš leidžiu sau pastatyti klausimą: kiek pagaliau manoma tų muziejų ir jiems rūmų pristeigti?" — visai neatitinka tikrovės. Kaip matyti iš to, kas aukščiau išdėstyta, ruošiamasi statyti tik vienus muziejaus rūmus, į kuriuos manoma sutalpinti visus kadaise projektuotus muziejus, ko pageidautų ir generolas Nagevičius. Tik, žinoma, sutalpinti į vienus rūmus ne dėl to, kad, suėjusios krūvon, kelios suinteresuotos įstaigos greičiau ir lengviau tuos rūmus pastatys, negu juos statytų kiekvienas muziejėlis sau, o dėl to, kad tie visi muziejai savo siekimais ir uždaviniais labai glaudžiai siejasi tarp savęs, vienas kitą papildo ir gali sudaryti pilną Lietuvos kultūros augimo ir plėtojimosi vaizdą. Mums, turint tos rūšies turtų ne per daugiausia, reikia juos ne decentralizuoti, o centralizuoti. Šis, tegul ir laikinas, reiškinys — kol kuris nors iš numatytų bendro muziejaus skyrių išaugs ir išsiplės į atskirą stiprų muziejinį vienetą — kaip tik atitinka ir mūsų valstybės ekonominę padėtį: vienas bendras rūmas muziejams, bendras jų aptarnavimas ir t. t.

Jei, be meno ir kultūros muziejaus, valstybė numačiusi statyti, kaip generolas V. Nagevičius rašo savo straipsnyje, dar „botanikos kultūros muziejui rūmus", tai Čiurlionio galerijos komisija prisipažįsta, kad ji nieko prieš negali turėti, nes aišku, jog kiekvienam naudingam ir produktyviam darbui reikalingos tinkamos sąlygos. Tačiau jei generolas V. Nagevičius mano „botanikos kultūros muziejų" prijungti prie projektuojamo Karo muziejaus, tai komisija nė valandėlės neabejoja, kad to daryti negalima.

Grįždama prie Čiurlionio galerijos komisijos numatomo meno bei kultūros muziejaus ir generolo V. Nagevičiaus pasiūlymų sujungti jį su projektuojamuoju Karo muziejumi, komisija griežtai pasisako, kad šis sumanymas jokiu būdu neįvykdomas. Ir štai dėl kurių priežasčių:

1. Meno bei kultūros muziejaus tikslai ir uždaviniai be galo skiriasi nuo karo muziejaus tikslų. Pirmasis renka, globoja ir saugo tuos daiktus, kuriais išreiškiamas aukščiausias žmogaus dvasios gyvenimas ir jos kūrybos pajėga: tai, anot graikų, mūzų — deivių, globojančių mokslą ir meną,— šventykla; antrasis žadina žmogaus sieloje žiaurumą, neapykantą. Pirmasis žiūri į savo turtus kaip į meno studijavimo priemonę; antrasis duoda suprasti, kiek viena ar kita patranka galėjo pralieti kraujo. Pirmasis saugo dokumentus, daiktus, kad iš jų imtų pagrindą kūrybai; antrasis — priemones tai kūrybai naikinti. Pirmojo uždavinys — būti gyva meno bei kultūros įstaiga, kurioje nuolat dirbamas visiems visuomenės sluoksniams įdomus darbas: rengiamos parodos, skaitomos atitinkamos paskaitos, tyrinėjami patys eksponatai ir leidžiami jų monografiniai aprašymai ir t. t.; antrajame, kaip mūsų Karo muziejuje, organizuojamos visokios rūšies iškilmės, paradai, apeigos ir t. t.

Jei žiūrėtume į muziejų aplamai kaip į aiškią kiekvienos tautos civilizacijos ir kultūros rodyklę, jos dvasinį veidą, tai jame turi rasti sau vietą tik tokie daiktai, kurie visi kartu sudaro kažkokią vienybę, sujungtą aukščiausia vidaus prasme. Aišku, Karo muziejus to niekur ir niekada neturėjo ir turėti negali. Dėl to mes, pavyzdžiui, Prancūzijoje tarp 339 meno ir kultūros muziejų randame vos vieną karo muziejų — „Hôtel des Invalides" — ir tai pusiau uždarą įstaigą, prieinamą visuomenei tik šventadieniais; Lenkijoje iš 103 muziejų 1919 m. nebuvo nė vieno karo muziejaus; tokioje pat turtingoje muziejų Rusijoje — irgi nė vieno karo muziejaus.

Jei tik į muziejų eksponatus žiūrėsime taip, kaip nori žiūrėti Čiurlionio galerijos komisija, matysime, kad Karo muziejui ir vardas nepritinka, nes jame muziejinės vertės eksponatų labai ir labai maža. Jei to nejaučiame šiandien, kai mūsų visuomenė aplamai dar nepribrendusi kultūriniam gyvenimui, tai tatai nereiškia, kad nepajusime to ryt poryt.

2. Generolas V. Nagevičius, siūlydamas visus muziejus sujungti vienuose dideliuose rūmuose, vaizduoja juos taip: „...išvaizda turėtų priminti garbingą pilį su charakteringais bokštais, tiltais, vartais..."

Kiek galerijos komisijai teko girdėti, Karo muziejaus rūmų statymo komitetas paskutiniajame savo posėdyje yra priėjęs išvadą, kad projektuojamoji „pilis" kainuosianti daugiau kaip dešimt milijonų litų ir būsianti statoma mažiausiai dešimt metų; „kiekvienas jos bokštas turės būti kitokio stiliaus", arba —„apatinis aukštas — gotika, vidurinis — barokas, viršutinis — moderne à la Šimonis".

Nei numatytoji rūmams statyti suma, nei jų pastatymui reikalingas laikas, nei pagaliau jų „stilius" galerijos komisijai nepriimtini. Čiurlionio galerijos komisija mano įsteigti rimtą meno bei kultūros muziejų, o ne „kunstkamerą". Atsižvelgiant į jau esamų eksponatų skaičių ir į galimą jo išaugimą per dešimtį— penkiolika metų, skiriant eksponatams minimumą vietos, toks muziejus turėtų būti 10 000 kubinių metrų talpos. Tokio didumo rūmas, visiškai atitinkąs paskutinius muziejų statybos ir technikos reikalavimus, bet nepanašus į „garbingą pilį", architekto apskaičiavimu kainuotų apie du milijonus litų. Suma realesnė ir įmanomesnė mūsų valdžiai ir visuomenei, negu Karo muziejui numatomieji dešimt milijonų.

Karo muziejaus rūmų statybos komiteto numatomoji „pilis", paties komiteto nuomone, gali būti pastatyta ne anksčiau kaip po dešimties metų. Jei norima versti ir kitus muziejus tiek laukti sau tinkamų būstų, tai galerijos komisija griežtai pareiškia, kad ji to daryti negali. Laikyti jos globai pavestus visus Lietuvos meno bei kultūros eksponatus išmėtytus po visokias pakampes būtų didžiausias nusižengimas ne tik Lietuvai, bet ir visam pasauliui. Dar mažiausiai dešimt metų neturėti galimumo parodyti, ar mūsų tauta prisideda kuo nors prie pasaulio kultūros, ar turi ji nors mažutėlį savo indėlį į tą kultūrą— vadinasi, pasmerkti tautą visą tą laiką būti ištremtai iš gyvenimo. Juk muziejai steigiami ne tik tam, kad į juos žmonės eitų pažiūrėti, bet kad per juos tautos galėtų bendrauti kultūros gyvenime.

Laukti muziejaus rūmų mažiausiai dešimtį metų... Jau šiandieną dėl rūmų stokos turime gana žiaurių nuostolių. Štai jau dveji metai, kaip Miroslavo klebonijoje Valstybės archeologijos komisija užantspaudavo kambarį, kuriame žūsta kunigo Smolenskio muziejinis turtas — paveikslai — tik dėl to, kad Kaune nėra kur jų dėti. Greit bus metai, kaip Plungės bažnyčios zakristijoje užantspauduotas kunigaikščių Oginskių muziejinis turtas (paveikslai, marmuro skulptūros, baldai, porcelianas) tik dėl to, kad... Kaune jo nėra kur dėti. Niekas, tur būt, nesuabejos, kad tiems turtams ne per sveikiausia nekūrenamame Miroslavo klebonijos kambaryje. Ne geresnės sąlygos Plungės zakristijoje, nors ir po valstybiniu antspaudu. Tad nejaugi norima, kad tokia padėtis dar tęstųsi dešimtį metų, kad per tą laiką visos kaimyninės tautos pažintų mus kaip barbarus?

O kiek dar yra muziejinių kolekcijų, kurios laukte laukia tinkamos muziejinės prieglaudos! Paminėsime nors kunigo Žiogo archeologinę kolekciją, kurią iš jo labai nori įsigyti vokiečiai, p. Elisono geležinių kryžių viršūnių ir įvairių „dievukų" kolekciją. O muziejui rūmų vis nėra.

Baigdami turime pareikšti, kad mus labai stebina, jog Karo muziejaus rūmų statybos komitete dalyvauja asmenys, kurie dalyvavo ir pasirašė vienbalsiai priimtą meninin kų susirinkimo Čiurlionio galerijos statymo reikalu protokolą.

„Lietuva", 1924, balandžio 16

Čiurlionio galerijos vargai

M. K. Čiurlionio vardo galerijos įstatymą Steigiamasis seimas priėmė 1921 m. gruodžio 13 d. Kad šis mūsų kultūrinio gyvenimo įvykis brėstų ir susiformuotų į įstatymą, daugiausia pastangų dėjo Lietuvių meno kūrėjų draugijai priklausantieji menininkai plastikai. Jie galerijos reikalais siuntinėjo į įvairias valdžios įstaigas savo delegacijas, rašė memorandumus, kėlė M. K. Čiurlionio kūrinių likimo klausimą spaudoje.

M. K. Čiurlionio meno kūrinius (viso 193, iš jų 158 tapyti aliejiniais dažais, tempera ir pastele, 35 — grafikos darbai) Švietimo ministerija įsigijo iš Sofijos Čiurlionienės 1922 m. vasario mėnesį, sudarydama tam tikrą sutartį.

Nuo šių dviejų datų iki 1924 m. kovo mėnesio galerija egzistavo tiktai įstatymo ir sutarties pavidalu, kitaip tariant, popieriuje. Pereiti į realią formą per tuos dvejus metus galerijai neleido viena, rodos, nedidelė, bet kartu ir neįveikiama kliūtis: neturėjimas ne tiktai maždaug tinkamo, bet ir bet kokio būsto. Tat beveik visą tą laikotarpį netgi galerijos turtas buvo išblaškytas ir išmėtytas įvairiose vietose. Ir M. K. Čiurlionio, ir kitų lietuvių menininkų plastikų kūrinių (kadaise įgytų už valdžios asignuojamas ir už prezidento iš tam tikro fondo Lietuvių meno kūrėjų draugijos projektuojamiems Meno rūmams skiriamas lėšas), ir tautodailės eksponatų didžioji dalis buvo sukrauta Lietuvių meno kūrėjų draugijos būste. „Vilkolakiui" šį būstą pagrobus, jie tiesiog barbariškai buvo mėtomi iš vieno kampo į kitą ir naikinami, kuo anuometinis švietimo ministras p. Juodakis savo akimis įsitikino ir dėl ko buvo kilęs garsus vadinamasis menininkų incidentas (1923.III.19).

Tiktai 1923 m. rudeniop tuometinio galerijos direktoriaus K. Sklėriaus dėka šis galerijos turtas buvo surankiotas ir pergabentas į du Švietimo ministerijos rūmų kambarius.

Visą tą nelemtą, o kultūriniu požiūriu net skandalingą laikotarpį menininkai plastikai ir ypač jų sudaryta Čiurlionio galerijos komisija dėjo įvairių įvairiausias pastangas kaip nors surasti ir iškovoti galerijai nors laikinas, bet šiek tiek žmoniškesnes patalpas. Kai kuriuos M. K. Čiurlionio kūrinius reikėjo nedelsiant taisyti bei restauruoti. Ir vis dėlto ištisus metus visos tos pastangos ėjo

niekais. Kaip stengėsi viena menininkų grupė ir kaip su ja kovojo kita, vadinamieji „vilkolakininkai", bus nušviesta ateity — dar pakankamai yra likę dokumentų ir anų dienų įvykių dalyvių gyvų atsiminimų.

Nesuradus Kaune Čiurlionio galerijai būsto, 1924 m. Ministrų kabinetas asignavo 190 000 litų laikiniesiems galerijos rūmams statyti. Žinoma, už tokią sumą ne kokius rūmus tegalima buvo pastatyti, ir faktiškai jie kainavo 255 932 litus.

Švietimo ministerija užtikrino, kad ne vėliau kaip 1926 m. ji išrūpins kreditus galerijos nuolatiniams rūmams, kurių projektas prof. architekto V. Dubeneckio buvo jau padarytas ir šiuo metu yra galerijoje (deja, kaip muziejinis eksponatas), o laikinuosius rūmus buvo žadama paskirti Meno mokyklos reikalams. Tad šio straipsnio autoriui, menininkų plastikų ir ypač buvusio Meno mokyklos direktoriaus J. Vienožinskio padedamam, teko imtis laikinųjų rūmų statybos, tapti Statybos komiteto pirmininku.

Prof. architektas V. Dubeneckis padarė laikinųjų galerijos rūmų projektą, kurį Švietimo ministerija patvirtino, ir 1924 m. liepos mėnesį, išsprogdinus Ąžuolų kalne buvusios rusų tvirtovės, vadinamosios IX baterijos, vieną fortą, iš jo plytų pradėta statyti rūmus. 1925 m. rugsėjo 24—29 d. dar neužbaigtuose rūmuose buvo surengta M. K. Čiurlionio kūrinių jubiliejinė paroda, o tų pačių metų gruodžio 13 d. galerija atidaryta nuolatiniam lankymui.

Jau iš laikinųjų rūmų projekto buvo aišku, kad rūmai statomi per maži vien tik esamiems turtams sutalpinti. O ką ir bekalbėti apie naujus eksponatus — apie plastinio meno kūrinius, tautodailės rinkinius, Valstybės muziejaus rinkinius! Taigi Čiurlionio galerija, vos pradėjusi laikinuosiuse rūmuose savo gyvenimą, iš karto ėmė virsti muziejinio turto sandėliu. Tiesa, kai kurie eksponatai jame laikomi visai padoriai, bet kai kurie — tiesiog neleistinai.

Galerija turi iš viso antrame aukšte keturias 9,65×6,45 m dydžio sales (aukštis 4 m) ir pirmame aukšte keturias 6,50×6,50 m didumo sales (aukštis 3,50 m). Šitose patalpose turėjo tilpti visas galerijos bei Valstybės muziejaus turtas. Galerijos turtas — 6254 eksponatai (217 M. K. Čiurlionio kūrinių, 154 kitų menininkų kūriniai ir apie 6000 įvairių tautodailės eksponatų — medinės šventųjų statulėlės, geležinės kryžių viršūnės, audiniai, keramika, piešiniai ir t. t.); Valstybės muziejus turėjo 975 stambesnius ir 3580 numizmatikos eksponatus. Tad iš viso susidarė 10 768 eksponatai. Aišku, kad vien jau tokiam eksponatų skaičiui vietos reikia 4—6 kartus daugiau, negu kad jos esama laikinuosiuose galerijos rūmuose. Ir tai yra ne apriorinis teiginys, bet paremtas tam tikrais norminiais apskaičiavimais, padarytais rengiant nuolatinių rūmų projektą. O pagal Vakarų Europos muziejų šimtametės praktikos nustatytas normas paveikslai turi būti sukabinami taip, kad kiekvienas turėtų aplink save laisvos sienos plotą, lygų keturiems paveikslo dydžiams. Tiktai tomis normomis vadovaujantis iš-

kabinti paveikslai netrukdo vienas kitam: žiūrint vieną kurį nors paveikslą, nelenda į akis greta kabantieji.

O kaip eksponuojami paveikslai laikinuosiuose galerijos rūmuose? Visi M. K. Čiurlionio ir kitų lietuvių menininkų paveikslai iškabinėti keturiose antrojo galerijos aukšto salėse, kurių kiekviena turi 54,91 m^2 naudingo sienos ploto. Pirmoje salėje — 51 M. K. Čiurlionio paveikslas (jų plotas — 18,13 m^2); antroje salėje — 40 M. K. Čiurlionio paveikslų (plotas — 11,57 m^2; trečioje — 33 M. K. Čiurlionio paveikslai (17,57 m^2 ploto); ketvirtoje salėje eksponuojami 86 kitų keturių menininkų paveikslai, turintieji 19,61 m^2 ploto.

Norint, kad visų šių paveikslų eksponavimas atitiktų minimalias muziejines normas, paveikslams, sukabintiems pirmojoje salėje, reikalingas 90,65 m^2 sienos plotas, vadinasi, toje salėje trūksta 35,74 m^2; antrojoje salėje reikėtų 57,87 m^2, trūksta 2,94 m^2; trečiojoje — 87,88 m^2, trūksta 32,96 m^2; ketvirtojoje salėje 98 m^2, trūksta 43,15 m^2. Iš viso trūksta 114,79 m^2 sienos ploto. Taigi visose salėse, išskyrus antrąją, paveikslai ne muziejiškai sukabinti, o sugrūsti. Ir dar prisiminkime, kad čia ne visi M. K. Čiurlionio ir kitų lietuvių menininkų paveikslai išstatyti. Kai kurių menininkų paveikslai neeksponuojami dėl vietos stokos, o M. K. Čiurlionio — dar ir dėl to, kad tai jo ankstyvieji darbai, labai intensyvių spalvų. Kabėdami greta vėlyvesniųjų, dažniausiai labai švelnių tonų darbų, neigiamai juos veiktų. Tuos paveikslus reiktų kabinti visai izoliuotose salėse, kurių galerijos laikinuosiuose rūmuose nėra nė vienos.

Taigi matome, kad laikinųjų galerijos rūmų antrasis aukštas, skirtas plastinio meno kūrinių ekspozicijai, yra ne kas kita, kaip neblogas sandėlis.

Mažesnėse pirmojo aukšto salėse vaizdas dar liūdnesnis. Pirmojoje salėje įrengtas senosios tapybos skyrius. Šioji salė su medine, specialiai tam padaryta pertvara ir dviejų langų mediniais skydais turi 48 m^2 sienų ploto, tuo tarpu bendras toje salėje iškabintų 33-jų paveikslų plotas — 20,38 m^2, neskaitant paveikslų rėmų, kurių plotis yra 6—21 cm. Vadinasi, paveikslai sukabinėti vienas prie kito, ir apie laikymąsi muziejinių normų negali būti nė kalbos. Be to, toje pačioje salėje prie sienų stovi dvi įstiklintos vitrinos — stalai su kultūros-buities eksponatais. Tų vitrinų stiklo spindėjimas trukdo žiūrėti paveikslus. Prieš salę apšviečiančius du langus stovi dvi medinės įstiklintos vitrinos: vienoje išstatyta 100 japonų „netcuke"[1], o kitoje porcelianinė grupė. Šios vitrinos sulaiko gana daug šviesos,— tai taip pat nėra teigiamas reiškinys.

Antrojoje salėje, skirtoje periodinėms parodoms, šiuo metu įrengta lietuvių liaudies raižinių paroda, kurioje eksponuojami 57 raižiniai, turintieji 19,85 m^2 bendro ploto, o sienų plotas, panašiai kaip ir pirmojoje salėje, yra 45,88 m^2. Tad ir čia raižiniams išstatyti sąlygos ne visai palankiamos.

[1] Netcuke — iš įvairios medžiagos padarytos miniatiūrinės japonų skulptūrėlės, skirtos pririšti prie raištelio tabokos maišeliui užtraukti.

Trečiojoje salėje rengiamas tautodailės skyrius. Šiam reikalui čia stovi šešios geležinės vitrinos ir du mediniai skydai. Dvi vitrinos yra 1,20×3,20×2,20 m dydžio. Tai muziejuose priimtas vitrinų formatas. Tuo tarpu toms vitrinoms salė pasirodo per maža, nes tarpai tarp vitrinų yra neleistino (atsižvelgiant į lankytojų susigrūdimą ir ypač į gaisro atvejį) muziejuose pločio — 0,97—1,30 m.

Tose šešiose vitrinose, dviejuose skyduose ir tuščiuose sienų tarpuose tautodailės eksponatų galima bus sutalpinti daugiausia 500—700. Tuo tarpu ketvirtoji salė, kur buvo įrengta lietuvių kryžių fotonuotraukų paroda ir kur tos nuotraukos ir dabar dar kabo, kadangi nėra kur jų dėti — virto tautodailės eksponatų sandėliu. Tų eksponatų prikrauta čia daugiau kaip 5000, ir laikomi jie nepakenčiamose sąlygose. Kirmijančios medinės drožtinės statulėlės guli greta audinių bei kitų eksponatų; vienas nuo kito jie lengvai užsikrečia įvairiomis bakterijomis ir kitokiomis muziejinėmis ligomis. Apsaugoti jų nuo to šiuo metu, nesant tam tikros patalpos, nėra jokių galimybių.

Tautodailės eksponatai konservuojami tam tikrais, kitiems muziejiniams eksponatams kenksmingais chemikalais. Tokiam darbui muziejai paprastai turi visai atskiras, izoliuotas patalpas. Tiesa, be laikinųjų rūmų, galerija turi dar nuo statybos laikų užsilikusį iš lentų sukaltą sandėlį, bet, deja, jame nei jokio švaresnio muziejinio darbo dirbti negalima, nei eksponatų laikyti: vasarą jis nuo vienos kibirkštėlės gali per kelias minutes supleškėti, juo labiau kad ir stovi visai netoli gatvės. Vis dėlto ir jame tenka laikyti stambesniuosius eksponatus, netelpančius laikinųjų rūmų ketvirtojoje salėje — sandėlyje. Eksponatai sukrauti greta įvairių dėžių ir kokso centriniam šildymui. Tai yra tiesiog barbariška, bet taip barbariškai elgtis galerija, deja, priversta. O tautodailės eksponatų galerijoje nuolatos gausėja. Šiais metais net keturi rinkėjai juos renka dviejose Lietuvos apskrityse; dedamos pastangos įsigyti iš d-ro K. Griniaus jo vienintelę brangintiną lietuvišką prijuosčių kolekciją; tai kolekcijai papildyti dail. A. Žmuidzinavičius siūlo perleisti galerijai savo prijuosčių rinkinį, kuris su d-ro K. Griniaus kolekcija sudarys 400 su viršum eksponatų. Kur visą šį turtą galerija sudės, turėdama tik laikinuosius rūmus, vienas dievas težino, nes nuolatiniai kreipimaisi į Švietimo ministeriją galerijos patalpų reikalu iki šiol jokių rezultatų nedavė.

Šie faktai kuo ryškiausiai rodo, kad ir M. K. Čiurlionio galerijos, ir Valstybės muziejaus padėtis tebėra nepakenčiama ir neleistina. Kadangi abi šios įstaigos yra vienintelės šios rūšies valstybinės įstaigos Lietuvoje, o mūsų visuomenė neturi Rotšildų, Rokfelerių, Karnedžio, tiek daug padariusių ne vien Amerikos, bet ir Europos muziejams, tai visais rūpimais galerijos reikalais dažniausiai ir tenka tik į valdžios įstaigas kreiptis. O juk šis mūsų muziejinis turtas yra ne vien milijoninės materialinės vertės, bet ir neįkainojamos meninės bei kultū-

rinės vertės, tad jo saugojimu turėtų susirūpinti ir mūsų visuomenė. Ypač čia daug kuo galėtų prisidėti Amerikos lietuviai. Juk muziejai yra visos tautos, ne vien valstybės turtas, kurį ji renka, saugo. Juk juose glūdi lietuvių tautos sielos gražiausi žiedai. Muziejų prie prabangos dalykų priskirti negalima. Tai yra gyvas tautos reikalas. Tad ar ne laikas būtų ir mūsų visuomenei susirūpinti Čiurlionio galerijos ir Valstybės muziejaus — kurie pagaliau turės virsti vienu Tautos muziejumi — reikalais?

Kaip tatai padaryti, plačiau pakalbėsime kitą kartą.

„Lietuvis", 1927, rugpiūčio 16-17

Tautos muziejaus reikalu

Pirmajai rusų revoliucijai (1905 m.) ūžiant, lietuvių tauta savo gimtojoje žemėje pradėjo bent kiek laisviau alsuoti. Kartą atgautas kvapas ėmė virpinti krūtines idėjų idėjomis. Susirūpinta ne tik kasdieninio gyvenimo pilkumais, bet ir saulės tam gyvenimui trokšta. Ją atgimstančiai tautai galėjo duoti kultūra, mokslas, menas. Imta leisti laikraščius, knygas, steigti mokslo, dailės draugijas. Netrukus susirūpinta toms naujai besikuriančioms įstaigoms tinkamu prieglobsčiu. Tuometiniame lietuvių kultūrinio gyvenimo centre Vilniuje sumanyta statyti Tautos namus. Ar buvo tuomet susikristalizavusi mintis, kas ir kaip tuose Tautos namuose bus daroma, nesant po ranka atitinkamos medžiagos, šiandien sunku pasakyti. Vis dėlto, rodos, tai turėjo būti Lietuvos kultūros centras ir židinys. Ten po vienu stogu turėjo sutilpti mokslas ir menas: Lietuvių mokslo draugija su savo mokslo įstaigomis (biblioteka, archyvu), Lietuvių dailės draugija su tautodailės rinkiniais ir plastinio meno muziejumi, etnografinis muziejus, teatras ir t. t.

Atbundančiai, bet vis dar surištai svetimo jungo pančiais ir dėl to nesitikinčiai taip greit plačiai išvystyti savo kultūrinį gyvenimą tautai anais laikais tatai buvo visai sveika idėja: visą meno bei kultūros turtą ir darbą sukoncentruoti vienuose Tautos namuose. Kitaip tariant, visą šį gyvenimą centralizuoti.

Užėjus didžiajam karui ir užvertus ant Lietuvos nelaimių kalnus, turėjo apmirti ir Tautos namų idėja. Neatgimė ji ir karui pasibaigus. Lietuvos gyvenimas įgavo visai kitokį mastą, kitokį tempą ir kitokius idealus.

Pirmaisiais Lietuvos nepriklausomybės metais kultūros ir meno gyvenimu ir jo realizavimu per atitinkamas įstaigas rūpinosi pati visuomenė ir meninininkai. Tačiau gana greit beveik visas tas darbas atsidūrė valstybinių įstaigų globoje. Ar tai sveikas reiškinys, čia nespręsime, bet visuomenė kultūros ir meno reikalais pradėjo domėtis mažiau ir mažiau, suvertusi tatai ant valdžios pečių. Jei toji našta valdžiai medžiaginiu atžvilgiu ir pakeliama, tai idėjos darbu labai dažnai per sunki. Todėl vienos meno įstaigos ėmė plėstis, kitos merdėti; vienos ėjo tikrais keliais ir varė gilią vagą, kitos — šuntakiais, ir istorijai jos paliks tik savo vardus, bet ne darbą, kuris turėtų būti su tais vardais suaugęs.

Anais laikais tarp meninininkų projektuojamųjų įstaigų atsirado ir Tautos na-

mų idėjos tąsos. Lietuvių meno kūrėjų draugija buvo sumaniusi steigti vadinamuosius Meno rūmus. Vėliau šioji mintis išsiplėtė į Tulpių rūmus. Bet tai liko tik gražiomis idėjomis, kurių realizavimas nuėjo visai kitais keliais: įsikūrė Lietuvos opera, drama, muzikos mokykla, meno mokykla, Čiurlionio galerija. Pastaroji iš dalies įkūnijo Meno rūmų idėją ir tapo vienintele valstybine įstaiga Lietuvos meno turtams saugoti. Deja, ji visai neatstojo plataus masto muziejinės įstaigos, kurią turėti Lietuva jau ne nuo šiandien yra pribrendusi. Kad taip iš tikrųjų yra, pasistengsime čia įrodyti ir padaryti atitinkamą išvadą.

Pradėsime nuo Čiurlionio galerijos įstatymo, kuris duoda teisę jai egzistuoti. Šis įstatymas susideda iš trijų dalių: galerijos tikslas ir lėšos, M. K. Čiurlionio kūrinių įgijimas ir galerijos laikymo būdas. Visa tai apima septyni įstatymo paragrafai. Kitaip sakant, įstatymas trumpas. Bet tatai nereiškia, kad kiekvienas jo paragrafas būtų labai gerai apgalvotas ir suredaguotas taip, kad nei atimsi, nei pridėsi. Kad yra labai daug ko pridėti, o greičiausiai iš pat pagrindų perdirbti, rodo vien šis faktas: įstatymą Steigiamasis seimas priėmė 1921 m. gruodžio 13 d., bet pati galerija pradėjo kurtis tik 1924 m. Kai prasidėjo šis darbas ir ėmė ryškėti galerijos santykiai su Švietimo ministerija,— įstatymo šeštas paragrafas, kuriame kalbama apie galerijos laikymą, jau 1925 m. vasario 3 d. buvo pakeistas. Ar tiksliai, ar netiksliai pakeistas — kita kalba, bet pakeistas. Vadinas, netobulai buvo suredaguotas. O jei į galerijos įstatymą įsigilintume, pastebėtume ir kitų netobulumų. Kitaip sakant, matome, kad jis sudarytas paskubomis ir taikomas ne tiek galerijai, kaip meno bei kultūros muziejinei įstaigai, kiek Švietimo ministerijai suteikia teisę įgyti iš Sofijos Čiurlionienės M. K. Čiurlionio meno kūrinius. Šiam reikalui įstatyme skirtas ilgiausias paragrafas. Jis gal ir tiksliausiai suformuluotas, ne taip, kaip visi kiti — miglotai. Pavyzdžiui, štai kaip įstatymo pirmame ir antrame paragrafuose apibrėžiamas galerijos tikslas: „§ 1. Lietuvos meno turtams saugoti steigiama M. K. Čiurlionio vardo galerija su skyriais: a) tapybos ir lipdybos, b) statybos ir taikomojo meno, c) liaudies kūrybos; § 2. M. K. Čiurlionio vardo galeriją sudaro: a) M. K. Čiurlionio paveikslai ir piešiniai, b) kitų menininkų kūriniai, c) liaudies kūrybos dalykai."

Nekalbant jau apie tai, kad taip suprastas galerijos, kaip muziejinės įstaigos, tikslas, yra per siauras, įstatyme nepasakyta, kaip suprantamas statybos ir taikomojo meno skyrius ir ypač — tautodailės. Statybos bei taikomojo meno skyrių muziejuje galima traktuoti labai plačiai ir labai siaurai. Traktuojant jį plačiai, reikalingas visai kitas muziejinio darbo principas, kitokia muziejinė patalpa ir darbuotojų kvalifikacija, negu kad tapybos ir lipdybos eksponatų muziejui. Tautodailė yra naujas žodis, ir jo sąvoką supranta kaip kas nori. Kur baigiasi tautodailės riba ir prasideda etnografijos, kultūros-buities,— ne tiktai Lietuvoje, bet ir Vakarų Europoje dar aiškiai nenustatyta. Tad tautodailės skyriaus sąvoka turi būti tiksliai suformuluota ir išplėsta, prijungiant prie kultūros buities

skyriaus, kuris apima iš dalies ir etnografiją, ir net archeologiją. O nuo to keičiasi visas muziejaus mastas, jis darosi ne toks, kaip kad šiandien turi Čiurlionio galerija.

Ne ryškiau suformuluota ir penkto paragrafo pirmoji pastaba. Pats paragrafas skamba taip: „§ 5. Kiti M. K. Čiurlionio paveikslai, kurie yra Lietuvos teritorijoje ir kurie neįeina į M. K. Čiurlionio paveikslų galeriją (§ 4), be Švietimo ministerijos sutikimo negali būti išvežti į užsienį. Savininkams pareiškus norą tuos paveikslus parduoti, M. K. Čiurlionio paveikslų galerija turi pirmumo teisę juos pirkti.

Kainą nustato Švietimo ministerijos skiriamoji komisija.

I. Pastaba. Šis § liečia ir kitų mirusiųjų menininkų kūrinius, esančius Lietuvos valstybėje."

Kaip suprasti tuos „kitus mirusius menininkus"? Ar tai liečia mirusius menininkus lietuvius, ar gyvenusius Lietuvoje, nors ir ne lietuvius, ar ir esamus Lietuvoje Vakarų Europos mirusiųjų menininkų kūrinius? Tai lieka problema. Juridine problema, kurios nė viena esamų Lietuvoje valstybinių įstaigų nesiima spręsti. O gyvas reikalas ją šiaip ar taip išspręsti buvo pasitaikęs jau ne kartą. Kol nėra Lietuvoje įstatymo, draudžiančio gabenti užsienin meno bei kultūros dalykus, „mirusiųjų menininkų" kūriniai, nežiūrint ką tik minėto galerijos įstatymo paragrafo, laisviausiai gabenami iš Lietuvos, nieko nesiklausiant ir nereikalaujant kokio nors leidimo.

Jau iš tų kelių pavyzdžių matome, kad įstatymas labai netobulas. Galerijos tikslas neaiškiai nusakytas, neaiškiai suformuluoti ir kiti įstatyme paliestieji klausimai. Imdami domėn tik galerijos tikslą, matome, kad jis toli gražu neaprėpia visų tų meno bei kultūros sričių, kurios tokios rūšies įstaigai turėtų rūpėti: neįeina buities ir etnografijos dalykai, archeologiniai rinkiniai ir t. t. Tiesa, šios rūšies muziejiniams turtams Vakarų Europoje steigiami atskiri muziejai, vadinamieji kultūros, buities bei humanitariniai muziejai. Tatai daryti Vakarų Europą verčia meno ir kultūros gyvenimo mastas, muziejinės medžiagos gausumas, muziejiniam darbui paruoštų darbuotojų pakankamas skaičius, bet anaiptol ne meno bei kultūros turtų decentralizacijos principas (šio principo negalima gretinti su prieš dešimtį metų Prancūzijoje gimusiu regionalizmo principu).

Lietuva šiandien nė vienu minėtu atžvilgiu su Vakarų Europa lygintis negali. Meno ir kultūros gyvenimas siauras; meno ir kultūros turtų negausu, nes priespaudos ir nelaisvės laikotarpiu tuos turtus be atodairos grobė pavergėjai; muziejiniam darbui paruoštų darbuotojų nėra. O svarbiausia, nėra pakankamai lėšų meno bei kultūros paminklais tinkamai pasirūpinti. Viena valdžia visko aprūpinti (nors ir lėšomis) nepajėgia, o visuomenės mecenatų Lietuvoje nėra. Tad kai imama pas mus kalbėti įvairių įvairiausių muziejų steigimo klausimu, visuomet reikėtų turėti galvoje vieną svarbiausią mintį: Lietuvos meno bei kul-

tūros paminklams rinkti, globoti ir saugoti, kaip ir visam su tuo glaudžiai susijusiam muziejiniam darbui, Lietuvoje turėtų būti tik viena vyriausioji įstaiga. Kitaip sakant, visą šį turtą ir darbą reikia centralizuoti, o ne decentralizuoti.

Kad pats gyvenimas verčia mus tatai daryti, jau turime faktų iš netolimos mūsų muziejinio darbo praeities. Be M. K. Čiurlionio vardo galerijos, tos pačios Švietimo ministerijos žinioje buvusioji Valstybės archeologijos komisija pradėjo kurti vadinamąjį Valstybės muziejų. Šioji įstaiga bent dvejus metus turėjo savo sąmatą ir du nuolatinius darbuotojus — direktorių ir sekretorių. Bet, neturint savo darbui plėsti pakankamai lėšų ir svarbiausia — būsto, be kurio muziejus veikti negali, tai buvo ne visai realus sumanymas. Ir kai tik pradėta Čiurlionio galerijai statyti laikinuosius rūmus, pati Švietimo ministerija šį muziejų inkorporavo galerijon.

Nepasakysime, kad tai išėjo muziejaus ar galerijos nenaudai. Nors ir labai ankšti galerijos laikinieji rūmai, vis dėlto daugumas abiejų įstaigų eksponatų tinkamai muziejiškai sutvarkyti ir nors dalis jų yra prieinama lankytojams. Čia reikėtų priminti, kad kadaise Kauno Miesto valdyba siūlė sujungti Čiurlionio galeriją su Miesto muziejumi. Galerija ši pasiūlymą būtų priėmusi, bet jį įgyvendinti trukdė patalpų stoka.

Jau ne nuo šios dienos yra pribrendęs reikalas statyti Čiurlionio galerijai erdvius nuolatinius rūmus. Tad nejau statyti rūmus tik tokiai Čiurlionio galerijai, kokią ją mums davė Steigiamojo seimo įstatymas, o kito muziejinio turto, nenumatyto galerijos įstatyme (Valstybės muziejus jokio įstatymo neturi), neįsileisti į tuos rūmus ir tuo būdu nerinkti jo, nesaugoti ir negloboti? Manome, kad tokia mintis niekam neatėjo į galvą. Kitų, atskirų rūmų tiems turtams laikyti niekas nepastatys. Tad, jau atsižvelgiant į nuolatinių muziejaus rūmų reikalingumą, reikia stengtis, kad juose tilptų visas Lietuvos muziejinis turtas, išskyrus, žinoma, mažesnės — vietinės reikšmės turtą, kuris gali būti renkamas kraštotyros draugijų ir laikomas jų vietiniuose muziejėliuose. Kitaip sakant, turime eiti prie Lietuvos meno bei kultūros-buities turto muziejinės centralizacijos.

1924 m., man su prof. architektu V. Dubeneckiu nustatant nuolatiniams galerijos rūmams talpos normas, tatai turėta galvoj ir patalpa numatyta šiems muziejinio turto skyriams: I. Lietuvių plastinio meno, II. Senovės meno bei kultūros-buities, III. Lietuvių tautodailės ir kultūros-buities, IV. Archeologijos, V. Bažnytinio meno ir VI. Raižinių kabineto. Vadinasi, Lietuvos meno bei kultūros-buities turtų muziejinio centralizavimo mintis asmenims, stovintiems arti muziejinio darbo, kilo tuojau, kai tiktai jie susidūrė su Čiurlionio galerijos rūmų statyba.

Visa tai yra, jei taip galima pavadinti, formalios ir ekonominės priežastys, kurios verčia centralizuoti muziejinį turtą. Šias formalias priežastis norėtume

dar tęsti toliau ir tiktai po to pereiti prie principinių priežasčių, būdingų tik muziejui, kaip tam tikros srities mokslo ir meno organizacijai, turinčiai ryškiai apibrėžtus plačius tikslus ir net tam tikrą savo politiką.

Mes nežinome nė vienos įstaigos, kuri savo uždaviniams ir tikslams pasiekti neturėtų iš anksto nustatytų tam tikrų nuostatų. Grįžkime vėl prie M. K. Čiurlionio galerijos įstatymo ir pažiūrėkime, ką ten randame.

Galerijos tikslas įstatyme šiaip taip suformuluotas, bet ničnieko nepasakyta apie galerijos uždavinius ir kaip juos vykdyti. Muziejaus gyvenime tai yra svarbūs, pirmaeiliai dalykai. Jie iš karto rodo, kaip muziejus suprantamas: ar kaip muziejinių daiktų kapinynas, ar mokslinė organizacinė, gyva įstaiga. Jei to nėra, tai galerija nežino, kas ir kaip jai galima, ko negalima. Savo iniciatyva direktorius nieko negali daryti, nes dažniausiai Švietimo ministerija dėtų „veto". Ypač kai susiduriama su lėšų klausimu, o be lėšų ką galima padaryti? Vykdyti direktoriaus sumanymus, išaiškinti galimybes ar nustatyti teises per tam tikras įstaigas reikia daug laiko, ir kartais visai nevykusiai šitai išsprendžiama,— iš to anaiptol jokios naudos galerijos darbui.

Įstatyme neminimi jokie bendri galerijos dėsniai, nieko nesakoma apie jos struktūrą, jos valdymo bei tvarkymo principus, vadovaujančių asmenų pareigas ir teises, naudojimąsi galerijos eksponatais mokslo ir kitiems reikalams. Tiesa, įstatymo paskutiniajame (7) paragrafe pasakyta, kad „šiam įstatymui vykdyti Švietimo ministerija leidžia instrukcijas". Tai yra perdaug bendro turinio paragrafas. Gal jis ir galėtų būti tinkamai įgyvendintas, bet tuomet ir pati Švietimo ministerija turėtų būti kitokios struktūros: reikia joje skyriaus, kuriame dirbtų plačios erudicijos žmonės, turintys patyrimo meno bei kultūros srityje. Tuo tarpu dabar Švietimo ministerijoje meno bei kultūros reikalais rūpintis dažniausiai pavedama asmenims, kurie nieko bendro su šiomis sritimis neturi ir negali duoti jokių direktyvų, išskyrus lėšų klausimą,— kitaip sakant, tik administraciniai klausimai sprendžiami, o idėjiniai principiniai ore kabo. Todėl iki šiol Švietimo ministerija neišleido nė vienos instrukcijos galerijos įstatymui vykdyti. Tuo būdu gyviausius galerijos reikalus dažniausiai sprendžia vienas direktorius arba galerijos komisija. Kuriuos reikalus gali spręsti direktorius ir kuriuos komisija, iki šiol niekas nežino. Direktorius, būdamas ir komisijos pirmininkas, komisijai gali pateikti svarstyti ir spręsti tiktai tuos reikalus, už kuriuos jis nenori imtis atsakomybės. Bet komisijos nutarimų gali neleisti vykdyti Švietimo ministerija. Kokiais atvejais — vėl niekas nieko nežino. Tad ir išeina, kad galerija vadovaujasi gerais norais, o ne įstatymu. Geras dalykas yra geri norai, bet tik tada, kai jie į gera išeina. O kas gi gali būti tikras, kad visus galerijos gerus norus visos įstaigos, nuo kurių labai dažnai priklauso įvairūs jos reikalai, taip gerai irgi supranta? Visai kitas dalykas, kai viskas yra numatyta įstatyme. Tada neturėtų

vietos nė vienas tų nesusipratimų, kurie dažnai dėl kokios nors smulkmenos kyla tarp Švietimo ministerijos ir galerijos.

Visa tai rodo, kad galerija gyvuoja beveik be įstatymo ir turimą netobulą įstatymą reikia ne keisti ar taisyti, o iš pat pagrindų naujai sudaryti. Sudarant reikia turėti galvoje ne Čiurlionio vardo galeriją, o didelio masto Tautos muziejų, kuris apimtų visus Lietuvos meno bei kultūros-buities muziejinius reikalus.

Kai kam gal atrodys, kad, praplečiant Čiurlionio galeriją į plataus masto muziejinę įstaigą ir duodant jai Tautos muziejaus pavadinimą, lyg ir mažinami M. K. Čiurlionio meniniai bei kultūriniai nuopelnai Lietuvai, negerbiamas jo vardas, kurį suteikė Steigiamojo seimo įstatymas. Mūsų manymu, Čiurlionio nuopelnus Lietuvai pripažinsime, tik prideramai įvertinę jo amžinus kūrinius, o ne linksniuodami jo vardą. Kol mūsų visuomenė, kaip tatai ryškiausiai rodo galerijos lankymas (1925 m. galeriją aplankė 1400 žmonių, 1926 m. — 2392 ir 1927 m.— iki VII.15 — 1876 žmonės), pakankamai pribręs tinkamai vertinti mūsų meno bei kultūros turtus ir semtis iš jų dvasinio peno, tol genialaus M. K. Čiurlionio vardo linksniavimu netoli tenueisime.

Jo vardą daug gražiau pagerbsime, leisdami monografijas apie jo gyvenimą ir kūrybą, jo kūrinių reprodukcijas ir tuo būdu supažindindami su juo kuo plačiausius ne tik mūsų, bet ir užsienio visuomenės sluoksnius. Be to, visi jo kūriniai Tautos muziejuje pasiliks ir bus gal tokiu pat kertiniu akmeniu, kokiu yra dabar Čiurlionio galerijoje, kurios vardas, neišpopuliarinus patiės Čiurlionio, nesupažindinus visuomenės su jo kūryba, iki šios dienos dar daug kam mažai ką sako. Visai kas kita Tautos muziejaus pavadinimas. Jis bendresnis tokios rūšies muziejams, visiems suprantamesnis. Toksai vardas turi (ir turės) glaudžiau jungti su muziejumi visą mūsų visuomenę, visą tautą, o ne vien valdžią, kaip tatai yra šiandien. Ir ne vien tik jausmais, bet ir gyvu visuomenės prisidėjimu prie muziejaus kuriamojo darbo.

Muziejus kaip tik kur kas daugiau turėtų rūpėti tautai, negu valdžiai. Valdžios pažiūros į muziejų gali keistis su kiekvienu jos vyriausiojo organo pasikeitimu, tuo tarpu tautos pažiūros gali pasikeisti tik po šimtmečių. Juk muziejus yra gražiausių tautos sielos apraiškų iždinė, tad drauge yra ir didžiausia tautos garbė.

Mes nežinome nė vienos tautos, kuri tinkamai negintų savo garbės, ir ne tik fizine jėga. O pagrindą istorijos eigą kartais gali duoti. Jei žiūrėsime į muziejų tik kaip į valstybinę įstaigą, tai, politiniam kataklizmui ištikus, jai gali grėsti didžiausių nelaimių virtinė. Muziejus — valstybinė įstaiga, tad kita valdžia, gal visai kitos tautos, su ja gali elgtis kaip tinkama: gali keisti jos nuostatus, tikslą, savaip skirstyti jos turtus, vyriausius vadovus. Visai kas kita, jei tai yra tautos sukurta ar kuriama įstaiga. Tuomet žiauriausi tautos priešai

neišdrįs jos šventvagiškai paliesti. Pavyzdžių turime daug — iš gilios praeities istorijos ir iš šių dienų.

Tai yra tik maža dalelė tų sumetimų, dėl kurių turėtume susirūpinti Tautos muziejaus kūrimu. Tų sumetimų rastume daugybę ir įvairiausio pobūdžio. Tik apie viską daug lengviau būtų kalbėti, jei tuo klausimu susirūpintų ir jį panagrinėtų daugiau asmenų. Gal būtų skirtingų nuomonių, bet jos duotų progą plačiai, nuodugniai ir visapusiškai nušviesti Tautos muziejaus steigimo klausimą ir rasti bendrą pagrindą.

Panagrinėti principines priežastis, dėl kurių Tautos muziejus, kaip tam tikros srities mokslo ir meno organizacija, turėtų būti centralizuota įstaiga, teks kitą kartą. Kartu pakalbėsime ir apie tai, kokiu būdu prie šio darbo turėtų prisidėti mūsų visuomenė.

„Pradai ir žygiai", 1927, Nr. 3-4

Nesiskubinkime per daug!

Dėl Tautos muziejaus

Laikraščių kronikos skiltyse skaitėme žinutę „Dėl Vytauto muziejaus statymo". Jos antrašte buvo galima tik džiaugtis, bet, paskaičius visą žinutę, apėmė liūdnos refleksijos. Tų refleksijų daug. Visos jos sukasi apie vieną ašį: toks rimtas sumanymas taip nerimtai vykdomas. Pirmiausia — kodėl tam tikra žmonių grupė ėmėsi šiuo klausimu rūpintis — ir taip ūmai, tokiu tempu ir tokiomis keistomis aplinkybėmis?.. Žinutėje pasakyta: „Š. m. lapkričio mėn. 21 d. miesto burmistro kabinete įvyko antras pasitarimas dėl centrinio Vytauto Didžiojo muziejaus statymo Kaune. Vieta šiam muziejui numatomas platus žemės sklypas nuo Karo muziejaus iki Kalnų gatvės. Pasitarime dalyvavo pakviestieji inžinieriai statybininkai ir kai kurie vietos muziejų atstovai."

Ką reiškia „kai kurie vietos muziejų atstovai", man, dalyvavusiam pirmajame pasitarime, labai aišku: tiktai pageidaujami tam tikrai žmonių grupei. Ir štai dėl ko. Pirmajame pasitarime vienas svarbiausių klausimų buvo parinkti muziejui tinkamą vietą. Muziejų vedėjai, kaip prof. T. Ivanauskas ir šių eilučių autorius, o taip pat architektas prof. M. Songaila, įrodinėjo, kad grupės siūlomoji vieta muziejui netinka. Argumentų čia nedėstysiu — jie užimtų daug vietos. Prof. T. Ivanauskas, prof. M. Songaila ir šių eilučių autorius nurodė Vytauto kalną arba kurią kitą vietą. Todėl pirmajame pasitarime vietos klausimas liko neišspręstas ir prie jo buvo žadama grįžti antrajame pasitarime. Kas dalyvavo antrajame pasitarime, nežinau, bet nei aš, nei prof. T. Ivanauskas, nei prof. M. Songaila nebuvo pakviesti. Kitaip sakant, nebuvo pakviesti tie, kurie turėjo rimtų argumentų, kad grupės nurodomoji muziejui vieta netinka. Žinutėje pasakyta, kad vieta numatoma, bet kadangi čia pat beveik skelbiamas ir muziejaus projektų konkursas, vadinasi — ties ja sustota galutinai. Ar tiksliai padaryta? Tie, kuriems muziejaus klausimas rūpi daugiau, negu asmeniški sumetimai, visuomet sakys — ne!

Lapkričio 25 d. aš, kaip Čiurlionio galerijos ir Valstybės muziejaus direktorius, gavau iš Kauno miesto burmistro raštą, kad ne vėliau kaip lapkričio 27 d. pristatyčiau žinias, kiek Čiurlionio galerijai reikia vietos numatomuose naujuose rūmuose. Į tokį klausimą atsakyti per vieną dieną ne tik aš, bet nė vienas rimtas muziejaus darbuotojas nesiims. Muziejus statomas paprastai ne vien tiems

eksponatams, kurie jame jau yra, bet ir jų prieaugiui mažiausiai per kelias dešimtis metų. Viską reikia gerai apskaičiuoti, o ne iš lubų graibstyti duomenis. Be to, muziejus bus centrinis, tat reikia esamų muziejų vedėjams bendrai nustatyti muziejaus kryptį, darbų planą ir t. t. O jau iš to paaiškės muziejaus rūmams reikalinga talpa. Tai labai rimtas klausimas, ir apie jį reikėtų gerokai pagalvoti, o ne galvotrūkčiais spręsti.

Rūmų projektų konkursui apsvarstyti jau numatyta komisija iš p. burmistro, gen. Nagevičiaus ir dail. Žmuidzinavičiaus; be to, žadama pakviesti „tam tikras ekspertas iš inžinierių statybininkų tarpo, kuris labiausiai nusimano muziejų statyboje". Prieš numatytus komisijoje asmenis lenkiu galvą už įvairius jų nudirbtus darbus, bet labai gailiuosi dėl jų drąsos būti muziejaus rūmų žinovais. Juk gali atsitikti taip, kaip kadaise atsitiko su valstybės spaustuvės rūmais ir kt.

Jei Tautos muziejaus rūmų statybos grupė eis tuo keliu, koks numatomas kalbamoje žinutėje, tai, neabejoju, klaidų bus pridaryta. Gana jau esame jų pridarę. Tai liečia ir muziejui vietą bei rūmus. Ypač rūmus, kadangi jie statomi ne vienam muziejui, o įvairiems, turintiems skirtingus uždavinius, tikslus ir siekimus.

Negalima išvengti klaidų, jei „visi planai turi būti pristatyti iki ateinančių metų vasario mėn. 10 d., o ekspertų sprendimas turi būti padarytas iki vasario mėn. 16 d.", jei reikalaujama, kad po metų „visa sienų statyba būtų užbaigta"! Taip kalbėti galima tik nerimtai žiūrint į pasiimtą darbą. Drįstu taip sakyti, nes šešerių metų intensyvaus muziejinio darbo patyrimas daug ko pamokė.

„Lietuvos aidas", 1929, lapkričio 29

Pirmoji Lietuvos senojo bažnytinio meno paroda

1931 m. birželio 14 d. Kaune atidaryta senojo bažnytinio Lietuvos meno paroda. Meno parodų šiemet turėjome jau keletą, kai kurias iš jų galime vadinti eilinėmis. Visos jos buvo vienodo pobūdžio: ar mūsų menininkų kūrinių, ar meno mokyklos bei atskirų dailininkų vedamų studijų mokinių darbų. Tad bažnytinio meno paroda visiškai išsiskiria iš jų. Anokios parodos Lietuvoje jau įprastos nuo 1906 m., o senojo bažnytinio Lietuvos meno paroda yra pirmoji ir, kaip tokia, be abejo, turi nemažą reikšmę. Ji atskleidžia naują Lietuvos kultūrinio gyvenimo puslapį, rodo susidomėjimą, susirūpinimą senojo bažnytinio mūsų meno būkle.

Kokia gi ta paroda ir kokia senojo bažnytinio Lietuvos meno būklė?

Kad paroda pateisintų save, reikia, kad ji pasiektų užsibrėžtą tikslą. O pasiekti tatai tegali tik tuomet, kai ji atitinkamai surengta, turi užtektinai eksponatų, charakterizuojančių mūsų meno, kultūros plėtotę.

Teisingumo ministerijos rūmų salė, kurioje surengta minima paroda, šiam reikalui mažai tetinka, nes turi palyginti mažą naudingų sienų plotą. Vis dėlto parodos eksponatai užima beveik visą salę. Jie išstatyti grupėmis: paveikslai, skulptūra, paramentai[1] ir smulkesni objektai. Be to, tos grupės vėl suskirstytos pagal objektų meninę vertę: paveikslai — į Vakarų Europos tos rūšies tapybos originalus bei kopijas ir į primityvus bei „paveikslus su metaliniais rūbais"; bažnytiniai paramentai — į meniškai vertingus ir vietinės reikšmės dirbinius. Tatai rodo, kad parodos rengėjai suvokė turimos medžiagos vertę ir pasirinko teisingą kelią. Tokio pat tikslumo, žinoma, kiek jis šiam darbui mūsų sąlygomis galimas, laikomasi ir parodos „laikiname kataloge": nurodytas eksponato amžius, mokykla, stilius, aptikti jame įrašai.

Kaip katalogo pavadinimas — „laikinas" — rodo, paroda buvo rengiama paskubomis. Matyti, tai susiję su techniniais galimumais. Kiek man yra žinoma, parodą tikrai teko ruošti greitosiomis, tad katalogo autoriams nebuvo laiko plačiau ir visapusiškiau įvertinti eksponatus. Gal tokio katalogo susilauksime

[1] Paramentai (lot.) — katalikų dvasininkų rūbai bažnytinėms apeigoms; altoriaus ir bažnyčios papuošalai.

bent kiek vėliau, o jei ne, tai gerai būtų nors parodai užsidarius išleisti brošiūrėlę, kurioje tie eksponatai būtų nuodugniau pagvildenti, padarytos tam tikros išvados, pateiktos įžymesnių eksponatų reprodukcijos. Tokia brošiūrėlė būtų mažas to gana svarbaus mūsų gyvenime fakto — pirmos senojo bažnytinio Lietuvos meno parodos surengimo — paminklas.

Kaip kiekvienoje parodoje, taip ir aprašomojoje ne visi eksponatai yra vienodos meninės bei kultūrinės vertės. Su kai kuriais galėtume pasirodyti šios rūšies didelio masto parodose, net Vakarų Europoj. Prie tokių priskirtinas XV a. nežinomo italų autoriaus „Kristus, nuimtas nuo kryžiaus" (iš Kauno bazilikos), „Angelas sargas" (iš Vidukl÷s bažnyčios), vėlyvosios gotikos, XVI a. pradžios, o gal ir XV a. galo „Švenčiausioji panelė" (iš Veliuonos bažnyčios), 1691 m. barokinė monstrancija iš Veliuonos bažnyčios ir keletas arnotų. Kiekvienas iš tų eksponatų yra savotiškas bažnytinio meno šedevras. Bet netrūksta tų šedevrų, žiūrint į šią parodą mūsų, Lietuvos, jeigu taip galima išsireikšti, vietinio kolorito atžvilgiais. Mes dar neišmokome tinkamai vertinti Lietuvos meno primityvų, jų reikšmės mūsų tautos psichikai pažinti, nes per „didįjį meną" prarandame mastą, kurį turėjo anie kūrėjai ir kuris nesvetimas buvo mūsų bočiams. Mes per daug garbiname Europos ištaigingumą, bet šiandien pati Europa gėrisi savo primityvais. Ši banga, be abejo, pasieks ir mus, ir tuomet imsime ieškoti savųjų primityvų darbų, tuomet atiduosime jiems tai, ko jie yra verti. Tiktai kad laikas iki to meto nenuneštų jų į nebūtį. Tad, nors šiandien jų ir nesuprantame, imkimės priemonių išsaugoti juos ateičiai. Skubėkime, nes šiandieninė jų būklė yra labai nepavydėtina. Parodoje mes matome juos lyg ir „visai tvarkingus": nors nuo laiko vienų dažai pajuodavę, kitų apiblukę, bet visi jie švarūs — kitaip negalima buvo jų išstatyti. Tačiau kas matė tuos eksponatus prieš parodą, tas žino, kokį baisų įspūdį kai kurie darydavo: taip nusėsti dulkių, kad nematyti, kas, pavyzdžiui, paveiksle vaizduojama. Tiktai nuvalius dulkes, apiplovus, palakavus, jie tapo tokiais, kokius matome parodoje. Ir tie asmenys, nuo kurių tatai priklauso, labai nusikalstų, leidę jiems, parodai užsidarius, vėl grįžti į dulkinas bažnyčių pastoges, drėgnus sandėlius, iš kur juos ištraukė uolus parodos eksponatų rinkėjas dailininkas A. Valeška. Kad dauguma tų eksponatų į šviesią parodos salę atkeliavo iš tokių vietų ir tiktai čia, sakytume, šventadieniškai pasipuošė, nereikia žinoti nė A. Valeškos pasakojimų: užteko matyti juos ką tik atgabentus.

Neneigiama kai kurių mūsų dvasiškijos nuopelnų praeity, bet negalima užsimerkti prieš jos bažnytinio meno bei kultūros turtų neleistiną laikymą, jei ne naikinimą. Greitomis surengtoji paroda rodo, kad praeitis tokio turto mūsų bažnyčiose paliko nemaža. Deja, dažnai jis laikomas tokiam stovy, kuris verčia mus prieš kitus raudonuoti. Atskirų asmenų jau ne nuo šios dienos stebima ši padėtis sakyte sako, kad mūsų dvasiškija labai rimtai turi susirūpinti bažnytinio

meno muziejaus steigimu. Tiktai toks muziejus gali šį brangintiną turtą išsaugoti nuo galutinio sunykimo. O nyksta ne vien materialinis, bet ir didelis dvasinis turtas, ištisi mūsų praeities istorijos lapai. Jokie pasiaiškinimai dėl kvalifikuotų žmonių, lėšų, patalpų stokos neįtikins, kad mūsų dvasiškijai šis klausimas rimtai rūpi. Kiek man žinoma, pesimistiškai buvo žiūrima ir į bažnytinio meno parodos rengimą. Tiesa, kas parodos vertę matuoja tiktai pagal eksponatų gausumą, ne pagal jų meninę bei kultūrinę vertę, tam šis pesimizmas pasiteisino: eksponatų parodoje negausu. Bet, kaip jau esu sakęs, ne vienas eksponatas yra labai vertingas. Juo labiau kad po parodos šis eksponatas gal geriau bus saugomas ir vertinamas. Tai jau didelis parodos pliusas. Šis pesimizmas pasiteisino ir dėl to, kad mūsų dvasiškijos dauguma liko kurčia parodos komiteto atsišaukimui ir eksponatus parodai teko komiteto įgaliotam dail. A. Valeškai pačiam rinkti ir gabenti į Kauną, o ne vežti juos į parodos patalpą iš Kauno geležinkelio stoties bei pašto. Tai tiesa. Kai kam gal per karti tiesa. Bet taip buvo, ir nėra ko tatai nuo mūsų pačių slėpti. Įsipolitikavome ir užmiršome šį kultūrinį darbą, kurio niekas už mus neatliks. Neatliksime patys — turėsime atitinkamą vardą mūsų kultūros istorijoj.

Baigdamas šias pastabas, norėčiau palinkėti pagaliau išbristi iš tos klampynės, į kurią yra patekęs bažnytinio meno bei kultūros turtų klausimas. Seniai metas jį tinkamai išspręsti.

„Lietuvos aidas", 1931, birželio 20

Šiaulių „Aušros" muziejaus surengta 1863 m. sukilimo paroda

Mes, lietuviai, gana dažnai pasiskundžiame patys savimi: tai be iniciatyvos esą, tai nemoką darbo dirbti, tai mažai rūpinąsi savo kultūra ir t. t. Tautos gyvenime toks reiškinys gana girtinas. Matyti savo ydas ne kiekvienas sugeba, ne kiekvienam malonu jas prisipažinti. Bet šis mūsų tautos reiškinys, be teigiamos pusės, gali turėti ir neigiamą. Jeigu nuolatos patys save kaltinsime, įpulsime į neišbrendamą pesimizmą. Antra vertus, per tuos kaltinimus nematome dažnai to, ką gero, gražaus esame nudirbę bei dirbame. Kartais mums netrūksta gražių sumanymų ir jiems įvykdyti nemažo pasiryžimo. Dažnai tą darbą atlieka vienas — du asmenys, ir mes nei jų darbų, nei jų pačių nepastebime.

Tokia mintis įstrigo man į galvą, lankant Šiaulių „Aušros" muziejaus surengtą 1863 metų sukilimo parodą. Skaitydamas tos parodos atsišaukimus, pranešimus, maniau — bus parodėlė. Kaip maloniai nustebau, savo akimis pamatęs ne parodėlę, bet parodą. Nepasakysiu —„imponuojančią parodą", kaip dažnai aukščiausiu laipsniu įvertinamos įvairios mūsų parodos, bet kuklią, sumaniai ir ryškiai surengtą parodą. Tokią, kokią geriausiais norais ir pastangomis „Aušros" muziejus galėjo surengti, nugalėjęs visokiausias kliūtis: neganėtiną mūsų visuomenės susidomėjimą parodos reikalais, mūsų muziejų instaliacinių priemonių stoką.

Dar daugiau tų sunkumų susidarė, rengiant šią — 1863 metų sukilimo parodą. Eksponatų daugumą reikėjo rinkti iš to mūsų visuomenės sluoksnio, kuris dažniausiai labai nepalankiai žiūri į įvairias mūsų tautines ir kultūrines aspiracijas, nepasitiki mūsų tokio darbo pajėgumu ir nuoširdumu. 1863 m. sukilimo parodai duoti eksponatų ne vienam trukdė didžiausia baimė persiskirti su švenčiausia savo brangenybe. Kalėjimuose, ištrėmime iš duonos, plaukų sukilėlių padaryti kryželiai, ražančiai, grandinėlės, šiaip įvairūs dirbiniai, ženklai — tai gyvieji tos dar ne tokios tolimos skaudžios praeities liudininkai. Iš jų dar dvelkia kruvino prakaito ir ašarų kvapas, tyli malda — skundas ir pasiryžėlių svajonė. Tai — romantika! Taip. Tuomet ir šiandien kiekvienam tų daiktų savininkui brangi romantika. Juk visa tai — tėvų, senelių švenčiausi pergyvenimai. Nenuostabu, kad tai romantikai sudėti į vitrinas ir parodyti kuo plačiausiems visuomenės sluoksniams „Aušros" muziejus padėjo labai daug pastangų. P. p.

Bugailiškis, Liutikas ir tie, kurių man pavardės nežinomos, daug šimtų kilometrų išvažinėjo, daug dvarų aplankė, daug „burnos priaušino", kol to savo darbo vaisiais galėjo pasidžiaugti. O džiaugtis, kaip rodo parodos įrengimas, jie moka. Parodos sutvarkymas, be vienos kitos mažos klaidelės, rodo, kaip rimtai jie viską apgalvojo, derino vieną daiktą prie kito, vieną dokumentą su kitu ir t. t. Žiūrėdamas parodą, iš karto pastebi, koks didelis muziejaus uždavinys: iš paskirų daiktų sudaryti tokį jų kompleksą, kuris atkurtų ištisą tam tikros gadynės, tam tikro gyvenimo gabalo vaizdą. Parodoje yra daug sukilėlių nuotraukų. Aptiksi kur nors vieną panašią nuotrauką, gal ir stabtelsi minutei, bet labai nedaug ji tau pasakys. O parodoje surinktos nuotraukos, kurių kiekviena turi atitinkamą užrašą. Tai ištisa veikėjų galerija. Jau ieškai ryšio tarp tų asmenų, prisimeni jų pasiimtas pareigas, tas vietas, kur jie vykdė savo labai romantišką pasiryžimą.

Nemaža dokumentų, laiškų, atsiminimų, knygų... Vėl nauji vaizdai. Vienas su kitu rišasi, vienas kitą papildo, ir vaizdas darosi dar aiškesnis. Juk niekas taip stipriai neįsminga žmogaus atmintin, kaip vaizdai.

Aš nesiimu tos parodos smulkiai vertinti. Ir nenoriu to daryti. Man svarbus bendras įspūdis, bendras vaizdas. Ir labai didelį darbą galima taip detalizuoti, kad iš jo liks tiktai skeveldros. Rengdamas tą parodą, „Aušros" muziejus padarė didžiulį darbą. Už tai jam turime būti tiktai dėkingi.

Neabejoju, kad išstatytų daiktų dalį jų savininkai sutiktų perleisti „Aušros" muziejui. Bet žinau jo resursus — muziejus negalės jų įsigyti. Dėl to verta smarkiai susisieloti. Grįš tie daiktai pas jų savininkus, vėl užims tenai nežymią kertelę, ir vėl sumažės jų reikšmė, vėl išnyks tasai pamokantis vaizdas, kurį jie šiandien sudaro parodoj.

Mano nuomone, „Aušros" muziejus, be tiesioginio savo uždavinio, šia paroda atliko dar vieną didelį darbą: eksponatų savininkams parodė, kad jis moka tuos eksponatus branginti, moka juos tinkamai panaudoti, moka įsigilinti į praeities dvasią. Mano giliausiu įsitikinimu, eksponatų savininkai, bent tie, kuriems jie nėra didelės šeimyninės relikvijos, nemažą kultūrinį darbą padarytų, palikdami juos „Aušros" muziejuje. Tuo jie nors kartą parodytų, kad mūsų kultūrinės pastangos nėra jiems svetimos, nepageidaujamos.

„Lietuvos aidas", 1933, gruodžio 30

Oro muziejai

Mūsų spaudoje labai dažnai pasirodo straipsniai — nusiskundimai dėl Lietuvos kultūros paminklų naikinimo, išnykimo. Kelia balsą, skundžiasi tie, kuriems Lietuvos kultūra yra brangi, kurie jos vaizdą norėtų išsaugoti būsimoms kartoms.

Tikrai, yra ko susirūpinti, susisieloti. Išnyko vienas kitas paminklas — ir iš Lietuvos kultūros istorijos išplėštas lapas. Kartais gal labai vertingas lapas. O per šešiolika savarankiško gyvenimo metų taip mažai esame padarę tiems paminklams apsaugoti. Pradedam rimtai tuo reikalu rūpintis ir patenkam į užburtą ratą: tai atitinkamo įstatymo neturime, tai lėšų nesurandame.

Jau ne kartą buvo keliama mintis dėl oro muziejaus kūrimo. Kėlė ją Šiaulių „Aušros" muziejaus žmonės, vienas kitas kauniškis veikėjas. Ir vis dar nematoma galimybių toms mintims realizuoti. Pati oro muziejaus idėja dar neįsiskverbė į platesnius visuomenės sluoksnius. Kai kas mano, kad jai įgyvendinti reikia daug lėšų, o jų mums net būtiniausiems reikalams trūksta.

Galima tiktai pasiguosti, kad ne vien mūsuose tokia skurdi kultūrinio darbo padėtis. Šiandien daug kur šis darbas primetamas tik „nesugebantiems" praktišką gyvenimą gyventi. Gerai bent tai, kad tų keistuolių, kuriems dar rūpi kultūros darbas, niekas balsiai nekeikia, kam jie savo idėjomis ir kitiems neduoda ramybės.

Nors ir skursdami, bet kartą gimusios oro muziejaus idėjos nelaidokim. Giliai tikėdami, kad anksčiau ar vėliau ją įkūnysime, dirbkime nors paruošiamąjį darbą. Kokią nors idėją įgyvendinti apskritai nėra jau taip lengva. Kartais pati idėja turi labai ilgai kristalizuotis, bręsti. Ją realizuojant, reikia daug kliūčių nugalėti.

Oro muziejai turi jau kelių dešimtmečių praeitį, ir tiems, kurie tokį muziejų nori matyti Lietuvoje, jo kūrimo principai žinomi, bet aš čia noriu bent su pagrindiniais jų bruožais supažindinti mūsų visuomenę.

Oro muziejaus (vokiečiai jį vadina „Freiluftmuseum", prancūzai — „musée en plein air") tėvas yra švedų mokslininkas dr. Arturas Hazelius. Šį muziejaus tipą jis surado, spręsdamas etnografinio muziejaus tikslų ir uždavinių problemas. Jam svarbu buvo sukurti tokį muziejų, kuris galėtų patenkinti kiekvieną lankytoją, ar tai būtų mokslininkas, ar paprastas žmogus, vaikas ar suaugęs, savo

krašto gyventojas ar svetimšalis. Įprastas etnografinio muziejaus tipas — surinkti kuo daugiau etnografinių daiktų, tam tikra tvarka išdėstyti juos muziejaus vitrinose bei sukabinti ant sienų. Iš taip eksponuotų daiktų į žiūrėtoją prabyla formos, raštai, jų kompleksai. Šią eksponatų kalbą suprasti gali tik prasilavinęs lankytojas, nes iš daiktų formos, raštų ne visuomet suvoksi, kuriam tikslui tasai daiktas buvo vartojamas gyvenime. Dr. A. Hazeliui atėjo ideali mintis — grąžinti tiems daiktams jų gyvą aplinkumą. Tiktai tokiu būdu daiktai, nors ir atgyvenę savo amžių, prabils reikiama kalba į kiekvieną lankytoją. Tą idėją Hazelius įgyvendino „Skanseno" muziejuje Stokholmo priemiestyje. Muziejui pasirinkta vieta visiškai atitinka Švedijos peizažo savybes. Tame plote, kurį, kaip muziejų, lankytojui šiandien apeiti reikia geros pusės dienos, nuo 1890 iki 1901 m. (tais metais Hazelius mirė) Hazelius realizavo didelę oro muziejaus idėją. Už tai jam šiandien ne tiktai švedų tauta dėkinga, bet visas kultūringas pasaulis.

„Skansene" Hazelius gyvais paminklais atvaizdavo švedų tautos ir Švedijos kultūrą nuo seniausių laikų, nuo vikingo kapo iki XIX a. galo. To vaizdavimo pagrindą sudaro Švedijos krašto liaudies architektūros pastatai, charakteringi dvaro pastatai, bažnyčios bei varpinės. Visi jie čia sugrupuoti tokia pat tvarka, kokia stovėjo vietoje. Kitaip sakant, tai ne atskiri pastatai, bet įvairių formų sodybos — nuo neturtingo lapio palapinės iki ištaigingo XIX a. dvaro. Visi tie pastatai su didžiausiu kruopštumu pergabenti čionai iš savo buvusių vietų, visi jie taip pat įrengti, kaip buvo įrengti pas savininkus. Daugumoje jų — gyvi žmonės, įvairių Švedijos sričių tautiniais kostiumais pasipuošę, dirbą kokį nors charakteringą darbą. Įvairių švenčių proga čia vyksta atitinkamos liaudies apeigos, dainuojamos liaudies dainos, skamba senų instrumentų muzika, šokami tipiški šokiai.

Man „Skanseno" muziejų teko aplankyti sausio mėnesį, tuojau po Trijų karalių. Įvairiuose pastatuose čia dar vyko kalėdinės apeigos. Vienur liaudies muzikos instrumentais buvo grojama senų šokių muzika, kitur giedamos kalėdinės giesmės, vaikščiojo Trys karaliai, dar kitur sekamos pasakos, kuriose, matyt, buvo nemaža humoro, nes švedai lankytojai gardžiai juokėsi. Viename pastate visas stalas buvo užkrautas būdingais kalėdiniais kepsniais. Bet įdomiausios apeigos „Skansene" vyksta per Jonines. Prieš kiekvieną didelę šventę čia prekiaujama charakteringais liaudies skanėstais, įvairiais liaudies dirbiniais. Tuo būdu lankytojai čia visuomet mato atitinkamoje aplinkumoje švedų tautos gyvenimą su visomis jo tradicijomis. Be to, muziejaus užimamas plotas duoda galimybę sukoncentruoti charakteringiausią Švedijos fauną ir florą. Žiemos metu atvyksta su savo šiaurės elniais lapiai, ir lankytojas turi progos pasivažinėti lapio rogutėmis. Žodžiu, lankytojai nuolat čia randa ką nors nauja, nuolatos

susipažįsta su kuriuo nors švedų tautos gyvenimo bruožu. Ir nuostabu, kad lankytojai čia taip nepavargsta, kaip įvairiuose kituose muziejuose. Man teko „Skansene" išbūti beveik visą dieną, bet grįžau viešbutin be jokio nuovargio, nes didžiuliame restorane, kurį aptarnauja moterys įvairiausių Švedijos sričių tautiniais kostiumais, ne tiktai gali pavalgyti, bet ir pailsėti.

Kaip „Skanseno" tipo muziejus lankytojų yra mėgstamas, rodo kad ir toks faktas: „Skanseną" per metus aplanko milijonas su viršum žmonių, tuo tarpu kai didžiausius Europos muziejus, pavyzdžiui, Luvrą — vos 530 000, Versalį — 479 000 lankytojų. Kad tai yra idealus etnografinio muziejaus tipas, galima spręsti iš šių faktų: Švedijoje tokių muziejų, žinoma, žymiai mažesnio masto, negu „Skansenas", 1928 m. buvo 150. Tokio tipo muziejų norvegai įkūrė ties Oslu, ir tarp jo pastatų yra medinė bažnyčia, statyta 1100 m.; danai — 1901 m., olandai — 1912 m. Šiuo metu Rusijoje, Maskvos apylinkėse, pradėtas kurti milžiniško masto oro muziejus, kuriame norima parodyti visų Rusijos tautų kultūrą. Tokio muziejaus steigimu rimtai rūpinamasi Lenkijoje ir Latvijoje.

Iš viso to, kas pasakyta, matome, kad oro muziejai yra gyviausio tipo muziejai. Juose vyksta didelis mokslo ir jo populiarinimo darbas. Jie aptarnauja ne tam tikrus visuomenės sluoksnius, luomus, bet plačiausias mases.

Kiek turime Lietuvoje oro muziejui kurti pagrindo, medžiagos, kaip tokį muziejų reikėtų organizuoti, pakalbėsim kitą kartą.

„Gimtasai kraštas", 1934, Nr.2

Bažnytinio meno paroda

1939 m. sausio 29 d. Bažnytinio meno muziejuje atidaryta bažnytinio meno paroda. Ji surengta „550 metų krikščionybės įvedimui Lietuvoje ir 20 metų Lietuvos nepriklausomybei paminėti". Jau šios dvi jubiliejinės datos leidžia manyti, kad paroda nėra paprasta, eilinė. Kaip tokią, ją priimti ir vertinti verčia dar ir parodos komisaro A. Valeškos pareiškimas spaudai: „Joje išstatyta per 570 eksponatų, vaizduojančių Lietuvos bažnytinį meną, kurio pradai siekia XV-jį amžių" („Lietuvos aidas", 1939.I.29, Nr. 46). Taigi dėl jos reikšmingumo pravartu ties ja sustoti ilgiau ir ją plačiau panagrinėti.

Kiekvienas didesnis darbas turi ne tiktai pradžią, bet kartais gana ilgą brandinimo laikotarpį bei tolimą genezę. Taip yra ir su vykstančia paroda (rašau vykstančia, nes ją buvo žadama laikyti keturis mėnesius, o dabar pranešama, kad bus pratęsta ir 1940 m.; žr. „Lietuvos aidas", 1939.II.24, Nr. 89). Pirmoji Lietuvoje bažnytinio meno paroda vyko Kaune 1931.VI.14—VII.12. Jai surengti buvo sudarytas komitetas, kuriam vadovavo prelatas Maironis. Joje buvo išstatyti 127 eksponatai, suskirstyti į šiuos skyrius: paveikslai — 24, paveikslai su metaliniais rūbais — 24, medžio skulptūra — 15, bažnytiniai paramentai — 64. Parodos komitetas susirūpino steigti bažnytinio meno muziejų, į kurį būtų perduoti kai kurie tos parodos eksponatai. Faktiškai paroda tam ir buvo surengta — mūsų visuomenę ir atitinkamus vyriausybės bei dvasiškijos organus įtikinti, jog Lietuvoje yra išlikę gražaus bažnytinio meno ir dabar jau jam vieta muziejuje.

Reikia pasakyti, kad bažnytinio meno muziejaus Lietuvoje steigimo klausimas buvo iškeltas žymiai anksčiau — jau 1924 m. pradžioje. Tais metais, ruošiant Čiurlionio galerijai ir buv. Valstybės muziejui nuolatinių rūmų projektą, į būsimąjį muziejų imta žiūrėti kaip į Lietuvos centrinį muziejų, kuris apimtų visas muziejinio darbo sritis. Todėl rūmų projekte buvo numatyta speciali gotiškos koplyčios pavidalo patalpa bažnytiniam menui. Čiurlionio galerijos rašte Švietimo ministerijai (1924.IV.22 raštas Nr. 54) tokios patalpos reikalingumas buvo paaiškintas šitaip: „Bažnytinio meno skyriui muziejaus rūmų dalis numatoma bažnytinės architektūros todėl, kad tame skyriuje bus išstatyti ne vien smulkūs, bet ir gana dideli eksponatai, kaip gražūs senoviniai altoriai, vargonai. Išstatyti juos paprastų muziejinių formų salėse nederėtų, nes ten jie turėtų visai svetimą sau aplinką ir foną..."

Bažnytinio meno skyriaus steigimas Čiurlionio galerijoje nesiribojo vien nuolatinių galerijos rūmų projekto ruošimu, bet tuo reikalu per Švietimo ministeriją buvo vedamos derybos su Žemaičių vyskupijos kurija. Kurija Švietimo ministerijai (1924.IV.5 raštas Nr. 1485) taip atsakė: „...mintis centralizavimo visų Lietuvos meno bei kultūros turtų vienon vieton kurijai priimtina, ir todėl, jei bus įsteigtas bendras muziejus ir jei tinkamomis sąlygomis bažnytiniai daiktai ras sau vietos tame bendrame muziejuje, Žemaičių vyskupija atskiro muziejaus nesteigs. Rengiamame muziejuje vyskupijos valdžia pasistengtų prisidėti bažnytinio meno daiktais, kurių vieni galėtų būti perleisti pilnon muziejaus nuosavybėn, kiti gi galėtų būti talpinami tik atitinkamomis sąlygomis, savasties teisę paliekant atskiroms bažnyčioms, iš kurių daiktai bus imami. Jei muziejus turės kolegialų valdomąjį organą, tai vyskupijos valdžia reikalaus sau vieno atstovo."

Su visais kurijos pageidavimais, išdėstytais minėtame rašte, Čiurlionio galerijos vadovybė sutiko, ir kurija gana greit atstovu bažnytinio meno skyriaus reikalams prie galerijos paskyrė prelatą Maironį. Deja, tuometinei vyriausybei atsisakius statyti galerijai nuolatinius rūmus ir šiai skurstant su savais eksponatais laikinuosiuose rūmuose, bažnytinio meno skyriaus steigti neteko. Šis klausimas pakibo ore iki 1933 m., kai buvo įsteigta Bažnytiniam menui Lietuvoje tirti, remti ir ugdyti draugija, o 1935 m. atidarytas Bažnytinio meno muziejus.

Iš šių faktų matyti, kad kan. Penkauskas labai klysta, tvirtindamas, jog Bažnytinio meno muziejaus „...pirmuoju iniciatorium buvo a. a. Maironis-Mačiulis. Jis keletą metų prieš savo mirtį iškėlė klausimą, kad prie Kauno Metropolijos kunigų seminarijos būtų įsteigtas Bažnytinio meno muziejus..." (Žr. „Lietuvos aidas", 1939.I.30, Nr. 47).

Grįžkime prie pirmosios Lietuvos senojo bažnytinio meno parodos. Atrenkant ir klasifikuojant jos eksponatus, svarbiausią vaidmenį vaidino dr. H. Kairiūkštytė-Jacinienė ir šių eilučių autorius. Į parodą tuomet pateko tiktai būdingiausi grynai bažnytinio meno eksponatai, visiškai nerado joje vietos liaudies meno, nors ir religinio turinio, pavyzdžiai. Pastaraisiais jau rūpinosi Čiurlionio galerija, Šiaulių „Aušros" muziejus ir kiti besisteigią provincijos muziejai. Visai kitokį pobūdį įgavo vėliau įsikūręs Bažnytinio meno muziejus. Jame vadovaujantį vaidmenį ėmė vaidinti dail. A. Valeška. Jis, matyti, kaip „labai mėgstąs" mūsų liaudies meną, Bažnytinio meno muziejuje pradėjo skirti vis daugiau vietos pastarajam menui, tuo nutoldamas nuo tiesioginių Bažnytinio meno muziejaus uždavinių. A. Valeškai tapus dabar vykstančios bažnytinio meno parodos komisaru, ji virto ne skelbiama bažnytinio meno paroda, bet lietuvių liaudies meno paroda. Pažiūrėkime, kas gi iš to išeina.

Liaudies menu rūpintis, kaip matėm, Lietuvoje jau yra kam, ir juo užtektinai rūpinamasi, tuo tarpu bažnytiniu menu rūpintis turime tiktai vieną Bažnytinio meno muziejų. Jam, kaip vieninteliam, šioje srityje darbo yra tiek ir tiek. Pri-

siimant svetimos srities darbą, ne tik apleidžiamas bažnytinis menas, bet į muziejų darbą įnešama bereikalingo paralelizmo ir dezorientuojamas to muziejaus ir dabar vykstančios parodos lankytojas. Liaudies meno eksponatus jis mato Čiurlionio galerijoj, Šiaulių „Aušros" muziejuje, kituose provincijos muziejuose ir dar Bažnytinio meno muziejuje bei parodoje. Mato juos čia dominuojančius. Savaime jam skverbiasi mintis: „Tur būt, Lietuvoje bažnytinio meno jau nėra, jei ir Bažnytinio meno muziejus bei paroda rodo „dievukus", „dievukus" ir medinių kryžių geležines viršūnes."

Tokioms mintims nuteikdami ir Kauną lankančius svetimšalius, iškraipome jų supratimą apie Lietuvos kultūrą. Jeigu parodos proga rašoma spaudoje, kad bažnytinio meno eksponatų yra tiek ir tiek, tiktai jie ne išstatyti, o sukrauti sandėliuose, tai kuriems galams Bažnytinio meno muziejuje leidžiama dominuoti liaudies meno eksponatams, o anieji paliekami sandėly? Juk jų tenai niekas nepamatys, tad ir neturės apie juos supratimo ir mūsų bažnytinio meno pilnesnio vaizdo. Taip organizuodamas savo veiklą, Bažnytinio meno muziejus daro jei ne nusižengimą, tai — mažiausiai — labai didelę ir neleistiną klaidą. Dėl ko ją daro? Gali būti, kad bažnytinio meno nukrypimo į šią sritį didžiausias kaltininkas yra... lengviausias būdas šios rūšies eksponatams rinkti ir dar lengvesnis būdas juos parodai paruošti: nei juos taisyti bei restauruoti reikia, nei laužyti sau galvą dėl jų kilmės, tikslios metrikos ir t. t.

Kad, šią bažnytinio meno parodą rengiant, buvo renkami daugiausia liaudies meno eksponatai, rodo kan. Sabaliausko straipsniai „Naujojoje romuvoje"—„Žemaičių meno keliais" ir „Vilniaus kryptimi" (1938, Nr. 40, 41, 42). Tuose straipsniuose užtinkame: „Valeška su zakristijonu tuoj užsirito ant bažnyčios lubų ir iš ten nusikėlė keletą statulėlių...", „Jos atliekamus dievukus nutarta paimti vėliau...", „Jokūbavo kryžiai ir audiniai labai įdomūs: juos fotografuojame, o keletą stovylėlių pasiimame", „Tik tiek čia laimėta, kad iš sugriuvusio stogelinio kryžiaus šventoriuje buvo paimti dievukai", „Nežinau, ar parodos organizatorius (A. Valeška) suras būdą išgauti tą kryžių parodai" (kalbama apie kryžiaus viršūnę, Putriškių kaime įkeltą į medį,— P. G.). Bažnytinio meno eksponatai tuose straipsniuose gana retai minimi: „...tarp kitko įdomus kunigams rankom plauti prietaisas...", „Parodai laimėta altoriukai, statulos ir geležiniai kryžiai", „Šiaip čia nieko parodai nelaimėta, tik pasidaryta nuotraukų", „Nieko nelaimėta Budriuose", „Tik tiek, kad bent Kiaukliuose galėjome paimti vieninteli iš visos kelionės paveikslą parodai". O taip maža buvo laimima dėl to, kad, A. Valeškos pareiškimu, parodai renkant eksponatus, reikėjo išvažinėti kone visą Lietuvą — apie 10 000 kilometrų kelio (žr. „XX amžius", 1939.I.28), o iš minėtų kan. Sabaliausko straipsnių matyti, kad ši kelionė buvo atliekama labai skubant: „Skubame. Tik vis nenumatytų kliūčių atsiranda", „Kaip gaila, kad jau vakaras ir neturėjome laiko ilgiau čia pasilikti", „Reikia

skubėti, nes saulė jau arti medžių", „Sugaištas rytą laikas nebeleido pamatyti Čiobiškio ir Gegužinės" (bažnytkaimių, ir tai — renkant bažnytinio meno parodai eksponatus! — P. G.), „...buvom verčiami skubėti..."

Aš ne šiaip sau išrašiau šiuos sakinius. Jie charakterizuoja bažnytinio meno parodai eksponatų rinkimo būdą, ir to būdo rezultatai matyti pačioje parodoje. Pvz., kataloge 231 nr. fotonuotrauka pavadinta tiktai „Varpinė", reiškia, nežinota, kurios bažnyčios, nes visose kitose nuotraukose nurodomi vietovardžių pavadinimai.

Šitaip renkant parodai eksponatus, galima buvo rinkti tiktai tokius, kuriuos metrikų atžvilgiu galima kuo greičiausiai sudoroti, kurie buvo portatyvūs. Ir pririnkta... liaudies meno pavyzdžių: medinių statulėlių — dievukų, medinių kryžių geležinių viršūnių. Šiais eksponatais papildžius bažnytinio meno rinkinius, sudaryta „didžioji bažnytinio meno paroda" (žr. „XX amžius", 1939.I.28). Bet tai nėra bažnytinio meno tikrąja to žodžio prasme paroda: nei ji atitinka savo pavadinimą, nei Bažnytinio meno draugijos uždavinius.

Surengęs tokią parodą, A. Valeška ėmė ją spaudoje reklamuoti kaip kažką nepaprasta: „didžioji bažnytinio meno paroda", „bažnytinių rūbų būtų daug parodon išstatytinų (tad dėl ko gi neišstatyta? — P. G.). Lietuva šia meno šaka užima aiškiai pirmą vietą Pabaltijy, Latvija ir Estija nieko lygaus neturi" („XX amžius", 1939.I.28), „Bendrai jau, ši bažnytinio meno paroda esmėje yra daug vertingesnė, negu apie ją dabar manoma" („Lietuvos žinios", 1939.I.28) ir t. t.

Kas ką gali pasakyti prieš reklamą! Sakoma, kad mūsų amžiuje be jos niekas neapsieina. Bet vis dėlto ir reklama turi būti švanki. Ypač tokia turėtų būti kultūrinė, meno įstaigos reklama. Jos nešvankumas prikišamai rodo, kad už jos kažkas slepiasi, kažkas maskuojama, pridengiama.

Pasižiūrėkime į šią parodą iš arčiau. Joje, remiantis A. Valeškos pareiškimais spaudai, turėjo būti išstatyta apie 570 ar apie 600 eksponatų (žr. „Lietuvos aidas", 1939.I.27). „Jie suskirstyti į šiuos skyrius: liaudies skulptūra, metalo dirbiniai, tapyba, architektūra ir audiniai-siuviniai... Metalo dirbinių skyriuje išstatyta apie 60 medinių kryžių metalinių viršūnų... Tapybos skyriuje per 40 paveikslų... Liaudies skulptūros skyrius pats turtingiausias. Čia išstatyta apie 300 įvairiausių skulptūrėlių, rūpintojėlių ir kitų šventųjų..." („Lietuvos aidas", 42 nr.).

Imkime parodos katalogą ir žiūrėkime, ką jis byloja.

Parodos katalogui paprastai teikiama didelė reikšmė. Ypač kai parodą rengia muziejus. Katalogas turi būti savo rūšies mokslinis darbas. Jis privalo lankytoją įvesti į eksponatų vaizduojamus laikotarpius, tuos laikotarpius tinkamai nušviesti; nušviesti eksponatų grupių reikšmę ir išryškinti pavienius eksponatus. Žodžiu, eksponatai, išnešti iš jų gyvos aplinkumos, turi pavaizduoti tą aplinkumą, jos charakteringus bruožus. Ne be reikalo Tarptautinio intelektualinio

bendradarbiavimo instituto Muziejų komisija įžymesnių muziejininkų tarpe organizavo anketą katalogų sudarymo principų klausimu (žr. žurnalą „Mouseion", Nr 67).

Kaipgi Bažnytinio meno muziejaus direktorius ir bažnytinio meno parodos komisaras Valeška sudarė tos parodos katalogą?

Jeigu katalogo viršelyje dedama kurio nors parodos eksponato reprodukcija, tai šis eksponatas parenkamas būdingiausias parodos charakteriui atskleisti. Bažnytinio meno parodos kataloge įdėta „Skausmingosios"— liaudies skulptūros reprodukcija. Taigi pabrėžtinai parodyta, kad bažnytiniu menu laikomas mūsų liaudies menas. Šis menas, su kuriuo kadaise bažnyčia ilgai vedė gana aštrią kovą. Ją mini ir kun. Sabaliauskas savo straipsnyje „Žemaičių meno keliais" („Naujoji romuva", 1938, Nr. 40), sakydamas: „Kai kur, kur klebonai nenorėjo šventinti tų balvonų, priėjo prie aštrių susikirtimų." Ką gi, mūsų liaudies meno mėgėjams reikia tiktai džiaugtis, kad mūsų bažnyčia atsivertė ir tatai, ką amžiais niekino, staiga ėmė gerbti, pastatė ant bažnytinio meno pjedestalo. Tiktai meno žinovai niekuomet nesutiks šį meną vadinti bažnytiniu menu. Kas bažnyčios — bažnyčiai, o kas liaudies — liaudžiai. Kam savintis svetimas vertybes?

Katalogas turi penkis puslapius teksto, lyg ir įvado į parodą. Tekstas parašytas A. Valeškos. Paskaičius jį ir sulyginus su Bažnytinio meno muziejaus 1935 m. leidinėlio „Bažnytinio meno muziejus" tekstu, pasirodo, kad tai tas pats tekstas, tiktai kataloge iš jo pora sakinių išmesta ir pora pridėta. Nuostabu: ir ketverius metus padirbėjęs Bažnytinio meno muziejuje, jo direktorius ir parodos komisaras Valeška savo nuomonės apie Lietuvos bažnytinį meną nė kiek nepakeitė. Bet kai jo darbui iliustruoti imi parodą, tai nėra ko jau taip labai stebėtis. Juk muziejaus direktorius „be galo domisi liaudies menu", o ne bažnytiniu, tad iš kur gali atsirasti naujų minčių apie Lietuvos bažnytinį meną. Kokios gi tos pirmosios mintys, paskelbtos 1935 m. leidinėly ir dabar pakartotos?

Skaitome: „Lietuvos bažnytinis menas turi žilą praeitį. Kai kurie jo architektūros, skulptūros, tapybos, grafikos kūriniai siekia net XIV šimtmetį." Tuo sakiniu Valeška pradeda savo „gilias mintis" apie Lietuvos bažnytinį meną. Ir toliau rašo: „Jau XV šimtmečio pradžioje bažnytinė architektūra Lietuvoje buvo pasiekusi gan aukšto meninio lygio. Skulptūros, tapybos ir bažnytinių rūbų pavyzdžių išsiliko nemaža." Didelė garbė būtų Lietuvai, kad taip būtų buvę. Pasistenkime paremti šiuos Valeškos tvirtinimus faktais. Lietuvos krikšto oficialios datos yra žinomos dvi: 1387 m.— Aukštaitijos ir 1413 — Žemaitijos. Kaip „noromis" lietuvių tauta priėmė krikščionybę, gerai žinome iš istorijos. Tad ar ne nuostabi ta lietuvių tauta: XIV šimtmetyje ji jau kūrė bažnytinę architektūrą, skulptūrą, tapybą, grafiką! Kūrė net aplenkdama senos kultūros Vakarų Europą! Imkime, pavyzdžiui, grafiką. Seniausias medžio raižinys Vakarų Europoje

vaizduoja šv. Kristupą ir datuotas 1423 m. Vario raižiniai atsirado irgi tiktai XV a. (žr. A. Blum, Les origines du papier de l'imprimerie et de la gravure, Paris, 1935). Tiesa, kalbant apie medžio raižinius, turima galvoje 1370 m. „Bois Protat" (taip vadinama medžio raižinio klišė — nuo jos savininko vardo — Jules Protat), bet tai dar ginčytinas klausimas (žr. Bouchot, Le bois Protat, Gazette des Beaux-Arts, 1902, t. I, p. 395).

Lietuvoje grafikos meno pirmuosius pasireiškimus pažinta tiktai drauge su pirmosiomis spausdintomis knygomis. Taigi, tiktai 1525—1547 m. 1525 m. Vilniuje buvo išspausdintos knygos — Prano Skorinos „Apostal" ir „Malaja padarožnaja knižyca", 1547 Karaliaučiuje — Mažvydo raštai.

Jeigu, minėdamas grafiką, Valeška turi galvoje mūsų liaudies raižinius, tai jie atsirado tiktai XVIII a. Vadinasi, anas jo tvirtinimas yra nepagrįstas. O kur Lietuvoje nors vienas XIV a. bažnytinės architektūros, skulptūros, tapybos paminklas? Kad ir kaip Valeška įtemptų savo „mokslines" žinias, niekuomet jų nesuras. Tad kam skleisti absurdą? Nebent tam, kad „popierius viską kenčia".

Neįrodys Valeška ir tų savo teigimų, kad „jau XV šimtmečio pradžioje bažnytinė architektūra Lietuvoje buvo pasiekusi gana aukšto meninio lygio", ir kad „skulptūros, tapybos ir bažnytinių rūbų pavyzdžių išsiliko nemaža". Tiesa, kataloge užtinkame ne vieną eksponatą, datuotą XV a., bet tai vis Valeškos išmonės, o ne konkrečiais faktais paremti tvirtinimai. Imkime pavyzdžius. Kataloge 156 nr. įrašyta: „Apreiškimas, XV a. (!! — P. G.)." Šis tvirtinimas dvejopai charakterizuoja Valeškos „mokslingumą". Pirma, Valeška visiškai nepažįsta atskirų laikotarpių stilistinių savybių. Primityvai, blogos kopijos visiškai nėra XV a. liudininkai. Jie buvo daromi ir XVIII, ir XIX a. Nemaža jų yra mūsų kaimų bažnyčiose — kaip tiktai iš tų dviejų paskutinių amžių. Antra, Valeška privalo bent kiek žinoti eksponatų medžiagos ir technikos istoriją. Kalbamu atveju — juo labiau, nes pats yra tapytojas. Ką gi jis atsakytų, jeigu kas paklaustų, kada Vakarų Europoje imta vartoti aliejinę tapybą ir kada tapybai drobę? Atsakymai į šiuos klausimus nurodo vėlyvesnius amžius, o ne XV. Juo labiau kai kalbama apie Lietuvą.

Be reikalo Valeška mano, kad jo sudarytu katalogu naudosis tiktai lietuviai. Kaip į šį katalogą žiūrės svetimšalis? Juk tuo Valeška kompromituoja ne vien savo asmenį, bet ir jo atstovaujamą Bažnytinio meno draugiją bei muziejų. Ar tatai didelę garbę Lietuvai padarys?

Kitoje šio teksto vietoje Valeška tvirtina: „Netenka taip pat abejoti, kad medžio bažnyčių architektūroj yra apstu elementų, sukurtų lietuvio menininko dar gerokai prieš krikštą. Čia mes matome harmoningai susiliejus prieškrikščioniškuosius ir krikščioniškuosius elementus."

Meno istorija — ne tuščių sakinių rinkinys, bet mokslas, paremtas empiriniu metodu. Šis metodas pripažįsta tiktai tuos teigimus, kuriuos galima pagrįsti kon-

krečiais faktais. Iš kurgi Valeška paims tuos faktus, jei jų Lietuvoje niekas nežino? Kad XIX a. naujas bažnyčias Lietuvoje statyti buvo labai sunku, visi mes žinome. Bet kas gi patikės šiuo Valeškos tvirtinimu: „Negavus leidimo perstatyti senos griūvančios bažnyčios, jos viduje slaptai buvo statoma mažesnė. Darbą užbaigus, senoji bažnyčia buvo nugriaunama, ir rusų žandarai nieko nebegalėdavo daryti."

Patriotizmas — labai gražus dalykas, bet juo niekas netiki, kai jis remiamas naiviomis legendomis.

Panašių teigimų kataloge yra ir daugiau, bet jų visų neminėsiu. Visi jie rodo, kaip naiviai Valeška galvoja apie Lietuvos meno faktus.

Kataloge eksponatai neskirstomi rūšimis, jie čia surašyti pagal eilės numerius (1—300). Vieni jų — liaudies skulptūra, tapyba — pavadinti vaizduojamų šventųjų vardais, kiti — fotonuotraukos — vietovardžiais, treti — paramentai — jų paskirties pavadinimais. Kur baigiasi liaudies skulptūra ir prasideda tapyba, nematydamas pačių eksponatų, negali susekti. Tad katalogu galima naudotis tiktai parodoje, o už jos sienų šis katalogas tampa visiškai beverčiu spaudiniu. Bet ne vien dėl to jis yra bevertis. Pareiškimuose spaudai buvo tvirtinama, kad parodoje bus išstatyta arti 600 eksponatų, o katalogas apima tik 300. Dėl ko gi kiti eksponatai čia nepateko? Galima manyti, kad jie yra tokie nevertingi, jog nė kataloge nėra ko minėti. Tad kam jie išstatomi? Kad nebūtų tuščių sienų? Gerai tvarkomas muziejus juk neturi beverčių eksponatų. Taigi dar viena Valeškos keistenybė.

Kadangi kataloge, kaip matėme, eksponatai niekaip neklasifikuojami, pasistenkime pagal katalogą patys juos surūšiuoti ir nustatyti tikrą parodos vaizdą. Liaudies skulptūros eksponatų surašyta apie 200 (vietoj skelbtų 300), bažnytinės skulptūros — 10, paveikslų — 36, paramentų — 45, bažnyčių ir varpinių nuotraukų — 65. Susumavus bažnytinio meno eksponatus ir jų skaičių palyginus su liaudies meno eksponatais (pridėjus medinių kryžių geležines viršūnes), aiškiai matyti, kad šioje parodoje dominuoja ne bažnytinis, bet liaudies menas.

Jeigu taip, tai gal tais liaudies meno eksponatais mūsų meno mokslui tartas naujas žodis? Gal parodos komisaras atskleidė mums nežinomas jo savybes?

Ne! Liaudies meną čia reprezentuoja tie patys nežinomi autoriai, kurių darbų užtektinai turi Vytauto Didžiojo kultūros muziejus ir mūsų provincijos muziejai. Liaudies skulptūra išstatyta, neatsižvelgiant nei į jos formą, nei turinį, o tiktai vadovaujantis neaiškiu skoniu. Be to, parodoma, kad katalogo autorius labai silpnai nutuokia apie krikščioniškąją ikonografiją. Pavyzdžiui, kataloge 5 nr. pažymėtų skulptūrų tarpe viena pavadinta „Šventasis", 81 nr.—„Rūpintojėlis", 128 nr.—„Švenčiausiojo simbolinė grupė". Nesunku, rodos, būtų pasakyti, jog pirmoji skulptūra vaizduoja šv. Jackų, antroji — Kristų kalėjime, trečioji — šv. Antano stebuklą.

Savotiškai ikonografija iškreipiama ir paveikslų pavadinimuose: katalogo 148 nr.—„Kristus valdovas", 172 nr.—„Marija su kūdikėliu", 178 nr.—„Šv. šeimyna" (kartą šį paveikslą katalogo autorius pavadino net „Kristus su motina ir bobute"— žr. jo reprodukciją ir parašą po juo „Lietuvos aide", 1939.I.28). Tuo tarpu pirmajame paveiksle pavaizduotas Kristus, laiminąs pasaulį (tai Van der Veldės paveikslo, esančio Vilniaus katedroje, kopija), antrajame — Pažaislio bažnyčios madona, trečiajame — šv. Ona pati trečioji arba tiesiog šv. Ona, tiktai jokiu būdu ne „Šv. šeimyna" ar dar gražiau — „Kristus su motina ir bobute"! Prie pastarojo paveikslo autorius pridėjo labai įdomią metriką: „Smuglevičius (?), Vilniaus meno mokyklos profesorius" („Lietuvos aidas", 1939.I.28). Šis paveikslas datuotas 1880 m., tuo tarpu Smuglevičius gimė 1745 m., mirė 1807 m. Leiskime, data 1880 m. reiškia paveikslo restauravimo metus. Bet ir tuomet šio paveikslo negalima sieti su Smuglevičium, nes tam jokio pagrindo neduoda nei paveikslo stilistinės savybės, nei koloritas. Matyt, autorius nėra matęs nė vieno Smuglevičiaus paveikslo. O jeigu šį jam primeta, tai tiktai dėl to, kad Smuglevičius buvo žymus menininkas,— kodėl gi Bažnytinio meno muziejui nepaspekuliuoti jo vardu?

O kai Valeška ima aiškinti mūsų liaudies meno simboliką, jo senumą, motyvus, išeina negirdėta abrakadabra. Tik paklausykime:

„Visų pirma gana įdomios paprastų sodžiaus kalvių darytosios metalinės kryžių viršūnės (ir tai vadinasi bažnytinis menas! — P. G.). Ornamentais pavaizduota religinė simbolika. Yra nemaža nuo senų, prieškrikščioniškų laikų užsilikusių motyvų: saulė, mėnulis. Mėnulis buvo laikytas mirties simboliu, ir Vytautas pažymėti Kęstučio mirčiai liepė iškalti pinigus su mėnuliu..." „Ant geležinių kryžių matome vėliau atsiradusias angelų figūras; religiniu atžvilgiu jos vaizdavo kapinių kryžiuose arkangelą su trimitu... ir — rodė vėjo kryptį. Kai kuriuos ornamentus kūrė istorinės aplinkybės, pvz., iš kryžiuočių laikmečio matome iš kardų sudarytus kryžius." „Tapybos skyrius,— pasakoja dail. Valeška,— iškelia mums įdomių davinių, kad Lietuvos ikonografijai beveik neturėjo įtakos lenkų menas." „Mūsų skulptūrai charakteringos vertikalios ir horizontalios linijos." „Graikų skulptūra buvo gerai išplėtota, įvairūs siužetai, bet vienodas galvojimas, ko nėra mūsų liaudies mene." „Prisikėlęs Kristus"— viena seniausių skulptūrų, dar iš to laiko, kai buvo manyta, kad dievuose turi jėga dominuoti. Turtinga kompozicija —„Kristus pas šv. Pranciškų". Ja domėjosi ir atvykęs užsienio prof. Eriksonas." „Beveik vienintelė kompozicija, kur panaudojamas Adomo ir Ievos siužetas." „Mūsų varpinės atsirado ne dėl to, kad varpų nebūtų galima dėti į bažnyčių bokštus, bet tai italų kampanilių įtaka." „Rumšiškių bažnyčia būdinga savo archaiškomis formomis, lyg tai būtų Indijos pagoda." „Tikras šedevras, beveik ne mažesnis už Pažaislį,— Šiluvos bažnyčia. Ją dekoravo ištisus 25 metus vienas vienuolis, kuris ten ir mirė." („XX amžius", 1939.I.28.)

Kuo gi tie visi Valeškos tvirtinimai pagrįsti? Ničnieku, kas ką nors bendra turėtų su faktais. Ir nežinai, kas čia kaltas: Valeškos obskurantizmas ar arogancija. Svarbiausias lietuvių tautos priešrikščioniškos dvasios liudininkas yra tautosaka. Nei mūsų, nei kitų tautų tautosakoje nerandame motyvų, kurie tvirtintų, kad mėnulis laikomas mirties simboliu. Atvirkščiai. Štai posmas iš mūsų liaudies dainų:

„Mėnuo saulužę vedė
Pirmą pavasarėlį.
Saulužė anksti kėlės,
Mėnužis atsiskyrė..."

Lietuvos numizmatika nežino tokio fakto, kad Vytauto piniguose būtų mėnulis. Kada atsirado mėnulis lietuviškuose, rusiškuose, lenkiškuose kryžiuose — mokslininkai yra nustatę. Tiktai Valeška turėtų apie tai pasiteirauti.

Kažin, kodėl mirusiems ir ramiai gulintiems kapuose reikėjo žinoti vėjo kryptį, kurią jiems rodė prie geležinių kryžių arkangelas su trimitu? Argi gali būti absurdiškesnis tvirtinimas!

Jeigu geležiniuose kryžiuose ir pasitaiko kardai, nors aš tokių kryžių nežinau, tai jokiu būdu mes čia negalime matyti „iš kryžiuočių laikmečio iš kardų sudarytus kryžius", kaip tvirtina Valeška, o tiktai skausmo simbolius. Tokius simbolius krikščioniškoji ikonografija žino, ir jie puikiausiai išreikšti mūsų liaudies skulptūroje — „Skausmingojoje".

Nei mūsų liaudies, nei bažnytiniame mene nėra Lietuvos ikonografijos, o tėra tiktai krikščioniškoji, ir, aišku, lenkų menas jokios įtakos čia negalėjo turėti. Negalima painioti dviejų skirtingų sąvokų — ikonografijos ir meno.

Labai malonu būtų išgirsti, kaip Valeška paaiškintų tokį ničnieko nepasakantį sakinį: „Mūsų skulptūrai charakteringos vertikalios ir horizontalios linijos." Žinant kompozicijos principus, ir skulptūros charakteristikai galima rasti logiškų sąvokų, bet ne tuščių žodžių.

Graikų skulptūros apibūdinimas ir jos lyginimas su mūsų liaudies skulptūra rodo, kaip šie klausimai Valeškai neįkandami. Švaistymasis tokiais sakiniais yra ne kas kita, kaip akių dūmimas vargšams klausytojams bei skaitytojams.

Nei mūsų tautosakoje, nei krikščioniškojoje ikonografijoje Valeška neras faktų apie tokius laikus, „kai buvo manyta, kad dievuose turi jėga dominuoti". Tad kam dievdirbio individualų skulptūrinės formos traktavimą aiškinti nesamais bendrais dėsniais?

Štai dar abrakadabros pavyzdys: kataloge 18 nr. pažymėta: „Praustuvo fonas su pirmosios žydų bažnyčios ornamentais". Esu tikras, kad Valeška pats nesupranta, ką rašo, nes abejoju, ar kas kitas sugebėtų šį sakinį iššifruoti. Kas žino, kokia buvo pirmoji žydų bažnyčia ir kokie joje vartoti ornamentai? Tuo tarpu

„praustuvo fone" matome mūsų skrynių motyvų raštus, o jų apačioje levas nebūtinai turi reikšti žydų simboliką. Čia galima matyti ir „žvėrių stiliaus" atgarsį iš krikščioniškosios ikonografijos: Kristaus bažnyčios simbolis —„Nugalėjo levas iš Judo giminės" (apokalipsė 5—5).

Prof. Eriksonas jokiu bažnytinio meno eksponatu negalėjo domėtis, nes jis Lietuvoje buvo prieš Bažnytinio meno muziejaus atidarymą. Kai kurių jo eksponatų ikonografiniais savumais domėjosi prof. Rosvalis. Deja, Valeška nė į vieną jo klausimą nieko negalėjo atsakyti. Šio liūdno fakto liudininku, be dr. Baltrušaičio, dr. Puzino, buvau ir aš, ir tegu Valeška prisimins, kuo jis pasibaigė.

Tiktai plačiau nepažinus mūsų liaudies meno, galima tvirtinti, kad bažnytinio meno parodoje Adomo ir Ievos siužetas yra beveik vienintelė kompozicija. Mūsų liaudies skulptūroje jis gana dažnai pasitaiko, o, be to, yra žinomas ir mūsų liaudies raižiniuose.

Nejaugi Valeškai sunku buvo pastebėti, kad varpinės dažniausiai yra tiktai prie tų bažnyčių, kurios neturi bokštų. Antra vertus, iš ko išsivystė mūsų medinės varpinės, yra žinoma, tad kam kalbėti tokius niekus: „...bet tai italų kampanilių įtaka."

Valeška, matyt, visiškai nenusimano apie mūsų medinių bažnyčių stilių ir jokio supratimo neturi apie indų pagodas. Jeigu būtų kitaip, tai jis Rumšiškių bažnyčios nelygintų su indų pagoda.

Jeigu Valeška Šiluvos bažnyčią laiko šedevru, ne menkesniu už Pažaislį, ir žino, kad „ją dekoravo ištisus 25 metus vienas vienuolis, kuris ten ir mirė", tai dėl ko gi nepasako, kad tas skulptorius buvo eksjėzuitas Podhaiskis ir dirbo čia 1762—1778 metais, taigi tik 16 metų.

Valeškos parodyta arogancija ypač stebina, prisiminus parodos katalogo įžangos žodžius: „Iš kur jie (Lietuvos bažnytinio ir liaudies meno kūrėjai,— P. G.) sėmė savo kūrybai gyvybinių jėgų? Su kuo jie santykiavo? Visa tai mums yra svarbu ir šventa, ir tai mes turėtume priimti su nuoširdumu, viską iškelti, nieko neslėpdami." Tiesa, kitoje to paties teksto vietoje Valeška nusiskundžia, kad parodą teko rengti paskubomis, nes laiko buvo vos šeši mėnesiai, ir kad „per tokį trumpą laiką reikėjo surinkti eksponatus iš provincijų bažnyčių ir juos tinkamai paruošti ir suklasifikuoti". Tuščias nusiskundimas, nepateisinąs nei Valeškos teigimo: „Ši paroda charakterizuoja tik mūsų bažnytinio meno turtus. Joje yra išstatyta tik mažas nuošimtis tų meno turtų, kurie yra mūsų bažnyčiose", nei tvirtinimo, kad tuos eksponatus reikėjo „surinkti ir tinkamai paruošti ir suklasifikuoti".

Kaip eksponatai paruošti parodai, rodo kad ir katalogo 160 nr. eksponatas. Jo būklė yra tokia apverktina (turi didelį neužtaisytą plyšį), kad šitokių eksponatų į parodą niekas ir niekur neišstato. O juk tinkamai eksponatą sutvarkyti ir būtų tiesioginis Bažnytinio meno muziejaus uždavinys. Jeigu mes patys gali-

me nekreipti dėmesio į tokią eksponatų būklę, tai turime pagalvoti apie tuos svetimšalius, kurie, aplankę parodą, susidarys labai liūdną nuomonę apie mūsų sugebėjimą saugoti meno bei kultūros vertybes. Ne tiktai katalogas, bet ir pati paroda, ypač liaudies skulptūros ekspozicija, rodo, kad čia apie kokią nors klasifikaciją visiškai negalvota.

Nežinia dėl ko kataloge prie vienų eksponatų rašoma „Žemaitija", prie kitų „Aukštaitija". Aukštaitija ir Žemaitija nėra vietovardžiai, o prie tų eksponatų kaip tik reikėjo nurodyti, iš kur jie paimti. Iš eksponatų stilistinių savybių visiškai nesimato, kad Aukštaitija ir Žemaitija reikštų atskiras meno raidos sritis. Tad kam vartoti terminus, jeigu nežinai, ką jie turi apibūdinti.

Jeigu Valeškai bažnytinio meno parodos rengimas būtų rūpėjęs rimtai, ne vien reklaminė jo pusė, tai jam nebūtų reikėję nei 10 000 kilometrų paskubomis apvažiuoti, nei apie mūsų liaudies bei bažnytinį meną nebūtus niekus plepėti. Norint parodyti, kad Lietuvos bažnytinis menas veikė mūsų liaudies meną, buvo galima surasti būdą tos pačios rūšies eksponatus, pavyzdžiui, liaudies skulptūrą, tapybą sugretinti ir tiktai po to prieiti prie tam tikrų išvadų. Vadovaujantis tokiu principu, aišku, bažnytinės skulptūros reikėjo surinkti ir išstatyti ne dešimt eksponatų, bet žymiai daugiau. Liaudies meno eksponatų galima buvo gauti ir nerenkant: juk Čiurlionio galerijoje, Šiaulių „Aušros" muziejuje jų yra tūkstančiai,— galima buvo pasiskolinti. Tuomet nebūtų taip nukentėję bažnytinio meno reikalai. Juk parodos surengimas kainavo 15 000 litų, ir jų dar pritrūko. Lietuvoje muziejams skiriamų lėšų sąmatoje ši suma yra labai didelė, ir tikrai gaila, kad ji išleista taip neracionaliai ir neproduktingai.

Be abejo, kiekviename darbe pasitaiko klaidų, bet kai tos klaidos daromos sąmoningai, jų pateisinti negalima. Pasirodo, kad tų klaidų nenorima matyti ir pripažinti — jos netgi tęsiamos toliau. Štai „Lietuvos aide" (1939.II.24) skaitome: „Bažnytinio meno muziejaus direktorius dail. Valeška vakar painformavo spaudos atstovus apie šiuo metu vykstančios bažnytinio meno parodos ateityje numatomą papildymą naujais eksponatais. Žymesni papildymai bus padaryti ateinantį rudenį. Pirmiausia iš dabartinio tapybos skyriaus (šiuo metu įdomiausio,— P. G.) bus išimti visi svetimųjų autorių (italų, belgų ir kt.) meno darbai bei jų reprodukcijos (?! — P. G.), o jų vietoje bus išstatyta tik lietuviškoji bažnytinė tapyba, daugiausia senųjų liaudies meno raižinių... Viso bažnytinio meno parodą bus galima papildyti apie 200 naujų eksponatų."

Iš to Valeškos pareiškimo matome, kad sąmoningai stengiamasi papildyti parodą liaudies menu — liaudies meno raižiniais ir lietuviškąja bažnytine tapyba. Nors iš termino „liaudies meno raižiniai" neaišku, kokią mūsų liaudies meno šaką turima omenyje — medžio raižinius ar medžio skulptūrą (kai kas liaudies skulptūrą kartais vadina raižiniais,— P. G.), bet vis vien tai yra liaudies, o ne bažnytinis menas. Dėl „lietuviškos bažnytinės tapybos", tur būt, sulauksim iš

Valeškos kokios nors mistifikacijos, kurių jam netrūksta, aiškinant mūsų liaudies ir bažnytinį meną. Aš labai abejoju, ar yra mūsų bažnyčiose „lietuviškos bažnytinės tapybos"; greičiausiai ir šiuo atveju turėsime mūsų liaudies tapybą.

Galima tiktai stebėtis, kaip vienintelio bažnytinio meno muziejaus vadovas Valeška, užuot dirbęs aiškų, konkretų darbą šioje srityje, grabaliojasi apie mūsų liaudies meną, kaip girtas apie tvorą, o spaudoje ir visur kitur urbi et orbi skelbia, kad tai yra bažnytinio meno paroda, bažnytinio meno muziejus.

Bažnytinio meno muziejaus darbui Lietuvoje yra labai plati dirva. Tiktai jau ne dirvonai, kaip anksčiau. Lietuvoje buvo kalbama beveik apie kiekvieną naują kultūros sritį. Ir sąlygas tam darbui dirbti šiandien turime jau kitokias. Tad dabar jau ne dirvonus reikia plėšti, bet pasiimtą darbą dirbti su atsidėjimu, sistemingai, nesiskėtriojant. Tiktai tada jis atneš pageidaujamus vaisius ir tinkamai bus įvertintas. Blefais remiamas darbas tiktai blefas ir liks. Net jeigu jo reklamai prie Įgulos bažnyčios pastatysi „ant penkių metrų kolonos iš vienos bažnyčios atvežtą dviejų su puse metrų Madonos stovylą" („Lietuvos aidas", 1939.II.24).

Apie bažnytinio meno muziejų, jo darbo sritis ir uždavinius plačiau pakalbėsime kitą kartą.

„Gimtasai kraštas", 1939, Nr. 1

Iš buvusio Kauno Miesto muziejaus istorijos

Pirmasis kultūros-buities muziejus buvo įsteigtas 1858 m. Vilniuje. Ilgą laiką jis buvo vienintelis tokio pobūdžio muziejus. Tik 1897 m. pradėtas organizuoti Kauno Miesto muziejus. Pradžią jam davė Kauno tvirtovės artilerijos pulkininko E. Golyškino dovana miestui — apie tūkstantį paleontologinių radinių, surinktų Kauno apylinkėse. Miesto valdyba šią dovaną priėmė ir 1897 m. liepos 30 d. sumanytam muziejui paskyrė patalpą rotušėje.

Kiek vėliau kaunietis Radavičius muziejui padovanojo brangiųjų akmenų, mineralų, įvairių rūdų, žemės gelmėse rastų suakmenėjusių gyvių rinkinį ir du herbarijaus tomus.

1898 m. pradžioje E. Golyškinas perdavė muziejui naują retų mineralų, paleontologijos pavyzdžių rinkinį, geologijos istorijai nagrinėti kai kurias knygas bei žemėlapius ir pasisiūlė visą muziejaus medžiagą nemokamai sutvarkyti.

Tais pačiais metais miesto valdyba kreipėsi į Imperatoriškąją dailės akademiją, Imperatoriškąją archeologijos komisiją (abi jos buvo Peterburge) ir kitas įstaigas bei privačius asmenis, kad šie papildytų muziejaus rinkinius meno, pramonės, archeologijos ir kitais eksponatais.

Netrukus į kreipimąsi atsiliepė keli privatūs asmenys, Archeologijos komisija ir Dailės akademija. Privatūs asmenys muziejui dovanojo drugių, vabzdžių, įvairių senų monetų bei Kauno gubernijos kaimo audinių rinkinius ir kasant pamatams žemę Kaune rastus penkis akmeninius sviedinius.

Archeologijos komisija muziejui paaukojo aštuonis įvairius archeologinius radinius, aptiktus įvairiose Kauno gubernijos vietose. Dailės akademija ir kitos įstaigos atsakė atsiųsiančios eksponatus, kai bus sudarytas steigiamojo muziejaus statutas.

Miesto taryba 1898 m. paskyrė muziejui buvusio pašto antro aukšto dalį (muziejus čia išbuvo iki 1936 m., kol galutinai likvidavosi) ir pavedė valdybai paruošti muziejaus statuto projektą.

Kokios tuo metu buvo Kauno Miesto muziejaus darbo ir augimo sąlygos, žinių neturime. Taip pat nežinome, dėl kurių priežasčių 1905 m. jis buvo pavadintas Kauno miesto mokslo ir pramonės muziejumi.

1908 m. muziejaus direktoriumi paskirtas Tadas Daugirdas visas šias senovės liekanas nuvalė, užkonservavo, sugrupavo „lizdais", išdėliotais ant 103 lentelių.

Tuo metu į katalogą dar nebuvo įtraukti atskiri, prie lentelių neprisagstyti daiktai, kaip urnos, keramikos šukės ir t. t., praturtinę T. Daugirdo kolekciją iki 2000 vienetų. Visa tai T. Daugirdas rinko trisdešimt metų. Vėliau savo archeologinius rinkinius jis dar kartą pertvarkė ir eksponavo muziejuje ant lentelių, kurių susidarė 230.

Be archeologijos skyriaus, muziejuje buvo numizmatikos, etnografijos, filatelijos, Vakarų Europos senosios dailės kūrinių, deponuotų grafo A. Tiškevičiaus, ir nedidelis žydų kulto daiktų skyrius. Be to, muziejus turėjo muziejininkystės klausimais biblioteką, anksčiau buvusią privačia T. Daugirdo nuosavybe.

1919 m. lapkričio 1 d. mirus T. Daugirdui, nuo 1920 m. sausio 23 d. muziejaus direktoriumi buvo paskirtas prof. E. Volteris. Jis dirbo iki 1936 metų. Muziejus kurį laiką Kauno universiteto studentams istorikams ir gamtininkams buvo savotiška mokslinė laboratorija.

1936 m. įsteigus Vytauto Didžiojo kultūros muziejų, Miesto muziejus buvo likviduotas.

Šiuo metu liaudies meno pavyzdžiai, etnografiniai ir archeologiniai eksponatai, buvę Kauno Miesto muziejaus nuosavybe, saugomi M. K. Čiurlionio dailės muziejuje, dalis eksponatų atiteko Istoriniam muziejui, o gamtos mokslui tyrinėti rinkiniai yra Zoologijos muziejuje.

Kauno Miesto muziejus buvo šiandien Kaune žinomų šešių įvairių profilių muziejų užuomazga. Tiesa, dėl didžiulio tarybinės vyriausybės rūpinimosi kultūriniu mūsų palikimu eksponatų skaičius šiuose muziejuose išaugo dešimteriopai.

„Kauno tiesa", 1959 gruodžio 27

P. GALAUNĖS RAŠTŲ BIBLIOGRAFIJA

Bibliografija apima autoriaus raštus, spausdintus 1910—1970 m. laikotarpiu įvairiuose periodiniuose bei atskiruose leidiniuose.

Ruošiant bibliografiją, buvo remtasi P. Galaunės, LTSR Valstybinės respublikinės bei Kauno Viešosios bibliotekų medžiaga. Be to, istorijos mokslų kand. A. Tautavičius maloniai leido pasinaudoti jo surinkta P. Galaunės raštų bibliografija. Sudarant bibliografiją, nebuvo galimybės peržiūrėti visus ikitarybinio laikotarpio periodinius leidinius, todėl galimi kai kurie praleidimai.

Šiame leidinyje autoriaus raštų bibliografija pateikiama chronologine tvarka ir originalo rašyba. Publikacijų, neturinčių antraščių, rašomos pirmosios eilutės. Autorinės pastabos nurodomos laužtiniuose skliaustuose.

Be to, pabaigoje pridedamas 1925—1970 m. laikotarpio niekur nespausdintų svarbesniųjų autoriaus darbų sąrašas. Jų dalis — daugelio metų darbo vaisius, kurį sunku net apytikriai datuoti, todėl jie pateikiami, nenurodant datų.

1910

Prietaringi tikėjimai ir darbai.— Vasaros darbai, p. 28. Priedas prie „Aušrinės", 1910, kovo 24 (balandžio 6), Nr. 2(9).
Parašas: Povilas Golovnia.

Apie šį ir apie tą.— Viltis, 1910, rugsėjo 8(21), Nr. 103.
Parašas: P. G.

Sodžius ir sodiečiai.— Viltis, 1910, rugsėjo 13(26), Nr. 105.
Parašas: Girios Balsas.

Ar ilgai taip bus? — Lietuvos ūkininkas, 1910, rugsėjo 15(28), Nr. 37.
Parašas: Girios Balsas.

Apie išeivystę apšviestesnio sodžiaus jaunimo. Mieste — ne pyragai.— Lietuvos ūkininkas, 1910, lapkričio 11(24), Nr. 45, p. 441.
Parašas: Girios Balsas.

Buvo tai žiemą... (Paveikslėlis).— Lietuvos ūkininkas, 1910, lapkričio 25 (gruodžio 8), Nr. 46—47.
Parašas: Girios Balsas.

Paveikslėlis.— Lietuvos žinios, 1910, gruodžio 31 (1911, sausio 13), Nr. 104—105.
Parašas: Visuomis.

1911

Draugijų gyvenimas.— Viltis, 1911, sausio 5(18), Nr. 1.
Parašas: Sankrovos šulelis.

Utopiškas sumanymas.— Aušrinė, 1911, vasario 5(18), Nr. 1(8), p. 19—20.
Parašas: Visuomis.

Feljetonėlis „Nu i publika!".— Lietuvos žinios, 1911, balandžio 19 (gegužės 2), Nr. 44.
Parašas: Visuomis.

Įspūdžių — atsiminimų apie a. a. M. K. Čiurlionį žiupsnelis.— Lietuvos žinios, 1911, gegužės 3(16), Nr. 50; gegužės 5(18), Nr. 51.
Parašas: Visuomis.

Atsiminimų žiupsnelis.— Aušrinė, 1911, gegužės 19 (birželio 1), Nr. 3(10), p. 87.
Parašas: P. G.

1912

Įspūdžių žiupsnelis.— Lietuvos žinios, 1912, kovo 3(16), Nr. 27; kovo 6(19), Nr. 28.
Parašas: Visuomis.

Liūdnos refleksijos. Skiriama Lietuvių Dailės Draugijai.— Lietuvos žinios, 1912, liepos 17(30), Nr. 83.
Parašas: Visuomis.

Ir pasklydo didis nesusipratimas. (Neva sapnas).— Garnys, 1912, rugpiūtis, Nr. 8, p. 116—119; rugsėjis, Nr. 9, p. 135—137.
Parašas: Dailės Prietelius.

Pasirūpinkime savo turtu.— Lietuvos žinios, 1912, gruodžio 13(26), Nr. 147, p. 1—2.
Parašas: Visuomis.

1913

Чурлянисъ. Текстъ В. А. Лемана. Изданіе и художественные воспроизведения мастерской «Современное искусство Н. И. Бутковской». СПБ. 1913 г. ц. 1 р. 50 к.

[Recenzija].— Aušrinė, 1913, gegužės 7(20), Nr. 24, p. 96—98.
Parašas: Visuomis.

Lietuvių kryžiai. Surinko Antanas Jaroševičius. [Recenzija].— Aušrinė, 1913, lapkričio 19 (gruodžio 2), Nr. 27, p. 183—184.
Parašas: Visuomis.

1914

Pergyventos valandos.— Lietuvos žinios, 1914, sausio 14(27), Nr. 10; sausio 15(28), Nr. 11.
Parašas: Visuomis.

Iš atsiminimų.— Vairas, 1914, balandis, Nr. 8, p. 14—15.
Parašas: Visuomis.

Raudonoji rožė.— Aušrinės keliais, Petrogradas, 1915, p. 5—11.
Parašas: Visuomis.

1918

Dėl Vilniaus universiteto turtų grąžinimo.— Lietuvos aidas, 1918, gruodžio 8, Nr. 152.
Parašas: P. Galaunė.

Architektūros reikalu.— Lietuvos aidas, 1918, gruodžio 24, Nr. 164.
Parašas: P. Galaunė.

1919—1920

Paišyba, Braižinėliai ir piešinėliai pradžios mokykloms. Sutaisė dailininkas A. Aleksandravičius. [Recenzija].— Lietuvos mokykla, 1919—1920, kn. 2, p. 350—353.
Parašas: Paulius Galaunė.

Lauras Gucevičius. Arkitektoris, arkitektūros, topografijos ir žemėlapių profesoris Vyriausioje Lietuviškoj Mokykloj ir prie jos Inžinierių Lietuviško korpuso Mokykloje Vilniuje (1753—1798). Medžiaga monografijai.— Dainava, 1920, sausis, kn. 1, p. 79—102.
Parašas: Paulius Galaunė.

Naujas arkitektūros kūrinys. (Bažnyčios projektas Karmelave).— Dainava, 1920, sausis, kn. 1, p. 106—109, su 4 iliustr.
Parašas: Paulius Galaunė.

Nežinomas rankraštis Lietuvos bažnyčių istorijos.— Dainava, 1920, sausis, kn. 1, p. 117—118.
Parašas: P. G.

Iš Kauno Miesto Muzejo kronikos.— Lietuva, 1920, vasario 25, Nr. 44.
Parašas: P. G.

Ornamentikos rinkimas.— Menas, 1920, liepos 29, Nr. 1, p. 8—9.
Autorius nenurodytas.

Žiupsnelis pamirštų vardų.— Švietimo darbas, 1920, rugpiūtis—rugsėjis, Nr. 8—9, p. 21—29.
Parašas: Paulius Galaunė.

Iš vieno XVI šimtmečio Lietuvos žemėlapio istorijos.— Lietuva, 1920, rugsėjo 8, Nr. 193.
Parašas: P. Galaunė.

Lietuvos meno turtai.— Menas, 1920, spalio 10, Nr. 2, p. 1—3.
Parašas: Paulius Galaunė.

Iš kai kurių Lietuvos knygynų ir archyvų istorijos.— Švietimo darbas, 1920, spalis, Nr. 10, p. 11—24.
Parašas: P. Galaunė.

Kurių kultūros turtų būta Lietuvos dvaruose prieš didįjį karą.— Švietimo darbas, 1920, lapkritis, Nr. 11, p. 28—33.
Parašas: P. Galaunė.

Kurių kultūros turtų esama Rusuos.— Lietuva, 1920, lapkričio 24, Nr. 257; lapkričio 25, Nr. 258.
Parašas: Paulius Galaunė.

1921

Lietuvių žmonių ornamentikos parodos atidarymas.— Lietuva, 1921, sausio 29, Nr. 23.
Parašas: L. Diegulis.

Du pasauliu. (Ornamentikos ir skaptavimo parodos įspūdžiai).— Lietuva, 1921, sausio 30, Nr. 24.
Parašas: Visuomis.

Žydų sinagogos.— Švietimo darbas, 1921, sausis—vasaris, Nr. 1—2, p. 68—72.
Parašas: P. Galaunė.

1922

Šis tas iš Kauno Miesto Muziejaus darbuotės.— Lietuva, 1922, kovo 17, Nr. 62.
Parašas: A. Pagielažis.

Trumpa mūsų vandalizmų kronika.— Lietuva, 1922, birželio 13, Nr. 131.
Parašas: Argus.

Lietuvos meno siela — Vilnius.— Atspindžiai, 1922, spalis—lapkritis, Nr. 14—15, p. 3—7, su 8 iliustr.
Parašas: P. G.

Iš stiklo ir keramikos istorijos. (Lapeliai iš pradėto tyrinėjimo apie meno istoriją Lietuvoje).— Mūsų senovė, t. V, Kaunas, 1922, p. 519—527.
Parašas: P. Galaunė.

Lietuvos kultūros turtų likimas.— Mūsų žinynas, 1922, t. III, Nr. 9, p. 637—672; 1923, t. IV, Nr. 10, p. 78—107; 1923, t. IV, Nr. 11, p. 317—353.
Parašas: Paulius Galaunė.

1923

Pasirūpinkime kultūros turtų likučiais.— Krašto balsas, 1923, sausio 25, Nr. 19.
Parašas: G. Egzomas.

Per apsileidimą — patys save skriaudžiame.— Krašto balsas, 1923, kovo 10, Nr. 56.
Parašas: G. Egzomas.

Mūsų sostinės „pagražinimai".— Krašto balsas, 1923, kovo 15, Nr. 60.
Parašas: G. Egzomas.

Kas galingesnis.— Krašto balsas, 1923, kovo 16, Nr. 61.
Parašas: G. Egzomas.

Dėl „menininkų ginčų".— Krašto balsas, 1923, balandžio 5, Nr. 74.
Parašas: G. Egzomas ir J. Vienožinskis. Meno Mokyklos direktorius ir L. Meno kūrėjų D-jos Pirmininkas.

Kaip slepiami ir gabenami iš Lietuvos kultūros turtai.— Lietuva, 1923, rugpiūčio 17, Nr. 182.
Parašas: G. Egzomas.

„Šipkoje viskas ramu".— Lietuvos žinios, 1923, rugpiūčio 22, Nr. 184.
Parašas: Veteranas.

Miesto ar Tado Daugirdo Muziejus? — Lietuva, 1923, rugpiūčio 25, Nr. 189.
Parašas: G. Egzomas.

Išspiauta mintis.— Lietuvos žinios, 1923, rugsėjo 11, Nr. 202.
Parašas: Persus.

A. Varno litografijoms pasirodžius.— Vairas, 1923, rugsėjo 23, Nr. 1, p. 17—19.
Parašas: Paulius Galaunė.

Lenkija ir jos kultūros turtų grąžinimas iš Rusijos.— Vairas, 1923, spalio 4, Nr. 3, p. 16—17.
Parašas: Paulius Galaunė.

Petrapilio Ermitaže.— Vairas, 1923, spalio 11, Nr. 4, p. 14—16.
Parašas: P. Galaunė.

Atsiliepki, visuomene! — Vairas, 1923, gruodžio 13, Nr. 12, p. 13—14.
Parašas: P. Galaunė.

1924

Dėl „Vilniaus medalio".— Lietuva, 1924, kovo 21, Nr. 67.
Parašas: Paulius Galaunė.

Kas tai yra Čiurlionies Galerija.— Lietuva, 1924, kovo 27, Nr. 72.
Parašas: G. Egzomas.

Dėl Jėzuitų bažnyčios remonto.— Lietuva, 1924, kovo 31, Nr. 75.
Parašas: Galaunė Paulius.

Mūsų turtai svetur.— Lietuva, 1924, balandžio 2, Nr. 77.
Parašas: B. Egzomas.

Žalingas sumanymas.— Lietuva, 1924, balandžio 7, Nr. 81.
Parašas: Paulius Galaunė.

Dėl straipsnio „Karo Muziejaus, Čiurlionies Galerijos ir kitų muziejų statymo reikalu".— Lietuva, 1924, balandžio 16, Nr. 89.
Parašai: Paulius Galaunė, A. Galdikas, Petras Kalpokas, J. Vienožinskis.

Prie Čiurlionies galerijai rūmų projekto.— Rytas, 1924, balandžio 30, Nr. 98.
Parašas: Č. G. Direktorius Galaunė.

Ar verta palikti kokį nors pėdsakį? — Lietuva, 1924, gegužės 12, Nr. 107; gegužės 13, Nr. 108.
Parašas: Paulius Galaunė.

Naujas statybos „perlas".— Lietuva, 1924, gegužės 20, Nr. 113.
Parašas: P. Galaunė.

Iš latvių kultūros darbų.— Lietuva, 1924, birželio 11, Nr. 130.
Parašas: Paulius Galaunė.

Dėl Didžiosios Lietuvos kunigaikščio Zigmanto-Augusto Vilniaus bibliotekos.— Lietuva, 1924, liepos 30, Nr. 170.
Parašas: Paulius Galaunė.

Žiupsnelis archivalijos.— Lietuva, 1924, rugpiūčio 16, Nr. 183; rugpiūčio 18, Nr. 184.
Parašas: Paulius Galaunė.

Rusijos pagrobtų Lietuvos kultūros turtų likimas lenkų šviesoje.— Lietuva, 1924, lapkričio 11, Nr. 255; lapkričio 12, Nr. 256; lapkričio 13, Nr. 257; lapkričio 14, Nr. 258.
Parašas: G.

Lapelis iš vieno knygyno istorijos. (Atsiminimai).— Knygos, 1924, Nr. 4—6, skiltis 299—306.
Parašas: Paulius Galaunė.

Masonika.— Knygos, 1924, Nr. 4—6, skiltis 440—442.
Parašas: G.

Džiaugtis ar rausti? — Vairas, 1924, sausio 31, Nr. 5, p. 20.
Parašas: P. Galaunė.

1925

Knygų menas.— Baras, 1925, sausis, Nr. 1, p. 69—72.
Parašas: P. Galaunė.

Plastikos menas.— Baras, 1925, sausis, Nr. 1, p. 83—89.
Parašas: Paulius Galaunė.

Lietuvos meno keliai. Palaidų faktų ir minčių žiupsnelis.— Baras, 1925, vasaris, Nr. 2, p. 53—63.
Parašas: Paulius Galaunė.

Vieno vandalizmo istorija.— Baras, 1925, birželis, Nr. 6, p. 66—75.
Parašas: P. Galaunė.

Architektūros ir šaligatvių istorijai.— Baras, 1925, birželis, Nr. 6, p. 76.
Autorius nenurodytas.

Neįkainuojami turtai negrįžta Lietuvon.— Baras, 1925, birželis, Nr. 6, p. 77.
Autorius nenurodytas.

M. Dobužinskio kūrinių parodos Kaune. Palaidų įspūdžių žiupsnelis.— Baras, 1925, rugpiūtis, Nr. 8, p. 62—67.
Parašas: Paulius Galaunė.

L'arte popolare in Lituania.— Il Sereno, 1925, rugsėjo 28.
Parašas: P. Galaune, Dirett. della Galleria N. Ciurlionis di Kaunas.

Le Statuette sacre della Lituania.— Il Matino illustrato, Napoli, 1925, Nr. 37, su iliustr.
Autorius nenurodytas.

1926

„Ulita jedet, kogda to budet".— Lietuvis, 1926, kovo 5, Nr. 9, p. 10—11.
Parašas: L. M.

Apie rusų meną.— Pradai ir žygiai, 1926, gegužė, Nr. 1, p. 31—32.
Parašas: G-nės.

„Ar jums nesirodo, kad mes važiuojame"...— Pradai ir žygiai, 1926, birželis—liepa, Nr. 2—3, p. 57—60.
Parašas: G-nės.

Pavydėtinas pavyzdys.— Pradai ir žygiai, 1926, birželis—liepa, Nr. 2—3, p. 71.
Parašas: G-nė.

Mūsų spauda ir menas.— Pradai ir žygiai, 1926, birželis—liepa, Nr. 2—3, p. 71—72.
Autorius nenurodytas.

A. Varnas. Lietuvos kryžiai. 194-ios fotografiškai atliktos kryžių nuotraukos. [Recenzija].— Pradai ir žygiai, 1926, rugpiūtis—rugsėjis, Nr. 4—5, p. 113.
Parašas: G.

Lietuvių kryžiai. (Prie Čiurlionies Galerijos Kryžių parodai atsidarius).— Pradai ir žygiai, 1926, rugpiūtis—rugsėjis, Nr. 4—5, p. 75—77.
Parašas: P. Galaunės.

Latvių raštai. [Recenzija].— Pradai ir žygiai, 1926, rugpiūtis—rugsėjis, Nr. 4—5, p. 114.
Parašas: G.

Ar nerūpi, ar... „suspėsime".— Pradai ir žygiai, 1926, rugpiūtis—rugsėjis, Nr. 4—5, p. 116.
Autorius nenurodytas.

Čiurlionies Galerija rengs periodines parodas.— Pradai ir žygiai, 1926, rugpiūtis—rugsėjis, Nr. 4—5, p. 116—117.
Autorius nenurodytas.

Prie mūsų praeities senovės paminklų likimo.— Lietuvis, 1926, rugsėjo 10, Nr. 36, p. 7—9.
Parašas: Pagielažietis.

Prie mūsų praeities senovės paminklų likimo.— Lietuvis, 1926, spalio 1, Nr. 39, p. 10—12.
Parašas: Pagielažietis.

Brangūs turtai užsieniams.— Pradai ir žygiai, 1926, spalis, Nr. 6, p. 149—150.
Autorius nenurodytas.

Kanalizacija ir archeologija.— Pradai ir žygiai, 1926, spalis, Nr. 6, p. 150.
Autorius nenurodytas.

Senoji tapyba M. K. Čiurlionies galerijoj.— Iliustruotoji Lietuva, 1926, spalio 30, Nr. 44, p. 356, su 4 iliustr.
Parašas: P. Galaunė.

Vinco Krėvės raštų iliustracijos.— Pradai ir žygiai, 1926, lapkritis, Nr. 7, p. 177—179.
Parašas: P. Galaunė.

Adomo Varno kūriniai Čiurlionies Galerijoj.— Pradai ir žygiai, 1926, gruodis, Nr. 8, p. 195—196.
Parašas: P. Galaunė.

Lietuvių tautodailė svetimose kalbose. [Recenzija].— Pradai ir žygiai, 1926, gruodis, Nr. 8, p. 217—219.
Parašas: P. Galaunė.

Iš Čiurlionies Galerijos — Pradai ir žygiai, 1926, gruodis, Nr. 8, p. 220.
Autorius nenurodytas.

Parodos Kaune.— Pradai ir žygiai, 1926, gruodis, Nr. 8, p. 209—213.
Parašas: P. Galaunė.

Ex-librisas Lietuvoje. (XVI—XX šimtmečiai).— Tauta ir žodis, kn. 4, 1926, p. 607—650, su 59 iliustr. [35 šio straipsnio egz. išleisti atskiru leidiniu; iš jų I—XIV vardiniai, o 15—35 tik numeruoti].
Parašas: P. Galaunė.

Lietuvių kryžiai. (Prie jų fotografinių nuotraukų Čiurlionies Galerijoje atidarytos parodos, 1926.VIII.26). Kaunas, Valst. spaustuvė, 1926, 10 p. Čiurlionies Galerija. Leid. Nr. 1.
Autorius: P. Galaunė.

Senosios tapybos katalogas. Sudarė P. Galaunė. [Įvadas taip pat jo.] Kaunas. Valst. spaustuvė, 1926, 16 p. su 9 iliustr. M. K. Čiurlionies galerija. Leid. Nr. 2.

1927

Ne meno ateitimi, bet savo šiltomis vietomis susirūpinta.—Lietuvis, 1927, vasario 1, Nr. 23.
Parašas: Paulius Galaunė.

Chamas žengia.— Pradai ir žygiai, 1927, sausis, vasaris, kovas, Nr. 1(9), p. 44—46.
Parašas: P. Galaunė.

Dvi paskaitos apie latvių meną.— Pradai ir žygiai, 1927, sausis, vasaris, kovas, Nr. 1, p. 88.
Autorius nenurodytas.

Mūsų meno visuomenės „meno troškimai" skaičiuose.— Pradai ir žygiai, 1927, sausis, vasaris, kovas, Nr. 1, p. 86—87.
Autorius nenurodytas.

Naujais keliais.— Pradai ir žygiai, 1927, sausis, vasaris, kovas, Nr. 1, 88—89.
Autorius nenurodytas.

Priejuosčių paroda.— Pradai ir žygiai, 1927, sausis, vasaris, kovas, Nr. 1, p. 65—66.
Parašas: P. Galaunė.

S. Vidbergs. Erotika. 24 zimejumi ar V. Pengerota priekšvardu. Riga. 1926. Apgadnieciba „Saule". [Recenzija].— Pradai ir žygiai, 1927, sausis, vasaris, kovas, Nr. 1, p. 84—85.
Parašas: P. Galaunė.

Užsienis apie Lietuvos meną ir kultūrą.— Pradai ir žygiai, 1927, sausis, vasaris, kovas, Nr. 1, p. 50—52.
Parašas: P. Galaunė.

Bažnytinio [meno] muziejaus reikalu.— Pradai ir žygiai, 1927, balandis, gegužė, birželis, Nr. 2, p. 177—178.
Parašas: P. G.

Lietuvių liaudies raižinių katalogas. Sudarė P. Galaunė. [Įvadas taip pat jo]. Kaunas, Valst. spaustuvė, 1927, 57 p. su 15 iliustr. M. K. Čiurlionies galerija. Leid. Nr. 3.

Lietuvių liaudies raižinių paroda. (Palaidos mintys).— Pradai ir žygiai, 1927, balandis, gegužė, birželis, Nr. 2, p. 180—185.
Parašas: P. Galaunė.

Meno bei kultūros turtų apsaugojimas Rusijoje revoliucijos metu.— Pradai ir žygiai, 1927, balandis, gegužė, birželis, Nr. 2, p. 140—151.
Parašas: Paulius Galaunė.

Dėl „Lietuvių liaudies raižinių katalogo" kritikos.— Lietuvis, 1927, gegužės 12, Nr. 104.
Parašas: P. Galaunė.

Čiurlionies Galerijos vargai.— Lietuvis, 1927, rugpiūčio 16, Nr. 180; rugpiūčio 17, Nr. 181.
Parašas: P. Galaunė.

Apie plagiatizmą.— Rytas, 1927, rugpiūčio 30, Nr. 194.
Autorius nenurodytas.

M. K. Čiurlionies Galerijos istorija.— Iliustruotoji Lietuva, 1927, rugsėjo 17, Nr. 37, p. 298—299, su 6 iliustr.
Parašas: P. Galaunė.

M. K. Čiurlionies Galerijos tautodailės rinkimas.— Lietuvis, 1927, rugsėjo 20, Nr. 209.
Autorius nenurodytas.

Gudų literatūra apie meną.— Pradai ir žygiai, 1927, liepa—gruodis, Nr. 3—4, p. 325—326.
Parašas: P. Galaunė.

Užsienis apie Lietuvos meną ir kultūrą.— Pradai ir žygiai, 1927, liepa—gruodis, Nr. 3—4, p. 305—308.
Parašas: P. Galaunė.

Tautos muziejaus reikalu.— Pradai ir žygiai, 1927, liepa—gruodis, Nr. 3—4, p. 262—270.
Parašas: P. Galaunė.

M. K. Čiurlionies kūrinių katalogas. Sudarė P. Galaunė. M. K. Čiurlionies kūrybos apibūdinimas Ign. Šlapelio. Kaunas, Valst. spaustuvė, 1927, 64 p. su iliustr. M. K. Čiurlionies galerija. Leid. Nr. 5.

Padėkite rinkti tautodailę! Kaunas, 1927, 8 p. Čiurlionies galerija. Leid. Nr. 4.
Autorius nenurodytas.

Tapytojas Juozas Oleškevičius (1777—1830). Kaunas, 1927, 22 p. 6 port. lap. Humanitarinių mokslų fak. raštai, t. III, sąs. II, p. 1—114.
Autorius: Paulius Galaune.

1928

Lietuvai reikalingas „Tautos Muziejus".— Lietuvis, 1928, sausio 9, Nr. 6.
Parašas: P. Galaunė.

Kas tai yra M. K. Čiurlionies Galerija? — Rytas, 1928, sausio 28, Nr. 23.
Parašas: M. K. Čiurlionies Galerijos ir Valstybinio Muziejaus direktorius.

Lietuvju tautas māksla. (Kokgriezumi).— Ilūstrēts žurnāls, 1928, Nr. 3.
Parašas: P. Galaunė.

Lietavas križi (krusti).— Ilūstrēts žurnāls, 1928, Nr. 3.
Parašas: P. Galaunė.

Mūsų praeities paminklai ir jų išsaugojimo būdai.— Diena, 1928, balandžio 10, Nr. 3.
Parašas: P. Galaunė.

Muziejų steigimo klausimu.— Lietuvos aidas, 1928, gegužės 11, Nr. 82.
Parašas: P. Galaunė.

L'art populaire Lithuanien.— L'art vivant, IV année. Paris, 1928, gegužės 15, Nr. 82, p. 387—391, su 20 iliustr.
Parašas: P. Galaunė, Directeur du Mussée Čiurlionis à Kaunas

Trijų paroda.— Naujas žodis, 1928, birželis, Nr. 10—11, p. 12—13, su 5 iliustr.
Parašas: P. Galaunė.

Trijų paroda.— Lietuvos aidas, 1928, liepos 10, Nr. 128.
Parašas: P. Galaunė.

IV Kultūros kongresas. Apžvalga. [P. Galaunės paskaitos „Lietuvių tautodailė" santrauka].— Kultūra, 1928, liepa—rugpiūtis, Nr. 7—8, p. 337—342.
Be parašo.

Lietuvių liaudies menas. [Prancūzų meno žurnale „L'Art Vivant" išspausdinto P. Galaunės straipsnio trumpa santrauka].— Židinys, 1928, rugpiūtis—rugsėjis, Nr. 8—9, p. 163—164.
Parašas: A. V.

Mūsų tautodailė.— Meno kultūra, 1928, spalio 1, Nr. 1, p. 6—7, su 4 iliustr.
Parašas: P. Galaunė.

M. K. Čiurlionies vardo Galerija.— Meno kultūra, 1928, spalio 26, Nr. 2, p. 17—19, su 6 iliustr.
Parašas: P. Galaunė.

Mūsų liaudies tapyba.— Meno kultūra, 1928, lapkričio 2, Nr. 3, p. 12—14, su 5 iliustr.
Parašas: P. Galaunė.

Lietuvai reikalingas „Tautos muziejus". [Trumpa P. Galaunės straipsnio santrauka].— 7 meno dienos, 1928, Nr. 11, p. 7—8.

„Lietuvių juostų raštus" leisdama, „Žiedo" litografija daro gerą ir gražią pradžią..." [Įžanga albumui „Lietuviškų juostų raštai"]. Kaunas, 1928.
Parašas: P. Galaunė.

Lietuvos muziejai.— Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis. 1918—1928. Kaunas, Vytauto Didžiojo metai, p. 359—366.
Parašas: P. Galaunė.

Vilniaus meno mokykla (1793—1831). Jos istorija, profesoriai ir mokiniai. Kaunas, 1928, 130 p., su 45 iliustr.
Autorius: Paulius Galaunė.

1929

M. K. Čiurlionies piešiniai.— Židinys, 1929, sausis, Nr. 1, p. 22—24.
Parašas: P. Galaunė.

Muziejai kitur ir pas mus.— Kultūra, 1929, kovas, Nr. 3, p. 122—127.
Parašas: P. Galaunė.

Mūsų praeities paminklai ir jų išsaugojimo būdai.— Diena, 1929, balandžio 10, Nr. 3.
Parašas: P. Galaunė.

Čiurlionies galerija ir Tautos muziejus. [Interviu].— Lietuvos aidas, 1929, rugsėjo 21, Nr. 215.

Nesiskubinkime per daug! Dėl Tautos muziejaus.— Lietuvos aidas, 1929, lapkričio 29, Nr. 273.
Parašas: Paulius Galaunė.

Le Mussée National Lithuanien de Kaunas.— Mouseion, Paris, 1929, gruodis, Nr. 9, p. 276—280.
Parašas: Paulius Galaunė.

1930

Ar riša kas mus su prancūzų menu? — Rytas, 1930, kovo 14, Nr. 60.
Parašas: P. Galaunė.

Prancūzų grafikos ir knygos meno paroda. V. D.— 1930 — m. kovo mėn. 16—31 d. [Katalogas. Įžanga ir sudarymas P. Galaunės] Kaunas, 1930, 22 p. su 8 l. iliustr.

Prancūzų knygos menas. (Kelios pastabos dėl jo parodos Kaune).— Gaisai, 1930, kovas, Nr. 3, p. 262—264.
Parašas: Paulius Galaunė.

Prancūzų grafika. (Kelios pastabos dėl jos parodos, įvykusios š. m. kovo 16—31 d. Kaune).— Židinys, 1930, balandis, Nr. 4, p. 320—323.
Parašas: Paulius Galaunė.

Lenkai savinasi mūsų liaudies meną.— Lietuvos aidas, 1930, spalio 3, Nr. 225.
Autorius nenurodytas.

Liaudies meno ir namų pramonės paroda Šiauliuose.— Židinys, 1930, spalis, Nr. 10, p. 284—285.
Parašas: P. G.

M. K. Čiurlionies galerija.— Šviesos keliai, 1930, gruodis, Nr. 2, p. 58—61.
Parašas: P. Galaunė.

Lietuvos muziejai.— Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis. 1918—1928. [Straipsnių rinkinys]. Kaunas, 1930.
Parašas: P. Galaunė.

Lietuvių liaudies menas.— Rink. Vytauto Didžiojo garbei. 1430—1930. Kaunas, 1930, p. 101—109, su 12 iliustr.
Parašas: P. Galaunė.

Lietuvių liaudies menas. Jo meninių formų plėtojimosi pagrindai. L. U. humanitarinių mokslų fak. leid. Kaunas, 1930, 302 p., 131 iliustr. tekste, 43 iliustr. knygos gale ir XXX lent. II laida Čikagoje 1956, leid. J. Karvelis. Tituliniai lapai anglų ir lietuvių k.
Autorius: Paulius Galaunė.

1931

Iš muziejų gyvenimo Vakarų Europoj 1930 metais.— Gaisai, 1931, sausis, Nr. 1, p. 73—74.
Autorius nenurodytas.

Lietuvių liaudies meno paroda Stokholme. — Gaisai, 1931, sausis, Nr. 1, p. 60—62.
Parašas: P. Galaunė.

Tautos Muziejų bestatant: 1. Muziejus iš esmės. 2. Ginčas muziejaus klausimu.— Gaisai, 1931, sausis, Nr. 1, p. 49—59.
Parašas: Paulius Galaunė.

Utställning av Litauisk Folkkonst från Čiurlionies galleri i Kaunas. 14 Januari — 16 Februari 1931. [Katalogas. Įžanga ir sudarymas P. Galaunės]. Stockholm, 1931.

Litauisk folkkonst.— Skansens Nyheter, 1931, II, p. 8—10, su 4 iliustr.
Parašas: Paulius Galaunė.

Dievo apdovanota našlaitė.— Naujoji romuva, 1931, kovo 15, Nr. 11, p. 257, su 1 iliustr.
Parašas: P. Galaunė.

„Dvejukės" paroda.— Gaisai, 1931, kovas, Nr. 3, p. 240—243.
Parašas: Čiurlionies Galerijos direktorius P. Galaunė.

Muziejus — vaikams.— Gaisai, 1931, kovas, Nr. 3, p. 243—244.
Parašas: G.

Utstilling av Litauisk Folkekunst fra Čiurlionies Galleri i Kaunas. Mars — April 1931. [Katalogas. Įžanga ir sudarymas P. Galaunės]. Oslo, 1931.

M. K. Čiurlionies Galerijos senos tapybos skyriaus praturtėjimas.— Naujoji romuva, 1931, balandžio 5, Nr. 14, p. 326—327, su 2 iliustr.
Parašas: P. Galaunė.

„Aukštai Gerbiamas Pone Redaktoriau"... [Laiškas Redaktoriui].— Lietuvos aidas, 1931, balandžio 8, Nr. 77.
Parašas: P. Galaunė, M. K. Čiurlionies galerijos direktorius.

Litauisk Folke Kunst Udstiling udlaant af Čiurlionies Museum i Kaunas. April— Maj 1931. [Katalogas. Įžanga ir sudarymas P. Galaunės]. Kjøbenhavn, 1931.

Keturių paroda.— Gaisai, 1931, balandis, Nr. 4, p. 333—337.
Parašas: P. Galaunė.

Paminklomanija.— Gaisai, 1931, balandis, Nr. 4, p. 343—345.
Parašas: G.

Pirmoji Lietuvos senojo bažnytinio meno paroda.— Lietuvos aidas, 1931, birželio 20, Nr. 136.
Parašas: P. Galaunė.

Pirmoji Lietuvos senojo bažnytinio meno paroda.— Naujoji romuva, 1931, birželio 28, Nr. 26, p. 615—617, su 4 iliustr.
Parašas: Paulius Galaunė.

Antroji medalio pusė.— Gaisai, 1931, gegužė, Nr. 5, p. 441—442.
Parašas: P. G.

M. Dobužinskio darbų paroda.— Gaisai, 1931, gegužė Nr. 5, p. 439—441.
Parašas: P. Galaunė.

Mūsų architektūros stiliaus reikalu.— Gaisai, 1931, gegužė, Nr. 5, p. 437—439.
Parašas: P Galaunė.

Kuo moksleiviai gali prisidėti prie Lietuvos praeities tyrimo darbo.— Šviesos keliai, 1931, birželis, Nr. 6, p. 439—441.
Parašas: P. Galaunė.

Pirmosios Lietuvos senojo bažnytinio meno parodos laikinas katalogas. Kaunas, 1931 m. birželio 14 d.— liepos 12 d.

Koks turėtų būti bažnytinio meno muziejus.— Naujoji romuva, 1931, liepos 5, Nr. 27, p. 637—638.
Parašas: Doc. P. Galaunė, Čiurlionies Galerijos direktorius.

Mūsų senasis bažnytinis menas.— Židinys, 1931, liepa, Nr. 7, p. 46—48, su 2 iliustr.
Parašas: P. Galaunė.

Kaip liaudies meną rinkti.— Šviesos keliai, 1931, liepa, Nr. 7, p. 488—494; rugpiūtis, Nr. 8, p. 553—558.
Parašas: P. Galaunė.

„Nepriklausomųjų menininkų" paroda.— Piūvis, 1931, Nr. 3, p. 147—150.
Parašas: P. Galaunė.

Folkling konst Litauen. 10 Oktober — 10 November 1931. [Katalogas. Įžanga ir sudarymas P. Galaunės]. Göteborg, 1931.

Senojo Kauno fragmentai.— Lietuvos aidas, 1931, lapkričio 20, Nr. 265.
Parašas: Paulius Galaunė.

Litauens konst. [Recenzija].— Lietuvos aidas, 1931, lapkričio 27, Nr. 271.
Parašas: Vienas iš XXVII.

Senojo Kauno siela. (Fragmentai).— Vairas, 1931, lapkritis, Nr. 11, p. 316—323.
Parašas: Paulius Galaunė.

Vokiečių meno žiauri nelaimė.— Vairas, 1931, gruodis, Nr. 12, p. 497.
Parašas: Paulius Galaunė.

„Sodžiaus Menas". [Recenzija].— Ūkininko patarėjas, 1931, gruodžio 17, Nr. 27.
Parašas: P. Galaunė.

Litauens konst. [Rezencija].— Vairas, 1931, gruodis, Nr. 12, p. 542.
Parašas: Arg.

Utställning av Litauisk Folkkonst från Čiurlionis galleri i Kaunas. December 1931. [Katalogas. Įžanga ir sudarymas P. Galaunės]. Malmö, 1931.

Įžanga. Charakteringi teikiamųjų pavyzdžių bruožai: skrynios, molio dirbiniai, medžio drožiniai.— Sodžiaus menas, kn. 3. Liaudies meno dirbinių raštai. Kaunas, 1931, p. 5—24, su 40 iliustr.
Parašas: P. Galaunė.

La section de peinture ancienne au Musée National de Kaunas.— Mouseion, Paris, 1931, Nr. 4, p. 101.
Parašas: P. Galaunė, Directeur de la Galerie Čiurlionis.

Litauens Konst. En översikt i bilder med ineladande text a P. Galaunė och J. Vienožinskis. Malmö, 1931, 168 p., su 264 iliustr.

M. K. Čiurlionies galerija. 1925.XII.13—1930. 5-rių m. darbo apyskaita. Sudarė P. Galaunė. Kaunas, 1931, 93 p., su 31 iliustr. M. K. Čiurlionies galerija. Leid. Nr. 8.

1932

Kaip tvarkyti Lietuvos muziejai.— Naujoji romuva, 1932, sausio 15, Nr. 5, p. 101—104.
Parašas: Paulius Galaunė.

Kaip šiandieną suprantami muziejaus uždaviniai ir darbai.— Naujoji romuva, 1932, sausio 17, Nr. 3, p. 52—55.
Parašas: Paulius Galaunė.

Estų Tautos Muziejus.— Vairas, 1932, sausis, Nr. 1, p. 86—89.
Parašas: P. G.

Dėl „Vytauto Didžiojo muziejaus statuto".— Naujoji romuva, 1932, vasario 7, Nr. 6, p. 132—133.
Parašas: Paulius Galaunė.

Rimčiau rūpinkimės liaudies menu.— Lietuvos aidas, 1932, vasario 20, Nr. 41.
Parašas: P. G.

Lietuvių liaudies skulptūros problemos.— Vairas, 1932, vasaris, Nr. 2, p. 181—188; kovas, Nr. 3, p. 301—310; balandis, Nr. 4, p. 500—503; gegužė, Nr. 5, p. 63—66; birželis, Nr. 6, p. 212—215. [129 šio straipsnio egz. išleisti atskiru leidiniu; iš jų I—XXIX numeruoti ir skiriami XXVII knygų mėgėjams].
Parašas: P. Galaunė.

Tendencinga ir negražu.— Naujoji romuva, 1932, kovo 6, Nr. 10, p. 235—236.
Parašas: P. Galaunė.

Mūsų muziejų kūrimosi negalavimai.— Naujoji romuva, 1932, kovo 6, Nr. 10, p. 236—237.
Parašas: P. Galaunė.

Tarptautiniai liaudies meno kongresai ir Lietuva.— Lietuvos aidas, 1932, kovo 24, Nr. 68.
Parašas: P. G.

Tvarkytinas paminklų reikalas.— Lietuvos aidas, 1932, balandžio 2, Nr. 73.
Parašas: P. G.

Dvi įdomios ir reikšmingos parodos.— Lietuvos aidas, 1932, balandžio 5, Nr. 75.
Parašas: P. Galaunė.

Dvi parodos.— Naujoji romuva, 1932, balandžio 17, Nr. 16, p. 371, su 1 iliustr.
Parašas: P. Galaunė.

Dėl Valstybės ženklo. (Valstybės ženklui nustatyti Komisijos pranešimas).— Lietuvos aidas, 1932, gegužės 2, Nr. 122.
Autorius nenurodytas.

Kelios valandos Šiaulių „Aušros" muziejuje.— Naujoji romuva, 1932, spalio 23, Nr. 43, p. 925.
Parašas: P. Galaunė.

Lietuvių meno keliai.— ARS, Kaunas, 1932, spalis—gruodis, p. 7—9.
Parašas: Paulius Galaunė.

Lietuvių meno keliai. [Perspausdinta iš 1932.X.30 Čiurlionio galerijos išleisto „Ars" grupės parodos katalogo].— Naujoji romuva, 1932, lapkričio 6, Nr. 45, p. 982.
Parašas: Paulius Galaunė.

Kelios valandos Šiaulių „Aušros" muziejuje. [Perspausdinta iš „Naujosios romuvos", 1932, Nr. 43].— Mūsų momentas, 1932, lapkričio 6, Nr. 44.
Parašas: P. Galaunė.

Naujomis gairėmis. Dviejų meno parodų proga.— Lietuvos aidas, 1932, lapkričio 8, Nr. 254.
Parašas: Paulius Galaunė.

Mūsų juostų senumas.— Sodžiaus menas, kn. 4. Juostos. Kaunas, 1932, p. 5—8, su 3 iliustr.
Parašas: P. Galaunė.

1933

Dėl straipsnio „Svarbus meno radinys Kauno kun. seminarijos bibliotekoj".— Lietuvos aidas, 1933, vasario 25, Nr. 46.
Parašas: Paulius Galaunė.

Maironio vardo muziejaus reikalu.— Lietuvos aidas, 1933, vasario 25, Nr. 46.
Parašas: Paulius Galaunė.

Maironio muziejaus reikalu. [Sutrumpintai perspausdinta iš „Lietuvos aido", 1933, vasario 25].— Naujoji romuva, 1933, kovo 5, Nr. 114, p. 235.
Be parašo.

Keli atsiminimų bruožai.— Naujoji romuva, 1933, gegužės 14, Nr. 124, p. 464—465.
Parašas: P. Galaunė.

Mūsų meno politikavimas.— Naujoji romuva, 1933, gruodžio 24, Nr. 156.
Parašas: P. Galaunės.

Šiaulių „Aušros" muziejaus 1863 m. sukilimo paroda.— Lietuvos aidas, 1933, gruodžio 30, Nr. 295.
Parašas: Paulius Galaunė.

Dailiosios knygos paroda.— XXVII knygos mėgėjų metraštis, I, Kaunas, 1933, p. 138—139. Autorius nenurodytas.

Mūsų knygos kultūrėjimas.— XXVII knygos mėgėjų metraštis, I, Kaunas, 1933, p. 141—145. Parašas: P. Galaunė.

Mūsų menininkų grafiškų darbų registracija.— XXVII knygos mėgėjų metraštis, I, Kaunas, 1933, p. 168—171.

Pirmųjų Lietuvos litografijų istorijos bruožai.— XXVII knygos mėgėjų metraštis, I, Kaunas, 1933, p. 39—50, su 4 iliustr.
Parašas: P. Galaunė.

Vytauto portretai. Kelios pastabos dėl Vytauto Didžiojo vaizdavimo prototipų autentiškumo. [Perspausdinta iš „Praeities", t. II, 1933, p. 72—86]. Kaunas „Varpo" spaustuvė, 1933, 15 p. su 7 iliustr.
Autorius: Paulius Galaune.

Andriolli Mykolas Elviras.— Lietuviškoji enciklopedija, t. I, 1933, sk. 570—573, su 2 iliustr. Be parašo.

Anglų menas.— Lietuviškoji enciklopedija, t. I, 1933, sk. 665—675, su 7 iliustr.
Parašas: P. Gl.

Architektūra.— Lietuviškoji enciklopedija, t. I, 1933, sk. 948—959, su 6 iliustr.
Parašas: P. Gl.

Architektūros orderiai.— Lietuviškoji enciklopedija, t. I, 1933, sk. 959—960.
Parašas: P. Gl.

1934

1863 m. sukilimo paroda.— Naujoji romuva, 1934, sausio 7, Nr. 157, p. 12.
Parašas: P. Galaunės.

Dėl grafikos meno.— Vairas, 1934, sausis, Nr. 1, p. 81—84.
Parašas: P. Galaunė.

Muziejininko darbas.— Gimtasai kraštas, 1934, sausis—kovas, Nr. 1, p. 8—11.
Parašas: P. Galaunė.

Saugokim mūsų liaudies raižinius! — Gimtasai kraštas, 1934, sausis—kovas, Nr. 1, p. 14—16, su 2 iliustr.
Parašas: P. Galaunė.

Kokia Lietuvai reikalinga Meno mokykla? — Vairas, 1934, vasaris, Nr. 2, p. 211—217.
Parašas: P. Galaunė.

Kauno bažnyčios.— Lietuvos aidas, 1934, kovo 24, Nr. 69, su 3 iliustr.
Parašas: Paulius Galaunė.

Švedų liaudies meno parodos belaukiant.— Lietuvos aidas, 1934, balandžio 3, Nr. 74.
Parašas: P. Galaunė.

Barokas. [Perspausdinta iš „Lietuviškosios enciklopedijos", t. II, 1934, sk. 1310—1317]. 1934, su 9 iliustr.
Parašas: Prof. P. Galaunė.

Švedų liaudies menas.— Naujoji romuva, 1934, balandžio 15, Nr. 171, p. 316, su 1 iliustr.
Parašas: P. Galaunė.

Muziejininko biblioteka.— Gimtasai kraštas, 1934, balandis—birželis, Nr. 2, p. 71—74.
Parašas: P. Galaunė.

Muziejinio darbo klaidos.— Gimtasai kraštas, 1934, balandis—birželis, Nr. 2, p. 78—81, su 2 iliustr.
Parašas: P. Galaunė.

Oro muziejai.— Gimtasai kraštas, 1934, balandis—birželis, Nr. 2, p. 67—69.
Parašas: P. Galaunė.

Švedų liaudies meno paroda.— Vairas, 1934, gegužė, Nr. 5, p. 66—71.
Parašas: P. Galaunė.

Švedų liaudies meno parodai užsidarius. Naujas abiejų tautų artimesnis susipažinimo žingsnis.— Lietuvos aidas, 1934, gegužės 18, Nr. 112.
Parašas: P. Galaunė.

„Spaudos menas". Spaudos technikos bei meno žurn. 1934, Nr. 1. [Recenzija].— Literatūros naujienos, 1934, birželio 1, Nr. 5, p. 3.
Parašas: P. Galaunė.

Litevské lidové umění.— Salon, XIII ročník, 1934, rugpiūčio 8, p. 14—15, su 4 iliustr.
Parašas: P. Galaunė.

Sodžiaus menas. [Recenzija].— Naujoji romuva, 1934, rugsėjo 9, Nr. 192.
Parašas: P. Galaunė.

Sodžiaus menas. [Recenzija].— Literatūros naujienos, 1934, Nr. 10, p. 5.
Parašas: P. Galaunė.

Lietuvos grafikos paroda Valstybiniame slovakų Rytų muziejuje Košicuose.— Lietuvos aidas, 1934, spalio 27, Nr. 246.
Autorius nenurodytas.

Mūsų liaudies raižiniai „tikrai lietuviški".— Naujoji romuva, 1934, lapkričio 11, Nr. 201, p. 812, su 2 iliustr.
Autorius nenurodytas.

Švedų pritaikomojo meno paroda.— Lietuvos aidas, 1934, gruodžio 4, Nr. 277.
Parašas: P.

L'art Lithuanien. Malmö, 1934, 180 p., 264 iliustr.
Parašas: P. Galaunė.

Lituania. Arti figurative.— Enciclopedia Italiana di Scienze, lettere ed arti, XXI. Roma, 1934, p. 302—304, su iliustr.
Parašas: P. Galaunė.

Bacciarelli Marcelo.— Lietuviškoji enciklopedija, t. II, 1934, sk. 598—599, su portr. ir 1 iliustr.
Parašas: P. Gl.

1935

Litauens Kunst. [Danų k., išversta iš „L'art Lituanien", Malmö, 1934].— Samleren, 1935, sausis, p. 11—16, su 23 iliustr.
Parašas: P. Galaunė.

Sučasná Europská grafika XII: Litva od 6 do 31 januára 1935. [Katalogas. Įžanga ir sudarymas P. Galaunės]. Košice, 1935, su 9 iliustr.

M. K. Čiurlionies kūriniai svetur.— Lietuvos aidas, 1935, sausio 26, Nr. 22, su iliustr.
Parašas: P. Galaunė.

Mūsų grafikos meno istorijos bruožai. (Pirmosios grafikos meno parodos Košicuose proga). [Iš P. Galaunės paruošto katalogo įžangos].— Lietuvos aidas, 1935, sausio 28, Nr. 23.

Švedų pritaikomojo meno paroda.— Vairas, 1935, sausis, Nr. 1, p. 67—68.
Parašas: P. Galaunė.

Lietuvių grafikos paroda Čekoslovakijoje. (1935 m. sausio 6—31 d d.).— Vairas, 1935, vasaris, Nr. 2, p. 215—218.
Parašas: P. Galaunė.

Lietuvių meno keliai.— Naujoji romuva, 1935, kovo 17, Nr. 10—11, p. 237—240; 255—256, su 3 iliustr.
Parašas: P. Galaunė.

Mūsų grafikos menas.— Naujoji romuva, 1935, kovo 17, Nr. 10—11, p. 254—255, su 5 iliustr.
Parašas: P. Galaunė.

Lietuvių liaudies menas.— Jaunoji karta, 1935, balandžio 14, Nr. 15, p. 325—326; balandžio 21, Nr. 16, p. 338.
Parašas: Doc. P. Galaunė.

Meno ir istorijos karališkieji muziejai Briuselyje švenčia šimtmetines sukaktuves.— Lietuvos aidas, 1935, liepos 13, Nr. 158.
Autorius nenurodytas.

Apspardė Lietuvą. (Ign. Šlapelio „R. K. Bažnyčios meno istorijos" paraštėje).— Naujoji romuva, 1935, rugsėjo 22, Nr. 37—38, p. 674—676.
Parašas: P. Galaunė.

M. K. Čiurlionis menininkas — tapytojas.— Akademikas, 1935, spalio 1, Nr. 15, p. 333—335, su 6 iliustr.
Parašas: P. Galaunė.

Tarptautinis bendradarbiavimas meno srityje ir Lietuva.— Lietuvos aidas, 1935, spalio 30, Nr. 253; spalio 31, Nr. 254.
Parašas: Paulius Galaunė.

Bažnytinis menas.— Lietuviškoji enciklopedija, t. III, 1935, sk. 192—193.
Parašas: P. G.

Byčkovskis.— Lietuviškoji enciklopedija, t. III, 1935, sk. 887—888.
Be parašo.

1936

Per formą į sintetinį meną.— Naujoji romuva, 1936, sausio 19, Nr. 3, p. 55—56.
Parašas: Rūpintojėlių kolektyvas.

Pirmoji Rudens dailės paroda.— Židinys, 1936, sausis, Nr. 1, p. 38—43.
Parašas: Rūpintojėlių kolektyvas.

Lietuviški dievdirbiai.— Vakarai, 1936, vasario 6, Nr. 30.
Parašas: P. Galaunė.

Meno gyvenimas nepriklausomoje Lietuvoje.— Vakarai, 1936, vasario 15, Nr. 38.
Parašas: Paulius Galaunė.

Kur reikia ieškoti žinių apie M. K. Čiurlionį.— Lietuvos aidas, 1936, kovo 28, Nr. 144.
Autorius nenurodytas.

Čiurlionies kūrybos pradai.— Lietuvos aidas, 1936, balandžio 22, Nr. 184.
Autorius nenurodytas.

M. K. Čiurlionies kūrinių parodos katalogas. 25 metų mirties sukaktuvių proga. 1936.IV.22—V.22. Sudarė: P. Galaunė, Vyt. Kairiūkštis ir V. Kuprevičius. Kaunas, 1936, M. K. Čiurlionies Galerija. Leid. Nr. 8.

Dievdirbiai.— Laiko žodis, 1936, birželio 1—15, Nr. 9, p. 8—9, su 5 iliustr.
Parašas: P. Galaunė.

Lietuvių meno raidos bruožai.— Akademikas, 1936, Nr. 13—14, p. 266—273, su 6 iliustr.
Parašas: Paulius Galaunė.

Lietuvju mākslas gaitas.— Daugava, 1936, Nr. 5, p. 406—422.
Parašas: P. Galaunė.

Čiurlionies vardo galerija.— Lietuviškoji enciklopedija, t. V, 1936, sk. 1205—1208, su 1 iliustr.
Parašas: P. G.

M. K. Čiurlionis. [Perspausdinta iš „Lietuviškosios enciklopedijos", t. V, 1936, sk. 1208—1221]. 1936, 5 p., su 11 iliustr.
Autorius: Paulius Galaunė.

„Mečislovas Bulaka gimė 1907 m..." [Įžanga katalogui].— Bulaka. Grafikos darbų 1931—1936 paroda. Kaunas, 1936.
Parašas: P. Galaunė.

Bolonijos mokykla.— Lietuviškoji enciklopedija, t. IV, 1936, sk. 98—99, su 1 iliustr.
Parašas: P. G.

Bramante.— Lietuviškoji enciklopedija, t. IV, 1936, sk. 496, su 1 iliustr.
Parašas: P. G.

Burgundijos meno mokykla.— Lietuviškoji enciklopedija, t. IV, 1936, sk. 1142—1144, su 3 iliustr.
Parašas: P. G.

1937

Menas ir amatai. Uždaviniai menininkams.— Amatininkas, 1937, sausio 15, Nr. 1, p. 3—4.
Parašas: P. Galaunė.

Muziejinių eksponatų vertinimas irgi turi būti objektyvus.— XX amžius, 1937, vasario 24, Nr. 44.
Parašas: P. Galaunė.

Dir. Galaunė apie kultūros ir senienų apsaugą. [Interviu].— XX amžius, 1937, kovo 2, Nr. 49; kovo 3, Nr. 50.

Ir vis dėlto ne taip.— XX amžius, 1937, kovo 13, Nr. 57.
Parašas: P. Galaunė.

Apie lietuviškuosius kryžius.— XX amžius, 1937, birželio 5, Nr. 124.
Parašas: P. Galaunė.

Oro muziejus steigiamas A. Panemunėje. [Interviu].— Lietuvos žinios, 1937, birželio 15, Nr. 132.

Tėviškės muziejaus steigimo reikalu.— Lietuvos žinios, 1937, liepos 1, Nr. 145.
Autorius nenurodytas.

„Senovės dienas" prisiminus.— Lietuvos aidas, 1937, liepos 1, Nr. 290.
Parašas: P. Galaunė.

Kada bus atidarytas visas Vytauto D. Kultūros muziejus. [Interviu].— Lietuvos aidas, 1937, liepos 9, Nr. 356.

Dailininkas — architektorius Vladimiras Dubeneckis (keli jo kūrybos bruožai).— Studentų dienos, 1937, rugsėjo 18, Nr. 7; rugsėjo 30, Nr. 8, su 2 iliustr.
Parašas: P. Galaunė.

Lietuvos šventovių šventovė.— Lietuvos aidas, 1937, spalio 9, Nr. 460, su 2 il.
Parašas: P. Galaunė.

Dailininkas architektorius Vladimiras Dubeneckis. Penkeriems metams nuo jo mirties paminėti.— Prošvaistė, kn. 1, Kaunas, 1937, p. 71—84.
Parašas: Paulius Galaunė.

M. K. Čurlionies kūrinių katalogas. Sudarė: P. Galaunė, Vyt. Kairiūkštis ir V. Kuprevičius. Kaunas, 1937, Vytauto Didžiojo kultūros Muziejus, M. K. Čiurlionies Galerija. Leid. Nr. 1.

Bulako grafikos darbų paroda.— XXVII knygos mėgėjų metraštis, II, Kaunas, 1937, p. 203—204.
Parašas: P. G.

Džiuginantieji reiškiniai.— XXVII knygos mėgėjų metraštis, II, Kaunas, 1937, p. 202.
Parašas: P. G.

M. K. Čiurlionis — grafikas.— XXVII knygos mėgėjų metraštis, II, Kaunas, 1937, p. 19—24, su 4 iliustr.
Parašas: Paulius Galaunė.

Pirmoji lietuvių grafikos paroda.— XXVII knygos mėgėjų metraštis, II, Kaunas, 1937, p. 202—203.
Parašas: P. Galaunė.

TSRS knygų, žurnalų ir plakatų paroda.— XXVII knygos mėgėjų metraštis, II, Kaunas, 1937, p. 206—208.
Parašas: P. Galaunė.

Ukrainiečių dailininkų grafikos darbų paroda.— XXVII knygos mėgėjų metraštis, II, Kaunas, 1937, p. 210.
Parašas: P. G.

Čechavičius Simanas.— Lietuviškoji enciklopedija, t. V, 1937, sk. 1022.
Parašas: P. G.

Damelis Jonas.— Lietuviškoji enciklopedija, t. V, 1937, sk. 1408—1410, su 2 iliustr.
Be parašo.

Danų menas.— Lietuviškoji enciklopedija, t. V, 1937, sk. 1479—1480.
Be parašo.

Čekų menas.— Lietuviškoji enciklopedija, t. V, 1937, sk. 1056—1058, su 2 iliustr.
Be parašo.

Da Vinci Leonardas.— Lietuviškoji enciklopedija, t. VI, 1937, sk. 206—212, su 4 iliustr.
Autoriai: doc. P. Galaunė, dr. J. Baldauskas ir prof. Pr. Dovydaitis.

Dobužinskis Mstislavas.— Lietuviškoji enciklopedija, t. VI, sk. 1159—1162, su nuotr. ir 3 iliustr.
Be parašo.

1938

Estų mokslo dr-jos 100 m. sukakties minėjimas Tartu. [Interviu].— Lietuvos aidas, 1938, vasario 4, Nr. 54.

Výtvarné uměni Litevské.— Salon, XVII ročnik, 1938, vasario 2, su 7 iliustr.
Parašas: P. Galaunė.

Paminklas Birutei.— Lietuvos aidas, 1938, vasario 15, Nr. 57.
Parašas: P. Galaunė.

Paruoštas senovės paminklų apsaugos įstatymas. [Interviu].— Lietuvos aidas, 1938, kovo 31, Nr. 144.

Lietuvių liaudies menas.— Jaunųjų talka, 1938, liepa, p. 17—20.
Parašas: P. Galaunė.

M. K. Čiurlionis. Rašo S. Čiurlionis, M. Dobužinskis, P. Galaunė, V. Jakubėnas, V. Kairiūkštis, V. Karužienė-Čiurlionytė, J. Tallat-Kelpša ir A. Žmuidzinavičius. Redagavo P. Galaunė. Kaunas, 1938, 134 p., 103 iliustr. tekste ir 174 iliustr. gale. Vytauto Didžiojo kultūros Muziejus, M. K. Čiurlionies Galerija. Leid. Nr. 9. [Šioje knygoje P. Galaunės: Redaktoriaus žodis (be parašo) — p. 5; M. K. Čiurlionies grafikos darbai ir piešiniai — p. 67—75; M. K. Čiurlionies kūrinių sąrašas — p. 104—119].

1939

Bažnytinio meno paroda.— Gimtasai kraštas, 1939, sausis—kovas, Nr. 1, p. 539—549.
Parašas: P. Galaunė.

Dzieje sztuki litewskiej.— Kurjer Wileński, 1939, kovo 4, Nr. 63, p. 22—23.
Parašas: P. Galaunė.

A. Kravčenko medžio raižinių paroda 1939.XI.1—10. [Katalogas. Sudarė P. Galaunė]. SSSR tautų kultūrai pažinti draugija. Kaunas, 1939.

Atsakymas į straipsnį dėl Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus sutvarkymo.— Naujoji romuva, 1939, lapkričio 5, Nr. 44, p. 787—788.
Parašas: P. Galaunė.

Dubeneckis Vladimiras.— Lietuviškoji enciklopedija, t. VII, 1939, sk. 70—71, su nuotr. ir 2 iliustr.
Be parašo.

Ex-libris.— Lietuviškoji enciklopedija, t. VII, 1939, sk. 1392—1393, su 1 iliustr.
Be parašo.

1940

Vilnius — Lietuvos meno centras.— Tautos mokykla, 1940, sausio 15, Nr. 2, p. 45—50; vasario 1, Nr. 3, p. 67—72, su 11 iliustr.
Parašas: P. Galaunė.

Dėl Bažnytinio meno parodos ir muziejaus. P. Galaunės laiškas.— Gimtasai kraštas, 1940, sausis—kovas, Nr. 1, p. 110—111.

Rozwój litewskiej sztuki plastycznej.— Przegląd artistyczny, 1940, kovas, p. 16—18.
Parašas: Paulius Galaunė.

Ruošiamės Meno dekadai Maskvoje. [Respublikos meno darbuotojų pasisakymai. Rašo: P. Juodelis, P. Galaunė, B. Dauguvietis, J. Tallat-Kelpša, K. Petrauskas, J. Štarka, J. Jackutienė].— Tiesa, 1940, spalio 3—4; Труженик, 1940, spalio 3.

Пути литовского искусства. — Литературные записки, Рига, 1940, p. 50—64, su iliustr.
Parašas: Галауне П.

Die Entwicklung der Kunst in Litauen.— Revue Baltique, Tallin, Bd. 1, Nr. 2, 1940, p. 254—264.
Parašas: P. Galaunė.

1940/41 mokslo metų Lietuvos meno istorijos programa. Vilnius, 1941, 4 p.
Parašas: doc. P. Galaunė.

Galdikas Adomas.— Lietuviškoji enciklopedija, t. VIII, 1940, sk. 832—833, su nuotr. ir 1 iliustr.
Be parašo.

Galerija.— Lietuviškoji enciklopedija, t. VIII, 1940, sk. 839—840, su 2 iliustr.
Autoriai: doc. P. Galaunė ir pulk. Kutka.

1941

Lietuvos knygos meno raidos metmenys XVI—XVII amžiuose.— Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus metraštis, I, Kaunas, 1941, p. 323—330, su 4 iliustr. lentelėm (XLV—XLVIII). [150 šio straipsnio egz. išleista atskiru leidiniu].
Parašas: P. Galaunė.

1944

Grafikas Vytautas Kazimieras Jonynas. (Prisiminimų ir pastabų žiupsnelis).— Varpai, 1944, p. 319—325.
Parašas: P. Galaunė.

1947

Mažvydo knygos meniškoji pusė.— Senoji lietuviška knyga. Vilnius, 1947, p. 291—296.
Parašas: P. Galaunė.

1955

M. K. Čiurlionis. [Bukletas]. Sudarė P. Galaunė. Redagavo V. Karužienė. Kaunas, 1955. Kauno Valstybinio M. K. Čiurlionio vardo dailės muziejaus leid.

1956

Lietuvių liaudies menas. Medžio dirbiniai, kn. 1. Sudarė ir paruošė P. Galaunė. [Įvadas taip pat jo]. Vilnius, Valst. grož. lit. l-kla, 1956, XXII, 336 p. teksto ir iliustr.

1958

Lietuvių liaudies menas. Medžio dirbiniai, kn. 2. Sudarė ir paruošė P. Galaunė. [Įvadas taip pat jo]. Vilnius, Valst. grož. lit. l-kla, 1958, XXII, 337 p. teksto ir iliustr.

Искусство Литвы. — Очерки по изобразительному искусству народов СССР. План-проспект (проект), т. V. Москва, 1958, p. 34—39.
Autorius: П. Галауне [nurodytas turinyje].

Искусство Литвы.— Очерки по изобразительному искусству народов СССР. План-проспект (проект), т. VI. Москва, 1958, p. 44—48.
Autoriai: П. Галауне, В. Дрема [nurodyti turinyje.].

1959

Nuo ko reikėtų pradėti.— Literatūra ir menas, 1959, gegužės 9.
Parašas: P. Galaunė.

Lietuvių liaudies menas. Keramika. Sudarė ir paruošė P. Galaunė. [Įvadas taip pat jo]. Vilnius, Valst. grož. lit. l-kla, 1959, XVIII, 322 teksto ir iliustr.

Senojo muziejininko novelės.— Kauno tiesa, 1959, spalio 4, Nr. 236.
Parašas: Prof. P. Galaunė.

Pamirštas tapytojas ir mozaikininkas.— Kauno tiesa, 1959, gruodžio 13, Nr. 294, su 1 iliustr.
Parašas: Prof. P. Galaunė.

Iš buvusio Kauno miesto muziejaus istorijos.— Kauno tiesa, 1959, gruodžio 27, Nr. 306.
Parašas: Prof. P. Galaunė.

Литовские народные гравюры. Тезисы доклада.— III Межреспубликанская конференция по вопросам истории естествознания и техники в Прибалтике. Вильнюс, 1959, p. 23—24.
Parašas: П. Галауне.

1960

Įžymusis architektas.— Kauno tiesa, 1960, balandžio 9.
Parašas: P. Galaunė.

Pirmosios dailės parodos Kaune.— Kauno tiesa, 1960, liepos 24.
Parašas: P. Galaunė.

M. K. Čiurlionio muziejui — 35 metai.— Kauno tiesa, 1960, gruodžio 13, Nr. 293.
Parašas: Prof. P. Galaunė.

Литовское искусство XVI—XVII вв. — Очерки истории искусства народов СССР. План-проспект. III. 1—8. Москва, 1960, p. 153—157.
Parašas: П. Галауне.

Искусство Литвы 1700—1795 гг. — Очерки истории искусства народов СССР. План-проспект. III. 1—8. Москва, 1960, p. 202—205.
Parašai: П. Галауне и В. Дрема.

1961

Laikas susirūpinti.— Literatūra ir menas, 1961, liepos 22.
Parašas: P. Galaunė.

Grafikos meno rinkiniai Lietuvoje.— Iš lietuvių kultūros istorijos, t. 3, 1961, p. 289—292.
Parašas: P. Galaunė.

Lietuvos grafika XVI—XIX.— Iš lietuvių kultūros istorijos, t. 3, 1961, p. 268—288.
Parašas: P. Galaunė.

Juozo Zikaro 80 metų amžiaus sukakčiai paminėti parodos katalogas. [Įžanga P. Galaunės]. Kaunas, 1961.

Taisytinos klaidos.— Meno saviveikla, 1961, Nr. 12, p. 9—10, su iliustr.
Parašas: P. Galaunė.

1962

Nelengvas kelias.— Kauno tiesa, 1962, gegužės 23, su iliustr.
Parašas: P. Galaunė.

Diskusija saviveiklinės dailės klausimu. [P. Galaunės pranešimo ir kalbų apžvalgos].— Meno saviveikla, 1962, Nr. 7, p. 18—20.

Baublio muziejui — pusantro šimtmečio.— Kauno tiesa, 1962, gruodžio 23, Nr. 301.
Parašas: Prof. P. Galaunė.

1963

Baublio muziejui pusantro šimtmečio.— Laisvė, 1963, vasario 1.
Parašas: P. Galaunė.

Baublių muziejui 150 metų.— Kraštotyra, Vilnius, 1963, p. 83—85.
Parašas: P. Galaunė.

Lietuvių liaudies menas. Skulptūra, kn. 1. Sudarė ir paruošė P. Galaunė. Vilnius, Valst. grož. lit. l-kla, 1963, XV, 453 p. teksto ir iliustr.

1964

Profesoriaus lūkesčiai įsikūnijo. [Interviu].— Kauno tiesa, 1964, balandžio 19, Nr. 94.

Kaip ugdyti liaudies meną? — Tiesa, 1964, liepos 26, Nr. 174.
Parašas: Paulius Galaunė, LTSR nusipelnęs meno veikėjas.

Dokumentai apie XVIII—XIX a. architektus Lietuvoje.— Lietuvos TSR architektūros klausimai, t. 2. Vilnius, 1964, p. 258—260.
Parašas: P. Galaunė.

Ieškant muziejinių vertybių. [Ištrauka iš „Muziejininko novelių"].— Kauno tiesa, 1965, sausio 24, Nr. 19.
Be parašo.

Išsaugokime visą kultūrinį palikimą.— Tiesa, 1965, gegužės 13.
Parašai: J. Avyžius, E. Balsys, P. Galaunė ir kt.

Dobužinskis ir Lietuva.— Kauno tiesa, 1965, rugpiūčio 8, Nr. 186.
Parašas: P. Galaunė.

Fluorofortas, tušas, pieštukas.— Kultūros barai, 1965, rugsėjis, Nr. 9, p. 13—16, su 7 iliustr.
Parašas: P. Galaunė.

Muziejaus istorijos puslapiai.— Kauno tiesa, 1965, gruodžio 12, Nr. 293.
Parašas: P. Galaunė.

Lietuvių liaudies menas. Skulptūra, kn. 2. Sudarė ir paruošė P. Galaunė. [Įvadas taip pat jo]. Vilnius, Valst. grož. lit. l-kla, 1965, XIV, 467 p. teksto ir iliustr.

1966

Muziejininko novelės.— Kultūros barai, 1966, balandis, Nr. 4, p. 49—52, su 2 iliustr.
Parašas: P. Galaunė.

Liaudies raižiniai.— Kultūros barai, 1966, rugsėjis, Nr. 9, p. 25—28, su 4 iliustr.
Parašas: P. Galaunė.

Architektas, skulptorius Antanas Vivulskis (1877—1919).— Lietuvos TSR architektūros klausimai, t. 3, 1966, p. 414—416.
Parašas: P. Galaunė.

Рерих и Литва. — Литва литературная. Вильнюс, 1966, p. 190—193.
Parašas: П. Галауне.

Iš „Muziejininko novelių": Nors karas dar nebuvo pasibaigęs. Keista geografija.— Muziejai ir paminklai, Vilnius, 1966, p. 39—40.
Parašas: P. Galaunė.

Čiurlionio dailės muziejus.— Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija, t. I, 1966, p. 331—332, su 4 iliustr.
Be parašo.

Ekslibris.— Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija, t. I, 1966, p. 469, su 7 iliustr.
Be parašo.

1967

Dailininkas ir pedagogas.— Dailė, kn. 9, 1967, p. 50—53, su 4 iliustr.
Parašas: P. Galaunė.

Muziejininko novelės. Vilnius, „Vaga", 1967, 163 p. su 6 iliustr.
Autorius: P. Galaunė.

Prie V. Smakausko iliustracijų J. I. Kraševskio „Vitolio raudai" istorijos.— Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai, t. 6. Vilnius, 1967, p. 93—97.
Parašas: P. Galaunė.

1968

Laikas samprotauti logiškai.— Literatūra ir menas, 1968, vasario 10, Nr. 6.
Parašas: P. Galaunė.

Nežinomi A. Orlovskio piešiniai.— Kultūros barai, 1968, vasaris, Nr. 2, p. 60—61, su 4 iliustr.
Parašas: P. Galaunė.

A. Galdikas: „Visa dūšia ilgiuos tėvynės peizažo"...— Gimtasis kraštas, 1968, birželio 6, Nr. 23, su 3 iliustr.
Parašas: Paulius Galaunė.

Projektavęs ir statęs Kaune.— Gimtasis kraštas, 1968, rugsėjo 5, Nr. 36, su portr.
Parašas: Paulius Galaunė.

„Norėčiau... tėviškės miškus tapyti".— Kultūros barai, 1968, rugsėjis, Nr. 9, p. 33—37.
Parašas: P. Galaunė.

Kultūrinio gyvenimo sūkuriuose.— Literatūra ir menas, 1968, spalio 19, Nr. 42.
Parašas: Paulius Galaunė.

Vilniaus meno mokykla.— Literatūra ir menas, 1968, gruodžio 28, Nr. 52.
Parašas: Paulius Galaunė.

Lietuvių liaudies menas. Grafika, tapyba. Sudarė ir paruošė P. Galaunė. [Įvadas taip pat jo]. Vilnius, „Vaga", 1968, XXXVII, 286 p. teksto ir iliustr.

Muziejai — Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija, t. II, 1968, p. 649—650.
Be parašo.

Oleškevičius Juozas.— Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija, t. II, 1968, p. 711, su portr. ir 1 iliustr.
Be parašo.

1969

Išvaikščiojęs skersai išilgai.— Gimtasis kraštas, 1969, sausio 9, Nr. 2, su 3 iliustr.
Parašas: Paulius Galaunė.

Padėkime grafikos mėgėjams.— Literatūra ir menas, 1969, kovo 22, Nr. 12, p. 10.
Parašas: Paulius Galaunė.

Народная живопись и графика. — Декоративное искусство СССР, 1969, № 136, p. 28—31, su 5 iliustr.

Adomas Galdikas. Tapybos paroda. Katalogas. [Įžanga P. Galaunės]. Valst. M. K. Čiurlionio dailės muziejus, Kaunas, 1969.

Įžymaus dailininko netekus.— Gimtasis kraštas, 1969, gruodžio 25, Nr. 52, su portr.
Parašas: Paulius Galaunė.

1970

Įkopus į kalną aukštą. [Interviu].— Tiesa, 1970, sausio 25, Nr. 20, su portr.

Darbščių dienų džiaugsmas. [Interviu].— Kauno tiesa, 1970, sausio 25, Nr. 20.

Lietuvių liaudies tapyba.— Kultūros barai, 1970, sausis, Nr. 1, p. 24—27, su aut. nuotr. ir 4 iliustr.
Parašas: Paulius Galaunė.

Keli žodžiai apie draugą.— Kultūros barai, 1970, kovas, Nr. 3, p. 50—51, su 2 iliustr.
Parašas: Paulius Galaunė.

RANKRAŠČIŲ SĄRAŠAS

Mykolas Konstantinas Čiurlionis. [Paskaita. Apie 1930 m.]. 20 rankr. p.

Lietuvių tautodailė. [Straipsnis spaudai. Apie 1930 m.]. 9 mašinr. p.

Литовское искусство. [Straipsnis parašytas žurnalui „Красная нива", kurio vienas numeris turėjo būti skirtas Lietuvai, bet neišėjo. Apie 1935 m.]. 8 mašinr. p.

M. K. Čiurlionis. [Paskaita, skaityta 1936 m. Valstybės teatre, minint M. K. Čiurlionio dvidešimt penkerių metų mirties sukaktį]. 8 mašinr. p.

M. K. Čiurlionis ir jo kūryba. [Specialus kursas Vilniaus Valst. Universiteto muzeologijos katedros studentams. Apie 1947 m.]. 57 rankr. p.

Lietuvos dailininkai Peterburgo Meno akademijoje. [Paskaita, skaityta Vilniaus Valst. Universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto tarybos posėdyje. Apie 1948 m.]. 13 mašinr. p.

Mikalojus Konstantinas Čiurlionis. [Paskaita. 1955, rugsėjo 24]. 5 mašinr. p.

Архитектура Литвы. [Lietuvos meno istorijos skyrius projektuotam leidiniui rusų k. „TSRS tautų meno istorija". Apie 1958 m.]. 24 mašinr. p.

M. K. Čiurlionis ir tuometinis lietuvių meno gyvenimas. [Paskaita. 1965 m.]. 13 mašinr. p.

Įvairūs papildymai „Muziejininko novelėms". 45 mašinr. p.

Raižiniai su žemaitiškais įrašais. 16 mašinr. p.

Pirmoji lietuvių dailės paroda. 52 mašinr. p.

Tokius juos pažinau. [Atsiminimai apie dailininkus ir rašytojus]. 120 mašinr. p.

Lietuvos muziejų istorija. [Daugiau ar mažiau apibendrinta medžiaga]. Apie 300 mašinr. ir rankr. p.

Lietuvos meno istorija. (Gotika. Renesansas. Barokas. Klasicizmas). 217 mašinr. p.

XVI—XIX a. pirmosios pusės grafikų žodynėlis. 211 rankr. p.

XV—XIX a. Lietuvoje dirbusių dailininkų (architektų, tapytojų, skulptorių) žodynui medžiaga. 522 rankr. p.

TURINYS

DAILĖS KLAUSIMAIS

Įspūdžių žiupsnelis 7
Architektūros reikalu 11
Lietuvos meno keliai 13
M. Dobužinskio kūrinių parodos Kaune 23
Užsienis apie Lietuvos meną ir kultūrą 28
Trijų paroda 30
Naujomis gairėmis 33
Vytauto portretai 38
Kokia Lietuvai reikalinga meno mokykla 49
Tarptautinis bendradarbiavimas meno srityje ir Lietuva 57
Lietuvių meno keliai 61

GRAFIKOS IR KNYGOS MENO KLAUSIMAIS

Knygų menas 73
Vinco Krėvės raštų iliustracijos 77
M. K. Čiurlionio piešiniai 80
Prancūzų grafika 83
Mūsų knygos kultūrėjimas 87
Pirmųjų Lietuvos litografijų istorijos bruožai 93
Dėl grafikos meno 105
Bulakos grafikos darbų paroda 110
Pirmoji lietuvių grafikos darbų paroda 112
M. K. Čiurlionis — grafikas 114
Džiuginantys reiškiniai 118
Lietuvos knygos meno raidos metmenys XVI—XVII amžiuose 119
Mažvydo knygų meniškoji pusė 127

LIAUDIES MENO KLAUSIMAIS

Ornamentikos rinkimas 135
Lietuvių tautodailė svetimomis kalbomis 139
Lietuvių kryžiai 142
Lietuvių liaudies raižinių paroda 144
Prijuosčių paroda 149
Mūsų liaudies tapyba 151
Kuo moksleiviai gali prisidėti prie Lietuvos praeities tyrimo darbo 154
Rimčiau rūpinkimės liaudies menu 157
Tarptautiniai liaudies meno kongresai ir Lietuva 158
Dvi įdomios ir reikšmingos parodos 160
Mūsų liaudies raižiniai „tikrai lietuviški" 165
„Senoves dienas" prisiminus 167
Kaip ugdyti liaudies meną 169

KULTŪROS TURTŲ IR JŲ LIKIMO KLAUSIMAIS

Pasirūpinkime savo turtu 175
Lietuvos meno turtai 177
Iš kai kurių Lietuvos knygynų ir archyvų istorijos 182
Pasirūpinkime kultūros turtų likučiais 196
Kaip slepiami ir gabenami iš Lietuvos kultūros turtai 200
Ar verta palikti kokį nors pėdsaką? 202
Dėl mūsų praeities paminklų likimo 209
Dėl mūsų praeities paminklų likimo 213
Tvarkytinas paminklų reikalas 218
Dailininkas architektas Vladimiras Dubeneckis 220
Rerichas ir Lietuva 226
Kultūrinio gyvenimo sūkuriuose 230

MUZIEJŲ KLAUSIMAIS

Prie Čiurlionio galerijos rūmų projekto 235
Dėl straipsnio „Karo muziejaus, Čiurlionio galerijos ir kitų muziejų statymo reikalu" 240
Čiurlionio galerijos vargai 245
Tautos muziejaus reikalu 250
Nesiskubinkime per daug 257
Pirmoji Lietuvos senojo bažnytinio meno paroda 259

Šiaulių „Aušros" muziejaus surengta 1863 m. sukilimo paroda 262
Oro muziejai 264
Bažnytinio meno paroda 267
Iš buvusio Kauno Miesto muziejaus istorijos 279

P. Galaunės raštų bibliografija. *Sudarė K. Kairiūkštytė-Galaunienė* 281
Rankraščių sąrašas 310

П. Галауне

О КУЛЬТУРЕ И ИСКУССТВЕ

На литовском языке

Redaktorės *L. Patriubavičienė* ir *I. Meciūnaitė*
Dailininkas *A. Gurskas*
Techn. redaktorius *G. Vinciūnas*
Korektorės *R. Zajančkauskaitė* ir *S. Zastarskytė*

Pasirašyta spaudai 1970.XI.17. LV 14813. Leidinio Nr. 6408. Tiražas 4000 egz. Popierius $70\times90^{1}/_{16}$ — 9,875 pop. l. = 23,10 sp. l. + 1 psl. gil. iliustr.; 20,4 leid. l. Spaudė K. Požėlos spaustuvė Kaune, Gedimino 10. Užsak. Nr. 1320.

Kaina 1 rb 53 kp

8—1—1
259-70 V
7
Ga 215